

Khalid Hosseini

www.pardis.com

Khaled Hosseini

GONJIČ ZMAJEVA

Gonič zmajeva

Khaled Hosseini

Ova je knjiga posvećena
Harisu i Fari, koji su nur oka moga,
i djeci Afganistana.

Zahvale

Sljedećim kolegama dugujem zahvalnost na savjetima, pomoći i podršci: dr. Alfredu Lerneru, Dori Vakis, Robinu Hecku, dr. Toddu Dravu, dr. Robertu Tullu i dr. Sandy Chun. Hvala također Lvnetti Parker iz Pravnog centra zajednice Istočnog San Josea na savjetu glede procesa posvajanja i g. Daudu Vahabu što je sa mnom podijelio svoja iskustva iz Afganistana. Zahvalan sam dragome prijatelju Tamimu Ansariju na smjernicama i podršci, te društvu iz Spisateljske radionice u San Franciscu na povratnim informacijama i poticaju. Želim zahvaliti svojem ocu, mojem najstarijem prijatelju i nadahnuću za sve ono što je plemenito kod Babe; majci koja se molila za mene i obavljala nazr u svakoj fazi nastanka ove knjige; tetki što mi je kupovala knjige dok sam bio dijete. Moje zahvale Aliju, Sandy, Daudu, Validu, Raji, Sali, Zahri, Robu i Kaderu što su čitali moje priče. Želim zahvaliti dr. i gđi Kajumi — mojim drugim roditeljima — na toplini i nepokolebljivoj podršci.

Moram svojoj agentici i prijateljici Elaini Koster zahvaliti na mudrosti, strpljenju i dragosti, kao i Cindy Spiegel, svojoj pronicljivoj i razboritoj urednici koja mi je pomogla da otključam mnoga vrata u ovoj pripovijesti. Želio bih zahvaliti i Sušan Petersen Kennedv što se osmjelila na ovu knjigu, i marljivim zaposlenicima u Riverheadu što su se njome namučili.

Napokon, ne znam kako da zahvalim svojoj dragoj supruzi Roji — o čijem sam mišljenju ovisan — na milini i dražesti i na čitanju, prečitavanju i pomaganju u uređivanje svake verzije ovoga romana. Uvijek ću te voljeti, Roja džan!

Prosinac 2001.

Postao sam ovo što sam danas jednoga tmurnog studenog zimskog jutra 1975, u dobi od dvanaest godina. Točno se sjećam tog trenutka kad čučim iza trusnoga zida od blata i virim u sokak kraj zaleđenog potoka. Bilo je to davno, no shvatio sam da je pogrešno ono što tvrde za prošlost, da se može odbaciti. Jer, prošlost se otima rukama i nogama. Razmišljajući danas o tome, uviđam da u taj sokak zurim već zadnjih dvadeset i šest godina. Jednog me dana prošloga ljeta iz Pakistana nazvao prijatelj Rahim Kan. Zvao me k sebi. Stojeći u kuhinji sa slušalicom na uhu, znao sam da nije riječ samo o Rahim Kanu, nego o mojoj prošlosti neokajanih grijeha. Pošto sam spustio slušalicu, pošao sam u šetnju duž jezera Spreckels na sjevernom kraju parka Golden Gate. Odbljesak sunca tog se ranog popodneva ljeskao na vodi kojom su plovili deseci lađica tjeranih svježim povjetarcem. Tada podigoh pogled i ugledah par crvenih zmajeva dugih, plavih repova kako para nebo. Plesali su visoko nad krošnjama drveća na zapadnom rubu parka, nad vjetrenjačama, lebdeći jedan uz drugi poput para očiju što odozgo motre San Francisco, grad koji danas smatram svojim domom. Najedanput mi mislima prostruji Hasanov šapat: Za tebe tisuću puta. Hasan zečje usne, gonič zmajeva.

U parku sjedoh na klupu do jedne vrbe. Prisjetih se, gotovo odsutno, nečega što je Rahim Kan rekao čas prije nego što smo prekinuli razgovor. Ima načina da se sve popravi. Podigoh pogled prema onim dvama zmajevima. Razmišljao sam o Hasanu. Razmišljao sam o Babi. Aliju. Kabulu. Razmišljao sam o životu kakvim sam živio sve do zime 1975, koja je promijenila sve. I pretvorila me u ovo što sam danas.

Hasan i ja smo se kao djeca penjali po jablanima na kolnom prilazu očeve kuće i dodijavali susjedima bacajući krhotinama zrcala odraze sunca u njihove domove. Sjedili bismo jedan nasuprot drugome na paru visokih grana mašući bosim nogama, džepova punih duda i oraha. Naizmjenice smo uzimali ogledalo jedući plodove duda, gađajući se njima, hihoćući se i cerekajući. Još uvijek vidim Hasana na onom stablu dok sunce kroz lišće treperi na njegovu gotovo savršeno okruglu licu, nalik na kinesku lutku izdjeljanu od tvrda drva - spljoštena, široka nosa i kosih, uskih očiju, poput listova bambusa, očiju koje su, ovisno o svjetlu, bile zlatne, zelene, čak i safirne. Još mu vidim sitne, nisko nasadene uši i onu isturenu odrezanu bradu, mesnati nastavak koji kao daje nehotice dodan. I rascijepljenu usnicu, lijevo od filtruma, gdje se kineskom lutkaru zacijelo omaklo oruđe ili se jednostavno umorio i postao nemaran.

Katkad bih u onim krošnjama nagovorio Hasana da iz pračke odapne koji orah u susjedova jednookog njemačkog ovčara. Hasan bi se uvijek usprotivio, ali kad bih ga doista usrdno zamolio, pristao bi. Hasan mi nikad ništa nije odbijao, a njegova je pračka bila ubojita. Njegov bi nas otac Ali zatekao i ražestio se, koliko je to već bio kadar netko tako blag kao što je Ali. Zaprijetio bi nam prstom i pokretom ruke nas otjerao sa stabla. Oduzeo bi nam ogledalo i rekao nam što i njemu njegova majka, a to je da i vrag bljeska ogledalom da muslimane ometa u molitvi.

— I kesi se dok to čini — dodao bi svaki put mrko gledajući sina.

— Da, oče — promrmljao bi Hasan zureći u tlo. Ali nikad me nije odao. Nikad nije rekao da su ogledalo, kao i gađanje susjedova psa orasima, svaki put bili moja zamisao.

Jablani su rubili kolne prilaze popločene crvenom opekom, koji su vodili do kapije od kovana željeza. Ona je pak vodila u produžetak prilaza, na imanje mojega oca. Kuća je bila lijevo od popločene staze, a stražnje dvorište na njezinu kraju.

Svi su se slagali u mišljenju daje moj otac, moj Baba, podigao najljepšu kuću u predjelu Vazir Akbar Kan, novoj i imućnoj četvrti u sjevernom dijelu Kabula. Neki su je smatrali najljepšom kućom u cijelom Kabulu. Širok ulaz omeđen grmovima ruža vodio je u raskošnu kuću mramornih podova i širokih prozora. Zamršeni mozaički crepovi, koje je Baba sam odabrao u Esfahanu, pokrivali su podove četiriju kupaonica. Zidove su pokrivalo zlatom protkane tapiserije koje je Baba kupio u Calcutti; kristalni svijećnjak visio je sa svodnog stropa.

Gore je bila moja spavaća soba, Babina soba i njegova radna soba, poznata i kao "pušionica", koja je vječito zaudarala po duhanu i cimetu. Baba i njegovi prijatelji zavalili bi se ondje u crne kožne fotelje pošto bi Ali poslužio večeru. Napunili bi lule — što je Baba zvao šopanje lule — i unijeli se u raspravu na omiljene tri teme: politika, posao i nogomet. Katkad bih upitao Babu smijem li im se pridružiti, ali Baba bi ostao stajati pred vratima.

— Hajde ti samo, ovo je doba za odrasle. Idi čitaj neku svoju knjigu.

Zatvorio bi vrata i ostavio me mučenog pitanjem zašto je njemu uvijek doba za odrasle. Sjeo bih do vrata, koljena privučениh uz prsa. Katkad bih cijeli sat ostao tako sjediti osluškujući njihov smijeh,

žamor.

U dnevnom boravku na katu niže bio je zakrivljen zid s ormarima po narudžbi. U vitrinama su bile uokvirene obiteljske slike - stara, zrnata fotografija mogega djeda i Nadir Šaha snimljena 1931, dvije godine prije atentata na kralja; stajali su nad truplom jelena, s visokim čizmama na nogama, s puškama prebačenima preko ramena. Bila je ondje i slika s vjenčanja mojih roditelja, Baba elegantan u crnom odijelu i moja majka, nasmiješena mlada princeza u bijelom. Bio je tu Baba i njegov najbolji prijatelj i poslovni partner Rahim Kan pred našom kućom, obojica ozbiljnih izraza lica — na toj fotografiji ja sam malo dijete, a Baba me drži umoran i smrknut. Nosi me u naručju, no moja je ruka ovijena oko maloga prsta Rahim Kana.

Zakrivljeni je zid vodio u blagovaonicu usred koje je bio stol od mahagonija za koji je moglo stati i trideset gostiju — as obzirom na sklonost mogega oca ekstravagantnim zabavama, to se gotovo svakotjedno i događalo. Na drugome kraju blagovaonice nalazilo se visoko mramorno ognjište, zimi vječito obasjano rumenim plamsanjem.

Golema klizna staklena vrata vodila su na polukružnu terasu s pogledom na dva rala dvorišta iza kuće i nizove trešnji. Baba i Ali zasadili su bili malen povrtnjak duž istočnoga zida — rajčice, metvica, paprike i red kukuruza koji nikad nije sasvim uhvatio korijen. Hasan i ja zvali smo ga "Zid napaćenog kukuruza".

S južne strane vrta, u sjeni japanske mušmule, nalazile su se odaje za posluhu, skromna blatnjara u kojoj je Hasan stanovao s ocem.

Ondje, u toj kućici, Hasan je rođen zime 1964, tek godinu dana pošto je moja majka umrla rađajući mene.

U osamnaest godina života u onoj kući, tek sam u nekoliko navrata zašao u Hasanov dom. Kad bi sunce zapalo iza brda te bi naša igra za taj dan završila, Hasan i ja bismo se razišli. Ja bih pokraj grmova ruža otišao u Babinu palaču, a Hasan u blatnjaru u kojoj je rođen, gdje je proveo cijeli život. Sjećam se oskudnosti, čistoće, slabe osvjetljenosti dvjema petrolejkama. Na svakoj strani sobe bio je madrac, između njih istrošen heratski sag rascvalih resica, tronožac i drveni stol u kutu gdje je Hasan crtao. Na zidovima nije bilo ničega osim tapiserije s ušivenim kuglicama koje su oblikovale riječi Allah-u-akbar. Baba gaje kupio Aliju najednom putovanju u Mašad.

U toj ga je kućici njegova majka Sanaubar rodila jednoga hladnog zimskog jutra 1964. godine. Dok je moja majka pri porodu nasmrt iskrvarila, Hasan je bez svoje ostao ni tjedan dana nakon svojeg rođenja. Ostao je bez nje na način koji mnogi Afganci smatraju gorom sudbinom od smrti — pobjegla je s družinom putujućih pjevača i plesača.

Hasan svoju majku nije nikad spominjao, kao da nije ni postojala. Uvijek sam se pitao sanja lije, sanja li kako izgleda i gdje je. Pitao sam se čezne li za tim da je susretne. Pati li za njom kao što ja patim za majkom koju nisam upoznao? Jednog smo dana išli od očeve kuće prema kinu Zanaib da pogledamo novi iranski film, krećući se prečacem kroz vojarnu pored srednje škole Istiklal. Baba nam je branio da idemo tim prečacem, ali on je bio s Rahim Kanom u Pakistanu. Preskočili smo ogradu koja je opasivala vojarnu, preskočili smo potočić i izbili na otvoreno polje gdje su stari napušteni tenkovi

skupljali prašinu. Skupina vojnika nagurala se bila u sjenu jednog od tih tenkova, pušeci i kartajući. Jedan od njih nas primijeti, podbode onoga do sebe i pozove Hasana:

— Hej, ti — reče. — Znam te.

Nikad ga prije nismo vidjeli. Bio je to zdepast čovjek obrijane glave, s crnim čekinjama na licu. Plašio me svojim cerenjem.

— Samo hodaj dalje — promrsio je Hasan.

— Ti! Hazaru! Gledaj me dok ti se obraćam! — graknuo je vojnik. Dodao je cigaretu onome do sebe, spojio palac i kažiprst jedne ruke i stao srednjakom druge ubadati u središte nastalog kruga. Zabadao je i vadio. Unutra i van.

— Poznavao sam tvoju majku, jesi li znao? Poznavao sam je stvarno dobro. Naguzio sam je straga pokraj onog tamo potoka.

Vojnici su se smijali. Jedan je od njih stenjao. Rekoh Hasanu neka samo nastavi hodati.

— Kakvu je čvrstu sočnu pičkicu samo imala! — nastavljaio je vojnik rukujući se s drugima i cerekajući se. Kasnije, u mraku, postoje film počeo, čuo sam pokraj sebe Hasana kako jeca. Suze su mu klizile niz obraze. Posegnuo sam prema njegovu sjedalu, zagrlio ga i privukao sebi. Naslonio mi je glavu na rame.

— Pobrkao te s nekim — prošaptao sam. — Pobrkao te s nekim.

Kažu da nitko nije bio suviše iznenađen kad je Sanaubar pobjegla. Ljudi su, međutim, nabirali čela u čudu kad je Ali, čovjek koji je Kuran znao naizust, uzeo Sanaubar, devetnaest godina mlađu od sebe, lijepu ali zloglasno beskrupuloznu ženu koja je s pravom nosila stigmu nečasnosti. Poput Alija, i ona je bila pripadnica šijita, porijeklom Hazarka. Bila mu je i rođakinja iz prvog koljena i stoga prirodni odabir za družicu. No i pored tih sličnosti, Ali i Sanaubar imali su malo što zajedničko, a ponajmanje izgled. Dok su Sanaubarine blistave zelene oči i vragolasto lice navodno natjerali nebrojene muškarce na grešna iskušenja, Ali je imao urođenu paralizu donjih ličnih mišića, a zbog tog svojstva nije se mogao nasmiješiti te je vječito bio mrk. Neobično je Alija kamena lica bilo vidjeti sretna ili žalosna jer samo su mu nakošene smeđe oči blistale osmijehom ili su bile preplavljene tugom. Kaže se da su oči prozor duše. To ponajviše vrijedi za Alija koji se mogao pokazati samo kroz svoje oči.

Čuo sam već za Sanaubarin zanosni hod i njihanje bokova kojim je u muškaraca budila pomisao na nevjeru. Alijeva je desna noga, međutim, bila iskrivljena i osušena od dječje paralize, puka blijedožuta koža navučena preko kostiju u kojoj je bilo malo čega osim mišićnoga tkiva debljine papira. Sjećam se jednoga dana kad mi je bilo osam godina, Ali me vodio na tržnicu da kupimo nan. Hodao sam za njim pjevušeci i nastojeći oponašati njegov hod. Gledao sam kako u širokom luku zamahuje onom mršavom nogom i kako mu se cijelo tijelo svaki put nemoguće iskrivi udesno kad god bi je spustio na tlo. Činilo se pravim čudom što se nije svakim korakom prevalio u stranu. Kad sam ja to pokušao, gotovo sam pao u jarak. To me tjeralo na smijeh. Ali se okrenuo i zatekao me kako ga oponašam. Nije ništa rekao. Ni tada ni ikada. Samo je nastavio dalje hodati.

Alijev izraz lica i hod plašili su neku manju djecu u četvrti. Pravu su nevolju, međutim, predstavljala starija djeca. Ganjala su ga ulicom i rugala mu se kad bi dohramao. Neki su ga prozvali Babalu ili Baba Roga.

— Hej, Babalu, koga si danas požderao? — štektali su cerekajući se u zboru. — Koga si požderao, tuponosi Babalu?

Zvali su ga "tuponosi" zbog Alijevih i Hasanovih karakterističnih hazarskih mongoloidnih crta lica. To je godinama bilo jedino što sam znao o Hazarima, da su potomci mogula i da su pomalo nalik na Kineze. O njima je u školskim udžbenicima jedva bilo spomena, a njihovi preci tek su ovlaš navedeni. No jednog sam dana bio u Babinoj radnoj sobi i nešto pretraživao kadli sam nabasao na jedan stari majčin udžbenik povijesti. Autor je bio neki Iranac Horami. Otpuhao sam prašinu s knjige, prokrijumčario je te noći u krevet i zapanjio se kad sam otkrio cijelo jedno poglavlje o hazarskoj povijesti. Cijelo poglavlje posvećeno Hasanovu narodu! Ondje sam pročitao daje moj narod, Paštuni, proganjao i tlačio Hazare. Pisalo je da su se u devetnaestom stoljeću Hazari protiv Paštuna dizali na ustanke, koje su Paštuni međutim "ugušili neopisivo surovo". U knjizi je pisalo da je moj narod pobio Hazare, otjerao ih s njihove zemlje, spalio im domove i prodao žene. Knjiga je tvrdila da razlog što Paštuni ugnjetavaju Hazare djelomice leži u činjenici što su Paštuni suniti, a Hazari šijiti. U knjizi je stajalo mnogo toga što nisam znao, što moji učitelji nisu spominjali. Što ni Baba nije spominjao. Stajalo je i mnogo toga što sam znao, kao to da ljudi Hazare zovu mišojedima, tuponosima, natovarenim magarcima. Čuo sam djecu u četvrti kako Hasanu dobacuju neke od tih pridjevaka.

Sljedećeg tjedna nakon škole pokazao sam knjigu svojem učitelju i upozorio ga na poglavlje o Hazarima. Preletio je pogledom nekoliko stranica, zasmijuljio se i vratio mi knjigu.

— U tome su šijiti dobri — rekao je skupljajući svoje papire. — U prikazivanju sebe kao mučenika.

Nabrao je nos izgovarajući riječ šijiti kao da je riječ o nekakvoj bolesti.

No, premda je između nje i Alija postojala etnička i krvna povezanost, Sanaubar mu se rugala zajedno s lokalnim deranima. Kažu da nije skrivala svoj prezir prema njegovu izgledu.

— Kakav mi je to suprug? — frknula bi. — Viđala sam stare magarce podobnije da budu supruzi.

Na kraju je većina smatrala da je njihov brak bio nekakav dogovor između Alija i njegova strica, Sanaubarina oca. Govorkalo se da se Ali oženio rođakinjom kako bi pridonio vraćanju časti stričevu okaljanu imenu, premda Ali, koji je bio siročić od pete godine života, nije imao zemaljskih dobara ni nasljedstva vrijednog spomena.

Ali se nikad nije osvećivao nijednom svojem mučitelju. Dijelom vjerujem stoga što ih nije mogao dohvatiti vukući onu izvinutu nogu za sobom, ali više zato što je bio otporan na njihove uvrede. Svoju radost, svoj protulijek, pronašao je u trenutku kad je Sanaubar rodila Hasana. Bio je to jednostavan događaj. Nije bilo porodničara, anesteziologa, skupih uređaja. Samo Sanaubar na umrljanu golu madracu, kojoj su pomagali Ali i primalja. Nije joj ni trebalo mnogo pomagati jer Hasan je čak i pri porodu bio vjeran svojoj naravi. Nešto stenjanja, malo tiskanja i eto Hasana. Eto ga nasmiješenog.

Brbljava je primalja povjerala sluzi, a on dalje prenio svakome tko bi pokazao interes da čuje, daje

Sanaubar jednim pogledom udostojila novorođenče u Alijevu naručju, ugledala rascijepljenu usnicu i provalila u gorak grohotan smijeh:

— Eto, sad imaš vlastito debilno dijete da se smiješi umjesto tebe.

Odbila je čak i pridržati Hasana i nestala je samo pet dana poslije.

Babaje unajmio istu dojilju koja je othranila mene da othrani i Hasana. Ali nam je ispričao da je to bila plavooka Hazarka iz Bamijana, grada golemih kipova Buddhe.

— Kako je divno pjevala! — govorio nam je.

"Što je pjevala?" pitali smo uvijek Hasan i ja, premda smo već znali — Ali nam je to ispričao nebrojeno puta. Htjeli smo ga samo čuti kako pjeva.

Nakašljao bi se i zapjevao:

Na visokoj gori stadoh I zazvah ime Alijevo, Lava Božjeg, O Ali, Lave Božji, Kralju ljudi, Podaj radost čemernim srcima našim.

Tad bi nas podsjetio da postoji bratska bliskost među ljudima koje je othranila ista sisa, srodstvo koje ni vrijeme ne može raskinuti.

Hasana i mene othranila je ista sisa. Prohodali smo na istom travnjaku u istom dvorištu. I pod istim smo krovom prozborili prve riječi.

Moja je bila Baba.

Njegova je bila Amir. Moje ime.

Danas kad se toga sjetim, mislim da je osnova događaja iz 1975. — i onoga stoje slijedilo — bila već prisutna u tim prvim riječima.

Prema predaji, moj se otac jednom u Balučistanu golim rukama uhvatio ukoštac s medvjedom. Da se radilo o ikom drugom, ta bi priča bila odbačena kao laf, ta afganska sklonost preuveličavanju — gotovo nacionalna nepogoda, na žalost. Kad se tkogod hvalio da mu je sin liječnik, to je eventualno značilo da je mali prošao test iz biologije u srednjoj školi. Ali nitko nikad nije dovodio u sumnju nijednu priču o Babi. A i da jest, imao je Baba tri paralelna ožiljka što su mu krivudala niz leđa. Nebrojeno sam puta zamišljao Babin hrvački susret, čak i sanjao o njemu. A u snovima nikad nisam mogao razlikovati Babu od medvjeda.

Upravo mu je Rahim Kan naposljetku prvi nadjenuo nadimak pod kojim je Baba postao slavan, Tufan aga, ili "gospodin Uragan". Bio je to sasvim prikladan nadimak. Moj je otac bio prirodna sila, primjerak gorostasnog Paštuna guste brade, neposlušne kovrčave, smeđe kose, neukrotive kao i on sam, ruku koje su se doimale kadre iščupati vrbu iz korijena, i mrka pogleda kojim bi, kako je Rahim Kan govorio, "natjerao vruga da padne ničice i moli za milost". Kad bi na zabavama, sa svojih metar devedeset i pet, nahrupio u prostoriju, svačija se pažnja okrenula njemu poput suncokreta prema suncu.

Bilo je nemoguće ne primijetiti Babu, čak i u snu. Običavao sam nagurati komadiće vate u uši i navući pokrivač preko glave, a zvuk Babina hrkanja — toliko nalik na rezanje kamionskog motora — i dalje je prodirao kroz zidove. A moja soba se nalazila na drugom kraju hodnika od Babine spavaće sobe. Vječiti mi je misterij kako je majka mogla spavati s njim u istoj sobi. To je jedno od mnogih na dugom popisu pitanja koja bih joj postavio da je sretnem.

Potkraj 1960-ih, kad mi je bilo pet ili šest godina, Baba odluči podići sirotište. To sam čuo od Rahim Kana. Ispričao mi je da je Baba sam načinio nacрте, unatoč činjenici što nije imao nikakva iskustva u arhitekturi. Skeptici su ga odgovarali od takve ludosti i nagovarali da unajmi arhitekta. Babaje, dakako, odbio i svi su mahali glavama od očaja zbog njegove tvrdoglavosti. Babaje potom uspio i svi su sa strahopoštovanjem klimali glavama na njegov uspjeh. Babaje novac za gradnju dvokatnog sirotišta tik uz glavni potez Džade Majvand južno od rijeke Kabul dao iz vlastitog džepa. Rahim Kan mi je rekao da je Baba sam financirao cijeli projekt plaćajući inženjere, električare, vodoinstalatere i radnike, da ne spominjem službenike čije je "brkove trebalo podmazati".

Za gradnju sirotišta bile su potrebne tri godine. Dotle sam već bio navršio osam godina. Sjećam se dana otvorenja sirotišta. Baba me poveo na jezero Garga, nekoliko kilometara sjeverno od Kabula. Rekao mi je neka povedem i Hasana, ali sam mu slagao da Hasan ima proljev. Htio sam Babu samo za sebe. Osim toga, Hasan i ja smo jednom prilikom bacali žabice na Gargi i njegov se kamen odbio osam puta. Najviše što sam ja uspio bilo je pet puta. Babaje bio prisutan i potapšao je Hasana po leđima, čak mu položio i ruku na rame.

Sjedili smo za stolom za piknik na obali jezera, samo Baba i ja, jeli kuhana jaja i sendviče od ćufti i krastavaca umotanih u nan. Voda je bila tamnomodra i sunčevo se svjetlo ljeskalo na površini nalik na povećalo. Petkom je na jezeru vladala vrema od obitelji koje su došle provesti dan na suncu. No, bila je sredina tjedna i bili smo samo Baba i ja, dvoje dugokosih stranih turista — "hipija" — kako sam često čuo da ih zovu. Sjedili su na doku, nogu umočenih u vodu, s ribičkim štapovima u rukama. Upitao sam Babu zašto puštaju kosu, a Babaje samo zagundao ne odgovorivši mi. Pripremao je govor za sljedeći

dan, prevrćući raskupusane, rukom ispisane stranice, unoseći olovkom bilješke. Zagrizao sam u kuhano jaje i upitao Babu je li istina što mi je rekao neki dječak u školi da ćeš, pojedeš li komadić ljuške, ispiškiti je poslije. Babaje opet zagundao.

Odgrizao sam komad sendviča. Jedan se od žutokosih turista nasmijao i potapšao drugoga po leđima. U daljini, s druge strane jezera, tutnjao je kamion na usponu. Sunce je bljeskalo u njegovu vanjskom retrovizoru.

— Mislim da imam saratan — rekoh. Rak.

Baba digne pogled s papira koji su lepetali na povjetarcu. Reče mi da mogu sam uzeti soka, samo neka pogledam u prtljažnik automobila.

Sljedećeg dana pred sirotištem nije bilo dovoljno stolica. Mnogi su morali ostati stajati na svečanosti otvorenja. Vrijeme je bilo vjetrovito, a ja sam sjedio iza Babe na malom podiju, pred glavnim ulazom u novu zgradu. Baba je nosio zeleno odijelo i šbaru od karakula. Usred govora vjetar mu je zahvatio šbaru i svi su se nasmijali. Dao mi je znak da mu dohvatim šbaru, što sam rado učinio jer su tako svi vidjeli daje on moj otac, moj Baba. Okrenuo se mikrofону i izrazio nadu daje zgrada postojanija od njegove šbare, i svi se opet nasmijaše. Kad je Baba dovršio govor, ljudi su ustali i počeli klicati. Dugo su pljeskali, a potom se rukovali s njim. Neki bi mi raskuštrali kosu i rukovali se čak i sa mnom. Bio sam vrlo ponosan na Babu, na nas.

No ljudi su, unatoč njegovim uspjesima, uvijek bili sumnjičavi prema Babi. Govorili su da mu vođenje poslova nije u krvi i da bi trebao studirati pravo, kao i njegov otac. Baba im je nato dokazao da imaju krivo ne samo vodeći vlastite poslove, nego i postavši jednim od najimućnijih trgovaca u Kabulu. Baba i Rahim Kan osnovali su krajnje uspješno poduzeće za izvoz čilima, dvije ljekarne i restauraciju.

Kad su ljudi podrugljivo tvrdili da se Baba neće nikad dobro oženiti — napokon, nije bio kraljevske loze — vjenčao se s mojom majkom, Sofijom Akrami, vrlo obrazovanom ženom općenito smatranom jednom od najčasnijih, najljepših i najvrljih dama u Kabulu. Ne samo što je na sveučilištu predavala klasičnu perzijsku književnost, nego je potjecala iz vladarske obitelji, što je moj otac skepticima u šali stavljao pod nos nazivajući je "moja princeza".

Uz značajnu iznimku mene, moj otac je svijet oko sebe preobražavao po svojoj volji. Nevolja je, dakako, bila u tome što je Baba na svijet gledao crno-bijelo, pri čemu je on odlučivao što je crno, a što bijelo. Ne možeš osobu koja tako živi voljeti a da je se ujedno i ne bojiš, možda čak i pomalo mrziš.

Kad sam bio u petom razredu, imali smo mulu koji nas je poučavao islamu. Zvao se mula Fatiulah Kan, a bio je nizak, zdepast čovjek, kozičava lica i gruba glasa. Držao nam je predavanja o vrlinama zekata i dužnosti hadža; o složenosti moljenja namaza pet puta dnevno, tjerao nas da učimo napamet stihove iz Kurana — i, premda nam nikad nije prevodio riječi, naglašavao je, katkad uz pomoć oguljena vrbova pruta, da arapske riječi moramo točno izgovarati tako da nas Bog bolje čuje. Jednoga dana reče nam da je piće u islamu silan grijeh; oni koji piju za taj će grijeh odgovarati na kijamet, sudnji dan. U to je vrijeme piće u Kabulu bilo sasvim uobičajeno. Nitko zbog toga nije bio javno osuđivan, ali Afganci koji su pili, iz obzira su to činili u samoći. Ljudi su rakiju kupovali kao "lijek" u

smeđim papirnatim vrećicama, u biranim "ljekarnama". Otišli bi dobro skrivajući vrećicu, katkad praćeni skrivenim pogledima neodobravanja ljudi koji su znali daje dućan na zlu glasu zbog takvih poslova.

Bili smo gore, u Babinoj radnoj sobi, pušionici, kad sam mu rekao što nas je na satu učio mula Fatiulah Kan. Baba je natočio sebi viski iz bara koji je napravio u kutu sobe. Potom je sjeo u kožnu fotelju, odložio piće i uzeo me u krilo. Bilo mi je kao da sjedim na dva drvena balvana. Duboko je udahnuo i izdahnuo kroz nos te mu je zrak šuštao kroz brk, činilo se, čitavu vječnost. Nisam mogao odlučiti želim li ga zagrliti ili mu u smrtnom strahu skočiti s krila.

— Vidim da ono što učiš u školi brkaš s pravim obrazovanjem — reče onom svojom glasinom.

— Ali, ako je istina to što kaže, jesi li ti onda grešnik, Baba?

— Hmm — Baba zubima zdrobi kocku leda. — Želiš li znati što tvoj otac misli o grijehu?

— Da.

— E pa, reći ću ti — reče Baba. — Ali prvo jedno shvati, i to sada odmah, Amire: od tih bradatih idiota nećeš nikad naučiti ništa korisno.

— Misliš, od mule Fatiulaha Kana? Baba potvrdi čašom. Led zvecne.

— Mislim na sve njih. Pišam ti ja na bradu svih tih kreposnih majmuna!

Zasmijuljih se. Prizor Babe kako piša po bradi bilo kojeg majmuna, kreposnog ili ne, bio je previše za mene.

— Samo znaju prebirati po kronicama i recitirati iz knjige napisane jezikom koji ne razumiju. — Otpije gutljaj. — Bog nam pomogao ako Afganistan ikad dospije u njihove ruke.

— Ali mula Fatiulah Kan čini se da je u redu — protisnuh kroz navalu smijeha.

— Činio se tako i Džingis Kan — reče Baba. — Nego, dosta o tome! Pitao si me o grijehu i želim ti odgovoriti. Slušaš li me?

— Da — rekoh stišćući usnice. Ali kikot mi se otme kroz nos i provali uz groktaj. To me opet natjera na smijuljenje.

Babin čvrsti pogled ukopa se u moj i smijeh mi jednostavno zamre.

— Želim s tobom porazgovarati kao muškarac s muškarcem. Misliš li da si već dorastao tome?

— Jesam, Baba džan — promucah čudeći se, ne prvi put, kako me Baba s tako malo riječi zna dobrano pogoditi.

Imali smo kratkotrajan lijep trenutak. Babaje malokad razgovarao sa mnom, a kamoli da bi me nosio u krilu, i bio bih lud da to propustim.

— Dobro — reče Baba, ali pogled mu je još bio upitan. — Dakle, bez obzira na sve što te mula poučavao, postoji samo jedan grijeh, jedan jedini, a to je krađa. Svaki drugi grijeh je inačica krađe. Razumiješ li?

— Ne, Baba džan — odvratih očajnički želeći shvatiti.

Baba duboko uzdahne od nestrpljenja. I to me pogađalo jer inače nije bio nestrpljiv čovjek. Prisjetih se koliko se puta vratio kući tek nakon što bi pao mrak, koliko puta sam večerao sam. Pitaoh bih Alija gdje je Baba, kad se vraća kući, premda sam vrlo dobro znao da na gradilištu nadgleda ovo, nadzire ono. Nije li za to trebalo strpljenja? Unaprijed sam mrzio svu djecu za koje gradi sirotište; katkad bih poželio da su sva pomrla zajedno sa svojim roditeljima.

— Kad nekoga ubiješ, ukrao si mu život — reče Baba. — Uskratio si njegovoj ženi pravo na muža, njegovu djecu lišio oca. Kad slažeš, otmeš nekome pravo na istinu. Kad varaš, kradeš pravo na poštenje, razumiješ?

Razumio sam. Kad je Babi bilo šest godina, u djedovu se kuću usred noći bio uvukao lopov. Moj gaje djed, ugledni sudac, uhvatio na djelu, ali mu je lopov zario nož u vrat i ubio ga na mjestu — ukravši Babi oca. Mještani su lopova uhvatili nešto prije podneva sljedećeg dana; pokazalo se da se radi o lotalici iz područja Kundur. Objesili su ga za granu hrasta dva sata prije poslijepodnevene molitve. Tu mi je priču ispričao Rahim Kan a ne Baba. Uvijek sam o Babi doznavao ponešto od drugih.

— Nema bjednijeg čina od krađe, Amire — reče Baba. — Onaj tko uzme nešto što nije njegovo, pa bio to život ili štruca nana... Pljujem ja na njega! A ako nam se staze ikad ukrste, Bog mu pomogao! Razumiješ?

Pomisao na Babu kako mlati kradljivca istovremeno me plašila i veselila.

— Da, Baba.

— Ako Bog postoji, nadam se da ima važnija posla nego paziti na to pijem li ja viski ili jedem svinjetinu. Silazi sad! Od ove priče o grijehu ponovo sam ožednio.

Gledao sam kako na šanku natače čašu i pitao se koliko će vremena proći dok opet ovako ne popričamo. Jer, istina je da sam uvijek imao osjećaj da me Baba pomalo mrzi. Kako i ne bi? Napokon, zar nisam ubio njegovu ljubljenu ženu, njegovu prekrasnu princezu? Bio bi red da sam makar malko sličniji njemu. Ali nisam, nimalo.

U školi smo se igrali igre zvane Serdžangi ili "pjesnički sraz". Vodio ju je učitelj perzijskog, a išla je ovako nekako: ti bi izrecitirao stih iz pjesme, a tvoj protivnik je imao šezdeset sekundi da odgovori stihom koji je počinjao istim slovom kojim je završavao tvoj. Svi su u razredu htjeli mene u svojoj ekipi jer sam ja do jedanaeste znao recitirati desetke Hajamovih i Hafizovih stihova, te čuveni Rumijev Mas navi. Jednom sam se borio protiv cijelog razreda i pobijedio. Navečer sam se time pohvalio Babi, ali on je samo klimnuo glavom i promrmljao: "Fino".

Tako sam bježao od očeve rezerviranosti, zahvaljujući knjigama pokojne majke. I Hasanu, dakako. Čitao sam sve. Rumija, Hafiza, Sadija, Victora Hugoa, Julesa Vernea, Marka Twaina, Iana Fleminga.

Kad mi je ponestalo majčinih knjiga — ne dosadnih povijesnih, koje me nikad nisu osobito zanimale, nego romana, epova — počeo sam džeparac trošiti na knjige. Kupovao sam jednu tjedno u knjižari pored kina Park, a kad mi je uzmanjkalo mjesta na policama, počeo sam ih držati u kartonskim kutijama.

Dakako, oženiti se pjesnikinjom je jedno, a odgajati sina koji radije zabija nos u zbirke pjesama nego što lovi... Baba to vjerojatno nije tako zamišljao. Pravi muškarci ne čitaju pjesme — Bože sačuvaj da bi ih još i pisali! Pravi muškarci — pravi dječaci — igraju nogomet, baš kao i Baba kad je bio dječak. To je već bilo vrednije strasti. Godine 1970. Babaje, u predahu od gradnje sirotišta, odletio na mjesec dana u Teheran da bi na televiziji gledao svjetski kup, jer u to vrijeme u Afganistanu nije bilo televizije. Učlanio me u nogometni klub da u meni pobudi istu strast, ali bio sam loš, sramotan teret svojoj momčadi, uvijek na putu dobroj prilici ili nesvjesno zaklanjajući otvoren prolaz za zgoditak. Gegao sam se terenom na mršavim nogama i uzalud pozivao igrače da mi dodaju loptu. I što sam se više trudio mahnito mašući rukama iznad glave i vičući: "Slobodan sam! Slobodan sam!" to su me više ignorirali. Ali Baba nije odustajao. Kad je postalo više nego jasno da nisam naslijedio ni trunka od njegovih sportskih sposobnosti, zadovoljio se time da postanem strastven promatrač. Toliko sam valjda mogao, zar ne? Hinio sam zanimanje koliko god je to dugo bilo moguće. Navijao sam s njim kad je kabulska momčad postigla zgoditak protiv Kandahara, i dobacivao uvrede sucu kad je dosudio slobodan udarac protiv naših. Ali Babaje osjećao pomanjkanje iskonskog zanimanja u meni i rezignirano prihvatio neugodnu činjenicu da njegov sin nikad neće ni igrati ni pratiti nogomet.

Sjećam se kad me Baba jednom poveo na godišnje natjecanje u Buzkašiju, koje se održavalo prvoga dana proljeća, na Novu godinu. Buzkaši je bio, kao što je još uvijek, nacionalna strast Afganistana. Capandaz, vrlo umješan jahač, obično pod okriljem bogatih obožavatelja, mora iz gungule ugrabiti truplo kože ili goveda, u punom galopu prenijeti ga na drugi kraj stadiona i spustiti u predviđeni krug, dok ga momčad drugih čapandaza goni i svim silama se trudi — nogama, šakama, grebanjem, bičevanjem — oteti mu truplo. Tog se dana igralište orilo od uzbuđenja mase dok su jahači na polju ispuštali ratne pokliče, naguravali se i u oblaku prašine otimali za truplo. Tlo je podrhtavalo od topota kopita. Gledali smo s gornjih tribina kako konjanici tutnje pokraj nas u punom galopu podbadajući i vičući na konje, sa čijih se gubica cijedila pjena.

U jednom trenutku Baba je pokazao na nekoga.

— Amire, vidiš li čovjeka koji sjedi tamo gore, s drugima oko sebe?

Vidio sam ga.

— To je Henry Kissinger.

— Oh — rekoh. Nisam znao tko je Henry Kissinger i mogao sam ga to upitati. Ali u tom sam trenutku užasnut vidio kako je jedan capandaz ispao iz sedla i kako ga gazi mnoštvo kopita.

Njegovo je tijelo bacano i vitlano u stampedu poput krpene lutke dok se napokon nije otkotrljalo u stranu, a metež se odmaknuo. Trznuo se i ostao nepomično ležati nogu iskrivljenih pod neprirodnim kutovima, natapajući pijesak lokvom krvi.

Udarih u plač.

Plakao sam cijelim putem kući. Sjećam se kako je Baba rukama stezao upravljač. Stezao ga i popuštao. Štoviše, nikad neću zaboraviti Babin hvale vrijedan napor da prikrije gadljiv izraz lica dok je šutke vozio.

Poslije sam te večeri prolazio pokraj očeve radne sobe i načuo njegov razgovor s Rahim Kanom. Priljubio sam uho na zatvorena vrata.

—... sretan što je zdrav — govorio je Rahim Kan.

— Znam, znam. Ali stalno je zaokupljen tim knjigama ili se povlači po kući kao da je izgubljen u nekom snu.

— Pa?

— Ja nisam bio takav. — Babaje zvučao razočarano, gotovo ljutito.

Rahim Kan se nasmijao.

— Djeca nisu bojanke. Ne možeš ih ispunjati svojim omiljenim bojama.

— Kad ti kažem — reče Baba. — Nisam bio ni približno takav, a ni bilo tko od djece s kojom sam odrastao.

— Znaš, katkad si ti naj egocentričnu i čovjek kojeg znam — odvratih Rahim Kan. On je pak bio jedini za koga znam da je smio takvo što reći Babi.

— To nema veze s tim.

— Ne?

— Ne.

— Nego s čim?

Začuh škripanje kožne fotelje dok se Baba meškoltio u njoj. Sklopih oči i još jače pritisnuh uho na vrata, hoteći i ne hoteći čuti:

— Katkad gledam kroz ove prozore i vidim ga kako se igra s dječacima iz susjedstva. Gledam kako ga omalovažavaju, uzimaju mu igračke, malo ga gurnu, malo udare. A znaš, on nikad ne uzvraća. Nikad. Samo... obori glavu i...

— Dakle, nije nasilan — reče Rahim Kan.

— Ne govorim ja o tome, Rahime, i ti to znaš — odbrusi mu Baba. — Nešto tom dječaku nedostaje.

— Da, crta zloće.

— Samoobrana nema nikakve veze sa zloćom. Znaš li kako to završi kad ga dječaci zadirkuju? Ubaci se Hasan i brani ga. Vidio sam svojim očima. A kad se vrate kući, pitam ga: "Otkud Hasanu ta ogrebotina na licu?" A on će na to: "Pao je". Kažem ti, Rahime, nešto tom dječaku nedostaje.

— Treba ga samo pustiti da pronađe vlastiti put — reče Rahim Kan.

— A kamo se kreće? — upita ga Baba. — Dječak koji se ne bori za sebe postaje muškarac koji se ne može ničemu suprotstaviti.

— Suviše pojednostavnjuješ stvari.

— Ne bih rekao.

— Srdit si jer se bojiš da nikad neće moći preuzeti tvoje poslove.

— Tko sad pojednostavnjuje? — odvrati Baba. — Znam ja da se vas dvojica simpatizirate i radostan sam zbog toga. Zavidan, ali radostan. Doista. Potreban mu je netko... tko ga razumije jer Bog zna da ja nisam taj. Ali nešto me u vezi s Amirom muči na neobjašnjiv način. Kao da...

Gotovo sam ga vidio kako se napreže tražeći prave riječi. Spustio je glas, ali svejedno sam ga mogao čuti.

— Da nisam svojim očima vidio kako ga doktor izvlači iz moje žene, ne bih vjerovao da mi je sin.

Sljedećeg jutra, dok mi je pripravljaao doručak, Hasan me upita muči li me što. Obrecnuh se na njega rekavši mu neka gleda svoja posla.

Rahim Kan je pogriješio u pogledu moje crte zloće.

Godine 1933, u kojoj je rođen Baba i u kojoj je otpočela četrdesetogodišnja vladavina Zahir Šaha, dva su brata, mladića iz imućne i ugledne kabulske obitelji, sjela za upravljač fordova dvosjeda svojeg oca. Napušeni hašišem i mast od francuskog vina, pregazili su i usmrtili hazarski par na cesti za Pagman. Policija je donekle skrušene momke i petogodišnje siročće mrtvoga para dovela pred mojeg djeda, koji je bio vrlo cijenjen sudac i čovjek besprijekorna ugleda. Saslušavši braću i molbu njihova oca za milost, moj je djed zapovjedio da dvojica mladića imaju smjesta otići u Kandahar i odslužiti godinu dana vojnog roka — unatoč tome što je njihova obitelj bila nekako uspjela postići njihovu poštedu od regrutacije. Njihov se otac tome usprotivio, premda ne baš žestoko, i naposljetku su se svi složili daje kazna doduše oštra, ali pravedna. Što se siročćeta tiče, moj ga je djed uzeo na skrb pod vlastiti krov i naložio drugim slugama da ga odgajaju, ali da budu blagi prema njemu. Taj dječak bio je Ali.

Ali i Baba rasli su zajedno kao drugovi u igri, barem dok Alijeva noga nije usahla uslijed dječje paralize, upravo kao što smo Hasan i ja odrastali jedan naraštaj kasnije. Baba bi nam uvijek govorio o psinama koje su on i Ali izvodili, no Ali bi uvijek odmahnuo glavom i rekao:

— Aga sahibe, reci im radije čija je bila zamisao, a tko je bio puki izvršitelj.

Baba bi se nasmijao i zagrlio Alija.

Međutim, ni u jednoj svojoj priči Baba nije o Aliju govorio kao o prijatelju.

Neobično je bilo to što ni ja o Hasanu i sebi nisam nikad razmišljao kao o prijateljima. Barem ne u uobičajenom smislu. Pa što ako smo jedan drugoga učili voziti bicikl bez ruku i sklapati fotoaparat kućne izrade od kartonske kutije? Pa što ako smo cijele zime provodili puštajući zmajevе? Pa što ako je za mene lice Afganistana bilo lice krhkog dječaka obrijane glave, nisko nasađenih ušiju, dječaka s licem kineske lutke, vječno ozarenog zečjim osmijehom?

Pa što ako je sve to tako? Jer povijest nije lako prevladati, a ni religiju. Napokon, ja sam bio Paštun, a on Hazar, ja sam bio sunit, a on šijit, i ništa se tu nije moglo promijeniti. Ništa.

Ali bili smo djeca koja su zajedno naučila puzati i nikakva povijest, pa ni narodna, društvena ili vjerska pripadnost, tu nisu ništa mogle promijeniti. Veći dio prvih dvanaest godina svojeg života proveo sam u igri s Hasanom. Katkad mi se cijelo moje djetinjstvo činilo poput dugoga dokonog ljetnog dana s Hasanom, gdje lovimo jedan drugoga kroz spletove grana u dvorištu mojeg oca, igrajući se skrivača, lovice, kauboja i Indijanaca, mučenja kukaca — čija je kruna neprijeporno postignuće čupanja žalca iz zatka pčele, koju smo zatim sirotu svezali za konac i povukli natrag svaki put kad bi poletjela.

Progonili smo Kočije, nomade koji su kroz Kabul išli u sjeverne planine. Začuli bismo približavanje njihovih karavana, blejanje njihovih ovaca, meket koza, cilik zvonaca obješenih oko vratova njihovih deva. Istrčali bismo da vidimo tromi prolazak karavane našom ulicom, muškarce prašnih, vremenom izbrazdanih lica i žene ovijene dugim šarenim šalovima, ogrlicama i srebrnim grivnama na zapešćima i gležnjevima. Gađali smo njihove koze kamenčićima, prskali im mazge vodom. Natjerao bih Hasana

da sjedne na "Zid napaćenog kukuruza" i odapinje kamenčiće u stražnjice njihovih deva.

Zajedno smo vidjeli prvi western, Rio Bravo, sa Johnom Wayneom, u kinu Park, preko puta moje omiljene knjižare. Sjećam se kako sam molio Babu da nas povede u Iran da upoznamo Johna Waynea. Baba se nadužio smijati svojim grlenim smijehom — nalik na turiranje kamiona — a kad je opet došao do daha, objasnio nam je koncept sinkronizacije glasa. Hasan i ja ostali smo zapanjeni. Zatečeni. John Wayne nije dakle govorio perzijski i nije bio Iranac! Bio je Amerikanac, baš kao i prijazni dugokosi muškarci i žene koje smo stalno viđali po Kabulu odjevene u pohabane jarke košulje. Triput smo gledali Rio Bravo, ali svoj omiljeni western Sedmorica veličanstvenih gledali smo trinaest puta. Svaki put bismo se rasplakali kad bi na kraju meksička djeca pokopala Charlesa Bronsona, koji, kako se ispostavilo, također nije bio Iranac.

Šetali smo kabulskim bazarima koji su zaudarali po plijesni, u dijelu Šar-e-Nau ili Novi grad, zapadno od dijela Vazir Akbar Kan. Razgovarali smo o svakom filmu koji smo upravo bili gledali i tako se kretali kroz bazarski metež. Provlačili smo se između trgovaca i prosjaka, lunjali uličicama krcatima malim, gusto zbijenim tezgama. Baba nam je davao tjedni džeparac od po deset afgana, koje smo trošili na mlaku koka-kolu i ružin sladoled posut mrvljenim pistacijem.

Za vrijeme školske godine imali smo svakodnevnu rutinu. Dok bih se ja izvukao iz postelje i odglavinjao u kupaonicu, Hasan bi se već bio oprao, izmolio s Alijem jutarnji namaz i pripremio mi doručak — topli crni čaj sa tri kocke šećera i kriškom tostiranog nana prelivenog mojim omiljenim pekmezom od višnje, sve uredno poslagano na stol. Dok sam ja jeo i tužio se na domaće zadaće, Hasan bi mi namjestio krevet, ulaštio cipele, izglačao odjeću koju ću nositi, pripremio mi knjige i olovke. Čuo bih ga, dok glača u predsoblju, kako svojim unjkavim glasom pjevuši neku staru hazarsku pjesmu. Zatim bismo se Baba i ja odvezli u crnom ford mustangu — automobilu koji je svugdje privlačio zavidne poglede jer je isti takav vozio Steve McQueen u Bullittu, filmu koji se u jednom kinu prikazivao šest mjeseci. Hasan je ostao kod kuće i pomagao Aliju u kućanskim poslovima — ribanju prljavog rublja i stavljanju na konopce u vrtu, kupnji svježeg nana na tržnici, mariniranju mesa za večeru, zalijevanju travnjaka.

Nakon škole Hasan i ja bismo se našli, uzeli neku knjigu i uspentrali se oblim brijegom sjeverno od imanja mojega oca u Vazir Akbar Kanu. Na vrhu je bilo staro groblje s redovima neoznačenih nadgobnih kamenova i prolazima zakrčenima gustim šipražjem. Od kiša i snjegova željezna je kapija navukla hrđu, a niski bijeli zidovi groblja su istrunuli. Na ulazu je bilo stablo mogranja. Jednoga ljetnog dana poslužio sam se Alijevim kuhinjskim nožem da u njega urezem naša imena: "Amir i Hasan, kabulski sultani". Tim riječima stvar je postala službena — drvo je bilo naše. Nakon škole Hasan i ja bismo se popeli na njegove grane i brali krvavocrvene plodove. Pošto bismo se najeli i obrisali ruke o travu, čitao bih Hasanu.

Sjedeći prekrivenih nogu dok mu je na licu poigravalo sunce kroz sjene lišća, Hasan je odsutno cupkao vlati trave slušajući kako mu čitam priče koje sam nije znao čitati. To da će Hasan odrasti nepismen, kao i Ali i većina Hazara, bilo je suđeno istoga trena kad su se rodili, možda i u trenutku kad je začet u Sanaubarinoj negostoljubivoj maternici — napokon, što će sluzi pisana riječ? Ali, usprkos njegovoj nepismenosti, ili možda upravo zbog nje, Hasana je privlačilo otajstvo riječi, zanosio se tajanstvenim njemu nedostupnim svijetom. Čitao sam mu pjesme i priče, katkad zagonetke — premda sam od njih odustao kad sam shvatio daje u njihovu rješavanju mnogo bolji od mene. Stoga sam mu čitao

nezahtjevne tekstove, kao što su nezgode hvalisavca mule Nasredina i njegova magarca. Satima smo sjedili ispod tog stabla, sve dok sunce na zapadu ne bi izbljedorjelo, a svejednako je Hasan ustrajno tvrdio da ima dovoljno svjetla za još jednu priču, još jedno poglavlje.

Meni je omiljeni trenutak tijekom čitanja Hasanu bio kad bismo naišli na riječ koju nije poznavao. Zadirkivao bih ga, iznosio njegovo neznanje na vidjelo. Jednom sam mu čitao priču o muli Nasredinu kadli me prekide:

— Što znači ta riječ?

— Koja?

— "Imbecil".

— Ne znaš što znači? — rekoš cereći se.

— Ne znam, Amir aga.

— Pa ta je riječ tako uobičajena!

— Svejedno je ne znam.

Ako je osjetio žalac mojeg zadirkivanja, nije to pokazivao izrazom lica.

— Pa, svi u mojoj školi znaju što to znači — rekoš. — Da vidimo. "Imbecil". To znači pametan, oštrouman. Evo, sastavit ću ti rečenicu: "Kad su riječi u pitanju, Hasan je imbecil".

— Ahaa — reče klimajući glavom.

Uvijek bih zbog toga poslije osjećao krivnju. Stoga bih se nastojao iskupiti tako što bih mu dao neku svoju staru košulju ili potrganu igračku. Samome sebi protumačio bih da je to dovoljno iskupljenje za psinu.

Hasanova omiljena knjiga bila je Sahname, ep o drevnim perzijskim junacima iz desetog stoljeća. Volio je svako poglavlje: šahove iz starine, Feridun, Zal i Rudabe. Ali njegova i moja omiljena priča bila je Rostam i Sohrab, pripovijest o velikom ratniku Rostamu i njegovu brzonogom konju Rakšu. Rostam Sohraba smrtno rani u boju i tek tada utvrdi da je Sohrab njegov posljednji sin. Pogoden bolju, Rostam začu smrtni vapaj svojega sina:

Ako si doista moj otac, okaljao si mač krvlju svojega sina. Učinio si to sa svoje tvrdokornosti. Kanih te na ljubav skloniti i preklinjah te za ime tvoje jer htjedoh u tebi pronaći vrline o kojima mi majka zboraje. Ali zalud se tvojem srcu sklanjah, a sad je susretu kraj...

— Čitaj mi ponovo, Amir aga, molim te! — molio bi me Hasan.

Katkad bi mu se oči ispunile suzama. Uvijek sam se pitao za kim plače, za Rostamom prožetim bolju, koji trga odjeću i posipa glavu pepelom, ili Sohrabom na samrti koji je samo čeznuo za očevom ljubavlju? Osobno nisam vidio nikakvu tragediju u Rostamovoj sudbini. Napokon, nisu li svi očevi u

srcu gajili tajnu želju da ubiju svoje sinove?

Jednoga dana, u srpnju 1973, priredio sam Hasanu još jednu nepodopštinu. Čitao sam mu i najedanput skrenuo s prave priče. Pretvarao sam se da čitam iz knjige, uredno okrećući stranice, ali nisam uopće pratio napisano nego sam preuzeo priču i izmislio svoju. Hasan to, dakako, nije primijetio. Za njega su slova bila zbrka kodova, nerazmrsivih i tajanstvenih. Riječi su bile tajni prolazi, a ja sam posjedovao ključeve. Poslije sam ga upitao je li mu se priča svidjela, a u grlu mi je već podrhtavao hihot, kadli Hasan zaplješće.

— Što ti je? — upitah.

— Ovo je najbolja priča koju si mi u posljednje vrijeme pročitao — reče, još uvijek plješćući.

Nasmijah se.

— Doista?

— Doista.

— Fascinantno — promrmljah, kao što sam i mislio. Bilo je to.. potpuno neočekivano. — Jesi li siguran, Hasane?

Još uvijek je pljeskao.

— Bilo je odlično, Amir aga. Hoćeš li mi sutra čitati još toga?

— Fascinantno — ponovih malko bez daha, osjećajući se poput nekoga tko je u svojem dvorištu otkrio skriveno blago. Silazeći nizbrdo, u glavi su mi misli prštale poput vatrometa u Camanu. Najbolja priča koju si mi u posljednje vrijeme pročitao. Pročitao sam mu mnogo priča. Hasan me nešto htio pitati.

— Što je? — rekoh.

— Što znači "fascinantno"?

Nasmijah se. Zagrlih ga i poljubih u obraz.

— Čemu to? — priupita me zgranut, rumeneći se. Prijateljski ga gurnuh. Nasmiješih se.

— Ti si princ, Hasane. Ti si princ i ja te volim.

Još iste večeri napisao sam svoju prvu priču. Trebalo mi je svega pola sata. Bila je to mračna pričica o čovjeku koji je pronašao čarobni vrč i otkrio da će se njegove suze, plače li u njega, pretvoriti u biserje. Ali, premda je oduvijek bio siromašan, bio je on sretan čovjek i rijetko je prolio koju suzu. Stoga je pronašao način da se rastuži i obogati na svojim suzama. Što se više biserje gomilalo, to je više rasla njegova pohlepa. Na kraju priče čovjek je sjedio na hrpi bisera s nožem u ruci, neutješno plačući u vrč s beživotnim tijelom svoje ljubljene žene na rukama.

Te večeri popeo sam se uza stubu i ušao u Babinu pušionicu noseći dva lista papira na koja sam

nažvrljao priču. Kad sam ušao, Baba i Rahim Kan su pušili lule i pijuckali rakiju.

— Što je, Amire? — upita me Baba zavaljen u fotelju, prstiju isprepletenih na zatiljku. Plavičast mu se dim kovitlao oko lica. Od njegova mi se pogleda osušilo grlo. Nakašljah se i rekoh mu da sam napisao priču.

Baba klimnu glavom i izmami na lice osmijeh koji je izražavao jedva išta više od hinjenog zanimanja.

— E pa, to je krasno, zar ne? — reče. I dalje ništa. Samo me gledao kroz oblak dima.

Stajao sam tako vjerojatno manje od jedne minute, ali to mi je do dana današnjeg bila najdulja minuta u životu. Sekunde su se vukle, svaka vječnošću razdvojena od sljedeće. Zrak je postajao težak, vlažan, gotovo krut. Udisao sam kamenje. Baba me gledao s visoka i nije zatražio da pročita priču.

Kao i uvijek, spasio me Rahim Kan. Ispružio je ruku i udijelio mi osmijeh u kojem nije bilo ništa hinjeno.

— Smijem li to vidjeti, Amir džan? Rado bih je pročitao.

Kad mi se obraćao, Baba se rijetko služio izrazom odmila džan.

Baba je slegnuo ramenima i ustao. Činilo se da mu je odlanulo, kao da je Rahim Kan i njega spasio.

— Da, daj je Kaki Rahimu! Ja se idem gore spremati.

Nato napusti sobu. Veći dio vremena obožavao sam Babu silinom gotovo vjerskih proporcija. Ali u tom sam trenutku poželio razrezati žile i odliti njegovu kletu krv iz svojeg tijela.

Sat kasnije, dok se večernje nebo mračilo, njih su dvojica automobilom otišla na zabavu. Na izlazu Rahim Kan čučne pred mene te mi preda moju priču i još jedan presavijen list papira. Osmjehnu mi se i namignu.

— Ovo je za tebe. Pročitaj poslije!

Potom zastane i nadoda još jednu riječ, koja je bila zaslužnija što sam nastavio pisati nego ijedan kompliment koji mi je ikad udijelio izdavač. Ta riječ je glasila: "Bravo!"

Kad su otišli, sjedoh na postelju i poželjeh da mi je Rahim Kan otac. Tada sam pomislio na Babu i na njegova golema prsa, i kakav je lijep osjećaj bio kad me privio uz njih, kako je tog jutra mirisao na brut i kako me njegova brada škakljala po licu. Preplavio me tako nagao osjećaj krivnje da sam potrčao u kupaonicu i povratio u umivaonik.

Poslije sam noću, sklupčan u postelji, bezbroj puta čitao poruku Rahim Kana. Glasila je ovako:

Amir džan,

Silno sam uživao u tvojoj priči. Mašalah, Bog ti je udijelio posebni dar! Sada je tvoja dužnost njegovati taj dar, jer osoba koja trati bogomdane darove je magare. Napisao si priču sa zdravom

gramatikom i zanimljivim stilom. Ali najdojmljivije u priči jest da sadrži ironiju. Možda još i ne znaš što ta riječ uopće znači. Ali jednoga dana hoćeš. Ona je nešto za čime mnogi pisci posežu cijeloga svog spisateljskog vijeka i nikad je ne dosegnu. Ti si je postigao već u prvoj priči.

Moja su ti vrata uvijek otvorena, Amir džan! Poslušat ću svaku priču koju želiš ispriповijedati. Bravo.

Tvoj prijatelj, Rahim.

Ponesen porukom Rahim kana, zgrabio sam priču i sjurio se dolje u predvorje, do madraca na kojem su spavali Ali i Hasan. Bio je to jedini trenutak kad su spavali u kući — kad Babe nije bilo, a Ali je morao paziti na mene. Prodrmao sam Hasana da ga probudim i upitao ga bi li poslušao priču.

Protrljao je krmeljive oči i protegnuo se.

— Sada? Koliko je sati?

— Pusti sad to! Ovo je posebna priča. Ja sam je napisao.

— prošaptah nadajući se da neću probuditi Alija. Hasanu se lice ozari.

— Onda je moram čuti — reče zbacujući već pokrivač sa sebe.

Pročitao sam mu je u dnevnom boravku, pored mramornoga kamina. Ovaj put nisam vragolasto skretao s teksta; ta radilo se o meni! Hasan je na više načina bio savršena publika, onako sasvim unesen u priču, mijenjajući izraze lica u skladu s promjenom tona u priči. Kad sam pročitao posljednju rečenicu, načinio je pokret prigušenog pljeska.

— Mašalah Amir aga. Bravo! Bio je oduševljen.

— Svidjela ti se? — rekoh uživajući u ponovnom slasnom okusu pozitivne kritike.

— Jednoga dana inšalah bit ćeš velik pisac — reče Hasan.

— I ljudi diljem svijeta čitat će tvoje priče.

— Pretjeruješ, Hasane — rekoh voleći ga zbog tih riječi.

— Ne, bit ćeš velik i čuven — ustrajao je on. Tada je zastao kao da mu je nešto navrh jezika. Odvagnuo je riječi i nakašljao se: — Ali dopustit ćeš mi da ti postavim pitanje u vezi s pričom?

— nadoda stidljivo.

— Dakako.

— Pa... — počeo. Ušuti.

— Reci, Hasane — dodah. Nasmiješih se premda nesigurni pisac u meni nije pouzdano znao želi li to čuti.

— Pa... — reče. — Ako smijem pitati. Zašto je čovjek ubio svoju ženu? Zapravo, zašto je uopće morao osjetiti tugu da bi prolio suze? Zar nije mogao samo pomirisati luk?

Bio sam osupnut. Nije mi bilo palo na pamet nešto tako očito da je bilo upravo glupavo. Nijemo sam micao usnicama. Činilo mi se da sam iste noći, kad sam saznao za jedan cilj pisanja, ironiju, spoznao i jednu njezinu zamku — rupe u radnji. I to od Hasana, od svih ljudi! Hasana koji nije znao čitati i nije cijeloga života zapisao nijedne riječi. Hladan i mračan glas najedanput mi šapne u uho: "Ma što on zna, taj nepismeni Hazar! Neće nikada dogurati dalje od kuhara. Kako se samo usuđuje da me kritizira?"

— Pa... — zaustih, ali nisam dovršio rečenicu. Jer, najedanput se Afganistan zauvijek promijenio.

Nešto se zaori poput groma. Tlo se malko potrese i začusmo rat-a-tat-tat iz vatrenog oružja.

— Oče! Kakav je to zvuk? — zacvili Hasan pružajući ruku prema Aliju. Ali nas zagrlji. Bijesnu bijelo svjetlo i obasja nebo srebrnim sjajem. Ponovo bijesnu i uslijedi brzo štekatanje mitraljeza.

— Love patke — promuklim će glasom Ali. — Love patke po noći, znate. Ne bojte se.

U daljini se oglasila sirena. Odnekle se začuje razbijanje stakla i nečiji povici. Čuo sam ljude na ulici, prenete iz sna i vjerojatno još u pidžamama, raščupane i oteklih očiju. Hasan je plakao. Ali ga privuče sebi i nježno privine. Kasnije sam sam sebi tvrdio da nisam osjećao zavist prema Hasanu. Nimalo.

Ostadosmo tako stisnuti sve do sitnih jutarnjih sati. Pucnji i prasci trajali su manje od jednoga sata, ali su nas dobrano uplašili jer nitko od nas nije dotad čuo pucnjavu na ulici. Tada su nam to bili strani zvukovi. Nije još bio rođen naraštaj afganske djece čije su uši jedino i navikle na bombe i mitraljiranje.

Nitko od nas, onako skutrenih zajedno u blagovaonici i čekajući svanuće, nije ni izdaleka uviđao da je jedan način života završio. Naš način života. Ako ne još tada, onda je to bio barem početak kraja. Kraj, službeni kraj, uslijedit će najprije u travnju 1978. s komunističkim državnim udarom, a zatim u prosincu 1978. kad se ruski tenkovi zakotrljaju istim tim ulicama na kojima smo se Hasan i ja igrali, i zadaju smrtni udarac Afganistanu kakav sam ja poznao, označivši početak ere krvoprolića, koja i dalje traje.

Pred samo svanuće Babin se automobil naglo zaustavio na kolnom prilazu. Zalupio je vratima i trkom zatutnjao po stubama. Kad se pojavio na vratima, ugledah mu na licu nešto što nisam odmah prepoznao, jer dotad još to nisam vidio — strah.

— Amire, Hasane! — uskliknuo je dok je trčao prema nama raskriljenih ruku. — Prepriječili su sve ceste, a telefon nije radio. Bio sam strašno zabrinut!

Prepustili smo se njegovu zagrljaju i na kratak, bezuman trenutak bilo mi je drago što se te noći sve to dogodilo, ma što to bilo.

Ipak nisu ubijali patke. Ispostavilo se da te noći 17. srpnja 1973. nisu nikoga ubijali. Kabul se sljedećeg jutra probudio sa spoznajom da monarhija pripada prošlosti. Kralj Zahir Šah bio je u Italiji. U njegovoj odsutnosti njegov je rođak Daud Kan okončao kraljevu četrdesetogodišnju vladavinu nenasilnim udarom.

Sjećam se kako smo Hasan i ja sljedećeg jutra čučali pred radnom sobom mojega oca dok su Baba i Rahim Kan pijuckali crni čaj i na Radio Kabulu slušali udarne vijesti o prevratu.

— Amir aga? — prošapta Hasan.

— Što je?

— Što je to republika? Slegnuh ramenima.

— Ne znam.

Na Babinu su radiju neprestance ponavljali tu riječ — "republika".

— Amir aga.

— Što je?

— Da li "republika" znači da ćemo se otac i ja morati odseliti?

— Ne bih rekao — šapnuh. Hasan porazmisli.

— Amir aga.

— Što je?

— Ne bih volio da otjeraju mene i oca. Nasmiješih se.

— Bas, magare jedno! Nitko vas neće otjerati.

— Amir aga.

— Što je?

— Hoćemo li ići na naše drvo?

Još se šire osmjehnuh. I to je bilo dobro kod Hasana. Uvijek je znao reći ono pravo — vijesti na radiju bile su dosadne. Hasan je otišao u svoju kolibu da se spremi, a ja sam otrčao uza stube po knjigu. Zatim sam svratio u kuhinju, nagrabio borovih oraščića u džepove i otrčao van, gdje me Hasan čekao. Jurnuli smo kroz kapiju i pošli prema brijegu.

Prešli smo ulicu između kuća i hodali po neravnu tlu gole čistine, koja je vodila na brijeg kadli najedanput Hasana pogodi kamen u leđa. Okrenusmo se i srce mi siđe u pete. Prema nama su dolazili Asef i njegova dva prijatelja, Vali i Kemal.

Asef je bio sin očeva prijatelja Mahmuda, civilnog pilota. Njegova je obitelj stanovala nekoliko ulica južno od našeg doma, u lijepom naselju ograđenom visokim zidovima i palmama. Svako dijete koje živi u kabljskoj četvrti Vazir Akbar Kan zna za Asefa i njegov poznati bokser od nehrđajućeg čelika, po mogućnosti ne iz vlastitog iskustva. Kao sin Njemice i Afganca, plavokosi, plavooki Asef bio je viši od ostale djece. S razlogom je na ulicama bio na glasu zbog svoje surovosti. U društvu poslušnih prijatelja kretao se po četvrti poput kana u razgledanju svoje zemlje, sa svitom željnom da mu ugodu. Njegova je riječ bila zakon, a ako kome treba pravni savjet, metalni je bokser bio dobro sredstvo tumačenja. Vidio sam ga jednom kako je taj bokser upotrijebio na klincu iz četvrti Karte-Car. Nikad neću zaboraviti kako su Asefu oči zablislale sjajem u kojem nije bilo suviše razuma, i kako se smiješio, smiješio se dok je mlatio onog jadnika do besvijesti. Neki su ga momci u Vazir Akbar Kanu prozvali Asef Gošhor, ili Asef Uhožder. Nitko mu se od njih, dakako, to ne bi drznuo zucnuti u lice

ako nisu željeli doživjeti istu sudbinu kao i jadnik koji je nehotice potaknuo nastanak tog nadimka, potukavši se s Asefom oko zmaja i završivši vadeći svoje uho iz blatnoga kanala. Mnogo godina kasnije, naučio sam stručni termin za stvora poput Asefa, riječ za koju ne postoji dobar ekvivalent na perzijskome — "sociopat".

Od svih dječaka u četvrti, koji su kinjili Alija, Asef je bio kudikamo najgori. Od njega je zapravo i potekao podrugljivi naziv Babalu. Hej, Babalu, koga si danas pojeo? Ha? Hajde, Babalu, nasmiješi se! A kad je bio posebno raspoložen, u zadirkivanje bi unio i malo začina. Hej, tuponosi Babalu, koga si pojeo danas? Reci nam, kosooki magarče!

Hodao je sada prema nama s rukama na bokovima, dižući tenisicama oblačiće prašine.

— Dobro jutro, kuni — uskliknu Asef mašući. "Peder". Jedna od njegovih omiljenih uvreda. Hasan se povukao iza mene dok su se tri starija dječaka primicala. Stajali su pred nama, tri visoka dječaka u trapericama i majicama. Sve nas nadvisujući, Asef prekriži na prsima jake ruke s divljim smiješkom utisnutim u usnice. Nije to bilo prvi put da sam pomislio kako s Asefom nije sve kako treba. Također sam pomislio kako sam sretan što imam Babu za oca, što je, vjerujem, jedini razlog zašto se Asef suzdržava da me previše maltretira.

Iskrivi bradu prema Hasanu.

— Hej, tuponosi! — obrati mu se. — Kako je Babalu?

Hasan ne reče ništa, nego uzmakne još jedan korak iza mene.

— Jeste li čuli za novosti, momci? — nastavi Asef ne skidajući osmijeh s lica. — Ode kralj. Sva sreća. Živio predsjednik! Moj otac poznaje Dauda Kana, jesi li ti to znao, Amire?

— I moj — rekoh. Zapravo nisam znao je li to istina.

— I moj — oponašao me Asef beljeći se. Kemal i Vali se istovremeno nacere. Da je barem Baba bio tu!

— Dakle, Daud Kan je lani večerao u našoj kući — nastavi Asef. — Što kažeš na to, Amire?

Pitao sam se bi li itko čuo naše vrištanje na ovoj dalekoj čistini. Babina kuća je bila udaljena dobar kilometar odatle. Da smo barem ostali kod kuće!

— Znaš li ti što ću reći Daud Kanu sljedeći put kad nam dođe kući na večeru? — nastavi Asef. — Popričat ću malko s njim, kao muškarac s muškarcem, mard s mardom. Ispričat ću mu isto što i svojoj majci. O Hitleru. To je bio pravi vođa. Veliki vođa! Čovjek s vizijom budućnosti. Podsjetit ću Daud Kana da bi svijet bio bolji da su Hitlera pustili dovršiti započeti posao.

— Baba kaže daje Hitler bio lud, daje zapovjedio da mnogo nevinih ljudi bude pobijeno — začuh se kako govorim prije nego što sam stigao rukom začepiti sebi usta.

Asef se zasmijulji.

— Zvuči kao moja majka, a ona je Njemica, trebala bi biti pametnija. Ali u to žele da povjeruješ, zar ne? Ne žele da znaš istinu.

Nisam znao tko su to "oni" ni kakvu to istinu kriju, a nije me ni zanimalo da doznam. Da bar nisam ništa rekao! Ponovo poželjeh podići pogled i ugledati Babu kako dolazi.

— Moraš čitati knjige koje se ne posuđuju u školi — reče Asef. — Ja jesam, i progledao sam. Sada i ja imam viziju i podijelit ću je s našim sljedećim predsjednikom. Želiš li je čuti?

Odmahnuo sam glavom. Svejedno će mi je kazati. Asef je uvijek odgovarao na svoja pitanja. Pogledom plavih očiju osine Hasana.

— Afganistan je zemlja Paštuna. Oduvijek je bio, i uvijek će biti. Mi smo Afganci, čisti Afganci, a ne ovaj tuponosi! Njegov narod nagrđuje naš zavičaj, naš vatan. Zagađuje nam krv. — Široko i svečano zaokruži rukama. — Afganistan Paštunima, kažem. To ti je moja vizija.

Asef ponovo upre pogled u mene. Izgledao je kao netko tko se upravo probudio iz ugodnog sna.

— Prekasno je za Hitlera — reče. — Ali ne i za nas. Posegne za nečim u džepu svojih traperica.

— Zamolit ću predsjednika da učini ono za što kralj nije imao kuvat. Da oslobodi Afganistan od svih prljavih kasif Hazara.

— Samo ti nas pusti na miru, Asefe! — rekoh mrzeći svoj drhtavi glas. — Mi tebi ne smetamo.

— O, smetate mi — reče Asef. Sa zebnjom u srcu pogledah što je izvadio iz džepa. Dakako, na suncu bljesne bokser od nehrđajućeg čelika. — I te kako mi smetate. Zapravo, ti mi smetaš više nego taj Hazar. Kako možeš s njim razgovarati, igrati se i dopustiti da te dotakne? — reče glasom treperavim od gađenja. Vali i Kemal su klimali glavama i gundali odobravajući. Asef zaškilji i zavrti glavom. Kad je opet progovorio, zvučao je jednako pun nevjerice kao što je i izgledao. — Kako ga možeš nazivati svojim prijateljem?

"Ali mi nismo prijatelji!" gotovo mi izleti. "On je moj sluga!" Jesam li to doista mislio? Dakako da nisam. Nisam. Lijepo sam se odnosio prema Hasanu, kao prema pravom prijatelju, i više od toga, kao prema bratu. Ali, ako je tome tako, zašto ga nisam uključivao u igru kad bi nam Babini prijatelji s djecom došli u posjet? Zašto sam se igrao s Hasanom samo kad nije bilo nikoga drugoga u blizini?

Asef natakne svoj metalni bokser. Hladno me pogleda.

— Ti si dio problema, Amire. Da idioti poput tebe i tvog oca nisu ove uzeli k sebi, dosad bismo ih se već riješili. Svi bi lijepo istrunuli u Hazaradžatu, kamo i spadaju. Ti sramotiš Afganistan.

Pogledao sam ga u luđačke oči i znao da misli ozbiljno. Doista me namjeravao ozlijediti. Asef podiže šaku i krene prema meni.

Iza sebe osjetih slijed brzih pokreta. Krajičkom oka vidjeh Hasana kako se sagnuo i brzo ustao. Asef žmirne prema nečemu iza mene i razrogači oči od iznenađenja. Isti sam zapanjeni pogled vidio u

Kemala i Vadija, koji su također vidjeli što se zbiva iza njihovih leđa.

Okrenuh se i pred nosom mi se nađe Hasanova pračka. Hasan je potpuno zategnuo široku, rastezljivu gumu. U tobolac je umetnuo kamen veličine oraha. Držao je kamen uperen ravno u Asefovo lice. Ruka mu je drhtala od napetosti nategnute gume, a na čelo su mu izbile graške znoja.

— Molim te, ostavi nas na miru, aga! — reče Hasan bezličnim glasom. Asefu se obraćao kao "agi". Pitao sam se kako je to živjeti s tako uvriježenim osjećajem svojeg položaja u društvenom poretku.

Asef zaškrguće zubima.

— Spusti to, ti Hazaru bez majke!

— Molim te, ostavi nas, aga — ponovi Hasan. Asef se osmjehnu.

— Možda nisi primijetio da smo nas trojica, a vas dvojica.

Hasan slegne ramenima. Vanjskom promatraču ne bi se učinio uplašen, ali meni je Hasanovo lice bilo moje najranije sjećanje i poznavao sam sve njegove nijanse. Poznavao sam svaki trzaj i titraj koji ga je ikad prožeo. Vidio sam da je uplašen. Silno uplašen.

— U pravu si, aga. A možda ti nisi primijetio da ja držim pračku u ruci? Načiniš li i jedan pokret, morat ćeš promijeniti nadimak iz "Asef Uhožder" u "Jednooki Asef", jer ovaj je kamen uperen u tvoje lijevo oko.

Reče to tako ravnodušno da sam se čak i ja morao napeti da zamijetim strah, za koji sam znao da je prisutan ispod mirnoće u glasu.

Asefu se usta trznuše. Vali i Kemal taj su prizor gledali s primjesom zadivljenosti. Netko je izazvao njihova boga! Ponizio ga. A stoje najgore, taj netko žgoljavi je Hazar. Asef je pogledom prelazio od kamena do Hasana. Pozorno je gledao Hasanovo lice. Ono stoje na njemu ugledao zacijelo gaje uvjerilo u ozbiljnost Hasanovih namjera, jer je spustio šaku.

— Moraš nešto znati o meni, Hazaru — ozbiljno će Asef. — Ja sam vrlo strpljiva osoba. Ovo neće danas završiti, vjeruj mi. — Okrenuo se meni. — Ni za tebe ovo nije kraj, Amire. Jednog ću te dana izazvati jedan na jednog.

Asef uzmakne jedan korak. Njegovi su ga učenici slijedili.

— Tvoj je Hazar danas počinio veliku pogrešku — reče.

Potom se okrene i ode. Gledao sam ih kako odlaze nizbrdo i nestaju iza zida.

Hasan je drhtavim rukama pokušavao zadjenuti pračku za pojas. Usta su mu bila zgrčena u nešto stoje trebalo biti uvjeren osmijeh. Tek je iz petog pokušaja uspio svezati uzicu hlača. Ni jedan od nas nije ništa rekao dok smo se sa strepnjom vraćali kući, uvjereni da će nas Asef i njegovi prijatelji zaskočiti čim skrenemo iza ugla. Nisu to učinili, i to nas je trebalo malko utješiti. Ali nije. Nimalo.

Sljedećih nekoliko godina riječi gospodarski razvoj i reforma prelazile su po mnogim usnama u Kabulu. Ustavna je monarhija ukinuta, i zamijenjena republikom, kojoj je na čelu bio predsjednik republike. Neko je vrijeme zemlju prožimao osjećaj pomlađenosti i smisla. Ljudi su govorili o pravima žena i suvremenoj tehnologiji.

I život je većinom tekao kao i prije, premda je u Argu — kraljevskoj palači u Kabulu — stolovao novi vođa. Ljudi su išli na posao od subote do četvrtka, a petkom se skupljali na pikniku u parku, na obalama Garge, u vrtovima Pagmana. Šareni autobusi i kombiji puni putnika miljeli su tijesnim kabulskim ulicama, vođeni neprestanim povicima vozačevih pomagača koji su se vozili na stražnjim branicima vozila i vozaču izvikivali upute sa svojim tvrdim, kabulskim naglaskom. Na eid, tri dana slavlja nakon svetog mjeseca ramazana, Kabulci su se odijevali u najbolju i najnoviju odjeću i posjećivali rodbinu. Ljudi su se grlili i ljubili uz riječi eid mubarak. Sretan eid! Djeca su otvarala darove i igrala se tvrdo kuhanim, obojenim jajima.

Početak te sljedeće zime 1974. Hasan i ja smo se jednoga dana igrali u dvorištu praveći kulu od snijega kad ga je Ali pozvao da uđe.

— Hasane, aga sahib želi razgovarati s tobom!

Stajao je uz ulazna vrata odjeven u bijelo, ruku uvučenih pod pazuha, a vidljiv mu se dah širio iz usta.

Hasan i ja razmijenismo osmijehe. Čekali smo na njegov poziv cijeloga dana jer bio je Hasanov rođendan.

— O čemu je riječ, oče, znaš li? Hoćeš li nam reći? — upita ga Hasan. Oči su mu blistale.

Ali slegnu ramenima.

— Aga sahib nije o tome razgovarao sa mnom.

— Hajde, Ali, reci nam — navaljivao sam. — Crtanka? Možda novi pištolj?

Kao ni Hasan, Ali nije znao lagati. Svake godine pravio se da ne zna što je Baba kupio Hasanu ili meni za rođendan, i svake ga je godine pogled odao te bismo od njega iznudili priznanje. Ovaj put se, međutim, činilo da govori istinu.

Baba nikad nije propustio Hasanov rođendan. Neko je vrijeme pitao Hasana što želi, ali je odustao od toga jer je Hasan obično bio preskroman da bi predložio neki poklon. Stoga bi Baba svake zime sam nešto odabrao. Kupio mu je jedne godine japanski kamion-igračku, druge komplet električne lokomotive i kompozicije. Prethodne je godine Baba iznenadio Hasana kožnim kaubojskim šešikom kakav je nosio Clint Eastwood u Dobar loš i zao, filmu koji je Sedmorici veličanstvenih oteo naslov našeg omiljenog vesterna. Cijeleva te zime Hasan i ja smo naizmjenice nosili taj šešir i pjevali poznatu glazbu iz filma dok smo se penjali po hrpama snijega i ubijali jedan drugoga iz pištolja.

Na ulaznim smo vratima svukli rukavice i izuli kožne čizme oteščale od snijega. Kad smo ušli u predsoblje, zatekli smo Babu kako sjedi pred peći od lijevanog željeza na drva, u društvu niskog pročelavog Indijca odjevena u smeđe odijelo i crvenu kravatu.

— Hasane — reče Baba snebivljivo se smiješeći. — Upoznaj se sa svojim rođendanskim darom.

Hasan i ja razmijenismo upitne poglede. Nigdje nije bilo omota na vidiku. Nikakve vrećice. Igračke. Samo Ali iza nas i Baba s tim krhkim Indijcem pomalo nalik na učitelja matematike.

Indijac u smeđem odijelu nasmiješi se i pruži Hasanu ruku.

— Ja sam doktor Kumar — reče. — Drago mi je.

Govorio je perzijski s jakim, kotrljavim hindskim naglaskom.

— Salam alaikum — nesigurno će Hasan. Uljudno klimne glavom, a pogledom potraži oca iza sebe. Ali se primakne bliže i položi ruku na Hasanovo rame.

Baba pogleda u Hasanove žacave i zbunjene oči.

— Pozvao sam doktora Kumara iz New Delhija. Doktor Kumar je plastični kirurg.

— Znaš li što je to? — upita Indijac dr. Kumar.

Hasan zavrti glavom. Gledao je mene očekujući pomoć, ali ja slegnuh ramenima. Znao sam samo da se kirurgu ide da te sredi kad imaš upalu slijepog crijeva. Znao sam to jer je jedan moj drug iz razreda umro od toga godinu dana prije, a učitelj nam je tada rekao da je to zato što su predugo čekali da ga odvedu kirurgu. Obojica smo pogledali Alija, ali s njim se, dakako, nikad nije znalo. I njegovo je lice bilo bezizražajno, premda mu se nešto u pogledu otopilo.

— Pa... — poče dr. Kumar. — Moj posao je da ljudima ispravljam tijela. Katkad i lica.

— Oh — reče Hasan. Gledao je od dr. Kumara do Babe i Alija. Rukom dodirne gornju usnicu. — Oh — ponovo reče.

— Znam da je to neobičan dar — reče Baba — i vjerojatno nije ono čemu si se nadao, ali ovaj će ti dar ostati zauvijek.

— Oh — reče Hasan. Oblizne usne. Nakašlje se. — Aga sa-hib, hoće li me... hoće li...

— Ni govora — umiješa se dr. Kumar milo se smiješeći.

— Neće te nimalo boljeti. Zapravo, dat ću ti lijek nakon kojeg se nećeš ničega sjećati.

— Oh — reče Hasan. Nasmiješi se s olakšanjem. Barem malo olakšanja! — Nisam se uplašio, aga sahibe, samo sam... — možda je Hasan povjerovao, ali ja se nisam dao zavarati. Znao sam — kad liječnik kaže da neće boljeti, onda si nadrapao. S grozom sam se prisjećao svojeg obrezivanja prije godinu dana. Doktori su mi tvrdili isto tako, uvjerali me da neće nimalo boljeti. A kad je kasnije tijekom noći popustilo sredstvo za omamljivanje, bilo mi je kao da me netko prži užarenim ugljenom među preponama. Nemam pojma zašto je Baba čekao do moje desete godine da me dade obrezati. To je jedna od pogrešaka koje mu nikad neću oprostiti.

Volio bih da sam i ja imao nekakav ožiljak kojim bih pobudio Babino sažaljenje. Nije pošteno. Hasan nije učinio ništa da zasluži Babinu naklonost. Jednostavno je bio rođen s tom glupom zečjom usnom.

Operacija je dobro prošla. Svi smo bili šokirani kad su mu skinuli zavoje, ali smo zadržali osmijeh na licima, baš kao što nas je dr. Kumar uputio. Nije to bilo lako jer Hasanova je groteskna gornja usnica bila splet otečenog sirovog tkiva. Mislio sam da će Hasan vrisnuti od užasa kad mu je sestra pružila ogledalo, ali on se dugo i zamišljeno zagledao u njega. Promrmljao je nešto što nisam razumio. Približio sam uho njegovim ustima. Ponovo je prošaptao isto:

— Tašakor. Hvala.

Usne su mu se izvile i u tom sam trenutku točno znao što radi — smiješio se baš kao i kad je izranjao iz majčine maternice.

Oteklina je splasnula, a rana s vremenom zacijeljela. Uskoro je bila tek krivudava ružičasta crta iznad usne. Do sljedeće zime ostao je samo blijed ožiljak, stoje bila puka ironija jer te se zime Hasan prestao smiješiti.

Zima.

Evo što svake godine učinim prvoga dana kad padne snijeg. Izađem rano ujutro iz kuće, još uvijek u pidžami, ovijajući se rukama od zime. Zateknem kolni prilaz, očev automobil, zidove, drveće, krovove i brda prekrivene snježnim pokrivačem od pola lakta. Nasmiješim se. Nebo je ravnomjerno i modro. Snijeg tako bijel da bode oči. Strpam šaku svježeg snijega u usta, osluškujem prigušenu tišinu narušenu tek graktanjem vrana. Siđem bos niz stubu na prednjoj strani kuće i pozovem Hasana da izađe i gleda.

Zima je bila omiljeno godišnje doba svakoga djeteta u Kabulu, barem svakog čiji su očevi mogli sebi priuštiti dobru željeznu peć. Razlog je bio jednostavan — škole nije bilo zbog leda. Zima je za mene bila kraj jednadžbi dijeljenja i imenovanja glavnog grada Bugarske, te početak tromjesečnog sjedenja uz peć i kartanja s Hasanom, besplatnih ruskih filmova utorkom ujutro u kinu Park, ručka od riže prelivene svježom kurmom od repe, nakon jutra provedenog u pravljenju snjegovića.

I zmajevi, naravno. Puštanje zmajeva. I trčanje s njima.

Nekolicini nesretnika zima nije značila kraj školske godine. Postojali su takozvani dobrovoljni zimski sati. Nijedno dijete koje sam ja poznao nije se dobrovoljno javljalo na ove sate. Roditelji su ih, dakako, prijavljivali kao dobrovoljce. Na moju sreću, Baba nije bio jedan od njih. Sjećam se jednoga klinca, Ahmeda, koji je živio preko puta nas. Njegov je otac bio nekakav doktor, mislim. Ahmed je imao padavicu i uvijek nosio vuneni prsluk i naočale od crnog okvira. Bio je on jedna od Asefovih redovnih žrtava. Svakoga jutra gledao sam kroz prozor spavaće sobe kako njihov hazarski sluga lopatom uklanja snijeg s kolnog prilaza raščišćavajući prolaz za crni opel. Ne krijući se, gledao sam Ahmeda i njegova oca kako ulaze u automobil, Ahmed u vunenom prsluku i zimskom kaputu, školske torbe pune knjiga i olovaka. Čekao sam dok nisu otišli i skrenuli za ugao, a tada sam se opet zavukao u postelju u svojoj flannelskoj pidžami. Navukao bih pokrivač pod bradu i kroz prozor promatrao snježna sljemena brda u daljini. Gledao sam ih dok ne bih opet utonuo u san.

Volio sam zimu u Kabulu. Volio sam je zbog meka struganja noćnog snijega po oknu, zbog pucketanja svježeg snijega pod mojim gumenim čizmama, zbog topline peći od lijevana željeza dok vjetar huji kroz dvorišta. Ali ponajviše stoga što bi, dok se drveće ledilo i cesta kovala u ledeni oklop, hladnoća između mene i Babe malko popustila. Razlog su tome bili zmajevi. Baba i ja smo živjeli u istoj kući, u različitim sferama postojanja. Zmajevi su bili jedina tanka spona na mjestu preklapanja tih sfera.

Svake zime među kabulskim se četvrtima održavalo natjecanje u zmajarenju. Za dječaka koji živi u Kabulu, dan održavanja natjecanja bio je nedvojbeno najljepši trenutak razdoblja studeni. Nikad nisam spavao noć uoči natjecanja. Prevrtao bih se s jedne strane na drugu, pravio životinje od sjena, čak bih u mraku sjedio na balkonu umotan u pokrivač. Osjećao sam se poput vojnika koji nastoji zaspati u rovu noć uoči odsudne bitke. Usporedba je vrlo zorna. U Kabulu su zmajarska natjecanja bila ponešto nalik na rat.

Kao u svakom ratu, za bitku se trebalo pripremati. Najprije smo neko vrijeme Hasan i ja izrađivali vlastite zmajeve. Štedjeli smo tjedne džeparce, ubacivali novac u porculansku kasicu-konjića, koju je

Baba jednom prilikom donio iz Herata. Kad bi zabrijali zimski vjetrovi a snijeg počeo padati u krpama, otkvačili bismo kopču na trbuhu konja. Otišli bismo na tržnicu i kupili bambusa, ljepila, užeta i papira. Svaki smo dan satima gulili bambus za srednju i poprečne prečke, rezali svileni papir koji je omogućavao lako upravljanje i pronalaženje. Dakako, morali smo načiniti i vlastitu uzicu ili tar. Daje zmaj puška, tar, oštra uzica presvučena staklom, bila bi metak u magazinu. Izašli bismo u dvorište i provukli do sto pedeset metara konopca kroz mješavinu od mrvljenog stakla i ljepila. Zatim bismo izvjesili konopac između drveća i ostavili ga da se suši. Sljedećeg bismo dana uzicu spremnu za bitku namotali na drveni kalem. Kad bi snijeg okopnio te bi navrle proljetne kiše, svaki je dječak u Kabulu na prstima imao izdajničke poprečne ogrebotine uslijed cijele zime borbe sa zmajevima. Sjećam se kako smo se moji drugovi iz razreda i ja nagurali uspoređujući ratne ožiljke prvoga dana škole. Ogrebotine su nas peklo i nisu zacjeljivale po tjedan-dva, ali meni to nije smetalo. Bile su one podsjetnik na voljeno doba koje je i opet prebrzo prošlo. Tada bi predsjednik razreda puhnuo u zviždaljku i mi bismo u redu otišli u svoje razrede žudeći već za zimom, a umjesto toga dočekala bi nas mora još jedne školske godine.

Ubrzo je postalo očito da smo Hasan i ja bolji borci nego izrađivači zmajeva. Neka bi nam pogreška u izradi svaki put zapečatila sudbinu. Stoga nas je Baba počeo voditi da kupujemo zmajeve kod Saifa. Saifo je bio gotovo slijep starac, po zvanju muči, postolar. Ali bio je i najpoznatiji izrađivač zmajeva u gradu, koji je radio u maloj šupi na Džade Majvand, prometnoj ulici južno od blatnih obala rijeke Kabul. Sjećam se da je trebalo čučnuti da se uđe u dućan veličine zatvorske ćelije, a zatim otklopiti vrata na podu da bi se čovjek provukao niz drvene stube u vlažni podrum, gdje je Saifo držao dragocjene zmajeve. Baba bi nam uvijek kupio tri jednaka zmaja svakome, i po jedan navoj od staklene žice. Ako bih se ja predomislio i zatražio većeg ili ljepšeg zmaja, Baba bi mi ga uvijek kupio, ali onda bi ga kupio i Hasanu. Katkad bih poželio da to ne učini. Htio sam da me pusti da mu budem miljenik.

Zmajarsko natjecanje stara je afganistanska tradicija. Započelo bi rano ujutro na dan natjecanja, a završavalo tek kad bi samo pobjednički zmaj ostao na nebu — sjećam se da je jedne godine natjecanje zašlo u sumrak. Ljudi bi se načičkali po pločnicima i krovovima da navijaju za svoju djecu. Ulice bi se ispunile natjecateljima koji su trzali i povlačili uzice škiljeći prema nebu, nastojeći uhvatiti dobar položaj da presijeku suparničku uzicu. Svaki je natjecatelj imao pomagača, a u mojem slučaju bio je to Hasan, koji je držao kalem i dodavao još uzice.

Jednom nam je razmaženi Indijac, čija se obitelj nedugo prije toga bila doselila u grad, rekao da u njegovu rodnom gradu vladaju stroga pravila i propisi među natjecateljima u zmajarenju.

— Moraš se držati ograđenog prostora i stajati pod pravim kutom naspram vjetra — rekao je ponosno. — I ne smije ti staklena uzica sadržavati aluminij.

Hasan i ja se pogledasmo i prasnusmo u smijeh. Indijski dječak ubrzo će shvatiti isto što su Britanci shvatili ranije, tijekom istog stoljeća, i što će Rusi naposljetku shvatiti potkraj osamdesetih — da su Afganci neovisan narod. Afganci njeguju običaje, ali zaziru od pravila. Tako je bilo i s puštanjem zmajeva. Pravila su bila jednostavna — nije ih bilo. Puštaj zmaja! Prerezi protivničkog! Sretno ti bilo!

Samo to nije bilo sve. Prava zabava počela bi kad bi se zmaj otkinuo. Tada bi nastupili goniči zmajeva, naime djeca koja su trčala za otrgnutim zmajem dok bi, nošen vjetrom, prelijetao četvrt i na

kraju u spirali sletio na polje, u nečije dvorište, u krošnju stabla ili na krov. Hajka bi bila prilično žestoka; horde goniča zmajeva nahrupile bi na ulice, naguravale se, poput onih ljudi u Španjolskoj o kojima sam jednom čitao, koji bježe pred bikovima. Jedne se godine lokalni dječak popeo na drvo da dohvati zmaja. Grana je pukla pod njegovom težinom i pao je s deset metara. Slomio je kičmu i ostao zauvijek nepokretan. Ali pao je držeći zmaja u rukama. A kad gonič zmajeva dohvati zmaja, nitko mu ga više ne može oduzeti. To nije pravilo. To je običaj.

Za goniče zmajeva, najvrednija je nagrada bio posljednji pali zmaj zimskog natjecanja. Bio je to počasni trofej, nešto što bi se izlagalo iznad kamina da gosti vide. Kad bi s neba ponestalo zmajeva te bi preostala tek konačna dva, svaki bi se gonič zmajeva pripremio da iskoristi priliku i osvoji nagradu. Svaki bi našao položaj za koji je smatrao da mu daje prednost. Napeti mišići bili su spremni na akciju. Vratovi su bili istegnuti. Oči namrštene. Izbijale su tučnjave. A kad je prerezan i posljednji zmaj, zavladao bi pakao.

Tijekom godina mnoge sam vidio kako ganjaju zmajeve, ali Hasan je bio kudikamo najbolji gonič zmajeva kojeg sam ikad vidio. Bilo je upravo sablasno kako bi dospio na točku na koju bi zmaj sletio prije samoga zmaja, kao da posjeduje neku vrstu unutrašnjeg kompasa.

Sjećam se jednog oblačnog zimskog dana. Hasan i ja smo puštali zmaja. Trčao sam za njim kroz gradske četvrti, preskakivao kanale i zavijao među ulice. Bio sam godinu dana stariji od njega, ali Hasan je trčao brže i ja sam zaostajao.

— Hasane, čekaj! — vikao sam dahćući toplim, isprekidanim dahom.

Obrnuo se i mahnuo rukom.

— Ovuda — zazva prije nego što je jurnuo za drugi ugao. Podigoh pogled, uočih da se zmaj kreće smjerom suprotnim od onog u kojem trčimo.

— Pobjeći će nam! Idemo u krivom smjeru! — poviknuh.

— Vjeruj u mene! — začuh njegov glas pred sobom.

Dođoh do ugla i vidjeh Hasana kako juri pognute glave čak i ne gledajući na nebo, dok mu je znoj na leđima probijao kroz majicu. Spotaknuh se preko kamena i padoh — ne samo što sam bio sporiji od Hasana nego i nespretniji. Oduvijek sam mu zavidio na urođenoj sportskoj vještini. Kad sam se osovio na noge, dospjeh još vidjeti Hasana kako zamiče za još jedan ugao. Hramao sam za njim probadan srsima boli što mi je sijevala kroz izgrebena koljena.

Vidjeh daje završio na izbrazdanoj cesti nedaleko od srednje škole Isteklal. S jedne strane nalazilo se polje gdje je ljeti rasla zelena salata, a s druge niz višanja. Zatekoh Hasana kako prekrivenih nogu sjedi podno jedne višnje i zoblje suhe plodove duda, koje drži u šaci.

— Zašto smo došli ovamo? — propentah dok mi se želudac grčio od mučnine.

Nasmiješi se.

— Sjedni do mene, Amir aga!

Sklijokah se do njega i dahćući legoh na nešto tankog snježnog pokrova.

— Gubimo vrijeme. Zar nisi vidio da ide u drugom smjeru? Hasan ubaci dud u usta.

— Doći će — reče. Ja sam jedva disao, a on nije ni zvučao umorno.

— Otkud znaš? — upitah ga.

— Znam.

— Otkud možeš znati?

Okrenu mi se. Nekoliko graški znoja skotrlja mu se s plješive lubanje. — Zar bih ja ikad tebi slagao, Amir aga?

Najedanput se odlučih s njim malko poigrati.

— Ne znam, bi li?

— Prije bih se najeo zemlje — reče i srdito me pogleda.

— Stvarno? Učinio bi to? Upitno me pogledao.

— Da li bih što učinio?

— Najeo se zemlje da ti ja kažem? — rekoh. Znao sam da sam okrutan, kao kad sam ga bockao što ne zna neku težu riječ. Ali bilo je nečeg privlačnog u zadirkivanju Hasana — makar i u bolesnom smislu. Nešto gotovo slično našoj igri mučenja kukaca. Samo stoje sada on bio mrav, a ja sam držao povećalo.

Dugo je pogledom pretraživao moje lice. Sjedili smo ispod stabla višnje, dva dječaka koji su se najedanput gledala, doista gledala. Tada se opet dogodilo ono — Hasanu se lice promijenilo. Možda se nije baš sasvim promijenilo, ali najedanput sam imao osjećaj da gledam dva lica — jedno koje poznajem, koje je bilo ono prvo što pamtim, i drugo koje me motri ispod površine. Vidio sam to već prije — svaki put me to malko potreslo. Jednostavno bi se to drugo lice pojavilo na djelićak trenutka, dovoljno dugo da ostavi nelagodan dojam da sam ga negdje već vidio. Uto je Hasan trepnuo i bio je to ponovo samo on. Samo Hasan.

— Da zatražiš to, bih — reče napokon gledajući me ravno u oči. Oborih pogled. Do dana današnjeg teško gledam u oči ljude poput Hasana, ljude koji misle svaku riječ koju izreknu.

— Ipak, pitam se... — doda. — Bi li ikad takvo što zatražio, Amir aga?

I kao od šale preuzeo je moj mali pokus. Kad se ja poigravam s njim i stavljam njegovu odanost na kušnju, može se i on poigrati sa mnom i staviti na kušnju moju dostojnost.

Da barem nisam započeo taj razgovor! Natjerah se na osmijeh.

— Ne budi šašav, Hasane! Znaš da ne bih.

Hasan uzvratu osmijehom. Samo što njegov nije izgledao usiljeno.

— Znam — reče.

Tako je to kod ljudi koji misle sve što kažu. Misle da to čine i drugi.

— Eno ga! — reče Hasan pokazavši na nebo. Ustade i načini nekoliko koraka nalijevo. Podigoh pogled i ugledah zmaja kako se obrušava na nas. Začuh pljeskanje tabana, povike, bliženje gungule goniča zmajeva. Ali uzalud im trud! Jer Hasan je stajao širom raskriljenih ruku, smiješeći se, i čekajući zmaja. I neka me Bog — ako postoji, naime — oslijepi ako mu zmaj nije pao ravno među ispružene ruke!

Zimi godine 1975. posljednji put vidjeh Hasana kako trči za zmajem.

Obično se u svakoj četvrti održavalo zasebno natjecanje. Ali te se godine natjecanje imalo održati u mojoj četvrti, Vazir Akbar Kanu, i pozvano je nekoliko drugih četvrti — Karte-Car, Karte--Parvan, Mekro-Rajan i Kote-Sangi. Jedva se moglo ikamo poći a da se ne čuje nešto o predstojećem natjecanju. Govorilo se da će to biti najveće natjecanje u posljednjih dvadeset i pet godina.

Jedne večeri te zime, samo četiri dana od početka natjecanja, Baba i ja smo sjedili u njegovoj radnoj sobi u debelo podstavljenim kožnim foteljama uz odsjaj vatre u kaminu. Pijuckali smo čaj i razgovarali. Ali je već bio poslužio večeru — krumpire i cvjetaču začinjenu karijem i rižu — i povukao se s Hasanom na počinak. Baba je šopao lulu i ja ga zamolih za priču o zimi kad se čopor vukova s planine spustio u Herat i natjerao sve ljude da ostanu zatvoreni tjedan dana u kućama, kadli je paleći šibicu onako usput rekao:

— Mislim da ćeš možda pobijediti u natjecanju ove godine. Što ti misliš?

Nisam znao što da mislim. Ni da kažem. Znači, to je potrebno? Zar mi je dao sugestiju? Bio sam dobar u borbi zmajevima. Pače, vrlo dobar. Nekoliko sam puta čak i malne pobijedio u zimskom natjecanju — jednom sam bio među posljednja tri. Ali malne nije isto što i pobijediti, zar ne? Baba nije malne pobijedio. On je pobijedio jer pobjednici pobjeđuju, a ostali odlaze kući. Baba je naviknut na pobjeđivanje, pobjeđivanje u svemu čega se lati. Nije li imao pravo očekivati to isto od svojega sina? Kad čovjek samo pomisli! Kad bih pobijedio...

Baba je puckao na lulu i govorio. Pretvarao sam se da ga slušam. Ali nisam mogao, ne sasvim, jer u glavi mi se zavrkla Babina usputna primjedba — odluka da pobijedim u zimskom natjecanju. Pobijedit ću. Nije bilo prihvatljive inačice. Pobijedit ću i uhvatit ću onog posljednjeg zmaja. Zatim ću ga donijeti kući i pokazati Babi. Jednom zasvagda pokazat ću mu da njegov sin nešto vrijedi. Možda će to biti kraj mojega života kao duha u ovoj kući? Prepustih se snatrenju — zamišljao sam razgovor i smijeh za večerom umjesto tišine narušene samo zveckanjem posuđa i povremenim kašljanjem. Zamišljao sam kako se petkom vozimo očevim automobilom na Pagman i zastajemo usput na jezeru Gargi da pojedemo prženu pastrvu s krumpirima. Otišli bismo u zoološki vrt da vidimo lava Mardžana, i možda Baba tad ne bi stalno zijevao i kriomice pogledavao na sat. Možda bi čak i pročitao neku moju priču? Napisao bih mu ih stotine kad bih znao da će pročitati makar jednu. Možda

bi me zvao Amir džan, kao Rahim Kan. A možda bi mi, stvarno možda, bilo oprosteno što sam ubio majku?

Baba mi je govorio kako je jednom prilikom presjekao četrnaest zmajeva u istom danu. Smiješio sam se, klimao glavom i smijao se na pravim mjestima, ali jedva da sam čuo ijednu riječ koju je rekao. Imao sam sada misiju. I neću iznevjeriti Babu. Ovoga puta neću.

Noć uoči natjecanja padao je gust snijeg. Hasan i ja sjedili smo ispod kursija i igrali pandžpar dok su grane, trzane vjetrom, udarale o okno. Prije sam tog dana bio zamolio Alija da nam namjesti kursi — što je u biti električna grijalica ispod niskoga stola prekrivenog debelim, presvučenim pokrivačem. Oko stola je rasporedio madrace i jastuke te je moglo sjesti i do dvadeset ljudi i zavući noge ispod stola. Hasan i ja smo po cijele zimske dane provodili zavaljeni ispod kursija igrajući šah, kartajući — uglavnom pandžpar.

Potukao sam Hasanovu desetku karo, izvukao par asova i šesticu. Vrata do nas, u Babinoj radnoj sobi, Baba i Rahim Kan raspravljali su o poslovima s još dvojicom — od kojih sam jednog prepoznao kao Asefova oca. Kroza zid sam čuo škripanje novosti Radio Kabula.

Hasan je pobio šesticu i izvukao asove. Na radiju je Daud Kan najavljavao nekakva strana ulaganja.

— Kaže da ćemo jednoga dana u Kabulu imati televiziju — rekoh.

— Tko?

— Daud Kan, blesane! Predsjednik. Hasan se zahihoće.

— Čuo sam da je u Iranu već imaju — reče. Uzdahnuh.

— Ti Iranci...

Za mnoge Hazare Iran je predstavljao neku vrstu utočišta, pretpostavljam stoga što su Iranci većinom, kao i Hazari, bili šijitski muslimani. Ali prisjetih se nečega što je ljetos učitelj rekao za Irance, da su slatkorječivci koji te uz smiješak jednom rukom tapšu po ramenu, a drugom ti vade novčanik iz džepa. Rekoh to ocu, na što on odgovori daje moj učitelj jedan od onih ljubomornih Afganaca, ljubomornih što je Iran azijska sila u usponu, iako većina ljudi ne bi na zemljovidu ni znala pokazati gdje je Afganistan.

— Bolno je to reći — reče sliježući ramenima. — Ali bolje je da te pogodi istina nego da nalaziš utjehu u laži.

— Jednog ću ti ga dana kupiti — rekoh. Hasanovo se lice razvedri.

— Televizor? Stvarno?

— Da. I to ne crno-bijeli. Tad ćemo vjerojatno već biti odrasli, ali nabavit ću dva. Jedan za tebe a jedan za sebe.

— Staviti ću ga na stol. Gdje držim crteže — reče Hasan.

To me nekako rastužilo. Sažalio sam se nad Hasanom, tko je i gdje živi. Nad time kako prihvaća činjenicu da će ostarjeti u onoj blatnjari u dvorištu, baš kao i njegov otac. Izvukoh posljednju kartu, izbacih par dama i desetku.

Hasan podiže dame.

— Znaš, mislim da će Aga sahib biti vrlo ponosan na tebe sutra.

— Misliš?

— Inšalah — reče.

— Inšalah — ponovih, premda izraz "ako Bog da" iz mojih usta nije zvučao tako iskreno. Tako je to bilo kod Hasana. Bio je tako vraški iskren da se čovjek uz njega osjećao lažno.

Uzeh mu kralja i izbacih konačnu kartu — pik asa. Morao ga je uzeti. Pobijedio sam, ali dok sam već miješao karte za sljedeću igru, mučila me izrazita sumnja da mi je pustio da pobijedim.

— Amir aga?

— Što je?

— Znaš... lijepo mi je ovdje gdje živim. — Uvijek je to činio, čitao mi misli. — Ovdje je moj dom.

— Svejedno — rekoh. — Pripremi se za još jedan poraz.

Sljedećeg jutra, dok je spravljao crni čaj za doručak, Hasan mi reče da je usnio san.

— Bili smo na Gargi, ti, ja, otac, Aga sahib, Rahim Kan i tisuće drugih — reče. — Bilo je toplo i sunčano, a jezero je bilo čisto poput zrcala. Ali nitko nije plivao jer tvrdili su da je u jezeru čudovište. Plutalo je uz dno i čekalo.

Natoči mi šalicu, doda šećera i puhne u nju nekoliko puta. Stavi je preda me.

— I svi se dakle boje ući u vodu, kadli najedanput ti izuješ cipele, Amir aga, i svučješ košulju. "Nema čudovišta", rekneš ti. "Pokazat ću vam svima." I prije nego što te itko stigao zaustaviti, ti se baciš u vodu i zaplivaš. Ja se bacim za tobom i obojica zaplivasmo.

— Ali ti ne znaš plivati. Hasan se nasmija.

— Bio je to san, Amir aga, u snu se sve može. Uglavnom, svi vrište: "Izađite! Izađite!" a mi samo plivamo u mrzloj vodi. Dopremo do same sredine jezera i ondje se zaustavimo. Okrenemo se obali i mašemo ljudima. Izgledaju poput sitnih mrava, ali čujemo kako nam plješću. Sada svi uviđaju. Nema čudovišta, samo voda. Poslije toga promijene ime jezera i nazovu ga "Jezero Amira i Hasana, kabulskih sultana" i dodijele nam pravo da ljudima naplaćujemo kupanje u njemu.

— I što to zapravo znači? — upitah.

Premazao je moj nan pekmezom i položio ga na tanjur.

— Ne znam. Mislilo sam se da ćeš mi ti reći.

— Ma to je bezvezan san! Ništa se u njemu nije dogodilo.

— Moj otac kaže da snovi uvijek moraju imati neko značenje. Otpih malo čaja.

— Zašto onda ne pitaš njega kad je tako pametan? — odbrusili oštrije nego što sam namjeravao. Nisam spavao cijele noći. Vrat i leđa bili su mi poput opruga i pekle su me oči. Ipak, bio sam otresit prema Hasanu. Gotovo se ispričah, ali ne učinih to. Hasan je shvatio da sam samo napet. Hasan je uvijek shvaćao sve u vezi sa mnom.

Čuo sam kako gore, u Babinoj kupaonici, teče voda.

Ulice su bliještale od svježeg napadalog snijega, a nebo bje besprijekorno modro. Pokrio je svaki krov i povio grane zakrčljala duda koji je rubio našu ulicu. Preko noći snijeg bi se probio do svakog procjepa i žlijeba. Škiljio sam od zasljepljujuće bjeline kad smo Hasan i ja izašli kroz kapiju od kovana željeza. Ali zatvori vrata za nama. Čuo sam kako ispod glasa mrmlja molitvu — uvijek bi se pomolio kad mu je sin izlazio iz kuće.

Nikad još ne vidjeh toliko ljudi u našoj ulici. Djeca su se grudala, prepirala, natjeravala, hihotala. Na jednoj strani su se skupili natjecatelji s kalemima u ruci, obavljajući posljednje pripreme. Iz

pokrajnjih ulica čuo sam smijeh i žamor. Krovovi su već bili načičkani gledateljima zavaljenima u vrtne stolice, s toplim čajem koji se pušio iz termosica, a iz kazetofona se orila glazba Ahmada Zahira. Silno popularni Ahmad Zahir unio je revoluciju u afgansku glazbu i snebio puriste dodavši tradicionalnoj tabli i harmoniju električne gitare, bubnjeve i rogove; na pozornici i na zabavama odudarao je od strogog i gotovo odbojnog držanja starijih pjevača i smiješio se dok je pjevao — katkad i ženama. Svrnuh pogled prema našem krovu i ugledah Babu i Rahim Kana kako sjede na klupi, obojica u vunenim vestama, i piju čaj. Baba mahne. Nisam znao da li meni ili Hasanu.

— Trebali bismo početi — reče Hasan.

Nosio je crne gumene čizme, jarkozeleni čapan preko debele veste i izbljedjelih samtenih hlača. Lice mu se kupalo u sunčevu svjetlu i vidio sam kako je na njemu ružičasti ožiljak iznad usne dobro zarastao.

Najedanput se htjedoh povući. Spremiti stvari, vratiti se kući. Gdje mi je bila pamet? Zašto sam se upuštao u ovo kad sam već znao kakav će biti ishod? Babaje bio na krovu i gledao me. Osjetio sam na sebi njegov pogled poput vrućine blistava sunca. Ovo će biti neuspjeh velikih razmjera, čak i za mene.

— Nisam siguran da danas želim puštati zmaja — rekoh.

— Prekrasan je dan — reče Hasan.

Premještah se s noge na nogu. Nastojao sam skrenuti pogled s našega krova.

— Ne znam. Možda bismo se trebali vratiti kući.

Tada mi pristupi i ispod glasa reče nešto što me malko uplaši:

— Sjeti se, Amir aga. Nema čudovišta. Samo lijepi dan.

Kako sam ja njemu mogao biti tako otvorena knjiga kad uglavnom nisam imao pojma što se njemu vrzma po glavi? Ja sam išao u školu, umio čitati i pisati. Ja sam bio onaj pametni. Hasan nije umio čitati ni čitanku za prvi razred, a mene je čitao s lakoćom. To me je malko uznemirilo, ali ujedno i utješilo, imati nekoga tko uvijek zna što trebaš.

— Nema čudovišta — rekoh osjećajući se, na vlastito iznenađenje, malko bolje.

On se nasmiješi.

— Nema čudovišta.

— Jesi li siguran?

On sklopi oči. Klimnu glavom.

Pogledah djecu koja su trčkarala poljem i grudala se.

— Prekrasan dan, zar ne?

— Idemo puštati zmaja — reče.

Pade mi na pamet da je Hasan možda izmislio onaj san. Je li moguće? Zaključih da nije. Nije Hasan toliko pametan. Čak ni ja nisam toliko pametan. Ali, izmišljen ili ne, taj šašavi san je potaknuo želju u meni. Da ipak svučem majicu i zaplivam jezerom? Zašto ne?

— Idemo — rekoh. Hasanu se lice ozari.

— Može — reče.

Podiže našeg zmaja, crvenog sa žutim rubom, a na samom sjecištu središnje i poprečne letve obilježenog Saifovim prepoznatljivim potpisom. Navlaži prst i podigne ga ispitujući vjetar, potom potrča u smjeru u kojem je puhao — u rijetkim prilikama kad smo puštali zmajeve ljeti, zagrabio bi nogom po zemlji da vidi kamo će vjetar odnijeti prašinu. Kalem u rukama mi se odmatao dok Hasan nije stao oko petnaest metara od mene. Držao je zmaja visoko iznad glave, poput olimpijca kad pokazuje zlatnu medalju. Dvapat trznuh uzicom što je bio uobičajeni signal, i Hasan baci zmaja.

Uhvaćen između Babe i školskih mula, nisam se još opredijelio u pogledu Boga. Ali kad mi se na usnama našao ajet iz Kurana, koji sam naučio na satu dinijata, promucah ga. Duboko udahnuh, izdahnuh i povukoh uzicu. U roku od jedne minute moj je zmaj strelovito jurio nebu pod oblake. Zvučao je kao lepet krila papirnate ptice. Hasan zaplješće, zazvižda i dotrča do mene. Čvrsto držeći uzicu, predah mu kalem i on ga brzo stane okretati da namota slobodni dio uzice.

Na nebu je bilo već barem dvadeset zmajeva, poput papirnatih morskih pasa što krstare u potrazi za plijenom. Za sat vremena njihov se broj udvostručio te su crveni, plavi i žuti zmajevi klizili i vrtjeli se na svodu. Hladni mije povjetarac pirio kroz kosu. Vjetar je bio savršen za puštanje zmajeva. Puhao je upravo koliko je trebalo da ih malo podigne i olakša zavoje. Do mene je stajao Hasan s kalemom u ruci, ruku već krvavih od uzice.

Ubrzo započe presijecanje i prvi se poraženi zmajevi zavrtje-še, otrgnuti nadzoru. Padali su s neba poput meteora sjajnih, kitnjastih repova, zasipajući nam četvrt nagradama za goniče zmajeva. Čuo sam goniče, njihovu dreku dok trče ulicama. Netko je povikom dojavljivao o tučnjavi koja je izbila dvije ulice dalje.

I dalje sam krišom pogledavao Babu koji je na krovu sjedio s Rahim Kanom, pitajući se o čemu razmišlja. Navija li za mene? Ili dijelom uživa gledati moj skorašnji neuspjeh? Tako je to kod puštanja zmajeva — misli ti blude zajedno sa zmajem.

Zmajevi su sad već odasvud padali, a moj je još letio. Još je letio. Pogled mije stalno bježao prema Babi u vunenoj vesti. Je li iznenađen što sam toliko izdržao? Budeš li skretao pogled s neba, nećeš dugo izdržati. Brzo pogledah gore. Približavao mi se crveni zmaj — ugledah ga u zadnji čas. Malko smo se zapleli i na kraju izborih pobjedu, kad je on postao nestrpljiv i pokušao me prerezati odozdo.

Uzduž i poprijeko ulicama su se pobjedonosno vraćali goniči zmajeva visoko držeći uhvaćene zmajeve. Ponosno su ih pokazivali roditeljima i prijateljima. No svi su znali da najbolje tek dolazi. Najveća nagrada bila je još u zraku. Presjekoh jarkožutoga zmaja uvijena bijela repa. Stajalo me to još jedne posjekotine na kažiprstu i krv mi je pocurila na dlan. Predao sam Hasanu uzicu, pocuclao krv i

obrisao prst o traperice.

Tijekom još jednog sata broj preživjelih zmajeva spao je sa pedesetak na dvanaest. Moj je bio među njima. Održao sam se do posljednjih dvanaest. Znao sam da će ovaj dio natjecanja potrajati jer su momci koji su dotle izdržali bili dobri — neće nasjesti na jednostavne zamke kao stoje "digni i obruši", Hasanov omiljeni trik.

Do tri su se sata tog poslijepodneva nagomilali oblačići i zastrli sunce. Sjene su se stale duljiti. Promatrači s krovova umotali su se u šalove i debele kapute. Ostalo nas je šestero, a ja sam se još uvijek dobro držao. Noge su me boljale a vrat mi bio ukočen. Ali sa svakim poraženim zmajem, u moje bi se srce slila kap nade, poput snijega što se nakuplja na zidu, pahulja po pahulja.

Pogled mi je svaki čas bježao prema plavom zmaju koji je harao posljednjih sat vremena.

— Koliko ih je presjekao? — upitah.

— Nabrojio sam jedanaest — reče Hasan.

— Znaš li čiji bi mogao biti?

Hasan pucne jezikom i iskrivi bradu. Ta gesta bila je Hasanov izum. Značila je da nema pojma. Plavi je zmaj presjekao velikog ljubičastog i dvaput se okrenuo u velikim lukovima. Deset minuta poslije posjekao je još dva i potjerao horde goniča zmajeva za njima.

Nakon još pola sata preostala su još samo četiri zmaja, a moj je i dalje letio. Činilo se da jedva mogu učiniti nešto pogrešno, kao da svaki nalet zraka ide meni na ruku. Nikad se još nisam osjećao da tako vladam nečim, da imam toliko sreće. Bilo je to opojno. Nisam se usudio pogledati na krov. Nisam se usudio skrenuti pogled s neba. Morao sam se usredotočiti, biti pametan. Još petnaest minuta i najedanput je postala stvarnost ono što se tog jutra činilo smiješnim snom — preostali smo samo još ja i onaj drugi. Plavi zmaj.

Napetost u zraku bila je jednaka kao i napetost staklene uzice koju sam povlačio okrvavljenim rukama. Ljudi su toptali, pljeskali, zviždali, vikali. "Boborešl Boborešl" Presijeci ga! Presijeci ga! Pitao sam se je li među njima i Babin glas. Glazba je treštala. Miris oparenog mantua i pržene pokore razlijegao se s krovova i iz otvorenih vrata.

Ali jedino što sam čuo — što sam se silio da čujem — bilo je udaranje krvi u mojoj glavi. Jedino što sam vidio bio je plavi zmaj. Jedino što sam njušio bila je pobjeda. Spas. Iskupljenje. Ako Baba nije u pravu i ako postoji Bog, kao što tvrde u školi, On bi me pustio da pobijedim. Nisam znao što je cilj onom drugom, možda samo pravo na hvalisanje? Ali za mene je to bila jedina prilika da postanem netko koga se vidi a ne samo gleda, koga se čuje a ne samo sluša. Da postoji Bog, on bi usmjerio vjetrove, potjerao ih tako da trzajem uzice prerežem svoju bol, svoju čežnju. Previše sam prošao, predaleko došao. I najedanput, tek tako, nada preraste u spoznaju. Pobijedit ću. Bilo je to samo pitanje trenutka.

Pokazalo se da nije trebalo dugo čekati. Nalet vjetra podiže mojeg zmaja, a ja ne propustih priliku. Odmotao sam još malo konopca, podigao zmaja uvis. U luku sam ga skrenuo povrh plavoga. Održao

sam taj položaj. Plavi zmaj znao je daje gotov. Očajnički se trudio iskobeljati iz stiska, ali nisam ga puštao. Održao sam položaj. Svjetina je naslutila daje kraj blizu. Povici u zboru: "Presijeci ga! Presijeci ga!" postajali su sve glasniji, poput Rimljana što zazivaju gladijatore da ubiju, ubiju.

— Još malo, Amir aga! Još samo malo — dahtao je Hasan.

Tada je nastupio taj trenutak. Sklopio sam oči i popustio stisak na uzici. Ponovo mi je zasjekla prste na nalet vjetra. A tada... znao sam i bez urlika svjetine. Znao sam i ne gledajući. Hasan je vrištao i rukom me stezao oko vrata.

— Bravo! Bravo, Amir aga!

Otvorih oči i ugledah plavog zmaja kako vrtoglavo lamata poput probušene gume na trkaćem automobilu. Trepnuh hoteći nešto reći, ali ne protisnuh ni glasa. Najedanput sam lebdio, gledao se odozgo. Crni kožni kaput, crveni šal, izlizane traperice. Mršav dječak, malko blijed i mrvicu prenzak za svojih dvanaest godina. Imao je uska ramena i naznaku tamnih kolobara oko svijetlih kestenjastih očiju. Povjetarac mu je mrsio svijetlosmeđu kosu. Dječak me pogledao i osmjehnuo se jedan drugome.

Tada sam zavrištao i sve se ispunilo šarenilom i zvucima, sve je bilo živo i lijepo. Slobodnom sam rukom grlio Hasana te smo skakali smijući se obojica, plačući obojica.

— Pobijedio si, Amir aga! Pobijedio si!

— Pobijedili smo! Pobijedili smo! — bilo je sve što sam mogao reći.

Bilo je nezamislivo da se sve to zbiva. Za koji trenutak ću zatреptati i trgnuti se iz ovog predivnog sna, ustati iz postelje i sići u kuhinju da doručkujem s Hasanom kao jedinim društvom. Odjenut ću se. Pričekati Babu. Odustati od čekanja. Natrag k starom životu! Tada ugledah Babu na našem krovu. Stajao je na rubu i boksao zrak objema šakama. Derao se i pljeskao. U tom času bio je to najveći trenutak u mojih dvanaest godina života, vidjeti Babu na onom krovu, napokon ponosna na mene.

No, nešto je radio u tom trenutku, užurbano je mahao rukama. Tada sam shvatio.

— Hasane, mi...

— Znam — reče on prekinuvši naš zagrljaj. — Slavit ćemo poslije inšalah. Sada ću ti najprije donijeti onoga plavog zmaja — reče. Ispusti kalem i potrči vukući za sobom po snijegu skute svojega zelenog čapana.

— Hasane! — zazvah ga. — Donesi ga!

Već je skretao za ugao dižući snijeg gumenim čizmama. Zastao je, osvrnuo se. Sklopio je ruke pred ustima.

— Za tebe tisuću puta! — odvrati. Tada mi dobaci sebi svojstveni osmijeh i zamakne za ugao. Sljedeći put sam taj njegov iskreni osmijeh vidio tek dvadeset i šest godina kasnije, na izbljedjeloj

polaroidnoj fotografiji.

Počeo sam spuštati zmaja dok su ljudi nagnuli da mi čestitaju. Rukovao sam se s njima, zahvaljivao im. Mlađa su me djeca gledala s iskrom strahopoštovanja u očima. Bio sam junak. Tap-šali su me i kuštrali mi kosu. Namatao sam uzicu i uzvratio svaki osmijeh, ali misli su mi bile uz plavog zmaja.

Napokon sam uzeo svojeg zmaja u ruke. Omotao sam oko kalema slobodnu uzicu koja mi se skupila oko nogu, rukovao se s još nekolicinom i trkom pošao kući. Kad sam stigao do kapije od kovana željeza, Ali je čekao s druge strane.

— Čestitam — reče.

Predah mu svojeg zmaja i kalem, stisnuh mu ruku.

— Tašakor, Ali džan.

— Molio sam se sve vrijeme za tebe.

— Onda se nastavi moliti! Nije još gotovo.

Pohitah natrag na ulicu. Nisam Alija pitao za Babu. Nisam ga još htio vidjeti. Sve sam isplanirao u glavi — ući ću u velikom stilu, poput junaka, s dragocjenim trofejem u krvavim rukama. Ljudi će okrenuti glave, zagledati se u mene. Rostam i Sohrab će se odmjeriti pogledima. Dramatičan trenutak tišine. A tada će stari ratnik prići mladome, zagrliti ga i priznati mu valjanost. Potvrda. Spas. Iskupljenje. A tada? Ništa, živjet će dugo i sretno, što drugo?

Ulice Vazir Akbar Kana bile su obrojčene i tvorile mrežu pod pravim kutovima. Bila je to tada nova četvrt, još uvijek u razvoju, s pustim poljanama i poludovršenim zgradama u svakoj ulici između blokova zgrada, okruženih zidom visokim dva i pol metra. Trčao sam gore-dolje svakom ulicom tražeći Hasana. Ljudi su posvuda bili zaokupljeni sklapanjem stolica, umatanjem hrane i raznog pribora nakon dugog dana zabavljanja. Neki su mi i dalje dovikivali s krovova čestitajući mi.

Četiri ulice južnije od naše, ugledao sam Omara, sina inženjera koji je bio Babin prijatelj. Igrao se nogometnom loptom s bratom na livadi ispred njihove kuće. Omar je bio prilično dobar momak. Zajedno smo pohađali četvrti razred i jednom prilikom poklonio mi je nalivpero koje se puni patronom.

— Čujem da si pobijedio, Amire — reče. — Čestitam.

— Hvala. Jesi li vidio Hasana?

— Tvojeg Hazara? Klimnuh glavom.

Omar doda loptu glavom bratu.

— Čujem da je odličan gonič zmajeva. — Njegov brat mu vrati loptu glavom. Omar je dohvati i počne tehnicirati. — Ipak, uvijek sam se pitao kako to uspijeva. Mislim, s onim svojim očicama, kako uopće

išta vidi?

Njegov brat nakratko prasne u smijeh i zatraži od njega loptu. Omar se nije osvrtao na njega.

— Jesi li ga vidio?

Omar palcem pokaže preko ramena prema jugu.

— Vidio sam ga prije nekog vremena kako trči prema tržnici.

— Hvala. Pojurih dalje.

Kad sam došao do tržnice, sunce je već gotovo zapalo za brda i sumrak je oblio nebo ružičastim i ljubičastim preljevima. Nekoliko ulica dalje, iz džamije Hadži Jaguba mula je oglašavao azan, zovući vjernike da razmotaju ćilime i u molitvi okrenu glave zapadu. Hasan još nikad nije propustio ni jednu od pet dnevnih molitava. Čak i kad smo se igrali vani, ispričao bi se, izvukao vodu iz bunara u dvorištu, oprao se i nestao u kolibi. Izašao bi nekoliko minuta kasnije, nasmiješen, i zatekao me kako sjedim naslonjen na zid ili na grani. Večeras će, međutim, zbog mene propustiti molitvu.

Tržnica se brzo praznila, trgovci su obavljali zadnja cjenkanja. Gacao sam po blatu između redova gusto naguranih tezgi odjeljaka, u kojima se na jednoj moglo kupiti netom zaklanog gnjetla, a na susjednoj kalkulator. Probijao sam se kroz sve manju vrevu, kljaste prosjake umotane u slojeve iznošenih prnja, trgovce sa ćilimima na ramenu, prodavače odjeće i mesare koji su zatvarali dućane na kraju radnog dana. Ni traga Hasanu.

Zastao sam pred tezgom sa suhim voćem, opisao Hasana jednom starom trgovcu koji je na mazgu tovario sanduke borovih sjemenki i groždica. Nosio je svijetloplavi turban.

Zastao je i dugo me promatrao prije nego što je odgovorio.

— Možda sam ga i vidio.

— Na koju je stranu otišao? Pomno me mjerkao pogledom.

— Zašto dječak poput tebe u ovo doba dana traži Hazara?

Njegov je zadivljeni pogled počivao na mojem kožnom kaputu i trapericama — kaubojskim hlačama, kako smo ih zvali. U Afganistanu je posjedovanje ičeg američkog, osobito ako nije bilo rabljeno, bilo znak bogatstva.

— Moram ga naći, aga.

— Što ti je on? — upita me. Nisam vidio svrhe u tom pitanju, ali podsjetio sam se da nestrpljenjem neću od njega ništa žurnije dobiti odgovor.

— On je sin našega sluge — odgovorih. Starac uzvije prosijedim obrvama.

— Je li? Sretnog li Hazara kad ima tako brižnog gazdu! Njegov bi otac trebao kleknuti i pomesti

trepavicama prašinu pred tvojim nogama.

— Hoćete li mi reći već jednom?

Jednu ruku položi na hrbat mazge. Pokaže prema jugu.

— Mislím da sam dječaka kojeg si opisao vidio kako trči onuda. Nosio je zmaja. Plavoga.

— Zaista? — rekoh. Za tebe tisuću puta, tako je obećao. Dobri stari Hasan! Dobri pouzdani Hasan! Održao je obećanje i radi mene se domogao zadnjega zmaja.

— Naravno, dosad su ga zacijelo već uhvatili — reče stari trgovac gundajući i towareći još jedan sanduk mazgi na leđa.

— Tko?

— Drugi dječaci — odvrati. — Oni što su ga gonili. Bili su odjeveni poput tebe. — Pogleda prema nebu i uzdahne. — Požuri sad, zbog tebe ću zakasnuti na namaz.

Ali ja sam već posrtao uličicom.

Sljedećih nekoliko minuta uzalud sam krstario tržnicom. Možda su staroga trgovca izdale oči? Osim što je vidio plavoga zmaja. Pomisao da se dočepam tog zmaja... Zavirio sam u svaki sokak, u svaki dućan. Hasanu ni traga.

Počeo sam se zabrinjavati da će se smračiti prije nego što pronađem Hasana, kadli pred sobom začuh glasove. Došao sam do izdvojene blatne ceste. Pružala se okomito na glavnu cestu koja je presijecala tržnicu. Skrenuh na izbrazdan put slijedeći glasove. Čizme su mi svakim korakom propadale u blato, a dah se preda mnom širio u bijelim oblacima. Uzak put protezao se paralelno s jednom stranom ponora ispunjena snijegom, kojim je u proljeće možda tutnjala bujica. S moje druge strane stajali su redovi čempresa pritisnutih snijegom, raštrkanih između zemljanih kuća ravnih krovova — većinom pukih blatnjara — razdvojenih uskim sokacima.

Ponovo začuh glasove, ovaj put glasnije, iz jednog od tih sokaka. Prišuljah se bliže križanju, zadržah dah. Navirih se iza ugla.

Hasan je stajao na kraju slijepe ulice u obrambenoj pozi — stisnutih šaka, u raskoračnom stavu. Iza njega, na hrpi otpadaka i šute, nalazio se plavi zmaj. Moj ključ do Babina srca.

Izlaz su mu prepriječila trojica dječaka, isti kao i onoga dana na brijegu nakon udara Daud Kana, kad nas je Hasan spasio svojom praćkom. S jedne strane stajao je Vali, s druge Kemal, a u sredini Asef. Osjetih kako mi se tijelo zgrčilo i nešto mi hladno prostruji kralježnicom. Asef se doimao opušteno, pun pouzdanja. Igrao se svojim metalnim bokserom. Druga dvojica su se nervozno premještala s noge na nogu pogledavajući čas Asefa, čas Hasana, kao da su pritijesnili nekakvu zvijer koju samo Asef može ukrotiti.

— Gdje ti je praćka, Hazaru? — dobaci Asef vrteći bokser u ruci. — Kako si ono rekao? "Morat će te

zvati Jednooki Asef". Tako je, Jednooki Asef! To je bilo zgodno. Stvarno zgodno. No lako ti je biti pametan kad držiš zapeto oružje.

Shvatih da još nisam izdahnuo zrak. Izdahnuh, polako. Bio sam kao oduzet. Gledao sam kako se približavaju dječaku s kojim sam odrastao, dječaku čija je zečja usna bila prvo čega sam se sjećao.

— Ali danas ti je sretan dan, Hazaru — reče Asef. Bio mi je okrenut leđima, ali kladio bih se da se smješkao. — Danas sam voljan praštati, što kažete, momci?

— To je velikodušno — ispali Kemal. — Osobito nakon što je prema nama zadnji put bio onako neljubazan.

Trudio se da zvuči kao Asef, osim što mu je glas podrhtavao. Tada shvatih — ne boji se on Hasana, ne sasvim. Boji se jer nema pojma što Asef smjera.

Asef odmahne rukom.

— Bahšida. Oprošteno. Obavljeno. Malo spusti glas.

— Dakako, ništa na ovome svijetu nije besplatno pa i moj oprost ima malu cijenu.

— Pošteno — reče Kemal.

— Ništa nije besplatno — nadoda Vali.

— Ti si Hazar koji ima sreće — reče Asef i koraknu prema Hasanu. — Jer, danas će te to stajati samo ovog plavog zmaja. Poštena trampa, zar ne, dečki?

— Više nego poštena — odvrati Kemal.

Čak i sa svojeg položaja vidio sam kako se u Hasanove oči uvlači strah, ali on odmahnu glavom.

— Amir aga je pobijedio na natjecanju i ja sam gonio ovoga zmaja za njega. Pošteno sam ga gonio. To je njegov zmaj.

— Vjerni Hazar. Vjieran poput psa — ustvrdi Asef. Kemalov smijeh bio je prodoran i napet.

— Ali, prije nego što se žrtvuješ za njega, razmisli o ovome: bi li on učinio to isto za tebe? Jesi li se ikad zapitao zašto te nikad ne uključuje u igre kad ima goste? Zašto se s tobom igra samo kad nema nikoga drugog u blizini? Reći ću ti zašto, Hazaru. Jer za njega, ti si samo nekakav ružni kućni ljubimac. Nešto čime se može igrati kad mu je dosadno, nešto u što može udarati kad je ljut. Nemoj se nikad zavaravati i pomisliti da si nešto više.

— Amir aga i ja smo prijatelji — reče Hasan. Činilo se da ga oblijeva rumenilo.

— Prijatelji? — ponovi Asef smijući se. — Budalo jedna! Jednog ćeš se dana trgnuti iz tog sna i doznati koliko ti je dobar prijatelj. A sad bas\ Dostaje bilo. Daj tog zmaja.

Hasan se sagne i podigne kamen.

Asef se tržne. Ustukne i stane.

— Posljednja prilika, Hazaru.

Hasan, umjesto odgovora, podigne ruku s kamenom.

— Kako god želiš.

Asef otkopča svoj zimski kaput, skine ga i složi namjerno polako. Nasloni ga na zid.

Zinuh, kao da ću nešto reći. Kao da. Ostatak mojeg života mogao je biti drugačiji da jesam. Ali nisam. Samo sam gledao. Skamenjen.

Asef tržne rukom i druga se dvojica razdvoje u polukrug, stijesnivši Hasana u uličici.

— Predomislio sam se, Hazaru — nastavi Asef. — Pustit ću te da zadržiš zmaja, Hazaru. Pustit ću te da ga zadržiš tako da te uvijek podsjeća na ono što kanim učiniti.

Tada nasrne. Hasan baci kamen. Pogodi njime Asefa u čelo. Asef zacvili, baci se na Hasana i obori ga na tlo, a Vali i Kemal za njim.

Ugrizao sam se za šaku. Zažmirio. Uspomena:

Jesi li znao da su Hasana i tebe othranile iste dojke? Jesi li to znao, Amir aga? Sakina, tako se zvala. Bila je to svijetla, plavooka Hazarka iz Bamije i pjevala vam stare svadbene pjesme. Kažu da postoje bratske veze među ljudima koje othrani ista sisa. Jesi li to znao ?

Uspomena:

"Rupiju svaki, djeco. Samo jednu rupiju po glavi i razgrnut ću zavjesu istine." Starac sjedi oslonjen na zid od suhog blata. Slijepe su mu oči poput taljena srebra kojim su obložena dva jednaka kratera. Pognut nad štapom, vrač prijeđe kvrgavom rukom preko mlohavih obraza. Pruži je pred nas. "Ne tražim mnogo za istinu, zar ne? Rupiju svaki." Hasan spusti novčić na hrapavi dlan, ja dodah svoj. "U ime Alaha, najmilostivijeg, najmilosrdnijeg", prošapta stari vrač. Prvo uze Hasana za ruku i zagrebe mu dlan rožnatim noktom, okolo naokolo, okolo naokolo. Tad podigne prst pred Hasanovo lice i načini suhi zvuk kao da grebe dok je polako prelazio krivinu njegovih obraza, obrise ušiju. Zuljeviti korijeni prstiju prijeđoše ispred Hasanovih očiju. Ruka mu zastade tu. Oklijevaše. Preko starčeva lica preleti sjena. Hasan i ja se pogledasmo. Starac uze Hasana za ruku i utisne mu rupiju natrag u dlan. Obrati se meni: "A ti, mladi prijatelju?" zapita. S druge strane zida pijetao kukuriknu. Starac posegne za mojom rukom, a ja je povučem.

San.

Lutam kroz mećavu. Vjetar huči, bode mi oči ostrim naletima snijega. Teturam po naslagama nestalne bjeline. Zovem u pomoć, ali moje krike guši vjetar. Padam i ležim dahćući u snijegu, izgubljen u

bjelini dok mi vjetar zavija u ušima. Gledam kako snijeg briše moje svježije tragove. Sada sam duh, mislim, duh bez otisaka. Ali začujem prigušen odgovor. Zaklanjam oči i uspijevam sjesti. Kroz lelujave stupce pahulja spazim kako se nešto kreće, nalet šarenila. Lik poprima poznati oblik. Nečija ruka me grabi. Vidim preko dlana duboke sukladne posjekotine, iz njih krv boji snijeg. Hvatam ruku i snijeg najedanput nestaje. Stojimo usred zelenog travnjaka, a iznad nas klize meki oblačići. Pogledam i vidim da je vedro nebo ispunjeno zmajevima, zelenim, žutim, crvenim i narančastim. Presijavaju se na popodnevnom suncu.

Sokak je bio zakrčen hrpom nabacanih otpadaka i šute. Istrošene zračnice bicikla, boce izguljenih etiketa, izderani časopisi, požutjele novine, a sve rasuto sred hrpe opeka i betonskih ploča. Uza zid naherila se zahrđala peć od lijevana željeza, a na jednoj strani peći zjapi rupa. No, bila su još dva razloga zbog kojih nisam mogao skinuti pogled s te nakupine otpadaka: jedan je bio plavi zmaj prislonjen o zid, nedaleko od peći od lijevanog željeza, a drugi su bile Hasanove smeđe samtene hlače bačene na hrpu razmravljenih opeka.

— Ne znam — govorio je Vali. — Moj otac kaže da je to grijeh.

Zvučao je nesigurno, uzbuđeno, uplašeno, sve u jednom. Hasan je ležao prsa prikovanih za tlo. Kemal i Vali su mu držali svaki po jednu ruku, izvijenu u laktu tako da su mu zapešća bila pritisnuta na leđa. Asef je stajao nad njim gnječeći petom zimskih čizama Hasanu šiju.

— Tvoj otac neće ništa saznati — reče Asef. — I nema ničega grešnog u tome da se neuljudni magarac nauči pameti.

— Ne znam baš — promuca Vali.

— Kako god želiš — reče Asef. Obrati se Kemal. — A ti?

— Pa... ja...

— To je najobičniji Hazar — Asef će. Ali Kemal je stalno skretao pogled. — E pa, dobro — zareži Asef. — Tražim od vas slabića samo da ga držite. Možete li to?

Vali i Kemal klimnuše glavama. Činilo se da im je odlanulo. Asef klekne iza Hasana. Položi ruke na njegove kukove i podigne mu gola stegna. Jednu je ruku držao na Hasanovim leđima, a slobodnom je odriješio kopču na remenu. Potegnulo je rasporak. Skinuo je gaće. Namjestio se iza Hasana. Hasan se nije opirao. Nije ni pisnuo. Ovlaš pomakne glavu i načas mu ugledah lice. Na njemu sam vidio pomirenost sa sudbinom. Bio je to pogled koji sam već prije vidio. Janjeći pogled.

Sutra je deseti dan Dul Hidže, posljednjeg mjeseca muslimanskog kalendara, i prvi od tri dana Eid-al-Ade ili Eid-e-Korbana, kako ga Afganci nazivaju — dan kad se slavi trenutak u kojem je prorok Ibrahim gotovo žrtvovao rođenog sina Bogu. Baba je te godine ponovo osobno odabrao ovcu, snježnobijelu, s krivim crnim ušima.

Svi stojimo u dvorištu iza kuće: Hasan, Ali, Baba i ja. Mula govori molitvu, gladi bradu. Baba promrmlja ispod glasa: Hajde već jednom. Čini se da teško podnosi beskrajne molitve, obred u kojem meso postaje halal. Baba prezire priču o tome Eidu, kao što prezire sve što je vezano za religiju. Ali

poštuje tradiciju Eid--e-Korbana. Običaj nalaže da se meso podijeli na trećine, jednu za obitelj, jednu za prijatelje i jednu za siromašne. Svake godine Baba sve daje siromašnima. Bogati su ionako već dovoljno debeli, kaže.

Mula dovršava molitvu. Amen. Uzima kuhinjski nož duge oštrice. Običaj je sakriti ga od ovce. Ali životinji daje kocku šećera —još jedan običaj, da se zasladi smrt. Ovca se ritne, samo malo. Mula je zgrabi ispod čeljusti i položi joj nož na grlo. Sekundu prije nego što ga zareže vještom kretnjom, ugledah oči ovce. Taj će me pogled tjednima progoniti u snovima. Ne znam zašto gledam taj godišnji ritual u našem dvorištu; noćne more proganjaju me dugo nakon što krvave mrlje na travi izblijede. Ali svaki put gledam. Gledam zbog onog izgleda pomirenosti sa sudbinom u očima životinje. Sasvim apsurdno zamišljam da životinja nešto razumije. Zamišljam da životinja uviđa da njezina neumitna smrt služi višim ciljevima. To je pogled...

Prestao sam gledati, skrenuo iz sokaka. Nešto mi je toplo teklo niz zapešće. Trepnuh i shvatih da još grizem sebi šaku, tako snažno da mi iz zglavaka curi krv. Još sam nešto uvidio.

Plakao sam. Odmah iza ugla čuo sam Asefovo brzo ritmično stenjanje.

Imao sam još jednu posljednju priliku da donesem odluku. Posljednju mogućnost da odlučim tko ću biti. Mogao sam stupiti u taj sokak i zauzeti se za Hasana — kao što se on toliko puta prije zauzeo za mene — i prihvatiti kakvu god sudbinu. Ili sam mogao pobjeći.

Naposljetku sam pobjegao.

Pobjegao sam jer sam bio kukavica. Bojao sam se Asefa i onoga što bi mi on mogao učiniti. Bojao sam se da ne budem ozlijeđen. Tako sam tvrdio sam sebi kad sam okrenuo leđa sokaku, Hasanu. Nato sam se naveo da povjerujem. Zapravo sam naginjao kukavičluku jer je druga mogućnost, pravi razlog zbog kojeg sam bježao, bila daje Asefu pravu — ništa na svijetu nije besplatno. Možda je Hasan cijena koju sam morao platiti, janje koje sam morao zaklati da osvojim Babu? Je li to bila poštena cijena? Odgovor mi je lebdio u svijesti prije nego što sam ga odagnao — ta on je samo Hazar, zar ne?

Trčao sam natrag istim putem kojim sam došao. Dotrčao sam do sasvim opustjele tržnice. Zaletjeh se do jednog odjeljka i oslonih se na labava vrata zaključana lokotom. Stajah tu zadihan, oznojen, ispunjen željom da se sve drugačije zbilo.

Petnaestak minuta kasnije začuh glasove i topot nogu. Cuč-nuh iza odjeljka. Gledao sam Asefa i drugu dvojicu kako prolaze smijući se dok hitaju pustom ulicom. Natjerah se da pričekam još deset minuta. Tada se vratih izbrazdanom stazom koja se protezala duž provalije ispunjene snijegom. Žmirkao sam na sve slabijem svjetlu i spazio Hasana kako vrlo polako dolazi prema meni. Sastali smo se podno ogoljene breze na rubu ponora.

U rukama je držao plavog zmaja; bilo je to prvo što sam ugledao. Ne mogu sada lagati i tvrditi da nisam očima tražio nije li zmaj gdje poderan. Capan mu je sprijeda bio zablacen, a košulja razderana odmah ispod ovratnika. On stade. Zaljulja se na nogama kao da će klonuti. Zatim uspostavi ravnotežu. Uruči mi zmaja.

— Gdje si bio? Tražio sam te — rekoh. Izgovoriti te riječi bilo je kao žvakati kamen.

Hasan prijeđe rukavom preko lica otirući šmrklje i suze. Čekao sam da nešto kaže, ali samo je šutke stajao na zamirućem svjetlu. Bio sam zahvalan sjenama rane večeri koje su padale na Hasanovo lice, a skrivale moje. Bilo mi je drago što mu ne moram uzvraćati pogled. Je li znao da znam? A ako je znao, što bih vidio da sam ga doista gledao u oči? Krivnju? Ogorčenost? Ili, Bože oslobodi, ono čega sam se najviše bojao — prostodušnu odanost? To bih najteže od svega mogao podnijeti.

Zausti da nešto kaže, ali ga glas izda. Zatvori usta, otvori ih i ponovo zatvori. Ustukne korak. Obrisa lice. To je bilo najdalje što smo Hasan i ja došli u raspravi o događaju u sokaku. Mislio sam da će briznuti u plač, ali, na moje olakšanje, nije, a ja sam se pretvarao da nisam primijetio kako gaje glas izdao, baš kao što sam se pretvarao da ne vidim tamnu mrlju na stražnjoj strani njegovih hlača, ili one kapljice koje su mu se cijedile među nogama i bojile snijeg u crno.

Samo reče:

— Aga sahib će se zabrinuti. Okrene se od mene i othrama dalje.

Dogodilo se upravo onako kako sam zamišljao. Otvorio sam vrata zadimljene radne sobe i unišao. Baba i Rahim Kan pili su čaj i slušali vijesti na radiju koji je krčao. Okrenuše glave. Tada smijeh zatitra na usnama mojeg oca. On raskrili ruke. Odložih zmaja i privih se među njegove dlakave ruke. Zarih lice u toplinu njegovih prsa i zaplakah. Baba me čvrsto grlio njišući me naprijed-natrag. U njegovu sam zagrljaju zaboravio što sam učinio. A to je bilo dobro.

Sljedećih sam tjedan dana jedva i vidio Hasana. Kad bih se probudio, u kuhinji bih nalazio već ispržen kruh, topao čaj i kuhano jaje. Moja odjeća za taj dan bila je izglačana i složena, ostavljena na stolici od bambusa, gdje je Hasan obično glačao. Obično me čekao i sjedio za stolom prije nego što bi počeo glačati — tako da možemo razgovarati. I pjevušio je usred šištanja glačala, pjevao stare hazarske pjesme o poljima tulipana. Sada me pozdravila samo poslagana odjeća. K tome i doručak koji sam jedva okusio.

Oblačnoga jutra, dok sam kotrljao kuhano jaje po tanjuru, Ali uđe s naramkom cjepanica u naručju. Upitah ga gdje je Hasan.

— Vratio se u krevet — reče Ali, kleknu pred peć i otvori četvrtasta vratašca.

— Hoće li se Hasan moći danas igrati?

Ali zastane sa cjepanicom u ruci. Licem mu preletje izraz zabrinutosti.

— Čini se da u zadnje vrijeme želi samo spavati. Obavi svoje poslove, za to seja pobrinem, ali potom se samo želi zavući pod pokrivač. Smijem li te nešto pitati?

— Ako baš moraš.

— Nakon zmajarskog natjecanja došao je kući malko krvav i košulja mu je bila poderana. Upitao sam ga što se dogodilo, a on je rekao da nije bilo ništa, da se malo počupao s nekim dječacima oko zmaja.

Ne rekoh ništa. Samo nastavih kotrljati jaje po tanjuru.

— Nije li mu se štogod dogodilo, Amir aga? Nešto što mi prešućuje?

Slegnuh ramenima.

— Otkud da ja znam?

— Rekao bi mi, zar ne? Inšalah, ti bi mi rekao da se što dogodilo?

— Kao što rekoh, otkud da ja znam što ga muči? — odbrusih. — Možda je bolestan? Ljudi se stalno razbolijevaju, Ali. Hoćeš li već jednom naložiti tu peć ili ću se smrznuti ovdje?

Te sam večeri pitao Babu možemo li u petak poći u Džalalabad. Njihao se na kožnoj uredskoj stolici iza radnog stola čitajući novine. Odloži ih, skide s nosa naočale koje sam toliko mrzio — Baba nije uopće bio star i preostalo mu je još mnogo godina života, pa zašto je onda morao nositi te glupe naočale?

— Zašto ne? — reče.

U zadnje vrijeme Baba je pristajao na svaku moju molbu. I ne samo to. Prije samo dva dana pitao me bih li išao gledati El Cid sa Charltonom Hestonom u kinu Arjana.

— Želiš li pozvati Hasana s nama u Džalalabad? Zašto je Baba morao sve pokvariti?

— On je mariz — rekoh. — Nije mu dobro.

— Stvarno? — Baba se prestade ljuljati na stolici. — Što mu je?

Slegnuh ramenima i utonuh u naslonjač pored kamina.

— Mislim da je prehladen. Ali kaže da se liječi spavanjem.

— Slabo sam viđao Hasana u posljednjih nekoliko dana — ustvrđi Baba. — Znači, riječ je samo o prehladi?

Nisam si mogao pomoći, strašno sam mrzio način na koji mu se čelo naboralo od briga.

— Samo prehlada. Idemo li onda u petak, Baba?

— Da, da — reče Baba odgurujući se od stola. — Šteta za Hasana. Mislio sam da će ti biti zabavnije ako i on pođe.

— Pa i nas dvojica se znamo zabavljati — rekoh. Baba se nasmiješi. Namignu.

— Toplo se obuci! — reče.

Trebali smo biti sami nas dvojica, tako sam htio, ali do srijede navečer Baba je uspio pozvati još dvadesetak ljudi. Nazvao je rođaka Homajuna, zapravo rođaka iz drugog koljena, i spomenuo mu da u petak ide u Džalalabad, a Homajun, koji je studirao tehniku u Francuskoj i imao kuću u Džalalabadu, reče da bi volio da mu svi dođu u goste. On će dovesti djecu, dvije žene, a kad je već tako, rođakinja Šanka i njezina obitelj došli su u posjet iz Herata, pa bi im se možda i ona pridružila, a budući da boravi kod rođaka Nadera u Kabulu, morala bi biti pozvana i njegova obitelj, premda su Homajun i Nader u nekakvoj zavadi, a ako je Nader pozvan, onda svakako treba pozvati i njegova brata Faruka koji bi se inače mogao osjetiti uvrijeđen i uskratiti im poziv na kćerinu svadbu idućeg mjeseca, i...

Bilo nas je za tri kombija. Vozio sam se s Babom, Rahim Kanom, kaka Homajunom — Baba me u djetinjstvu naučio da svakog starijeg muškarca zovem kaka ili stric, a svaku stariju ženu hala ili teta. S nama su se vozile i dvije žene kake Homajuna — starija patničkog lica, s bradavicama na rukama, i mlađa koja je vječno mirisala na parfem i plesala žmirečki — kao i blizanke kake Homajuna. Sjedio sam u stražnjem redu boreći se s mučninom i vrtoglavicom, stiješnjen između sedmogodišnjih blizanki koje bi se svaki čas nagnule preko mojih nogu da jedna drugu mogu pljusnuti. Put za Džalalabad dvosatno je vijuganje planinskim cestama duž strmih obronaka i želudac mi se okretao na svakom dvostrukom zavoju. Svi su u kombiju razgovarali na sav glas, gotovo vrištali, jer tako Afganci razgovaraju. Upitah jednu blizanku — Fazilu ili Karimu, nikad nisam znao koja je koja — bi li se sa mnom zamijenila za mjesto do prozora tako da mogu doći do svježeg zraka zbog mučnine. Ona mi isplazi jezik i odbije. Ja joj rekoh "dobro", ali da me ne smije držati odgovornim ako joj se isповраćam na haljinu. Sljedećeg trenutka gurao sam glavu kroz prozor. Gledao sam izrovanu cestu kako se diže i spušta, vrtoglavo zavija brdskim krajem, brojio sam kamione raznih boja koji su prolazili kraj nas

puni ljudi skutrenih u njima. Pokušao sam žmiriti, puštao da mi vjetar puše u lice, otvarao usta da se nagutam svježeg zraka. Svejedno mi nije bilo ništa bolje. Netko me sa strane ubode prstom. Bila je to Fazila/Karima.

— Što je? — dobacih.

— Baš sam svima govorio o natjecanju — reče Baba za upravljačem. Kaka Homajun i njegove žene smiješili su mi se iz srednjeg reda sjedala.

— Na nebu je tog dana bilo valjda stotinu zmajeva — reče Baba. — Je li tako nekako bilo, Amire?

— A valjda — protisnuh.

— Stotinu zmajeva, Homajun džan. Nije laf. A jedini koji je na kraju tog dana ostao u zraku bio je Amirov. Ima kod kuće zadnjeg zmaja, krasnog, plavog. Hasan i Amir su ga zajedno gonili.

— Čestitam — reče kaka Homajun. Njegova prva žena, ona bradavičasta, zaplješće.

— Va, va, Amir džan. Tako smo svi ponosni na tebe — reče.

Mlađa joj se pridruži. Tada svi zapljeskaše i kliknuše govoreći mi kako sam im svima osvjetlao obraz. Samo je Rahim Kan na suvozačkom mjestu do Babe šutio. Nekako me čudno gledao.

— Stani, Baba, molim te! — reko.

— Što je?

— Pozlit će mi — promucah naginjući se preko sjedala, preko jedne kćeri kake Homajuna.

Fazilino/Karimino lice se iskrivi.

— Stanite mu, kaka! Pozelenio je u licu. Neću da mi se ispovraća po novoj haljini — procvili.

Baba stade kočiti, ali prekasno.

Nekoliko minuta kasnije sjedio sam na kamenu uz cestu dok se kombi prozračivao. Babaje pušio s kaka Homajunom koji je tješio Fazilu/Karimu govoreći joj da će joj kupiti drugu haljinicu u Džalalabadu. Zažmirih, okrenuh oči prema suncu. Iza vjeđa su mi se stvarali sitni oblici, poput ruku što izvode igru sjena na zidu. Okretali su se, stapali, obrazovali jedan te isti prizor — Hasanove smeđe samterice bačene na hrpu starih opeka u sokaku.

Bijela jednokatnica kake Homajuna u Džalalabadu imala je balkon s pogledom na velik ograđen vrt s voćkama jabuke i draguna. Bile su tamo živice koje je vrtlar ljeti oblikovao u životinje, i bazen s pločicama boje smaragda. Sjedio sam na rubu bazena koji je bio prazan, osim što je na dnu bilo nešto bljuzgavog snijega, i mlatarao nogama. Na drugom kraju dvorišta djeca kake Homajuna igrala su se skrivača. Žene su kuhale i već sam njušio miris luka, čuo psiku ekspresnog lonca, glazbu, smijeh. Baba, Rahim Kan, kaka Homajun i kaka Nader sjedili su na balkonu i pušili. Kaka Homajun im je govorio daje ponio projektor da im pokaže dijapozitive iz Francuske. Deset je godina prošlo otkako se

vratio iz Pariza, a još uvijek je pokazivao te idiotske dijapozitive.

Nije trebalo biti tako. Baba i ja smo napokon postali prijatelji. Nekoliko dana prije toga bili smo u zoološkom vrtu i vidjeli lava Mardžana, i bacio sam kamenčić na medvjeda dok nitko nije gledao. Bili smo u Dadhodinoj ćevabdžinici preko puta kina Park, jeli janjeći kebab sa svježim ispečenim nanom iz tandura. Baba mi je pričao priče sa svojih putovanja u Indiju i Rusiju, o ljudima koje je sretao, o mužu i ženi u Bombavu koji nisu imali ruke ni noge, a bili su u braku četrdeset i sedam godina i podigli jedanaestero djece. Trebalo je biti vrlo zabavno provesti dan s Babom i slušati njegove priče. Napokon sam imao ono što sam svih tih godina želio, samo što sam se, sad kad sam to imao, osjećao jednako prazan kao i zapušteni bazen nad kojim sam njihao noge.

Žene i kćeri su posluživale večeru — rižu, ćufte i pileću kurmu — u suton. Objedovali smo na tradicionalan način sjedeći na jastucima raspoređenima po prostoriji oko stolnjaka prostrtog po podu, jedući rukama iz zajedničkih posuda u skupinama od četvero-petero ljudi. Nisam bio gladan, ali svejedno sam sjeo da jedem s Babom, kakom Farukom i dvojicom sinova kake Homajuna. Baba, koji je prije večere popio nekoliko viskija, još uvijek je na sav glas pričao o zmajarskom natjecanju, kako sam ih sve nadvladao, kako sam se vratio kući sa zadnjim zmajem. Njegov je gromki glas nadjačavao sve u prostoriji. Ljudi su dizali glave s tanjura i dobacivali čestitke. Kaka Faruk me čistom rukom potapšao po leđima. Poželjih zabosti sam sebi nož u oko.

Kasnije, dobrono iza ponoći, nakon nekoliko sati pokera između Babe i njegovih rođaka, muškarci su legli na počinak na sukladne madrace u istoj prostoriji u kojoj smo večerali. Žene su se povukle na kat. Sat kasnije još uvijek nisam mogao zaspati. Trzao sam se i prevrtao dok su rođaci mrmljali, uzdisali i hrkali u snu. Sjedoh. Kroz prozor se probila pruga mjesečine.

— Gledao sam kako Hasana siluju — rekoh ne obraćajući se nikome.

Baba se promeškolji u snu. Kaka Homajun rokne. Djelomice sam se nadao da će se netko probuditi i čuti me, tako da ne moram više živjeti s tom laži. Ali nitko se ne probudi i u tišini koja je uslijedila shvatih narav svojeg novog prokletstva, a to je da se mogu izvući s tim.

Sjetih se Hasanova sna, onoga gdje plivamo u jezeru. Nema čudovišta, rekao je, samo voda. Samo, prevario se. U jezeru je bilo čudovište. Zgrabilo je Hasana za gležnjeve i odvučlo ga u tamne dubine. To čudovište bio sam ja.

Te sam noći počeo patiti od nesanice.

Nisam razgovarao s Hasanom do sredine sljedećeg tjedna. Samo sam dopola pojeo ručak, a Hasan je prao suđe. Penjao sam se stubama, išao u sobu, kad me Hasan upitao želim li se popeti na brijeg. Rekoh da sam umoran. I Hasan je izgledao umoran — smršavio je, a ispod podbuhlih očiju pojavili su mu se sivi podočnjaci. Ali kad me ponovo upitao, nevoljko sam pristao.

Polako smo se penjali gacajući čizmama blatnjavi snijeg. Ni jedan od nas ne reče ništa. Sjedili smo ispod svojeg stabla mogranja i znao sam da sam pogriješio. Nisam trebao poći na taj brijeg. One riječi koje sam urezao u deblo Alijevih kuhinjskim nožem, Amir i Hasan, kabulski sultani... nisam ih mogao više gledati.

Zamolio me da mu čitam Šahname, a ja mu rekoah da sam se predomislio, da se samo želim vratiti u sobu. On pogleda u stranu i slegne ramenima. Vraćali smo se istim putem kojim smo i došli: šutke. Prvi put u životu, jedva sam čekao da grane proljeće.

Moje sjećanje na ostatak te zime 1975. vrlo je maglovito. Pamtim da sam bio prilično sretan kad je Baba bio kod kuće. Zajedno bismo jeli, otišli pogledati film, posjetili kaku Homajuna ili kaku Faruka. Katkad bi došao Rahim Kan i Baba bi mi dopustio da sjedim u njegovoj radnoj sobi i pijem s njima čaj. Čak bi slušao i kako mu čitam neke svoje priče. Bilo je to lijepo i čak sam povjerovao da će potrajati. Mislim da je i Baba vjerovao u to. Trebali smo obojica biti pronicaviji. Barem nekoliko mjeseci nakon natjecanja, Baba i ja smo se prepustili slatkoj tlapnji, gledali jedan na drugoga kao nikad prije. Čak smo se zavaravali mišlju da igračka od svilenog papira, ljepila i bambusa može nekako premostiti ponor među nama.

Ali kad bi Baba izašao, a često je izlazio, zatvarao bih se u sobu. Svaka dva dana pročitao bih po jednu knjigu, pisao sam priče, naučio crtati konje. Ujutro bih čuo Hasana kako se mota po kuhinji, zveckanje posuđa, zvižduk čajnika. Pričekao bih zvuk zatvaranja vrata i tek tada sišao da jedem. Zaokružio sam datum početka nastave na kalendaru i počeo sam odbrojavati.

Na moj očaj, Hasan je pokušavao izgladiti stvari među nama. Sjećam se zadnjeg puta. Bio sam u sobi i čitao skraćeni perzijski prijevod Ivanhoea kad mi je pokucao na vrata.

— Što je?

— Idem u pekaru kupiti nan — oglasi se on s druge strane. — Mislio sam... možda bi pošao sa mnom?

— Mislim da ću ostati čitati — rekoah trljajući sljepoočnice. Poslije sam svaki put u Hasanovoj blizini dobivao glavobolju.

— Lijepo je vrijeme — rekao bi on.

— Da, vidim.

— Možda ne bi bilo zgoreg prošetati se?

— Idi ti!

— Volio bih da i ti pođeš — reče. Posuti. Nešto zalupa na vrata, možda njegovo čelo. — Ne razumijem što sam učinio, Amir aga. Kad bi mi barem rekao! Ne shvaćam zašto se više ne igramo.

— Ništa nisi učinio, Hasane. Idi samo.

— Reci mi slobodno i prestat ću s tim.

Zarih glavu među noge, pritisnuh sljepoočnice koljenima kao u škripac.

— Reci ću ti što da prestaneš činiti — rekoah čvrsto stišćući oči.

— Reci.

— Želim da me prestaneš gnjaviti. Želim da odeš.

Obrecnuo sam se na nj. Da mi je barem nešto odbrusio, razvalio vrata i odgovorio mi — bilo bi sve lakše, bolje. Ali nije učinio ništa slično i, kad sam koju minutu poslije otvorio vrata, nije ga bilo. Bacih se na krevet, zarih glavu među jastuke i zaplakah.

Hasan se nakon toga kretao marginom mojeg života. Pazio sam da nam se putanje ukrštaju u što manjoj mjeri, tako sam isplanirao dane. Jer, kad je on bio u blizini, iz prostorije bi ponestalo kisika. U prsima bi me steglo i nisam mogao posrkati dovoljno zraka. Ostao bih stajati dahćući u vlastitom mjehtu atmosfere bez kisika. Ali, čak i kad ga nije bilo, bio je prisutan. Bio je u ručno opranoj i izglaćanoj odjeći na stolici od trske, u toplim papučama ostavljenima pred mojim vratima, u cjepanicama koje su već gorjele u peći kad bih sišao na doručak.

Kamo god sam se okrenuo, vidio bih znakove njegove odanosti, njegove vraški nepokolebljive odanosti.

Početak tog proljeća, nekoliko dana prije početka nove školske godine, Baba i ja smo sadili tulipane u vrtu. Snijeg je uglavnom već okopnio i brda na sjeveru već su bila istočkana zelenim busenima trave. Bilo je hladno sivo jutro i Baba je čučao do mene kopajući zemlju i sadeći lukovice koje sam mu dodavao. Govorio mi je kako većina ljudi smatra da je bolje saditi tulipane u jesen, ali da to nije istina, kadli sam bez ustručavanja rekao ono što sam mislio.

— Baba, jesi li ikad razmišljao o tome da nabaviš nove sluge?

Baba ispusti lukovicu i zabije lopaticu u zemlju. Svuče vrtne rukavice. Prenuo sam ga.

— Čil što si rekao?

— Samo sam se pitao, ništa više.

— Zašto bih to učinio? — odreže Baba.

— Pa, da. Samo sam postavio pitanje — rekoh, a glas mi se gubio i postajao nerazgovijetan. Već sam požalio.

— Je li to nešto u vezi s tobom i Hasanom? Znam da se nešto događa među vama, ali što god to bilo, ti moraš s time izaći na kraj a ne ja. Ja se u to ne pačam.

— Oprosti, Baba. Ponovo navuče rukavice.

— Odrastao sam s Alijem — procijedi on kroz stisnute zube. — Moj ga je otac uzeo k sebi. Volio je Alija kao rođenog sina. Četrdeset je godina Ali s mojom obitelji. Vražjih četrdeset godina. I ti misliš da ću ga samo tako izbaciti?

Okrene se meni, lica rumena poput tulipana.

— Nikad te nisam ni pipnuo, Amire, ali ponoviš li to još jedanput... — pogleda u stranu vrteći glavom.

— Sramotiš me. A Hasan... Hasan nikud ne ide, je li ti jasno?

Oborih pogled i zgrabih šaku hladne zemlje. Pustih je da mi sipi među prstima.

— Je li ti jasno, pitao sam? — zagrmi otac. Lecnuh se.

— Jest, Baba.

— Hasan nikud ne ide — zareži Baba. Kopao je novu jamu utiskujući lopaticu žešće nego što je bilo potrebno. — Ostaje ovdje s nama, kamo i pripada. Ovdje je njegov dom, a mi smo mu obitelj. Nikad više da me nisi takvo što pitao!

— Neću, Baba. Oprosti. Ostatak tulipana sadili smo šutke.

Odlanulo mi je kad je sljedećeg tjedna počela nastava. Dvorištem su se kretali učenici s novim bilježnicama i zašiljenim olovkama u rukama, dizali nogama prašinu, čavrljali u skupinama očekujući zvižduke predsjednika razreda. Baba me dovezao putem koji je vodio do ulaza. Zgrada škole bila je oronula jednokatnica razbijenih prozora i mračnih hodnika popločenih podova, čija je prvotna jednolična žuta boja djelomice još izvirivala među krpama žbuke koja se ljuštila. Dječaci su većinom dolazili pješice i Babin crni mustang privukao je mnoge zavidne poglede. Trebao sam možda sav blistati od ponosa kad me iskrcao — kao što nekoć i bih — ali nalazio sam samo blage naznake posramljenosti. I prazninu. Baba se odvezao bez pozdrava.

Izbjegao sam uobičajeno uspoređivanje ožiljaka od puštanja zmajeva i stao u red. Začulo se zvonce i uputismo se u svoje razrede, poredani u parove. Sjedoh u zadnji red. Kad nam je učitelj perzijskog predao udžbenike, molio sam se za opsežnu količinu domaće zadaće.

Škola mi je pružila izliku da satima ne izlazim iz sobe. I na neko vrijeme mi je skrenula misli s onoga što se te zime dogodilo, što sam dopustio da se dogodi. Nekoliko sam tjedana bio zadubljen u gravitaciju i tromost tijela, atome i stanice, anglo--afganske ratove, a nisam razmišljao o Hasanu i onome što mu se dogodilo. Ali u mislima sam se stalno vraćao u onaj sokak. Na Hasanove smeđe samterice bačene na opeke. Na kapljice krvi što su mrljale snijeg tamnocrvenom, gotovo crnom bojom.

Jednoga tromog mutnog jutra početkom tog ljeta upitah Hasana bi li sa mnom pošao na brijeg. Rekoh mu da mu želim pročitati novu priču koju sam napisao. Vješao je odjeću na sušenje u dvorištu i po načinu na koji je smandrljao taj posao vidio sam koliko žudi.

Penjali smo se na brijeg čavrljajući putem. Pitao me kako je u školi, što učimo, a ja sam mu govorio o profesorima, osobito o opaku profesoru matematike koji brbljave učenike kažnjava tako što im među prste provuče metalnu šipku, a zatim ih pritisne. Hasan se nato lecnuo, rekao kako se nada da nikad neću to doživjeti. Rekoh mu da zasad imam sreće, znajući da to sa srećom nema nikakve veze. I ja sam brbljao na nastavi. Ali moj je otac bio bogat i svi su ga znali, te sam bio pošteđen pouke metalnom šipkom.

Sjedili smo naslonjeni na niski zidić groblja pod sjenom koju je bacalo stablo mogranja. Za mjesec-dva obronak će pokriti buseni spržena požutjela korova, ali te su godine proljetni pljuskovi trajali

dulje nego inače zadirući već u ljeto, a trava je bila još zelena, prošarana bokorima divljeg cvijeća. Pod nama su se na suncu presijavali bijeli zidovi i ravni krovovi kuća Vazir Akbar Kana, a odjeća što se sušila u dvorištima poigravala je na povjetarcu poput leptira.

Ubrasmo desetak mogranja sa stabla. Otvorih priču koju sam ponio, okrenuh prvu stranicu a tada je odložih. Ustao sam i pokupio s tla prezreo plod mog ranja.

— Što bi učinio da te ovim pogodim? — upitah ga bacajući plod u ruci.

Hasanov je osmijeh splasnulo. Izgledao je stariji nego što sam pamtio. Ne odrasliji, nego stariji. Kako je to moguće? Crte su mu se urezale u preplanulo lice i nabori mu obrubili oči i usta, poput utora koje bih mogao urezati nožem.

— Što bi učinio? — ponovih.

On probljedi. Do njega su na povjetarcu lepršale spajalicom pričvršćene stranice s pričom koju sam mu obećao čitati. Bacih mogranj na njega. Pogodi ga u prsa, rasprsne se u mlazu crvene pulpe. Hasanov je uzvik bio nabijen iznenađenjem i bolju.

— Pogodi ti mene! — pozvah ga.

Hasan je pogledavao čas mrlju na prsima, čas mene.

— Hajde, pogodi me! — viknuh.

Hasan je doista ustao, ali ostao je samo stajati, zapanjen poput nekoga koga je plimni val odvuкао u trenutku kad je uživao u šetnji žalom.

Pogodih ga još jednim mog-ranjem, ovaj put u rame. Sok mu se raspe po licu.

— Uzvрати mi! — otpljunuh. — Uzvрати mi, proklet bio!

Da barem jest! Da je barem izvršio kaznu za kojom sam žudio, možda bih zaspao noću. Možda bi tada među nama opet sve bilo kao nekoć. Ali Hasan nije učinio ništa dok sam ga gađao opet i opet.

— Ti si kukavica — rekoх. — Obična sinja kukavica!

Ne znam koliko sam ga puta pogodio. Znam samo da je Hasan, kad sam napokon iscrpljen i usoptan, stao, bio pokriven crvenom bojom kao da stoji pred streljačkim vodom. Padoh ni-čice sav umoran, slab i živčan.

Tada je Hasan dohvatio mogranj. Prišao mi je. Otvorio gaje i zgnječio o vlastito čelo.

— Evo — promrmlja dok mu se crveni sok poput krvi slijevao niz lice. — Jesi li sad zadovoljan? Je li ti sad bolje? — Okrene se i krene nizbrdo.

Više ne susprezah suze. Njihao sam se naprijed-natrag na koljenima.

— Što ću ja s tobom, Hasane? Što ću ja s tobom?

Ali još dok su mi se suze sušile, i dok sam teturao nizbrdo, već sam znao odgovor.

Navršio sam trinaest godina tog ljeta 1976, predzadnje godine mira i anonimnosti Afganistana. Odnosi između Babe i mene već su iznova hladnjeli. Mislim daje sve počelo zbog moje glupe primjedbe dok smo sadili tulipane, o angažiranju novih slugu. Požalio sam što sam to rekao, doista jesam, ali mislim da bi i inače našem kratkom predahu sreće došao kraj. Možda ne tako naglo, ali bi. Do kraja ljeta čavrljanje za stolom zamijenio je zvuk struganja žlica i vilica po tanjuru, i Baba se ponovo nakon večere povlačio u radnu sobu. I zatvarao vrata. Ja sam se vratio listanju Hafiza i Hajama, grizao nokte do epiderme, pisao priče. Priče sam držao u snopu ispod kreveta, čuvajući ih za svaki slučaj, premda sam sumnjao da će Baba ikad više zatražiti od mene da mu ih čitam.

Babin je slogan kod priređivanja zabava glasio ovako — pozovi sve žive ili zabava neće uspjeti. Sjećam se kako sam pogledom prelazio popis uzvanika tjedan dana prije moje rođendanske zabave. Nisam poznavao barem tri četvrtine od preko četiristo kaka i hala koji su mi trebali donijeti darove i čestitati mi što sam doživio trinaestu. Tada sam uvidio da zapravo ne dolaze radi mene. Meni je bio rođendan, ali znao sam tko je prava zvijezda predstave.

Danima je kuća vrvjela Babinom unajmljenom poslugom. Bio je tu mesar Sabahudin koji je doteglio tele i dvije ovce odbivši naplatiti i jedno od njih. Sam ih je zaklao u dvorištu pod jablanom.

Sjećam se kako je rekao: "Krv je dobra za stablo", dok je trava podno jablana bivala sve crvenija. Meni nepoznat čovjek penjao se na hrastove s navojima žaruljica i metrima produžnih kablova. Drugi su u dvorištu postavljali nizove stolova i na svaki rasprostrli stolnjak. Noć uoči velikog događaja k nama je došao Babin prijatelj Del-Muhamed, vlasnik ćevabdžinice u Sar-e-Nauu, noseći velike vreće začina. Kao i mesar, Del-Muhamed ili Delo, kako ga je Baba zvao, odbio je naplatiti svoje usluge. Ustvrдио je daje Baba mnogo učinio za njega i njegovu obitelj. Dok je Delo marinirao meso, Rahim Kan mi je šapnuo da mu je Baba pozajmio novac da otvori restoran. Baba je odbio povrat novca sve dok se Delo jednoga dana nije na našem prilazu pojavio u Benzu i odbio otići dok Baba ne uzme novac.

Vjerujem daje velikim dijelom, ili barem onim kojim se mjere zabave, moja rođendanska zabava bio vrlo uspješna. Nikad nisam vidio kuću toliko krcatu. Gosti su čavrljali po hodnicima sa čašama u rukama, pušili na stubama, naslanjali se na vrata. Sjeli bi gdje bi našli mjesta, na kuhinjske plohe, u predsoblju, čak i pod stubištem. U stražnjem dvorištu izmiješali su se pod odbljeskom plavih, crvenih i zelenih svjetalaca što su žmirkala u krošnjama stabala, lica obasjana svjetlom posvuda pobodenih kerozinskih baklji. Baba je dao podići pozornicu na balkonu koji je stršio nad vrtom i postavio zvučnike po cijelom dvorištu. Ahmad Zahir je svirao harmoniku i pjevao na pozornici nad masom ustalanih tijela.

Osobno sam morao pozdraviti svakog uzvanika, Baba se pobrinuo za to, da ne bi tko sutradan pričao kako je loše odgojio sina. Izljubio sam stotine obraza, izgrlio potpune neznance, zahvaljivao im na darovima. Lice me boljelo od usiljenog osmijeha koji nisam skidao s lica.

Stajao sam s Babom u dvorištu kraj bifea kad mi netko reče:

— Sretan rođendan, Amire!

Bio je to Asef s roditeljima. Asefov otac, Mahmud, bio je nizak i vitak čovjek tamne kože i uska lica. Njegova majka Tanja bila je sitna, živčana ženica koja se mnogo smiješila i treptala. Asef je stajao između njih natkriljen nad oboma, ruku položenih na njihova ramena. Vodio ih je prema nama, kao da je on njih doveo. Kao da je on roditelj, a oni njegova djeca. Preplavi me val vrtoglavice. Baba im zahvali na dolasku.

— Sam sam izabrao darove za tebe — ustvrđi Asef. Tanjino lice se tržne, a pogled joj poletje od Asefa prema meni. Neuvjerljivo se osmjehne i trepne. Upitah se nije li Baba što primijetio.

— Još uvijek igraš nogomet, Asef džan? — upita ga Baba. Oduvijek je želio da se družim s Asefom.

Asef se nasmiješi. Bilo je upravo ljigavo kako je to iskreno umio učiniti.

— Naravno, kaka džan.

— Desno krilo, ako se dobro sjećam?

— Zapravo, ove sam se godine prebacio na mjesto centarfora — odvrati Asef. — Na taj način zabijam više golova. Sljedeći tjedan igramo s momčadi Mekro-Rajana. Mogli bi nam biti doličan protivnik. Imaju nekoliko dobrih igrača.

Baba klimnu glavom.

— Znaš, i ja sam igrao centarfora kad sam bio mlad.

— Kladam se da biste još uvijek mogli da poželite — reče Asef i udijeli Babi dobrohotan mig.

Baba mu uzvratila.

— Vidim da te otac poučio svojem, svjetski poznatom laskanju.

I podbode Asefova oca, gotovo obori tog čovječuljka. Mahmudov je smijeh bio otprilike jednako uvjerljiv kao i Tanjin osmijeh, i najedanput se upitah da se možda, donekle, ne boje svojeg sina. Nastojah se natjerati na osmijeh, ali izmamio sam tek nezatno zavijanje kutova usta, želudac mi se okretao na prizor mojeg oca kako se slaže s Asefom.

Asef prebaci pogled na mene.

— I Vali i Kemal su ovdje. Ne bi propustili tvoj rođendan ni za što na svijetu — reče, a ispod površine mu je vrebao smijeh. Šutke klimnuh glavom.

— Mislili smo sutra odigrati partiju odbojke kod mene doma — reče Asef. — Možda bi nam se pridružio? Povedi i Hasana ako želiš.

— Zvuči dobro — reče Baba sav ozaren. — Što kažeš, Amire?

— Ne volim baš odbojku — promucah. Opazih kako se u Babinu pogledu nešto utrulo. Uslijedi neugodna tišina.

— Žalim, Asef džan — reče Baba sliježući ramenima. To me pogodilo, njegova isprika u moje ime!

— Ama, ništa za to — odvrati Asef. — Ali poziv stoji, Amir džan. Nego, čujem da voliš čitati pa sam ti donio knjigu. Jedna od mojih omiljenih.

Pruži mi umotan rođendanski dar.

— Sretan rođendan!

Nosio je pamučnu košulju i plave hlače, crvenu svilenu kravatu i sjajne crne mokasinke. Mirisao je na kolonjsku vodu, a plava mu je kosa bila uredno začesljana. Naoko je bio utjelovljenje sna svakog roditelja, snažan, visok, lijepo odjeven i lijepo odgojen momak s talentom i sjajne vanjštine, da ne spominjemo dovrtljivost u razgovoru s odraslima. Ali oči su ga odavale, vidio sam to. Kad bih se zagledao u njih, fasada je popuštala i otkrivala obrise ludila koje se krije iza nje.

— Zar ga nećeš uzeti, Amire? — upitao me Baba.

— Hm?

— Svoj dar — doda razdraženo. — Asef džan ti uručuje dar.

— Oh — rekoh. Uzeh kutiju od Asefa i oborih pogled. Poželjeli biti sam u sobi sa svojim knjigama, što dalje od ovih ljudi!

— Onda? — reče Baba.

— Što?

Baba spusti glas kao što je uvijek činio kad bih ga javno sramotio.

— Zar nećeš zahvaliti Asef džanu? To je vrlo uvidavno od njega.

Da gaje Baba barem prestao tako zvati! Koliko je puta meni rekao "Amir džan"?

— Hvala — rekoh.

Asefova majka me pogleda kao da će nešto reći, ali nije i ja shvatih da nitko od Asefovih roditelja nije prozborio ni riječi. Prije nego što dodatno osramotim sebe i Babu, ali više da se sklonim od Asefa i njegova kešenja, okrenuh se i rekoh:

— Hvala vam što ste došli.

Probijao sam se kroz ljudsko mnoštvo i provukao se kroz kapiju od kovana željeza. Dvije kuće dalje od naše nalazilo se prostrano zemljište. Čuo sam kad je Baba govorio Rahim Kanu daje sudac kupio tu zemlju i da jedan arhitekt radi na projektu. Zasad je površina bila gola ne računajući zemlju, kamenje i

korov.

Strgnuh papir kojim je bio omotan Asefov dar i nagnuh korice knjige na mjesečini. Bila je to Hitlerova biografija. Odbacih je među busenje trave.

Oslonih se na susjedni zid i klonuh na tlo. Tako sam neko vrijeme samo sjedio u mraku koljena, priljubljenih uz prsa, zureći u stube, čekajući da noć prođe.

— Zar ne bi trebao zabavljati goste? — začuh poznati glas. Prema meni je duž zida dolazio Rahim Kan.

— Ne trebam im ja. Imaju Babu, zar si zaboravio? — odvratili. Led u piću Rahim Kana zvecnu kad je sjeo do mene. — Nisam znao da piješ.

— Ispada da pijem — reče. U šali me trkne laktom. — Ali samo kad je važna prigoda.

Nasmiješih se.

— Hvala.

Nagne čašu prema meni, a zatim otpije. Zapali cigaretu, jednu od onih pakistanskih, bez filtera, koje su on i Baba uvijek pušili. — Jesam li ti ikad rekao da sam se jednom skoro oženio?

— Stvarno? — rekoh blago se smiješeci na pomisao da bi se Rahim Kan mogao oženiti. Uvijek sam ga doživljavao kao Babinu sivu eminenciju, svojeg spisateljskog mentora, svojeg druga, nekoga tko mi nikad nije zaboravio donijeti suvenir, saugat, kad bi se vratio s puta po inozemstvu. Ali suprug? Otac?

On klimnu glavom.

— Istina je. Bilo mi je osamnaest godina. Zvala se Homaira. Bila je Hazarka, kći sluge našeg susjeda. Bila je lijepa kao pari, svijetlosmeđe kose, krupnih kestenjastih očiju... smijala se tako... još uvijek mi odzvanja ponekad u ušima.

Zavrti čašu.

— Potajno smo se nalazili u voćnjacima mojeg oca, uvijek nakon ponoći, kad bi svi pozaspali. Šetali bismo među drvećem i držali se za ruke. Je li ti neugodno, Amir džan?

— Malko — odgovorih.

— Nećeš umrijeti — reče i odbi još jedan dim. — Uglavnom, ovako smo maštali. Priredit ćemo veliku raskošnu svadbu i pozvati obitelj i prijatelje od Kabula do Kandahara. Ja ću sagraditi veliku kuću za nas, bijelu, s popločenom terasom i velikim prozorima. Posadit ćemo u vrtu voćke i njegovati sve vrste cvijeća, imat ćemo travnjak na kojem će nam se djeca igrati. Petkom nakon namaza u džamiji svi ćemo ručati pod trešnjama, piti svježvu vodu iz bunara. Zatim čaj sa slatkišima dok gledamo djecu kako se igraju s rođacima...

Otpije dobar gutljaj viskija. Zakašlje.

— Da si samo vidio izraz lica mojeg oca kad sam mu rekao. Majka se doslovno onesvijestila. Sestra se zapljusnula vodom po licu. Mahali su joj lepezom pred licem i gledali me kao da sam joj prerezao grkljan. Moj brat Džalal krenuo je po lovačku pušku dok ga otac nije zaustavio — Rahim Kan se gorko i štektavo nasmije. — Protiv Homaire i mene bio je cijeli svijet.

I zapamti, Amir džan: na kraju svijet uvijek pobijedi. Tako to jednostavno ide.

— I što je bilo?

— Istoga dana moj otac je ukrcao Homairu i njezinu obitelj u kamion i poslao ih u Hazaradžat. Nikad je više nisam vidio.

— Zao mi je — rekoh.

— Vjerojatno je tako i bilo najbolje — Rahim Kan slegne ramenima. — Patila bi. Moja obitelj je nikad ne bi prihvatila kao sebi ravnu. Ne možeš danas nekome zapovijedati da ti lasti cipele, a sutra je smatrati sestrom. — Pogleda me. — Znaš da meni možeš sve reći, Amir džan. Uvijek.

— Znam — nesigurno potvrdih.

Dugo me promatrao, kao da čeka, vrebajući beskrajno dubokim očima na svaku neizrečenu tajnu među nama. Na trenutak sam mu se gotovo povjerio, ali što bi onda mislio o meni? Zamrzio bi me, i to s pravom.

— Evo — nešto mi je dodao. — Gotovo sam zaboravio. Sretan ti rođendan.

Bila je to smeđa bilježnica kožnih korica. Prijedoh prstima preko šava u zlatotisku na rubu. Pomirisah kožu.

— Za tvoje priče — reče.

Zaustih da mu zahvalim kadli nešto prasne i razleti se u zraku.

— Vatromet!

Požurismo natrag u kuću i zatekosmo goste kako svi stoje u dvorištu i gledaju u nebo. Djeca su zviždukala i vrištala na svaki prasak i uzlet. Ljudi su klicali i svaki put bi odjeknuo pljesak kad bi plamene trake zašištale i rascvale se u vatrene pramenove. Svakih nekoliko sekundi, dvorište bi se osulo crvenim, zelenim i žutim bljescima.

U jednom od kratkih bljeskova svjetla ugledah nešto što nikad neću zaboraviti — Hasana kako sa srebrnog pladnja poslužuje Asefa i Valija pićem. Svjetlo je žmirnulo, uslijedi šištanje i pucketanje, zatim još jedna iskra narančasta svjetla — Asefov osmijeh dok zglavkom prsta gnječi Hasanu prsa.

Zatim milostiva tama.

Sljedećeg sam jutra sjedio u sobi i otvarao omot za omotom trgajući s njih papir. Ne znam zašto sam se uopće trudio kad sam ih ionako pregledavao letimično i ravnodušno te ih odbacivao u kut sobe. Hrpa je sve više rasla — polaroid-aparat, tranzistor, dobro opremljen komplet željeznice i nekoliko omotnica s novčanicama u njima. Znao sam da taj novac neću nikad potrošiti niti ću slušati radio, a električni vlak se nikad neće kotrljati tračnicama u mojoj sobi. Nisam htio ništa od toga, sve je to bio krvav danak; Baba mi nikad ne bi priredio takvu zabavu da nisam pobijedio na natjecanju.

Od Babe sam dobio dva dara. Prvi je bio san svakog djeteta u četvrti — novi novcati Schivinn Stingray, kralj među biciklima. Tek je šačica klinaca u cijelom Kabulu imala novi stingray, a sad sam ja bio jedan od njih. Imao je povišeni guvernala s crnim gumenim drščima i famozni banana-sic. Zbice su bile zlatne boje, a čelična rama crvena poput ušećerene jabuke. Ili krvi. Svaki drugi dječak odmah bi zajahao bicikl i povezao se po cijeloj četvrti. Možda bih i ja koji mjesec ranije.

— Sviđa li ti se? — upita me Baba oslonjen na vrata moje sobe. Snebivljivo mu se osmjehnuh i izrekoh kratko: "Hvala". Da sam barem smogao više riječi!

— Mogli bismo se provozati — reče Baba. Poziv, ali tek polovični.

— Možda poslije. Malo sam umoran — odvratih.

— Svakako — reče Baba.

— Baba?

— Da?

— Hvala ti na vatrometu — rekoh. Zahvala, ali tek polovična.

— Odmori se — reče Baba krećući prema svojoj sobi.

Drugi dar koji sam dobio od Babe, a za koji nije čekao da ga otvorim, bio je ručni sat. Prednja strana bila mu je modra, sa zlatnim kazaljka u obliku munja. Nisam ga čak ni isprobao. Bacio sam ga na hrpu igračaka u kutu. Jedini dar koji nisam odbacio bio je Rahim Kanov kožni notes. On mi se jedini nije činio dijelom danka.

Sjedio sam na rubu kreveta, okretao notes u rukama, razmišljao o onome što mi je Rahim Kan ispričao o Homairi, kako je na kraju za sve bilo najbolje da je njegov otac otpusti. Patila bi. Kao kad se projektor kake Homajuna zaglavio na jednom dijapozitivu, tako je u mojim mislima stalno iskrsavao jedan te isti prizor — Hasan pognute glave služi piće Asefu i Valiju. Možda bi tako bilo i najbolje. Smanjilo bi mu patnje. I moje. Kako god bilo, jedno je postalo jasno. Jedan od nas dvojice morao je otići.

Kasnije, tijekom dana, odvezao sam se schivinnom na prvu i zadnju vožnju. Nekoliko puta sam obišao četvrt, prošao sam kolnim prilazom do stražnjeg dvorišta, gdje su Hasan i Ali čistili nered koji je ostao nakon zabave prethodne noći. Dvorištem su bile rasute papirnate čaše, zgužvani ubrusi i prazne

boce gaziranih sokova. Ali je sklapao stolice i slagao ih uza zid. Ugleda me i mahne mi.

— Salam, Ali — rekoh odmahujući mu.

On podigne prst da pričekam, pa nestane u svojoj kućici. Trenutak kasnije izađe držeći nešto u rukama.

— Sinoć Hasan i ja nismo imali prilike da ti ovo predamo — reče uručujući mi kutiju. — Skromno je i nije dostojno tebe, Amir aga. Ali svejedno se nadamo da će ti se svidjeti. Sretan ti rođendan!

U grlu me sve više stezalo.

— Hvala ti, Ali — rekoh.

Da mi barem ništa nisu kupili! Otvorih kutiju i u njoj ugledah novi novcati Sahname tvrdih korica, sa sjajnim ilustracijama ispod teksta. Prikazivale su Ferangisa kako gleda svojeg novorođenog sina, Kaja Hosraua. Afrasijab je jahao na konju s isukanim mačem predvođeci vojsku. I, dakako, Rostam gdje zadaje smrtnu ranu svojem sinu, ratniku Sohrabu.

— Prekrasna je — rekoh.

— Hasan mi je rekao da je tvoj primjerak star i pohaban i da nedostaju neke stranice — nastavi Ali. — Sve su ilustracije načinjene ručno, perom i tintom — ponosno nadoda milujući pogledom knjigu, koju ni on ni njegov sin nisu znali čitati.

— Divna je — rekoh. I uistinu je bila. Pretpostavljam da nije bila ni jeftina. Htjedoh reći da ja nisam dostojan te knjige, a ne knjiga mene. Skočih natrag na bicikl. — Zahvali Hasanu u moje ime — rekoh.

Na kraju sam knjigu bacio na hrpu darova u kutu svoje sobe, ali oči su mi stalno bježale k njoj te sam je zakopao na dno. Prije nego što sam pošao na počinak, pitao sam Babu je li gdje vidio moj novi sat.

Sljedećeg sam jutra u sobi čekao da Ali nakon doručka raspremi kuhinjski stol. Čekao sam da opere suđe, obriše radne plohe. Virio sam kroz prozor u spavaćoj sobi i čekao da Ali i Hasan odu na tržnicu gurajući pred sobom prazna kolica.

Zatim s hrpe darova uzeh nekoliko omotnica s novcem i svoj sat te se iskradoh van. Zadržah se pred Babinom radnom sobom da osluhnem. Cijelog je jutra bio unutra i obavljao telefonske razgovore. S nekim je upravo ugovarao dostavu čilima koji su trebali stići sljedećeg tjedna. Siđoh, prijedoh dvorište i uđoh u Alijevo i Hasanovo boravište pored stabla mušmule. Zadigoh Hasanov madrac i podmetnuh pod njega svoj novi sat i svežanj afganskih novčanica.

Počekah još pola sata. Zatim pokucah na Babina vrata i rekoh mu besramnu laž, koja je, nadao sam se, trebala biti posljednja.

Kroz prozor spavaće sobe gledao sam kako Ali i Hasan guraju kolica krcata mesom, nanom, voćem i povrćem. Vidio sam kako Baba izlazi iz kuće i prilazi Aliju. Njihova su usta izgovarala riječi koje nisam čuo. Baba je pokazivao prema kući, a Ali je klimao glavom. Razdvojiše se. Baba se vrati u

kuću, a Ali za Hasanom ode u kolibu.

Nešto kasnije Baba mi pokuca na vrata.

— Dođi u moj ured — reče. — Sjest ćemo svi zajedno i istjerati stvar načistac.

Podoh u Babinu radnu sobu, sjedoh u kožnu fotelju. Prošlo je tridesetak minuta i više prije nego što su nam se Hasan i Ali pridružili.

Obojica su bila plakala, vidjelo im se po crvenim, natečenim očima. Stajali su ispred Babe držeći se za ruke, i ja se zapitah kad sam to postao kadar nanijeti toliku bol.

Baba je bez ustručavanja upitao:

— Jesi li ukrao taj novac? Jesi li ukrao Amirov sat, Hasane?

Hasanov odgovor sastojao se od jedne jedine riječi izgovorene tankim, kreštavim glasom:

— Jesam.

Trgnuh se kao da sam primio pljusku. Stegne me u srcu i gotovo izlanuh istinu. Tada shvatih — bila je to Hasanova konačna žrtva za mene. Da je zanijekao, Baba bi mu povjerovao jer svi smo znali da Hasan nikad ne laže. A kad bi mu Baba povjerovao, optužen bih bio ja. Morao bih objašnjavati i pokazati svoje pravo lice. Baba mi to nikad ne bi oprostio, a to me dovelo do nove spoznaje, naime, da je Hasan znao da znam. Znao je da sam vidio sve u sokaku, da sam tamo stajao i nisam ništa učinio. Znao je da sam ga izdao, a svejedno me još jedanput spašavao, možda po posljednji put. Volio sam ga u tom trenutku, volio ga više nego ikad ikoga, i htio sam im reći da sam ja guja u njedrima, čudovište u jezeru. Nisam bio dostojan takve žrtve. Bio sam lažljivac, varalica i lopov. I bio bih im rekao da dijelom nisam bio zadovoljan. Zadovoljan što će sve to tako brzo završiti. Baba će ih otpustiti, nastat će bol, ali život će teći dalje. Htio sam to, nastaviti dalje, zaboraviti, okrenuti novu stranicu. Htio sam ponovo početi disati. Međutim, Baba me iznenadi riječima:

— Opraštam ti.

Oprašta? Ali krađa je neoprostiv grijeh, zajednički nazivnik za sve grijeha. Kad nekoga ubiješ, ukrao si mu život. Uskratio si njegovoj ženi pravo na muža, njegovu djecu lišio oca. Kad slažeš, otmeš nekome pravo na istinu. Kad varaš, kradeš pravo na poštenje. Nema ružnijeg čina od krađe. Nije li me Baba posjeo u krilo i rekao mi te riječi? Kako onda može jednostavno oprostiti Hasanu? A ako mu Baba to može oprostiti, kako onda ne može meni oprostiti što nisam sin kakvog je oduvijek želio? Zašto...

— Odlazimo, aga sahibe — reče Ali.

— Što? — rekne Baba dok mu se iz lica gubila boja.

— Ne možemo više ovdje živjeti — odvrati Ali.

— Ta opraštam mu, Ali, zar nisi čuo? — reče Baba.

— Život nam je ovdje nepodnošljiv, aga sahibe. Odlazimo.

Ali privuče Hasana i prebaci ruku sinu oko ramena. Bila je to zaštitna gesta i znao sam od koga ga Ali štiti. Ali pogleda prema meni, a u njegovu hladnu pogledu u kojem nije bilo praštanja, vidio sam da mu je Hasan sve rekao. Sve o onome što su mu učinili Asef i njegovi prijatelji, o zmaju, o meni. Začudo, bilo mi je drago što me netko vidi u pravom svjetlu; bio sam sit pretvaranja.

— Ne marim ni za novac ni za sat — reče Baba raširenih ruku, dlanova okrenutih nagore. — Ne razumijem zašto to činite... kako to misliš "nepodnošljiv"?

— Žalim, aga sahibe, ali već smo se spakirali. Donijeli smo odluku.

Baba ustade s bolnim grčem na licu.

— Zar se nisam dobro brinuo za vas, Ali? Zar nisam dobro skrbio za tebe i Hasana? Ti si mi poput brata, Ali, ti dobro to znaš. Ne čini to, molim te!

— Ne otežavaj mi ono što je već dovoljno teško, aga sahibe — reče Ali. Usta su mu se trzala i na trenutak mi se učini da sam vidio grimasu. U tom sam trenutku shvatio dubinu boli koju sam svima nanio, pustoš tuge koju sam u svima izazvao, kad čak ni Ali na svojem paraliziranom licu ne može prikriti patnju. Natjerah se da pogledam Hasana, ali on je pognuo glavu i ramena su mu klonula, a prstom je motao nit koja se odvojila s opšava njegove halje.

— Recite mi barem zašto, želim znati! — umolno će sad već Baba.

Ali nije ništa rekao Babi, baš kao što se nije usprotivio kad je Hasan priznao krađu. Nikad neću pravo shvatiti zašto, ali mogao sam ih zamisliti u onoj mračnoj kolibici kako plaču, a Hasan ga preklinje da me ne oda. Ali nisam mogao zamisliti kolik je napor Ali morao uložiti da održi obećanje.

— Hoćeš li nas odvesti na autobusni kolodvor?

— Zabranjujem vam da idete — povikne Baba. — Čuješ li me? Zabranjujem vam!

— Oprosti, ali ne možeš mi ništa zabraniti, aga sahibe — reče Ali. — Više ne radimo za tebe.

— Kamo ćete? — upita ga Baba. Glas ga je izdavao.

— U Hazaradžat.

— K svojoj rodbini?

— Da. Hoćeš li nas povesti na autobusni kolodvor, aga sahibe?

Tada se dogodi nešto što nisam nikad prije vidio kod Babe — on zaplače. To me malko uplaši, prizor odrasla čovjeka kako jeca! Očevi ne bi smjeli plakati.

— Molim te — govorio je Baba, no Ali se već okrenuo vratima, a Hasan za njim. Nikad neću zaboraviti kako je to Baba rekao, bol i strah u njegovu umolnom glasu.

U Kabulu je ljeti rijetko padala kiša. Plavo je nebo bilo visoko i daleko, sunce je žarilo na vratu kao željezo za žigosanje. Potoci na kojima smo Hasan i ja cijelog proljeća bacali žabice presušili su, a rikše su dizale prašinu u prolazu kad bi prokloparale. Ljudi su odlazili u džamije na svojih deset rakata podnevne molitve, a zatim se povlačili u kakav god hlad kojeg bi se domogli, da u njemu odrijemaju dok čekaju svježinu prve večeri. Ljeto je donosilo duge školske dane znojenja u krcatim, loše prozračenim učionicama, gdje učenici uče napamet ajete iz Kurana mučeći se s neizgovorivim arapskim riječima. Donosilo je lovljenje muha u dlan dok je mula pričao svoje, a vrući povjetarac širio smrad govana iz vanjskog zahoda s druge strane školskog dvorišta kovitlajući prašinu oko samotnog klimavog košarkaškog obruča.

Ali tog popodneva kad je Baba odveo Alija i Hasana na autobusni kolodvor, padala je kiša. Olujni oblaci dovaljali su se i obojili nebo metalnosivo. U nekoliko minuta stuštila se kišna zavjesa, a uši mi preplavio trajni šum vode.

Baba im ponudi da ih odveze do Bamijana, no Ali odbije. Kroz mutni, kišom zaliven prozor svoje spavaće sobe gledao sam Alija kako tegli kovčeg sa svom njihovom imovinom do Babina automobila koji je stajao pred kapijom. Hasan je na leđima teglio madrac, zamotan i stegnut uzetom. Sve je svoje igrčke ostavio u praznoj kolibi — pronašao sam ih sutradan, naslagane u kutu, baš kao i rođendanski darovi u mojoj sobi.

Graške kiše krivudale su niz moj prozor. Gledao sam Babu kad je zalupio poklopcem prtljažnika. Onako moker, priđe suvozačkom mjestu. Prigne se i reče nešto Aliju na stražnjem sjedalu, možda neki posljednji očajnički pokušaj da ga navede da se predomisli. Neko su vrijeme tako razgovarali, a Baba je sve više kisnuo, sagnut, s jednom rukom na krovu automobila. No, kad se uspravio, po njegovim klonulim ramenima vidjeh da je sa životom kakav sam poznavao od dana svojeg rođenja svršeno. Baba uđe. Upališe se farovi i izdubiše dva jednaka tunela svjetla kroz kišu. Da je to bio jedan od indijskih filmova koje smo Hasan i ja katkad gledali, na tom bih mjestu ja istrčao i išljapkao bos kroz lokve. Ganjao bih automobil vrišteći neka stane. Izvukao bih Hasana sa stražnjeg sjedala i rekao mu da mi je žao, strašno žao, dok bi mi se suze miješale s kišom i grlili bismo se na pljusku. Ali nije to bio indijski film. Bilo mi je žao, da, ali nisam plakao i nisam ganjao automobil. Gledao sam kako Babin auto kreće i odvozi osobu čija je prva izgovorena riječ bila moje ime. Bacih još jedan, posljednji pogled na nejasni obris Hasana utonulog na stražnje sjedalo, prije nego što je Baba skrenuo lijevo na uglu ulice gdje smo se toliko puta igrali pikulama.

Povukoh se jedan korak i sad sam kroz prozorska okna gledao samo kišu koja me podsjećala na srebro što se tali.

Ožujak 1981.

Mlada je žena sjedila nasuprot nama. Nosila je maslinasto zelenu haljinu, a oko lica čvrsto ovila crni šal da se zaštiti od noćne svježine. Svaki put kad se kamion trznuo ili naletio na neravninu, otela bi joj se molitva te je njezin bismilahl bivao sve glasniji svakim drhtajem i skokom kamiona. Njezin muž, krupan muškarac u vrećastim hlačama i nebeskimodrom turbanu, u jednoj je ruci njihao dojenče a drugom prebiraio molitvene kuglice. Usne su mu se nijemo micale izgovarajući molitvu. Bilo je i drugih ljudi, ukupno desetak, uključujući Babu i mene, i svi smo sjedili s kovčezima među nogama, nagurani s tim neznancima u teretnom dijelu ruskog kamiona pokrivenom ceradom.

Utroba mi se komešala od trenutka kad smo oko dva ujutro krenuli iz Kabula. Premda nikad ništa nije rekao, znao sam da Baba na moju mučninu gleda kao na još jedan u nizu dokaza mojih slabosti — vidio sam to na njegovu posramljenu izrazu lica kad mi se koji put želudac stisnuo toliko daje zavijao. Kad me onaj jakota s krunicom — suprug žene koja se molila — upitao neće li mi pozliti, rekoah da bi moglo. Baba pogleda u stranu, a čovjek zadigne svoj kut cerade, pokuca na prozor vozača i zatraži od njega da stane. No, vozač, Karim, mršav, tamnoput čovjek pticolikih kostiju lica i tankih brčića, zavrti glavom.

— Nismo još dovoljno odmakli od Kabula — odbrusi. — Recite mu neka stisne želudac.

Baba nešto promrmlja ispod glasa. Htjedoh mu reći da mi je žao, ali najedanput mi potekne slina, a u dnu grla osjetih okus žuči. Okrenuh se, zadigoh ceradu i povratih iz kamiona u vožnji. Iza mene Baba se ispričavao ostalim putnicima. Kao da je mučnina zločin! Kao da osamnaestogodišnjaku ne smije biti muka. Još sam dvaput povratio prije nego što je Karim pristao stati, uglavnom zato da mu ne zasmrdim vozilo, izvor njegovih prihoda. Karim je bio krijumčar ljudima — bio je to tada prilično unosan posao, izvoziti ljude iz Kabula koji su zauzeli Sorau, u donekle sigurni Pakistan. Vozio nas je u Džalalabad, oko 170 kilometara jugoistočno od Kabula, gdje je njegov brat Tur, koji je imao veći kamion s drugim konvojem izbjeglica, čekao da nas preko Hajberskog prijevoja preveze u Pešavar.

Bili smo nekoliko kilometara zapadno od slapova Mahipara kad je Karim stao uz cestu. Mahipar, što znači "leteća riba", bio je visok vrhunac s bezdanim ponorom iznad hidrocentrale koju su Nijemci 1967. sagradili u Afganistanu. Baba i ja smo se nebrojeno puta prevezli preko tog vrhunca na putu za Džalalabad, grad čempresa i polja šećerne trske gdje su Afganci zimovali.

Poskočih sa stražnjeg kraja kamiona i doteturah do prašna nasipa uz rub ceste. Usta mi se ispune slinom kao znakom skorašnjeg bljuvanja. Nađoh se pred rubom ponora iznad duboke doline ovijene tamom. Sagnuh se oslanjajući se dlanovima o koljena i pričekah navalu žuči. Negdje pucne grančica, sova hukne. Blag, svjež povjetarac šumio je kroz grančice i tresao grmlje kojim je obronak bio načičkan, a odozdo se čuo dalek šum vode što je tutnjala kroz dolinu.

Stojeći na bankini, prisjećao sam se kako smo za sobom ostavili kuću u kojoj sam živio cijelog života, kao da idemo samo nešto prigrusti — suđe prljavo od ćufti ostalo je naslagano u sudoperu; u predsoblju rublje u pletenoj košari, nenamješteni kreveti; Babina poslovna odijela ostala su visiti u ormarima. Tapiserije su još bile obješene na zidovima dnevnog boravka, a police u Babinoj radnoj

sobi i dalje su bile krcate majčinim knjigama. Tragovi našega bijega bili su teško uočljivi — odnesena je slika s vjenčanja mojih roditelja, kao i zrnate fotografije mogega djeda i kralja Nadir Šaha kako stoje nad ubijenim jelenom. Nekoliko je odjevnih predmeta nedostajalo iz ormara. Uzeta je kožna bilježnica koju mi je prije mnogo godina poklonio Rahim Kan.

Ujutro će Džalaludin, naš sedmi sluga u pet godina, vjerojatno pomisliti da smo otišli u šetnju ili vožnju. Nismo mu ništa rekli. Jednostavno se više nikome u Kabulu nije moglo vjerovati — za novac ili pod prijetnjom, svi su sve prokazivali, susjed susjeda, dijete roditelja, brat sestru, sluga gazdu, prijatelj prijatelja. Prisjetih se pjevača Ahmada Zahira, onog koji je svirao harmoniku na moj trinaesti rođendan. Otišao se provozati s društvom i poslije je njegovo truplo pronađeno uz cestu, s rupom od metka u potiljku. Drugovi, rafici, bili su posvuda i podijelili su Kabul na dva tabora: na one koji su prisluškivali i one koji nisu. Nevolja je što nitko nije znao tko pripada kojem. Zbog usputne primjedbe krojaču dok ti uzima mjeru, mogao si završiti u tamnici Pole-Carhi. Samo što si se mesaru potužio na policijski sat, može ti se dogoditi da se nađeš iza rešetaka i gledaš u cijev kalašnjikova. Čak i za večerom, u intimi vlastitoga doma, morao si paziti što govoriš — rafici su naime bili i u učionicama, učili su djecu kako da uhode roditelje, što da osluškuju, kome da dojavе.

Otkud ja na toj cesti usred noći? Trebao sam biti u krevetu, pokriven, s knjigom magarećih ušiju kraj uzglavlja. Bit će da sanjam. Zacijelo je tako. Sutra ujutro ću ustati, proviriti kroz prozor i neće više biti mrkih lica ruskih vojnika u ophodnji, tenkovi se neće kotrljati gore-dolje ulicama mogega grada, niti će im se kupole okretati poput kažiprsta uprtih u optuženika, neće biti krša, policijskog sata, transporteri službenika ruske vojske neće krivudati preko trgova. Tada iza leđa začuh Babu i Karima kako uz cigarete razgovaraju o dogovoru u Džalalabadu. Karim je uvjeravao Babu da njegov brat ima golem kamion, "odličan i prvoklasan", te daje put do Pešavara sasvim rutinski.

— Mogao bi vas dotle odvesti i žmirečki — reče Karim.

Čuo sam kako Babi govori da on i njegov brat poznaju ruske i afganske vojnike koji rade na mitnicama, kako su uspostavili "obostrano unosan" dogovor. Nije to bio nikakav san. Kao po dogovoru, najedanput nad nama protutnje MiG-ovi. Karim odbaci cigaretu i iz pojasa izvuče pištolj. Uperivši ga u nebo i oponašajući pucanje, otpljune i prokle MiG-ove.

Upitah se gdje li je Hasan, a tad uslijedi ono neizbježno. Ispovraćah se na busen korova, a moje bljuvanje i grgljanje izgubi se u zaglušnoj orljavi MiG-ova.

Zaustavismo se nakon dvadeset minuta na mitnici u Mahiparu. Naš vozač izbaci kamion iz brzine i iskoči da pozdravi ljude koji su se približavali. Čuo se korak čizama po šljunku. Ljudi su razmijenili nekoliko riječi, kratkih i prigušenih. Bljesak upaljača. Spasibo.

Još jedan bljesak upaljača. Netko se nasmije kreštavim smijehom na koji poskočih. Babina se ruka čvrsto spusti na moje bedro. Iz smijeha čovjek prijeđe u pjesmu, falš verziju bez pauza stare afganske svadbene pjesme otpjevane s teškim ruskim naglaskom:

Ahesta boro, mah-e-man, ahesta boro. Plovi polako, mjesece moj, plovi polako!

Na asfaltu kvrcnu pete čizama. Netko razmakne ceradu koja je visila sa stražnjeg dijela kamiona, i tri

se lica navire. Jedno je bilo Karimovo, druga dva vojnička, jedno afgansko, a drugo nacereno rusko, poput lica buldoga. Iz kuta usta virila mu je cigareta. Iza njih na nebu stajao je mjesec koštane boje. Karim i afganski vojnik brzo razmijene nekoliko riječi na pašunskom. Razumjeh nešto o Turu i o tome kako nije imao sreće. Ruski vojnik zapilji se u stražnji dio kamiona. Pjevušio je svadbenu pjesmu i bubnjao prstom po zaklopnoj pregradi. Čak sam i na blijedoj mjesečini vidio kako mu se oči krijese dok njima prelazi s putnika na putnika. Unatoč hladnoći, sa čela mu je curio znoj. Pogled mu počine na mladoj ženi sa crnim šalom. Obrati se Karimu na ruskom ne skidajući očiju s nje. Karim kratko odgovori na ruskom, na što vojnik odvrti još kraćim odgovorom. I afganski je vojnik nešto rekao, tiho se pravdajući. No, ruski vojnik povikne nešto, na što su se druga dvojica lecnula. Osjećao sam kako Baba do mene postaje sve napetiji. Karim se nakašlje, ponikne glavom. Reče da vojnik želi provesti pola sata s gospođom u stražnjem dijelu kamiona.

Mlada žena spusti šal preko lica i brižne u plač. Dojenče u krilu njezina muža također se rasplače. Lice supruga poprimi boju mjeseca što je lebdio nad nama. Reče Karimu neka zamoli "gospodina vojnika sahiba" da se smiluje, možda i on ima sestru ili majku, možda ima i suprugu? Rus poslušao Karima i izgovori niz riječi.

— To je njegova cijena za prolaz — reče Karim. Nije se mogao natjerati da pogleda supruga u oči.

— Ali već smo pošteno platili. Bogato je nagrađen — reče mu suprug.

Karim i ruski vojnik porazgovaraše.

— On kaže... on kaže da se na svaku cijenu dodaje porez.

Baba ustade. Sad je na meni bio red da ja njega rukom zgrabim za bedro, ali Baba se oslobodi i istragne nogu. Kad je stao, zaklonio je mjesec.

— Želim da ovom čovjeku postaviš jedno pitanje — reče Baba. Obraćao se Karimu, ali gledao je ravno u ruskog časnika. — Upitaj ga gdje mu je stid.

Porazgovarali su.

— Kaže on da je rat. U ratu nema stida.

— Reci mu da se vara. Rat ne ukida dostojanstvo, već ga zahtijeva, još više nego doba mira.

Zar se uvijek moraš junačiti? pomislih ustreptala srca. Zar ne možeš propustiti barem jednu priliku? Ali znao sam da ne može — nije mu to u naravi. Nevolja je u tome što ćemo zbog te njegove naravi svi stradati.

Ruski vojnik reče nešto Karimu dok su mu se usne nabirale od osmijeha.

— Aga sahib — reče Karim. — Rusi nisu kao mi. Oni ne znaju ništa o poštovanju, o časti.

— Što ti je rekao?

— Kaže da će te ustrijeliti s gotovo jednakim užitkom kao i...

— Karim umukne, ali klimnu glavom prema mladoj ženi koja je stražaru zapela za oko. Vojnik odbaci nedopušenu cigaretu i izvadi pištolj iz futrole. Znači, sad će Baba poginuti, pomislih. Tako će se to dogoditi. U mislima izrekoh molitvu koju sam naučio u školi.

— Reci mu da će mi biti milije da me tisuću puta ustrijeli nego što ću dopustiti da se dogodi takva nedoličnost — reče Baba.

Misli mi polete do onog zimskog dana od prije šest godina, kad zurim iza ugla u sokaku. Kemal i Vali sputavaju Hasana. Asefovi mišići na stegnima stežu se i olabavljaju, a kukovi mu se trzaju naprijed-natrag. Krasan sam ja junak bio, strepeći za zmaja! Katkad sam se i sam pitao jesam li doista Babin sin.

Vojnik lica nalik na njušku buldoga podiže pištolj.

— Sjedni, Baba, molim te! — rekoh vukući ga za rukav.

— Mislim da ovaj stvarno kani pucati u tebe.

Baba me pljusne po ruci.

— Zar te ničemu nisam naučio? — okosi se. Okrene se iscerenom vojniku. — Reci mu da mu je bolje da me dobro gađa i ubije prvim hicem. Jer, ako ne padnem, rastrgat ću ga na komade, proklet mu otac!

Iskešenost ne splasne s lica ruskog vojnika ni kad je čuo prijevod. Otkoči sigurnosnu iglu na pištolju. Uperi cijev u Babina prsa. Zarih glavu u dlanove dok mi je srce tuklo u grlu.

Pištolj grune.

To je to. Osamnaest mi je godina i sam sam. Nemam više nikoga na svijetu. Baba je mrtav i sad ga moram pokopati. Gdje da ga pokopam ? Što ću poslije toga ?

Ali vrtlog nedovršenih misli što mi se zavrtio u glavi zaustavio se kad sam malko otvorio vjeđe i vidio da Baba još stoji. Vidjeh tad s ostalima nekog drugog ruskog časnika. To se iz cijevi njegova pištolja, okrenuta nagore, izvijao dim. Vojnik koji je nakanio ustrijeliti Babu već je bio pospremio pištolj u futrolu. Udalji se vukući noge. Nikad mi nije jače došlo da plačem i smijem se istovremeno.

Drugi ruski časnik, sjedokos i zdepast, obrati nam se natučajući perzijski. Ispriča se za ponašanje svojeg druga.

— Rusija ih šalje ovamo da se bore — reče. — Ali to su samo dečki, pa kad dođu ovamo, otkriju užitak u drogama. — Potišteno pogleda mlađeg vojnika, poput oca očajna zbog nestašna sina. — Ovaj se navukao na drogu. Pokušavam ga spriječiti.

Mahne nam neka krenemo.

Trenutak poslije smo krenuli. Začuh smijeh, a zatim mumljanje prvog vojnika dok je u falšu pjevao

stari svadbeni napjev.

Vozili smo se u tišini petnaestak minuta prije nego što je suprug mlade žene najedanput ustao i učinio nešto što sam mnoge prije njega vidio da čine — poljubio je Babu u ruku.

Tur nije imao sreće. Nisam li to načuo iz djelića razgovora još u Mahiparu?

Dotruckali smo se u Džalalabad oko sat vremena prije svitanja. Karim nas je brzo iskrcao iz kamiona u prizemnicu na križanju dviju makadamskih cesta omeđenih običnim stambenim prizemnicama, stablima akacije i zatvorenim dućanima. Podigoh ovratnik kaputa da se zaštitim od hladnoće dok smo hitali u zgradu vukući stvari sa sobom. Iz nekog razloga pamtim da sam namirisao rotkvice.

Kad smo svi ušli u slabo osvijetljen prazni dnevni boravak, Karim zaključa ulazna vrata i navuče poderane plahte koje su služile umjesto zavjesa. Zatim duboko udahne zrak i javi nam lošu vijest — njegov brat Tur ne može nas prevesti do Pešavara. Motor kamiona pokvario se tjedan dana ranije i Tur još uvijek čeka na rezervne dijelove.

— Prošli tjedan? — usklikne netko. — Ako si to znao, zašto si nas doveo ovamo?

Krajičkom oka vidjeh neko komešanje, a zatim nešto, ne razaznah što, jurne kroz prostoriju i u sljedećem trenutku vidjeh Karima prikovanog uza zid, i njegove noge u sandalama kako vise gotovo metar iznad tla. Oko vrata su ga stezale Babine ruke.

— Reći ću vam ja zašto — otresito će Baba. — Jer je plaćen za svoju etapu puta. Drugo ga ništa nije zanimalo.

Karim je proizvodio grgljave, grlene glasove. Iz zvala mu se cijedila slina.

— Spusti ga, aga, ubit ćeš ga — reče jedan putnik.

— To mi je i namjera — odvratila Baba. Nitko u prostoriji nije znao da se Baba ne šali. Karim je porumenio i batrgao se. Baba ga nastavi gušiti sve dok ga mlada majka, ona koja se svidjela ruskom časniku, nije stala preklinjati neka prestane.

Kad gaje Baba napokon pustio, Karim se sruši na pod i zakoprca nastojeći doći do zraka. Prostoriju zavi tišina. Prije manje od dva sata, Babaje bio spreman stati na put metku, u obranu časti žene koju nije ni poznao. Sada je gotovo zadavio čovjeka, i rado bi to bio učinio da ga nije spriječila molba te iste žene.

Nešto zalupa u prostoriji do nas. Zapravo ne uz nas, nego ispod nas.

— Što je to? — upita netko.

— Drugi — protisne Karim između tegobnih udaha. — U podrumu.

— Koliko već dugo čekaju? — upita Baba nadnesen nad Karimom.

— Dva tjedna.

— Nisi li rekao da se kamion pokvario prošli tjedan? Karim protrlja vrat.

— Možda je to ipak bilo tjedan dana prije toga — protisne.

— Koliko još?

— Što?

— Koliko još treba da stignu dijelovi? — zagrmi Baba. Karim se lecne, ali ne reče ništa. Bio sam zahvalan tami. Nisam želio vidjeti ubojit izraz na Babinu licu.

* * *

Smrad nečeg vlažnog poput plijesni zapahne mi nosnice u trenutku kad je Karim otvorio vrata što su niz škripave stube vodila u podrum. Sišli smo u koloni. Stube su stenjale pod Babinom težinom. Dok sam stajao u hladnom podrumu, osjetih na sebi poglede očiju što su žmirkale u tami. Sirom prostorije vidio sam skutrene prilike čije su obrise slabašnim svjetlom na zidove bacale dvije petrolejke. Tihi se žamor razlegao podrumom, a pod njim odnekud zvuk curkanja kapi vode i još nečega, nekakva grebenja.

Baba iza mene uzdahne i spusti torbe.

Karim nam reče da će kamion biti popravljen za svega nekoliko dana. Tada ćemo moći dalje, u Pešavar. Dalje, u slobodu. Dalje, na sigurno.

U podrumu smo boravili sljedećeg tjedna, a treće sam noći otkrio odakle potječu oni zvuči grebenja. Od štakora.

Kad su mi se oči privikle na tamu, izbrojio sam u podrumu tridesetak izbjeglica. Sjedili smo rame uz rame duž zidova, jeli dvopek, kruh s datuljama, jabuke. Te prve noći svi su se muškarci molili zajedno. Jedan je izbjeglica upitao Babu zašto im se ne pridruži.

— Bog će nas sve spasiti. Zašto mu se ne molite? Baba šmrknu prstovet burmuta. Protegne noge.

— Spasit će nas šest cilindara i dobar rasplinjač.

To je ostale ušutkalo po pitanju Boga.

Poslije sam te prve večeri otkrio da su među ljudima, koji su se s nama krili, Kemal i njegov otac. Dovoljno je strašno bilo vidjeti Kemala kako sjedi u podrumu tek koji korak od mene. Ali kad su on i njegov otac prešli na našu stranu sobe, i kad sam ugledao Kemalovo lice, doista ga ugledao...

Sasušio se — jednostavno nije bilo bolje riječi. Pogledao me šupljim pogledom u kojem se nije primjećivao nikakav znak prepoznavanja. Ramena su mu se povila, a obrazi objesili kao da su preumorni da bi se držali za kosti pod njima. Njegov otac, koji je bio vlasnik kinodvorane u Kabulu, govorio je Babi kako je prije tri mjeseca zalutali metak pogodio njegovu ženu u sljepoočnicu te se srušila mrtva. Zatim je Babi rekao za Kemala. Uhvatio sam samo ulomke: Nisam ga smio pustiti da

ide sam ...uvijek tako zgodan, znaš... njih četvorica...pokušao se boriti... Bože ... odveli ga... krvario je dolje...hlače... više ne govori... samo zuri.

Ništa od kamiona, reče nam Karim nakon što smo proboravili tjedan dana u podrumu punom štakora. Ne može se popraviti.

— Postoji druga mogućnost — reče Karim nadglasavajući se sa žamorom. Njegov rođak posjeduje cisternu i nekoliko je već puta prokrijumčario ljude. Bio je u Džalalabadu i vjerojatno bismo svi stali.

Svi su odlučili poći, osim jednog starijeg para.

Krenuli smo te večeri Baba i ja, Kemal i njegov otac, i svi ostali. Karim i njegov rođak, proćelav muškarac četvrtasta lica po imenu Aziz, pomogli su nam da se ukrcamo u cisternu. Jedan po jedan uspesmo se na stražnju platformu kamiona, uz stražnje ljestve, i otklizasmo se u tank. Sjećam se da se Baba uspeo do pola ljestvi, skočio natrag na tlo i izvadio burmuticu iz džepa. Ispraznio je kutijicu i zahvatio šaku zemlje sred nepopločane ceste. Poljubi zemlju, i saspe je u kutijicu. Pohrani kutijicu u džep na prsima, do srca.

Panika.

Otvaraš usta. Otvaraš ih toliko da ti vilice krčkaju. Zapovijedaš plućima da dišu, SAD trebaš zraka, SAD ga trebaš. Ali dišni putovi te izdaju. Ruše se, stežu, stišću i najedanput dišeš na slamčicu. Usta ti se zatvaraju a usne se puće, no uspijevaš postići samo prigušeno stenjanje. Ruke ti se uvijaju i tresu. Negdje u tebi probije se brana i bujica hladnoga znoja natopi ti tijelo. Želiš vrisnuti, što bi i učinio da možeš. Ali za vrištanje treba daha.

Panika.

Podrum je bio mračan. U cisterni je bio mrak kao u rogu. Gledao sam desno, lijevo, gore, dolje, mahao rukama pred nosom, ali nisam vidio nikakva pokreta. Trepnuh, pa još jedanput. Ništa. Zrak nije bio kako treba, bio je pregust, gotovo krut. Zrak ne bi smio biti krut. Htio sam pružiti ruke, zdrobiti zrak na komadiće, strpati ih u dušnik. A tek smrad goriva! Oči su me pekle od isparavanja, kao da mi je tko zgulio kapke i natrljao ih limunom. Nos mi je gorio na svaki udah. Na ovakvom bi mjestu čovjek mogao umrijeti, pomislih. Navirao mi je vrisak. Navirao, navirao...

Zatim uslijedi omanje čudo. Baba me povuče za rukav i nešto zeleno zasja u tami. Svjetlo! Babin ručni sat. Pogled mi osta prikovan za one fluorescentne zelene kazaljke. Toliko sam se bojavao da mi ne nestanu da se nisam usuđivao ni trepnuti.

Polako sam postajao svjestan svoje okoline. Čuo sam uzdahe i mrmljanje molitvi. Čuo sam plač djeteta, njegovu majku kako ga prigušenim glasom tješi. Netko je povraćao, netko drugi proklinjao Sorave. Kamion je poskakivao sjedne na drugu stranu, gore-dolje. Ljudi su se glavama sudarali s metalom.

— Misli na nešto lijepo — reče mi Baba na uho. — Nešto veselo.

Nešto lijepo. Nešto veselo. Pustih mašti na volju dok ne dođe do nečega.

Petak poslijepodne u Pagmanu. Prostranim travnjakom rasuta rascvala stabla duda. Hasan i ja stojimo do gležnjeva u divljoj travi. Povlačim uzicu, kalem se vrti u Hasanovim žuljevitim rukama, pogledi su nam uprti u zmaja na nebu. Nismo razmijenili ni riječi, ali ne zato što si nemamo što reći — tako je to među ljudima koji su jedni drugima prva uspomena, među ljudima koje je othranila ista sisa. Vjetar namreška travu, a Hasan pusti kalem da se odmota. Zmaj se zavrti, zaroni, umiri se. Naše jednake sjene poigravaju na ustalanoj travi. Odnekud s druge strane niskog zidića od opeke, na drugom kraju polja, do nas dopiru žamor, smijeh i kлокot vodoskoka. I glazba, nešto staro i poznato, mislim da je to Ja moula na žicama rubaba. Netko nas s druge strane zida zovne po imenu, kaže da je vrijeme za čaj i kolač.

Zaboravio sam mjesec kad je to bilo, čak i godinu. Znao sam samo da to sjećanje živi u meni, savršeno očuvan djelić lijepe prošlosti, potez boje kistom na sivom, ogoljenom platnu na koje su se sveli naši životi.

Ostatak te vožnje su raštrkani djelići i komadići sjećanja što dođu pa odu, većinom zvuči i mirisi — tutnjava MiG-ova iznad nas, vatreno oružje u staccatu, njakanje magarca negdje u blizini, cilik zvonaca i blejanje ovaca; drobljenje šljunka pod kotačima kamiona, plač djeteta u tami, smrad benzina, bljuvotine i govna.

Potom se sjećam zasljepljujućeg ranojutarnjeg svjetla kad sam se ispeo iz tanka. Sjećam se kako sam okrenuo lice nebu i zaškiljio dišući kao da će na svijetu ponestati zraka. Sjeo sam uz cestu do kamenite grabe, pogledao prema sivom jutarnjem nebu, zahvalan na zraku, zahvalan na svjetlu, zahvalan što sam živ.

— Evo nas u Pakistanu, Amire — reče Baba. Stajao je iznad mene. — Karim kaže da će pozvati autobus da nas odveze u Pešavar.

Prevalih se na trbuh, i dalje ležeći na hladnom tlu, i vidjeh naše kovčege sa svake strane Babinih nogu. Kroz naopako V između njegovih nogu vidjeh kamion kako stoji uz cestu, druge izbjeglice kako silaze niz stražnje ljestve. U pozadini se neasfaltirana cesta sterala kroz polja što su pod sivim nebom bila poput olovnih plahti i gubila se iza granice oblih brežuljaka. Usput je put prolazio pored zaselka povrh suncem isprženog obronka.

Pogled mi se vrati kovčezima. Bilo mi je žao Babe zbog njih. Nakon svega stoje sagrađio, planirao, za što se zalagao, strepio, maštao, ovo je bio zbroj njegova života — nedostojan sin i dva kovčega.

Netko je vrištao. Ne, nije vrištao, nego kukao. Vidjeh putnike okupljene u krugu, začuo ih kako se užurbano dovikuju. Netko je izgovorio riječ "ispušni plinovi". Netko drugi to ponovi. Kukanje preraste u grlenu dernjavu.

Baba i ja pohitasmo do skupine promatrača i probismo se kroz njih. Kemalov otac sjedio je prekriženih nogu usred kruga njišući se naprijed-natrag i ljubeći posivjelo lice svojeg sina.

— Neće da diše. Moj momak neće da diše! — plakao je. Kemalovo beživotno tijelo ležalo je u očevu krilu. Desna mu je ruka, ispružena i mlohava, poskakivala u ritmu jecaja njegova oca. — Dječače moj! Neće da diše! Alah, pomози mu disati!

Baba klekne do njega i objuči ga rukom oko ramena. Ali Kemalov ga otac odgurne i nada se u trk prema Karimu, koji je stajao nedaleko, u društvu rođaka. Ono što je uslijedilo bilo je prebrzo i prekratko da bi se moglo nazvati tučnjavom. Karimu se ote vrisak iznenađenja i on stane uzmicati. Vidjeh zamah ruke, ritanje. U sljedećem trenutku Kemalov je otac stajao s Karimovim pištoljem u ruci.

— Ne pucaj u mene! — zavapi Karim.

Ali prije nego što je itko od nas išta stigao reći ili učiniti, Kemalov otac gurne cijev u svoja usta. Nikad neću zaboraviti odjek toga praska. Ni bljesak svjetla i crveni mlaz.

Ponovo se presamitih i želudac me potjera da povratim natašte uz cestu.

Fremont, Kalifornija 1980-ih

Babi se ideja Amerike sviđala.

Ali od života u Americi dobio je čir.

Sjećam se kako nas dvojica šćemo parkom jezera Elizabeth u Fremontu, nekoliko ulica dalje od našega stana, i gledamo dječake kako vježbaju zamahivanje palicama, djevojčice kako se hihoću na ljuljačkama na igralištu. Baba bi me za tih šetnji prosvjetljavao opširnim disertacijama.

— Na ovome svijetu postoje samo tri prava muškarca, Amire — rekao bi. Nabrajao bi ih prstima: vulgarni spasitelj Amerika, Britanija i Izrael.

— A ostali — tada bi odmahnuo rukom i proizveo nešto kao Pffft — svi su ti oni kao jezičave stare babe.

Ono s Izraelom obično bi izazvalo gnjev u fremontskih Afganaca koji su ga optuživali za naklonjenost Zidovima i samim time za otklonjenost od islama. Baba bi se s njima našao u parku na čaju i kolaču od routa i izluđivao ih svojim nazorima.

— Oni ne razumiju — rekao bi mi poslije — da to nema nikakve veze s religijom. — Za Babu je Izrael bio otok "pravih ljudi" u moru Arapa koji su suviše zaokupljeni biranjem vrhnja s nafte da bi primijetili patnje svojeg naroda. — Izrael ovo, Izrael ono — govorio bi Baba s izvještačenim arapskim naglaskom. — Pa poduzmite onda nešto! Prijeđite s riječi na djela! Arapi ste, pomozite onda Palestincima!

Mrzio je Jimmija Čartera kojeg je nazivao "zubatim kretenom". Godine 1980, dok smo još bili u Kabulu, SAD je objavio da će bojkotirati Olimpijske igre u Moskvi.

— Va va! — uskliknuo je Baba s gađenjem. — Brežnjev vrši pokolje Afganaca, a taj žderač kikirikija samo zna reći: "Neću plivati u tvom bazenu".

Babaje vjerovao daje Čarter i nehotice pridonio komunizmu više nego Leonid Brežnjev.

— Nije kadar voditi ovu zemlju. Kao da si dječaka koji ne zna voziti ni bicikl postavio za upravljač novog novcatog cadillaca.

Americi i svijetu treba snažan čovjek. Čovjek s kojim se može računati, koji prelazi u akciju umjesto da krši ruke. Taj netko pojavio se u liku Ronalda Reagana. A kad je Reagan došao na televiziju i nazvao Sorave "carstvom zla", Babaje izašao i kupio sliku nasmiješenog predsjednika podignutih palaca. Uokvirio je tu sliku i objesio je u našem hodniku zakucavši je odmah do crno-bijele fotografije sebe s uskom kravatom gdje se rukuje sa Zahir Šahom. Većina naših susjeda u Fremontu bili su vozači autobusa, policajci, poslužitelji na benzinskim crpkama i samohrane majke na socijalu, upravo ona vrsta ljudi koje će ubrzo početi gušiti jastuk što će im ga reganomika nabiti na lice. Baba je u našoj zgradi bio jedini republikanac.

Ali smog Zaljeva grizao ga je za oči, od buke prometa dobivao je glavobolju, a od peludi je kašljao. Voće mu nikad nije bilo dovoljno slatko, voda nikad dovoljno čista, i gdje je sve ono drveće i prostrana polja? Dvije godine nagovarao sam Babu da se upiše na tečaje engleskog za strance da popravi engleski, ali sprdao se pomisli na to.

— Možda uspijem pravilno napisati riječ cat pa mi učitelj dodijeli blistavu zvjezdicu tako da mogu otrčati kući i pokazati je tebi — progundao bi.

Jedne nedjelje u proljeće 1983. ušao sam u malu knjižaru u kojoj su se prodavale rabljene knjige meka uveza, pored indijskoga kina zapadno od mjesta gdje je pruga Amtraka presijecala Fremont Boulevard. Rekoh Babi da ću izaći za nekoliko minuta, a on slegnu ramenima. Radio je na benzinskoj crpki u Fremontu i imao slobodan dan. Gledao sam ga kako nepropisno prelazi cestu Fremont Boulevarada i ulazi u Free & Easy, malu prodavaonicu mješovite robe, koju je držao stariji vijetnamski par, gospodin i gospođa Nguven. Bili su to sjedokosi prijazni ljudi, ona je bolovala od Parkinsona, a on je imao umjetni kuk. "Sad je kao Čovjek od šest milijuna dolara", stalno je govorila kroz krezub osmijeh. "Sjećaš se Čovjeka od šest milijuna dolara, Amire?" Tada bi se g. Nguven mrgodio kao Lee Majors, i pretvarao se da trči usporenim kretnjama.

Listao sam pohabani primjerak zagonetnog slučaja Mikea Hammera kad sam začuo vrištanje i zvuk razbijena stakla. Ispustih knjigu i pohitah preko ulice. Zatekoh Nguvene iza pulta, sasvim problijedjele i stisnute uza zid. Gospodin Nguven zagrlio je ženu. Na podu je bilo prosutih naranča, srušen stalak za časopise, razbijena tegla sušene govedine i krhotine stakla pod Babinim nogama.

Naime, Baba nije imao gotovine za naranče. Napisao je gospodinu Nguyenu ček, a gospodin Nguyen je od njega zatražio legitimaciju.

— Želi vidjeti moju dozvolu — rikne Baba na perzijskome. — Gotovo dvije godine kupujemo to njegovo prokleta voće i trpamo mu novac u džep, a sad to pseto želi vidjeti moju dozvolu!

— Baba, nemoj to osobno shvaćati — rekoh smiješeći se Nguyenima. — Oni moraju tražiti legitimaciju.

— Ne želim vas ovdje — reče gospodin Nguyen postavivši se ispred svoje žene. Prijetio je Babi štapom. Obratio se meni: — Ti si fin mladić, ali otac ti je lud. Nije više ovdje dobro došao.

— Zar misli da sam lopov? — reče Baba sve više podižući glas. Vani se okupiše ljudi. Zurili su. — Kakva je ovo zemlja? Nitko nikome ne vjeruje!

— Zovem policiju — reče gospođa Nguven pomolivši nos. — Vi van ili zovem policiju.

— Molim vas, gospođo Nguven, nemojte zvati policiju. Odvest ću ga kući. Samo nemojte zvati policiju, dobro?

— Da. Vodiš ga doma. Dobra ideja — reče gospodin Nguven. Nije s Babe skinuo pogled iza bifokalnih stakala u žičanu okviru. Povedoh Babu kroz vrata. On na izlasku nogom pomete još jedan časopis. Nakon što sam od njega dobio obećanje da više neće tamo zalaziti, vratio sam se u prodavaonicu i ispričao se Nguyenima. Objasnio sam im da otac proživljava teško razdoblje. Dao sam

gospođi Nguven telefonski broj i adresu i rekao joj neka procijeni štetu.

— Molim vas, nazovite me čim doznate. Za sve ću vam platiti, gospođo Nguven. Baš mi je žao.

Gospođa Nguven uze cedulju i klimnu glavom. Vidjeh da joj se ruke tresu više nego inače, a to me razbjესni, to što je Baba natjerao jednu staricu da se tako trese.

— Moj se otac još uvijek prilagođava životu u Americi — nastojali im protumačiti.

Htio sam im ispričati kako bismo u Kabulu odlomili granu s drveta i koristili je kao kreditnu karticu. Hasan i ja bismo ponijeli drveni štap k pekaru. On bi nožem urezao po jedan zarez za svaku štrucu nana, koju bi za nas izvukao iz bučne buktinje tandura. Na kraju mjeseca otac bi mu platio prema broju zarezna na rovašu. Ništa više. Nikakvih pitanja. Nikakve legitimacije.

Ali nisam im to ispričao. Zahvalio sam gospođi Nguven što nije pozvala policiju. Poveo sam Babu kući. Durio se i pušio na balkonu dok sam ja kuhao varivo od riže s kokošnjim vratovima. Ni godinu i pol otkako smo se iskricali iz Boeinga pristigla iz Pešavara, Baba se još nije prilagodio.

Tog smo dana šutke večerali. Nakon dva zalogaja Baba odgurne tanjur.

Pogledah ga preko stola. Nokti su mu bili okrhnuti i pocrnjeli od motornog ulja, zglavci izgrebeni, odjeća prožeta smradom benzinske crpke, prašine, znoja i benzina. Baba je bio poput udovca kad se ponovo oženi, ali ne može preboljeti pokojnu suprugu. Nedostajala su mu polja šećerne trske oko Džalalabada i vrtovi Pagmana. Nedostajali su mu ljudi što mu prolaze kroz kuću, nedostajalo mu je kretati se između slikovitih prolaza Šor Bazara i pozdravljati ljude koji su poznavali njega i njegova oca, koji su poznavali njegova djeda, ljude koji su s njim dijelili pretke, čija se prošlost isprepletala s njegovom.

Za mene je Amerika bila zemlja u kojoj sam pokopao uspomene.

Za Babu zemlja u kojoj ih je oplakivao.

— Možda bismo se trebali vratiti u Pešavar — rekoh gledajući led kako pluta u mojoj čaši vode.

Šest mjeseci smo proboravili u Pešavaru čekajući da nam INS izda vize. Naš neuredni jednosobni stan smrdio je po prljavim čarapama i mačjem izmetu, ali bili smo okruženi ljudima koje smo poznavali, barem one koje je Baba poznao. Pozvao bi cijeli hodnik susjeda na večeru, uglavnom Afgance koji su čekali vize. Netko bi svaki put obavezno donio tablu, a netko harmonij. Kuhao bi se čaj i tko god je podnošljivo pjevao, pjevao bi dok ne bi svanulo, dok komarči ne bi prestali ujedati, a ruke se umorile od pljeskanja.

— Bio si tada sretniji, Baba. Bili smo više kao kod kuće — rekoh.

— Pešavar je bio dobar za mene, ali ne i za tebe.

— Previše radiš ovdje.

— Nije više tako strašno — reče ciljajući na to što je postao dnevni upravitelj na benzinskoj postaji. Ali vidio sam kako se trza i trlja zapešća na vlažne dane, kako mu znoj izbija na čelu kad nakon obroka posegne za bočicom antacida.

— Osim toga, nisam nas ovamo radi sebe doveo, zar ne?

Posegnuh preko stola i položih ruku na njegovu. Moja studentska ruka bila je čista i meka na njegovoj radničkoj, garavoj i žuljevitoj. Mislio sam na sve one kamione, kompletne vlakova i bicikle koje mi je kupio u Kabulu. A sada Amerika! Konačni dar za Amira.

Samo mjesec dana nakon našega dolaska u SAD, Baba je pronašao posao uz Washington Boulevard kao pomoćnik na benzinskoj crpki, čiji je vlasnik bio neki afganski poznanik — počeo je tražiti posao istoga tjedna kad smo stigli. Šest dana tjedno Babaje gulio dvanaestosatne smjene točeći benzin, vodeći blagajnu, mijenjajući ulje i perući vjetrobane. Katkad bih mu donio ručak i zatekao ga kako, upala i blijeda lica, pod jarkim fluorescentnim svjetlima traži cigarete na policama dok bi s druge strane uljem umrljanog pulta čekala mušterija. Električno zvonce iznad vrata oglasilo bi se svaki put kad bih ušao, i Baba bi pogledao preko ramena, mahnuo i nasmiješio se očiju suznih od napora.

Istoga dana kad je primljen, Baba i ja smo se javili našoj dežurnoj službenici u San Joseu, gospođi Dobbins. Bila je to gojazna crnkinja treptavih očiju i s jamicom u obrazu. Rekla je daje nekoć pjevala u crkvi i vjerovao sam joj; imala je glas koji me podsjećao na toplo mlijeko i med. Baba na njezin stol spusti snop bonova za hranu.

— Hvala, ali ovo ne želim — reče Baba. — Uvijek radim. U Afganistanu radim, u Americi radim. Mnogo hvala, gospođo Dobbins, ali ne volim novac za ništa.

Gospođa Dobbins trepne očima. Uze bonove za hranu i stane gledati čas mene, čas Babu, kao da se radi o nekakvoj psini ili "neslanoj šali", kako je govorio Hasan.

— Petnaest godina već radim ovaj posao i nitko još nije ovako nešto učinio — reče ona.

I tako je Baba raskinuo s ponižavajućim trenucima oko bonova za hranu na blagajni i rasteretio se jednog od najvećih strahova — da će ga neki Afganac vidjeti kako kupuje hranu za novac dobiven od milostinje. Baba je iz socijalnog ureda izašao kao da je izliječen od raka.

Tog ljeta 1983. maturirao sam sa dvadeset godina, kao kudikamo najstariji maturant koji je te godine na igralištu bacao u zrak akademsku kapu. Sjećam se kako mi je Baba nestao iz vida u roju obitelji, bljeskanju fotoaparata i plavih halja. Ugledao sam ga nedaleko od linije koja je označavala dvadeset jarda, ruku zabijenih u džepove, s obješenim fotoaparatom na prsima. Nestajao je i ponovo se pojavljivao iza ljudi koji su prolazili između nas — plavo odjevenih djevojaka koje su se grlile i plakale vrišteći, mladića koji su se pljeskali s očevima dlanom o dlan. Babina je brada sijedjela, kosa mu se prorijedila iznad sljepoočnica, a nije li bio i viši u Kabulu? Nosio je smeđe odijelo — svoje jedino odijelo, isto ono koje je nosio na afganskim sprovodima i vjenčanjima — i crvenu kravatu koju sam mu te godine kupio za pedeseti rođendan. Tada me ugledao i mahnuo. Nasmiješio se. Pokaže mi neka nataknem akademsku kapu i uslika me sa školskim zvonikom u pozadini. Namjestih osmijeh — na neki način, bio je to njegov dan više nego moj. Prišao mi je, ovio mi ruku oko vrata i poljubio me u

čelo.

— Tako sam moftahir, Amire — reče. Ponosan. Oči su mu blistale kad je to rekao i lijepo mi je bilo stoje taj pogled upućen meni.

Odveo me te večeri u afgansku ćevabdžinicu u Haywardu i naručio pretjeranu količinu jela. Reče vlasniku da će mu sin na jesen na fakultet. Nakratko sam s njim o tome raspravljao neposredno prije mature i rekao mu da se želim zaposliti. Pomoći, uštedjeti nešto novca, možda ići na fakultet iduće godine. Ali prostrijelio me jednim od svojih ubojitih pogleda od kojeg su mi riječi isparile s jezika.

Nakon večere Baba me poveo u kafić s druge strane ulice, nasuprot restoranu. Bilo je mračno, a zidovi su bili natopljeni oštrim mirisom piva, koji sam oduvijek mrzio. Muškarci u bejzbolskim kapama i potkošuljama igrali su biljar u oblacima cigaretnog dima, što su lebdjeli nad zelenim stolovima i kovitali se na fluorescentnom svjetlu. Privukli smo poglede. Baba u svojem smeđem odijelu i ja u hlačama s naborima i u sportskoj jakni. Sjeli smo za stol pokraj nekog starca vidljivo grube kože na bolesnu licu pri plavu odsjaju znaka za pivo Michelob nad njim. Baba zapali cigaretu i naruči nam pivo.

— Večeras sam presretan — objavi nikome i svakome. — Večeras pijem sa svojim sinom. I molim jednu za mojeg prijatelja — reče potapšavši starca po leđima. Stari momak uhvati se za šešir i osmijehne se. Nije imao gornji red zubi.

Baba ispije pivo u tri gutljaja i naruči još jedno. Slistio je tri piva prije nego što sam se ja prisilio da popijem četvrtinu svojeg. Dotle je starom već platio viski i počastio četvoricu igrača biljara kriglama budiveiserama. Ljudi su vrtjeli glavama i tapšali ga po leđima. Nazdravljali mu. Netko mu pripali cigaretu. Baba otpusti kravatu i izruči starcu šaku kovanica od 25 centi. Pokaza prema muzičkom automatu.

— Reci mu neka nam pusti svoje omiljene pjesme — reče mi. Starac klimne glavom i vojnički pozdravi Babu. Uskoro je zatre-štala country glazba i Baba je u tren oka priredio zabavu.

U jednom trenutku Baba ustade, podigne čašu s pivom prolijevajući ga po daščanom podu i zavikne: — Fuck the Russial.

Usljedi salva smijeha koja zahvati sve prisutne. Baba svima plati još jednu rundu krigli.

Kad smo pošli, svakome je bilo žao što odlazimo. Kabul, Pešavar, Hayward. Svugdje isti stari Baba, mišljah s osmijehom na licu.

Vozio sam nas kući u Babinu starom oker Buicku Century. Baba je usput drijemao hrčući poput medvjeda. Osjećao sam vonj duhana i alkohola, sladunjav i prodoran. Ali, kad sam zaustavio automobil, sjeo je i rekao promuklim glasom:

—Vozi do kraja ulice!

— Zašto, Baba?

— Samo daj!

Morao sam se parkirati na južnom dijelu ulice. On posegne u džep kaputa i preda mi par ključeva.

— Evo — reče pokazujući mi na automobil ispred nas. Bio je to stari model forda, dug i širok, tamne boje, koju nisam razaznao na mjesečini.

— Treba ga prelakirati a jedan s pumpe stavit će nove amortizere, ali u voznom je stanju.

Uzeh ključeve sav ošamućen. Pogledavao sam čas njega, čas auto.

— Trebat će ti za fakultet — reče. Uхватih ga za ruku. Stisnuh je. Oči mi se ispuniše suzama i bijah zahvalan sjenama što nam kriju lica.

— Hvala ti, Baba.

Izađosmo i prijeđosmo u forda. Bio je to Grand Torino. Mornarskimodra, rekao je Baba. Provozah automobil oko uličnog bloka isprobavajući kočnice, žmigavce. Ostavio sam ga na parkiralištu naše zgrade i ugasio motor.

— Tašakor, Baba džan — rekoh. Htio sam mu kazati više, reći mu kako sam dirnut njegovim ljubaznim činom, koliko cijenim sve što je za mene učinio, sve što još uvijek čini. Ali znao sam da bih ga postidio. Stoga samo ponovih:

— Tašakor.

Osmjehne se i nasloni leđima na naslon za glavu, čelom gotovo dodirujući krov. Šutjeli smo. Samo smo sjedili u mraku, osluškivali pucketanje motora koji se hladio, i zavijanje sirene u daljini. Tada Baba okrene glavu meni.

— Da je barem Hasan danas s nama! — reče.

Na spomen Hasanova imena par čeličnih ruku stegne mi dušnik. Spustih prozor. Pričekah da popusti stisak čeličnih ruku.

Na jesen ću upisati prvu godinu, rekoh Babi dan nakon mature. Pio je hladni crni čaj i žvakao sjemenke kardamoma, njegov osobni recept protiv mamurluka.

— Mislim da ću studirati engleski — rekoh. Trznuh se u sebi čekajući na njegov odgovor.

— Engleski?

— Kreativno pisanje. On promozga. Otpije čaj.

— Misliš, priče? Smišljat ćeš priče. Poniknuh pogledom.

— To se plaća, izmišljanje priča?

— Ako si dobar u tome — dodah. — I ako te otkriju.

— Kolika je vjerojatnost da će te otkriti?

— Dogodi se — rekoh. On klimnu glavom.

— A što ćeš raditi dok čekaš da te otkriju? Kako ćeš zarađivati? Ako se oženiš, kako ćeš izdržavati svoju hanumu?

Nisam ga mogao pogledati u oči.

— Naći ću... posao.

— Aha — reče. — Va va! Ako sam te dobro shvatio, ti ćeš, dakle, studirati nekoliko godina da bi diplomirao, zatim ćeš naći čati posao poput ovog mogeg, neki koji bi jednako tako mogao obavljati i danas, s malim izgledima da bi ti tvoja diploma jednoga dana mogla omogućiti da budeš... otkriven.

Duboko udahne i otpije čaj. Promrmlja nešto o studiju medicine, prava i "pravom poslu".

Gorjeli su mi obrazi i mnome prostruji osjećaj krivnje, krivnje udovoljavanja sebi na račun njegova čira, njegovih crnih nokata, bolnih zglobova. Ali odlučih da ću ostati pri svojem. Nisam se više htio žrtvovati za Babu. Posljednji put kad sam to učinio, prokleo sam sama sebe.

Baba uzdahnu i ovaj put ubaci u usta svu šaku sjemenki kardamoma.

Katkad bih sjeo za upravljač svojega forda, spustio prozore i vozio satima od Istočnog zaljeva do Južnog zaljeva, duž poluotoka i natrag. Vozio bih kroz mrežu ulica omeđenih topolama u našoj četvrti Fremont, gdje su ljudi koji se nikad nisu rukovali s kraljevima stanovali u podrtnim, ravnim prizemnicama pregrađenih prozora, gdje je iz starih automobila poput mogeg na asfaltne kolne prilaze kapalo ulje. Sive lančane ograde zatvarale su dvorišta u našoj četvrti. Igračke, izlizane gume i boce piva oguljenih naljepnica zagađivale su neuredne travnjake ispred kuća. Vozio sam pored parkova u sjeni stabala, pored trgova s dućanima u nizu, dovoljno velikih da se na njima održi pet istovremenih natjecanja u buzkašiju. Vozio sam torino brežuljcima Los Altosa, polako promicao pored imanja s golemim prozorima i kapijama od kovana željeza pod paskom srebrnih lavova, domova s kerubinima u fontanama duž uređenih pješačkih staza i bez ikakvih ford torina na kolnim prilazima. Domova prema kojima je Babina kuća u Vazir Akbar Kanu izgledala poput klijeti za služinčad.

Nedjeljom ujutro katkad bih rano ustao i vozio južno na autocestu 17, tjerao forda krivudavom planinskom cestom do Santa Cruza. Parkirao bih se uz stari svjetionik i čekao svitanje, sjedio u automobilu i gledao maglu kako se valja s mora. U Afganistanu sam ocean vidio samo u kinu. Dok sam u tami sjedio pokraj Hasana, uvijek sam se pitao je li istina što sam čitao da morski zrak miriše na sol. Govorio sam Hasanu da ćemo jednoga dana hodati žalom pokrivenim lažinom, ukopati stopala u pijesak i gledati kako nam se voda povlači s nožnih prstiju. Prvi put kad sam ugledao Tihi ocean, gotovo sam zaplakao. Bilo je to prostrano plavetnilo kao i oceani s platna mojega djetinjstva.

Katkad bih, tek što bi se spustila večer, zaustavio automobil i popeo se na nadvožnjak iznad autoceste. Lica prislonjena uz ogradu, pokušavao sam brojiti treperava stražnja svjetla koja su miljela i protezala

se dokle mi je pogled sezao. BMW-i, saabovi, porschei. Automobili koje nikad nisam vidio u Kabulu, gdje je većina ljudi vozila ruske uolge, stare opele ili iranske paikane.

Gotovo su dvije godine prošle otkad smo došli u SAD, a još uvijek me zadržavala veličina te zemlje, njezina golemost. Iza svake je autoceste ležala još jedna autocesta, iza svakoga grada još jedan grad, brežuljci iza planina i planine iza brežuljaka, a iza njih još gradova i još ljudi.

Davno prije nego što je ruska vojska ušla u Afganistan, davno prije nego što su sela spaljena i škole uništene, davno prije nego što su mine posijane poput sjemenja i djeca pokopana u grobove zatrpane kamenjem, Kabul je za mene postao grad duhova. Grad duhova zečjih usana.

Amerika je bila drugačija. Amerika je bila rijeka koja je bučno protjecala ne osvrćući se na prošlost. Mogao sam zagaziti u tu rijeku, pustiti da mi se grijesi utope na dnu, pustiti da me matica odvuče nekamo daleko. Nekamo gdje nema duhova, sjećanja ni grijeha.

Ako ni zbog čega drugoga, zbog toga sam prigrlio Ameriku.

Sljedećeg ljeta, ljeta 1984. — ljeta u kojem sam navršio dvadeset i jednu — Baba je prodao buick i za 550 dolara kupio volksvagenov autobus u raspadnom stanju iz '71. od staroga afganskog poznanika koji je u školi u Kabulu predavao prirodopis. Susjedi su okretali glave kad bi autobus popodne prokašljucio ulicom i otrpio preko našeg parkirališta. Babaje ugasio motor i pustio da se autobus tiho zaustavi na našem predviđenom mjestu. Utonuli smo u sjedala, smijali se dok nam niz lice nisu potekle suze i, što je još važnije, dok nismo bili sigurni da susjedi više ne gledaju. Autobus je bio jedna olupina od zahrđalog metala, razbijenih prozora nadomještenih crnim vrećama za smeće, istrošenih guma i podstavom istrošenom do opruga. Ali stari je profesor uvjeravao Babu da su motor i transmisija u dobrom stanju, i što se tog toga tiče, čovjek nije lagao.

Subotom bi me Baba probudio u zoru. Dok se oblačio, ja bih pregledavao oglase u mjesnim novinama i zaokruživao kućne rasprodaje. Označili bismo svoju rutu — prvo Fremont, Union City, Newark i Hayward, zatim San Jose, Milpitas, Sunnvvale i Campbell, ako stignemo. Baba je vozio autobus, pijuckajući topli čaj iz termosice, a ja sam ga navodio. Zadržavali smo se na kućnim rasprodajama i kupovali sitnice koje ljudima više nisu trebale. Cjenkali smo se oko starih šivaćih strojeva, jednookih barbika, drvenih teniskih reketa, gitara na kojima su nedostajale žice, starog usisavača electrolux. Nakon podneva, stražnji dio volksvagenova autobusa ispunili bismo rabljenom robom. Tada bismo se nedjeljom rano ujutro vozili na najlon-tržnicu sajma u San Joseu uz Berryessu, platili najam i prodavali tu kramu uz malu zaradu — ploča grupe Chicago, koju smo dan prije kupili za 25 centi mogla je proći za dolar ili četiri za komplet od pet komada, klimava singerica kupljena za 10 dolara mogla bi nakon nešto pogađanja otići za 25 dolara.

Do tog su ljeta afganske obitelji operirale na cijeloj jednoj sekciji sajma u San Joseu. U prolazima odjela rabljene robe puštala se afganska glazba. Među Afgancima na sajmu vladalo je nepisano pravilo — pozdravljao se onaj preko puta prolaza, pozivao se na zalogaj bolanija od krumpira ili malo kabulija, i popričalo se. Izražavao se tasali, sućut za smrt roditelja, čestitalo se na rođenju djece i turobno mahalo glavom kad bi razgovor skrenuo na Afganistan i Ruse — što se obavezno događalo. Ali izbjegavale su se teme o suboti, jer moglo bi se ispostaviti da je čovjek preko puta prolaza isti onaj s kojim si se na izlazu s autoceste gotovo sudario, da ga pretekneš u utrci za kućnom rasprodajom koja

je mnogo obećavala.

Jedino što je tim prolazima kolalo više od čaja bila su afganska naklapanja. Sajam je bio mjesto gdje se pio zeleni čaj s kolčama od badema i doznavalo čija je kći raskinula zaruke i otišla s američkim dečkom, tko je u Kabulu bio parčami, komunist, a tko je potajno kupio kuću dok je još primao socijalnu pomoć. Čaj, politika i skandal i sastojci su afganske nedjelje na sajmu.

Katkad sam stajao za tezgom dok je Baba lunjao prolazom, ruku smjerno priljubljenih uz prsa, pozdravljajući ljude koje je poznavao iz Kabula — mehaničare i krojače koji su prodavali polovne vunene kapute i izgrebene biciklističke kacige, uz bivše veleposlanike, nezaposlene kirurge i sveučilišne profesore.

Rano jedne nedjelje 1984, dok je Baba raspoređivao stvari, kupio sam dvije šalice kave od prekupca i vratio se te zatekao Babu u razgovoru sa starijim muškarcem otmjena izgleda. Stavili čaše na stražnji branik autobusa, do naljepnice REAGAN7 BUSH za '84.

— Amire — reče Baba. — Ovo je general sahib, gospodin Ikbal Taheri. Bio je odlikovani general u Kabulu. Radio je u Ministarstvu obrane.

Taheri. Zašto mi je to ime zvučalo poznato?

General se nasmijao kao čovjek navikao da pohodi službene domjenke gdje se smije po dogovoru na pošalice uvaženih ljudi. Imao je rijetku, srebrnastosijedu kosu začesljanu s glatkog osmaglog čela i bijele čuperke u čupavim obrvama. Mirisao je na kolonjsku vodu i nosio svijetlosivo trodijelno odijelo koje se sjajilo od previše glačanja; s prsluka mu je visio zlatni lanac džepnog sata.

— Kako uzvišeno predstavljanje! — reče dubokim kulturnim glasom. — Salam, bačem. — Zdravo, dijete moje.

— Salam, general sahib — rekoh stežući mu ruku. U njegovim se mršavim rukama krio čvrst stisak, kao da vlažna koža na njima prekriva čelik.

— Amir će biti velik pisac — reče Baba. Na to se trgnuh.

— Završio je prvu godinu fakulteta i sve ispite položio sa 5.

— Nižeg usmjerenja — ispravih ga.

— Mašalah — reče general Taheri. — Hoćeš li pisati o našoj zemlji? Možda o povijesti? Gospodarstvu?

— Pišem prozu — rekoh misleći na desetak novela koje sam zapisao u bilježnicu uvezanu u kožu, koju mi je dao Rahim Kan, pitajući se zašto prisutnost ovog čovjeka najedanput u meni izaziva osjećaj stida.

— Pripovjedač, znači? — reče general. — Pa, ljudima trebaju priče da im odvrate misli u teškim vremenima poput ovih.

— Stavi ruku na Babino rame i okrene se meni. — Kad smo već kod priča, tvoj otac i ja smo jednog ljetnog dana u Džalalabadu lovili fazane — reče. — Bilo je to divno doba. Ako se dobro sjećam, oko tvojeg oca bilo je oštro za lov jednako kao i za posao.

Baba vrškom čizme kucne po drvenom teniskom reketu na rasprostrtoj ceradi.

— I to mi je neki posao!

General Taheri smogne istovremeno tužan i ljubazan osmijeh, duboko uzdahne i blago potapše Babu po ramenima.

— Zendagi mizara — reče. Život teče dalje. Okrene pogled prema meni. — Mi Afganci skloni smo određenom stupnju pretjerivanja, bačem, i višeput sam čuo kako ljude nezasluženo nazivaju velikima. Ali tvoj otac ima tu odliku da pripada manjini koja doista zaslužuje taj pridjev.

Taj mi je mali govor zvučao slično kao što je izgledalo i njegovo odijelo — često rabljeno i neprirodno sjajno.

— Laskate mi — reče Baba.

— Nipošto — nato će general kriveći glavu i pritišćući ruku na prsa da izrazi poniznost. — Dječaci i djevojčice moraju poznavati baštinu svojih otaca. — Obrati se meni. — Cijeniš li svojega oca, bačem? Da li ga doista cijeniš?

— Balai, general sahib, cijenim ga — rekoš i poželjeh da me prestane zvati "dijete moje".

— Čestitam ti onda. Već si na pola puta da postaneš muškarac — reče bez imalo humora i ironije, kao kompliment ležerno arogantnih ljudi.

— Padar džan, zaboravio si čaj.

Glas mlade žene. Stajala je iza nas, ljepotica uskih bokova s baršunastom, poput ugljena crnom kosom, s otvorenom termosicom i stiropornom čašom u ruci. Trepnuh, srce mi zakuca. Imala je guste crne, obrve koje su se dodirivale u sredini, poput svinutih krila ptice u letu, i graciozno kukast nos princeze iz stare Perzije — možda Tahmine, Rostamove žene i Sohrabove majke iz Sahname. Pogled njezinih kestenjastosmeđih očiju zasjenjenih trepavicama ukrsti se s mojim. Ostane tako na trenutak. Skrene u stranu.

— Kako lijepo od tebe, draga moja! — reče general Taheri. Uze čašu od nje. Prije nego što se okrenula, vidjeh da ima smeđi srpasti madež na glatkoj koži, iznad same linije vilice. Ode do prljavosivog kombija dva prolaza dalje i stavi termosicu unutra. Kosa joj se prospe na jednu stranu kad je kleknula sred kutija, starih ploča i meko uvezanih knjiga.

— Moja kći, Soraja džan — reče general Taheri. Udahne duboko, kao da se žuri promijeniti temu i pogleda na svoj zlatni sat. — E pa, vrijeme je da se krene i rasporedi roba.

On i Baba se poljube u obraz i on objema rukama stisne moju.

— Mnogo sreće s pisanjem — reče gledajući me u oči. Svijetlomodne oči nisu odavale nijednu misao u pozadini.

Preostali dio toga dana borio sam se sa željom da pogledam prema sivome kombiju.

Sjetio sam se na putu kući. Taheri. Znao sam da sam već čuo to ime.

— Nije li kolala nekakva priča o Taherijevoj kćeri? — upitah Babu nastojeći zvučati opušteno.

— Znaš ti mene — reče Baba dok je malo-pomalo pomicao autobus u redu vozila što su izlazila sa sajma. — Kad razgovor preraste u ogovaranje, ja se pokupim.

— Ali bilo je nešto, zar ne? — rekoh.

— Zašto pitaš? — pogledao me lukavo. Slegnuh ramenima i potisnuh osmijeh.

— Samo sam znatiželjan, Baba.

— Je li? Samo to? — reče gledajući me vrckavo i pomno.

— Je li te se dojmila?

Zakolulah očima.

— Molim te, Baba!

On se nasmiješi i trzajem izvede autobus sa sajma. Uputili smo se prema autocesti 680. Neko vrijeme smo se vozili šutke.

— Čuo sam samo daje nekoć postojao neki muškarac, i da... nekako nije išlo kako treba.

Reče to tako ozbiljno kao da mi je otkrio da boluje od raka dojke.

— Oh.

— Čuo sam da je čedna djevojka, marljiva i draga. Ali nijedan hastegar, prosac, nije otad zakucao na generalova vrata.

— Baba uzdahne.

— Možda to nije pošteno, ali ono što se dogodi u nekoliko dana, katkad čak i samo u jednome danu, može promijeniti tijek cijeloga života, Amire — reče.

Ležeći te večeri budan u krevetu, mislio sam na srpoliki madež Soraje Taheri, na njezin ovlaš kukast nos i način na koji su se njezine blistave oči letimice zadržale na mojima. Srce mi je zapinjalo pri pomisli na nju. Soraja Taheri. Moja sajamska princeza!

U Afganistanu jelda je prva noć mjeseca džadija, prva noć zime i najdulja noć godine. Kao što je nalagala tradicija, Hasan i ja bismo ostali dokasna budni, nogu zataknutih ispod kursija, dok je Ali bacao koru jabuke u peć i pripovijedao nam stare priče o sultanima i lopovima da nam prođe najdulja noć. Od Alija sam naučio tradiciju jelde, da se začarani noćni leptiri zalijeću u plamen svijeće i vukovi se penju po planinama tražeći sunce. Ali se kleo da nećeš ožednjeti iduće ljeto ako pojedješ lubenicu na noć jelde.

Kad sam bio stariji, u zbirkama sam pjesama čitao dajejelda noć bez zvijezda kad su nevoljnici moreni ljubavljaju bdjeli odolijevajući beskrajnoj tami, čekajući da sunce grane i donese sa sobom predmet njihove ljubavi. Pošto sam upoznao Soraju Taheri, za mene je svaka noć u tjednu postala jelda. A kad su došla nedjeljna jutra, ustao bih iz kreveta sa Sorajinim licem smeđih očiju već u mislima. U Babinu autobusu brojio sam kilometre kad ću je vidjeti kako sjedi bosonoga, slaže kartonske kutije požutjelih enciklopedija, bijelih peta na asfaltu, srebrnih narukvica oko mršavih zapešća. Mislio bih na sjenu koju je njezina kosa bacala na tlo kad bi joj kliznula s leđa i objesila se poput baršunaste zavjese. Soraja. Moja sajamska princeza. Jutarnje sunce moje jelde.

Smišljao sam izlike da se prošetam prolazom, što je Baba primjećivao uz obijestan smiješak, i da prođem pored tezge Taherijevih. Domahnuo bih generalu, vječito odjevenom u previše puta izglačanom sivom odijelu, a on bi mi odmahnuo. Katkad bi ustao sa svoje zapovjedničke stolice te bismo popričali o mojem pisanju, o ratu, o robi toga dana. Morao sam se naprezati da mi oči ne odlutaju onamo gdje je Soraja čitala knjigu. General i ja bismo se oprostili te bih se trudio hodati uspravno dok bih se vraćao.

Katkad je sjedila sama jer je general nestao potraživši društvo u nekom drugom prolazu, i prošao bih gradeći se da je ne poznajem, ali bih ginuo da je upoznam. Katkad bi bila ondje s krupnom sredovječnom ženom blijede kože i crveno obojene kose. Obećah samome sebi da ću s njom porazgovarati prije kraja ljeta, ali nastava je počela u školama, lišće se zarumenjelo, požutjelo i otpalo, zimske kiše su navrle i zavukle se u Babine zglobove, pupoljci su opet niknuli, a ja još nisam imao srčanosti, dil, daje makar pogledam u oči.

Proljetni je semestar završio potkraj svibnja 1985. Dobio sam odlike iz svih predmeta općeg obrazovanja, što je bilo manje čudo s obzirom na to koliko sam pohadao predavanja i razmišljao o blagom pregibu Sorajina nosa.

A tada, jedne sparne nedjelje tog ljeta, Baba i ja smo bili na sajmu sjedeći u našem odjeljku i hladeći lica novinama. Usprkos suncu koje je peklo kao da nas žigoše, sajam je tog dana bio dupkom pun i prodaja je dobro išla. Bilo je tek 12 i 30, a već smo zaradili 160 dolara. Ustadoh, protegnuh se i upitah Babu bi li želio kolu. Reče da bi.

— Čuvaj se, Amire! — reče kad sam krenuo.

— Čega, Baba?

— Nisam ja toliko ahmak, nemoj se praviti preda mnom.

— Ne razumijem o čemu govoriš.

— Upamti! — reče Baba pokazujući na mene. — Čovjek je Paštun do srži. On ima nang i namus.

Nang. Namus. Ponos i čast. Zasade pašunskih muškaraca. Pogotovo kad je u pitanju čestitost žene. Ili kćeri.

— Samo idem po piće.

— Samo me nemoj osramotiti, to je sve što tražim.

— Neću. Bože, Baba!

Baba pripali cigaretu i nastavi se hladiti.

Zaista krenuh prema kiosku prekupca, ali zatim skrenuh lijevo prema tezgi s majicama, gdje se za pet dolara moglo preslikati lice Isusa, Elvisa, Jima Morrisona, ili sve trojice, na bijelu najlonsku majicu. Nad nama se razlijegala glazba mariačija i njušio sam krastavce i meso na roštilju.

Spazih sivi kombi Taherija dva reda dalje od našeg, uz kiosk na kojem se prodavao mango na štapiću. Bila je sama, čitala je. Tog dana je nosila bijelu ljetnu haljinu do gležnjeva. Sandale otvorenih prstiju. Kosu zategnutu i okrunjenu pundom u obliku tulipana. Mislio sam ponovo jednostavno proći i mislio sam da jesam, osim što sam najedanput stajao na rubu stolnjaka Taherija zureći u Soraju preko brenšera i starih kravata. Podigne pogled.

— Salam — rekoh. — Žalim ako sam mozahem. Nisam vas mislio uznemiravati.

— Salam.

— Je li general sahib danas ovdje? — upitah je. Uši su mi gorjele. Nisam se mogao natjerati da je pogledam u oči.

— Otišao je tamo — odgovori. Pokazivala je desno. Narukvica joj spadne do lakta, srebrno na maslinastom.

— Hoćete li mu poručiti da sam svratio da ga pozdravim? — rekoh.

— Hoću.

— Hvala — rekoh. — Da, i zovem se Amir. U slučaju da zatreba. Tako da mu znate reći. Da sam svratio. Da ga... pozdravim.

— Da.

Premještao sam se s noge na nogu, nakašljao se.

— Idem sad. Oprostite što sam vas omeo.

— Ne, niste — reče.

— A, dobro — nakrivih glavu i blago se osmjehnuh. — Idem ja sad.

Nisam li to već rekao?

— Hoda hafez.

— Hoda hafez.

Koraknuh. Stadoh i okrenuh se. Rekoh to prije nego što se stigoh obeshrabriti:

— Smijem li vas pitati što čitate? Ona trepnu.

Zadržah dah. Najedanput osjetih kako su se oči svih Afganaca na sajmu okrenule prema nama. Zamišljao sam kako nastaje muk. Kako usnice zamiru usred riječi. Glave kako se okreću. Oči kako škilje sa sve većim zanimanjem.

Što je to bilo?

Do tog trenutka naš se susret mogao protumačiti kao uljudno raspitivanje, muškarac pita za drugog muškarca. Ali postavio sam joj pitanje i, ako odgovori, to je... čavrljanje. Ja modžarad, mladi samac, a ona neudana mlada žena! I to s nekom pričom za sobom, ništa manje. To je već opasno zalazilo u područje prikladno za ogovaranje, i to ono najplodnije. Otrovnici će jezici proraditi, a taj će otrov pogoditi nju a ne mene — u punoj sam mjeri bio svjestan afganskih dvostrukih mjerila koja su sklonija mojem spolu. Neće biti Jesi li ga vidio kako razgovara s njom? nego Opaaa! Jesi li vidio kako ga nije puštala? Kakva ločak--djevojka!

Po afganskim mjerilima moje je pitanje bilo smiono. Njime sam se ogolio i ostavio malo sumnje u svoj interes za nju. Ali ja sam bio muškarac i stavljao sam na kocku samo povrijeđenu taštinu. Povrede zacijele, čast ne. Hoće li prihvatiti izazov?

Okrene knjigu tako da mi se naslovnica nađe pred očima. Orkanski visovi.

— Jeste li je čitali? — upita me.

Klimnuh glavom. Osjećao sam kako mi srce tuče iza očiju.

— Tužna priča.

— Od tužnih priča nastaju dobre knjige — reče.

— To je istina.

— Čula sam da se bavite pisanjem?

Otkud zna? Pitao sam se je li joj otac rekao, ili ga je možda pitala. Odmah odbacih obje mogućnosti kao apsurdne. Očevi i sinovi smiju slobodno razgovarati o ženama. Ali nijedna Afganka, barem

nijedna čedna i mohtaram afganska djevojka, ne ispituje oca o mladiću. I nijedan otac, osobito Paštun s nangom i namusom, ne bi raspravljao o modžaradu sa svojom kćeri, bar ne ukoliko dotični momak nije hastegar, prosac koji je časno poslao oca da pokuca na njezina vrata.

Nevjerojatno, ali začuh sama sebe kako govorim:

— Biste li pročitali neku moju priču?

— Voljela bih — odvrati.

Osjetih njezinu nelagodu, vidjeh to po načinu na koji je pogledavala čas ovamo, čas onamo, možda tražeći generala. Pitao sam se što bi on rekao da me zatekne da tako neprilično dugo razgovaram s njegovom kćeri?

— Mogao bih vam jednoga dana donijeti koju — rekoh.

Htio sam reći još nešto kad prolazom počne stizati žena koju sam povremeno viđao sa Sorajom. Nosila je plastičnu vrećicu punu voća. Kad nas je ugledala, pogled joj poleti od Soraje do mene i natrag. Nasmiješi se.

— Amir džan, kako je lijepo vidjeti te! — reče prazneći vreću na stolnjak. Čelo joj je blistalo od znoja. Njezina crvena kosa čvrsta poput kacige, presijavala se na suncu, vidio sam djelićke vlasišta na mjestima gdje joj se kosa stanjila. Imala je sitne, zelene oči ukopane u lice okruglo poput glavice kupusa, navlake na zubima i prste poput kobasica. Zlatni joj je Alah počivao na prsima, lančić ukopan u nabore i pregibe kože na vratu.

— Ja sam Džamila, majka Soraje džan.

— Salam, Hala džan — rekoh, posramljen, kao često u društvu Afganaca, što me ona poznaje, a ja nisam imao pojma tko je ona.

— Kako ti je otac? — upita me.

— Dobro je, hvala.

— Znaš, tvoj djed, gazi sahib, sudac? Njegov ujak i moj djed bili su bratići — reče. — Dakle, vidiš, u rodu smo.

Nasmiješi se i razotkri navlake pa primijetih da joj desna strana usta malko visi. Očima je ponovo prelazila sa Soraje na mene.

Upitao sam jednom Babu zašto se kći generala Taherija još nije udala. Jer nema prosaca, odgovorio je Baba. Nema odgovarajućih prosaca. Nije htio reći ništa više od toga. Baba je znao kako poguban može biti dokon razgovor za mogućnost da se žena dobro uda. Afganski muškarci, osobito oni iz uglednih obitelji, bili su prevrtljivi stvorovi. Šapat ovdje, nagovještaj ondje, i bježali bi poput uplašene ptice. Tako su vjenčanja dolazila i prolazila a da nitko nije otpjevao ahesta boro za Soraju, nitko joj nije obojio dlanove kanom, nitko nije nad njezinom ukrašenom glavom držao Kuran, a na svakoj je svadbi

s njom plesao general Taheri.

A sada ova žena, ova majka, sa žudno iskrivljenim osmijehom kojim je slamala srca, i s jedva skrivenom nadom u očima. Malko me optereti taj nadmoćni položaj u kojem sam se našao samo zato što sam ga osvojio na genetskoj lutriji koja je odredila moj spol.

Nikad nisam slične misli mogao pročitati u generalovim očima, ali o njegovoj sam ženi znao ovoliko — ako u toj priči, kakva god ona bila, budem imao protivnika, to neće biti ona.

— Sjedni, Amir džan — reče. — Soraja, donesi mu stolicu, bačem. I operi jednu od onih breskvi. Slatke su i svjež.

— Ne bih, hvala — rekoh. — Morao bih poći. Otac me čeka.

— Je li? — reče hanum Taheri vidno dojmijena što sam bio uljudan i odbio ponudu.

— Onda, evo, barem uzmi ovo!

Ubaci nekoliko kivija i bresaka u papirnatu vrećicu i navali da ih uzmem.

— Prenesi moj salam svojem ocu i svrati nam opet!

— Hoću, hvala, hala džan — rekoh. Krajičkom oka vidjeh da Soraja gleda u stranu.

— Mislio sam da nam ideš po kole — reče Baba uzimajući od mene vrećicu bresaka. Gledao me istovremeno ozbiljno i vrckavo. Počeh nešto izmišljati, ali on zagriže u breskvu i odmahne rukom. — Ne trudi se, Amire! Samo ne zaboravi što sam ti rekao.

Te noći u postelji mislio sam na to kako je zasjenjeno sunce poigravalo u Sorajinim očima, i o nježnim jamicama iznad njezine ključne kosti. Neprestance sam vrtio u glavi naš razgovor. Je li rekla: Čula sam da pišeš ili: Čula sam da si pisac? Što od toga? Zbacio sam posteljenu i zurio u strop očajan pri pomisli da će proći šest tegobnih beskrajskih noći jelde dok je opet ne ugledam.

Tako je to išlo tjednima. Čekao bih dok general ne ode u šetnju, zatim bih prošao pored tezge Taherija. Ako je ondje bila hanum Taheri, ponudila bi mi čaja i kolcu i popričali bismo o Kabulu kakav je bio nekoć, o ljudima koje smo poznavali, o njezinu artritisu. Zacijelo je primijetila da se moji dolasci podudaraju s odlascima njezina muža, ali mi nije nikad to dala naslutiti.

— Ah, upravo si propustio svojeg kaku — rekla bi.

Zapravo mi je bilo drago kad bi hanum Taheri bila s nama. Ne samo zbog njezine srdačnosti, nego je i Soraja bila opuštenija, razgovorljivija, kad je njezina majka bila prisutna. Kao daje njezina prisutnost ozakonjivala ono što se događa među nama, što god to bilo, premda ne, dakako, u istoj mjeri kao što bi generalova. Pratlja hanum Taheri naše bi susrete, ako ne štitila od naklapanja, a ono barem činila manje vrijednima napadanja, makar je Soraju očito posramljivalo to što mi se njezina majka gotovo ulaguje.

Jednog smo dana Soraja i ja bili sami u njihovu odjeljku i razgovarali. Govorila mi je o školi, o tome kako i ona pohaða nastavu općeg obrazovanja nižeg usmjerenja na Ohloneu u Fremontu.

— Što će vam biti glavni predmet?

— Želim biti učiteljica — reče.

— Stvarno? Kako to?

— Oduvijek sam to željela. Kad smo živjeli u Virginiji, dobila sam svjedodžbu iz engleskog i sada držim satove u javnoj knjižnici jedanput tjedno. I moja majka je nastavnica, predavala je perzijski i povijest u srednjoj djevojačkoj školi Zarguna u Kabulu.

Trbušasti čovjek s lovačkom kapom ponudi tri dolara za pet-dolarski svijećnjak i Soraja prihvati. Ubaci novac u kutijicu za slatkiše do svojih nogu. Stidljivo me pogleda.

— Želim vam ispričati jednu priču — reče. — Ali malo me je stid.

— Ispričajte mi je!

— Malo je naivna.

— Molim vas, ispričajte mi je! Ona se nasmija.

— Kad sam bila u četvrtom razredu u Kabulu, moj je otac unajmio ženu po imenu Ziba da nam pomaže u kući. Imala je sestru u Iranu, u Mašadu, a budući da je Ziba bila nepismena, katkad me molila da njezinoj sestri pišem pisma. A kad bi joj sestra odgovorila, čitala bih Zibi njezina pisma. Jednog je dana upitah bi li voljela naučiti čitati i pisati. Nasmiješila se od uha do uha, oči su joj se nabrale, i rekla je da bi to silno željela. Tako bismo sjele za kuhinjski stol nakon što sam obavila svoje školske zadaće i učila bih je alfabet. Sjećam se kako sam katkad podizala pogled usred pisanja zadaće i gledala Zibu u kuhinji kako miješa meso u ekspres-loncu, a zatim sjeda s olovkom u ruci da napiše zadaću iz abecede koju sam joj zadala večer prije toga. — Uglavnom, u godinu dana Ziba je znala čitati dječje knjige. Sjedile smo u dvorištu i ona bi mi čitala priče o Dari i Sari — sporo ali ispravno. Počela me zvati moalem Soraja. Učiteljica Soraja. — Ponovo se nasmija.

— Znam da zvuči djetinjasto, ali prvi put kad je Ziba napisala vlastito pismo, znala sam da ne želim biti ništa drugo nego učiteljica. Bila sam tako ponosna na nju i osjetila sam da sam učinila nešto doista vrijedno, znate?

— Da — slagah.

Prisjetio sam se kako sam se svojom pismenošću služio da ismijem Hasana. Kako sam ga zadirkivao zbog teških riječi koje nije znao.

— Moj otac želi da upišem pravo, majka mi stalno nabacuje nešto o medicini, ali bit ću učiteljica. Ne isplati se to ovdje mnogo, ali to je ono što želim.

— I moja je majka bila učiteljica.

— Znam — reče. — Rekla mi je majka.

Tada se zarumeni zbog onoga što joj se otelo, onoga što je proizlazilo iz odgovora, da je između njih dviju bilo "razgovora o Amiru" dok ja nisam bio prisutan. Bilo mi je potrebno silno svladavanje da se ne nasmiješim.

— Nešto sam vam donio. — Izvadih iz stražnjeg džepa smotuljak zaklamanih stranica. — Kao što sam obećao.

Predah joj jednu svoju kratku priču.

— O, sjetio si se — reče sva ozarena. — Hvala ti!

Jedva sam imao vremena primijetiti da me prvi put oslovila s "ti", a ne formalnim "soma" jer najedanput joj osmijeh zamre. Lice joj izgubi boju, a oči se usmjere nekamo iza mene. Okrenuh se. Nađoh se licem u lice s generalom Taherijem.

— Amir džan. Naš skorašnji pripovjedač. Kakvo zadovoljstvo! — reče. Slabašno se smiješio.

— Salam, general sahib — protisnuh nevoljko. Prođe pored mene prema kiosku.

— Kakav divan dan, zar ne? — reče, palca zadjenuta za džep na prsima svojeg prsluka dok je drugu ruku pružio prema Soraji. Ona mu preda stranice. — Kažu da će ovoga tjedna kišiti. Teško je u to vjerovati, zar ne?

Baci smotane stranice u koš za smeće. Okrene se meni i nježno mi položi ruku na rame. Načinismo nekoliko koraka zajedno.

— Znaš, bačem. Prirastao si mi srcu. Ti si čestit momak, doista sam uvjeren u to, ali — uzdahne i mahne rukom. — Čak i čestite momke katkad treba podsjećati. Stoga mi je dužnost da te podsjetim da si na ovome sajmu među sebi ravnima. — Stade. Njegov bezizražajni pogled ukopa se u moj. — Vidiš, ovdje su sve sami pripovjedači.

Nasmiješi se otkrivajući savršeno pravilne zube.

— Prenesi moje poštovanje svojem ocu, Amir džan. Spusti ruku. Ponovo se nasmiješi.

— Što ne valja? — upita me Baba. Uzimao je od starije gospođe novac za konjića za ljuljanje.

— Ništa — rekoh. Sjedoh na stari televizor. Tada mu svejedno ispričah.

— Eh, Amire! — uzdahne.

Pokazalo se da nisam imao prilike predugo mozgati o onome što se zbilo.

Jer nešto kasnije toga tjedna Baba se prehladio.

Počelo je suhim kašljem i šmrcañjem. Šmrcañje gaje prošlo, ali kašalj nije. Iskašljao bi se u rupčić i strpao ga u džep. Stalno sam ga nagovarao da se ide pregledati, ali bi otklonio pomisao na to odmahnuvši rukom. Mrzio je liječnike i bolnice. Koliko sam znao, jedini put kad je Baba bio kod liječnika, bilo je u Indiji kad je dobio malariju.

A tada sam ga, poslije dva tjedna, uhvatio kako u zahod iskašljava gvalju krvave sluzi.

— Koliko dugo ti se to već događa? — upitah ga.

— Što imamo za večeru? — upita me.

— Vodim te doktoru.

Premda je Baba bio upravitelj na benzinskoj crpki, vlasnik ga nije zdravstveno osigurao, a Baba to u svojoj nesmotrenosti nije ni tražio. Stoga ga odvedoh u područnu bolnicu u San Joseu. Blijedi liječnik podbuhlih očiju, koji nas je dočekao, predstavio se kao stažist druge godine.

— Izgleda mlađi od tebe i bolesniji od mene — progundā Baba. Stažist nas pošalje da siđemo na rendgen prsnog koša. Kad nas je sestra ponovo pozvala da uđemo, stažist je ispunjavao obrazac.

— Odnosite ovo na ulazni pult — reče brzo žvrljajući.

— Što je to? — upitah.

— Uputnica. Zvrlj žvrlj.

— Za što?

— Plućne bolesti.

— Zašto to?

Dobaci mi brz pogled. Nabije dublje naočale. Opet se vrati žvrljanju.

— Ima mrlju na desnom plućnom krilu. Mora je pogledati.

— Mrlju — ponovih, a prostorija mi se najedanput učini premalom.

— Rak? — doda Baba nehajno.

— Možda. U svakom slučaju, sumnjiva je — ispod glasa će doktor.

— Možete li nam reći nešto više?

— Ne baš. Prvo mora na CAT-pregled, a zatim do pulmologa. — Preda mi uputnicu. — Rekli ste da je vaš otac pušač, je li?

— Da.

On klimnu glavom, pogleda mene pa Babu, a zatim opet mene.

— Pozvat će vas za dva tjedna.

Htio sam ga upitati kako ću dva tjedna živjeti s tom riječju "sumnjiv". Kako ću raditi, učiti? Kako me može slati kući s tom riječju?

Uzeh obrazac i predah ga. Te sam noći čekao da Baba zaspi, a zatim sam složio pokrivač. Upotrijebih ga kao molitveni ćilim. Klanjajući se do poda, recitirao sam napol zaboravljene stihove iz Kurana — stihove koje nas je mula u Kabulu tjerao da učimo napamet — i tražio sam milost od Boga, za kojeg nisam bio siguran da postoji. Zavidio sam tada muli, zavidio mu na vjeri i sigurnosti.

Dva su tjedna prošla, a nitko nije nazvao. A kad sam ja nazvao njih, rekli su da su izgubili uputnicu. Jesam li je sigurno predao? Rekoše da će nazvati u sljedeća tri tjedna. Digao sam halabuku i tri tjedna smo smanjili na jedan tjedan za CAT, a dva za posjet liječniku.

Posjet pulmologu dr. Schneideru tekao je dobro sve dok ga Baba nije upitao odakle je. Dr. Schneider reče da je iz Rusije. Babi popuste kočnice.

— Ispričajte nas, doktore — rekoh odvukavši Babu u stranu. Dr. Schneider se nasmiješi i povuče se jedan korak još uvijek držeći stetoskop u ruci.

— Baba, čitao sam u čekaonici biografiju dr. Schneidera. Rođen je u Michiganu. U Michiganu! Amerikanac je, mnogo više Amerikanac nego što ćemo ti i ja ikad biti.

— Ne zanima me gdje je rođen. On je Rus — reče Baba iskrivljujući lice kao da izgovara psovku. — Njegovi roditelji su Rusi, djed i baka su mu bili Rusi. Kunem se na tvoju majku, slomit ću mu ruku ako me samo pipne.

— Roditelji dr. Schneidera su pobjegli iz Šoravi, zar ne shvaćaš? Pobjegli su!

Ali Baba nije htio ni čuti. Katkad mislim da je jedino što je volio toliko koliko svoju pokojnu ženu bio Afganistan, njegova pokojna zemlja. Gotovo sam zavrištao od bijesa. Ipak, samo sam uzdahnuo i obratio se dr. Schneideru:

— Žalim, doktore. Neće ići.

Sljedeći pulmolog, dr. Amani, bio je Iranac i Baba ga je prihvatio. Dr. Amani, ljubazan čovjek krivudava brka i sijede grive od kose, reče nam daje pregledao snimke CAT-a i da će morati izvesti zahvat zvan bronhoskopija, da uzme komadić plućne mase za patologiju. Odredio ju je za sljedeći tjedan. Zahvalih mu i pomogoh Babi da izađe iz ureda razmišljajući kako ću sad cijeli tjedan živjeti s novom riječju "masa", još sablasnijom od riječi "sumnjiv". Poželio sam daje Soraja sa mnom.

Pokazalo se da rak, kao i sotona, ima mnogo imena. Babin se zvao "karcinom malih stanica pluća". Uznapredovali. Neizlječiv operativnim putem. Baba upita dr. Amanija za prognozu. Dr. Amani se ugrize za usnu i upotrijebi riječ "težak".

— Dakako, tu je kemoterapija — reče. — Ali to bi bilo samo palijativno.

— Što to znači? — upita ga Baba. Dr. Amani uzdahne.

— Znači da ne bi promijenila krajnji ishod, nego ga samo odgodila.

— To je jasan odgovor, dr. Amani. Hvala vam na tome — reče Baba. — Ali ne želim na kemoterapiju.

Na licu mu je bio onaj isti odlučni izraz kao i onoga dana kad je bacio snop bonova za hranu na stol gospođe Dobbins.

— Ali Baba...

— Nemoj mi protusloviti na javnom mjestu, Amire. Nikad. Što ti misliš, tko si?

Kiša o kojoj je general Taheri govorio na sajmu kasnila je nekoliko tjedana, ali kad smo izašli iz ordinacije dr. Amanija, automobili u prolazu zalijevali su pločnike mutnom vodom. Baba zapali cigaretu. Pušio je cijelim putem do automobila i cijelim putem do kuće.

Dok je gurao ključ u bravu na hodniku, rekoh mu:

— Volio bih da barem probaš ići na kemoterapiju, Baba.

Baba vrati ključeve u džep, i izvuče me s kiše pod prugastu tendu zgrade. Pritisne mi prsa rukom kojom je držao cigaretu.

— Bas! Donio sam odluku!

— A ja, Baba? Što da ja radim? — rekoh dok su mi na oči navirale suze.

Gadljiv izraz preleti njegovim kišom natopljenim licem. Istim me je pogledom gledao kad bih kao dijete pao, ogrebao koljena i plakao. Tada kao i sada, izazvao ga je plač.

— Imaš dvadeset i dvije godine, Amire! Odrastao si čovjek! Ti... — Zausti i zatvori usta, opet zausti, predomisli se. Nad nama je kiša udarala o platnenu tendu. — Kažeš ti, što će biti s tobom? Svih sam te ovih godina nastojao naučiti da ne postavljaš to pitanje.

Otvori vrata. Opet se okrene meni. — I još nešto. Nitko ne smije znati za ovo, jesi li me čuo? Nitko. Ne želim ničiju samilost.

Zatim nestane u mračnom predvorju. Ostatak toga dana pušio je cigaretu za cigaretom pred televizorom. Nisam znao kome prkosi. Meni? Dr. Amaniju? Ili možda Bogu, u kojeg nikad nije vjerovao?

Neko vrijeme ni rak nije mogao Babu spriječiti da dolazi na sajam. Subotom smo obilazili kućne rasprodaje, Baba kao vozač a ja kao navigator, i nedjeljom izlagali kupljene predmete. Lampe od mjedi, rukavice za bejzbol, skijaške jakne potrganih rasporaka. Babaje pozdravljao poznanike iz domovine, a ja sam se pogađao s kupcima oko dolara ili dva. Kao da je išta od toga bilo važno. Kao da

se dan kad ću postati siročče nije svakim zatvaranjem dućana sve više primicao.

Katkad bi general Taheri i njegova žena prošli pored nas. General, vječiti diplomat, pozdravio bi me uz osmijeh i svojim dvostrukim stiskom ruke. Ali u vladanju hanum Taheri nastupila je nova šutnja. Šutnja koju su narušavali samo njezini skriveni, malodušni osmijesi i potajni apologetični pogledi koje mi je upućivala kad je general bio zaokupljen nečim drugim.

Sjećam se tog razdoblja kao vremena mnogih svojih "prvih puta". Prvi put sam čuo Babu kako stenje u zahodu. Prvi put sam pronašao krv na njegovu jastuku. U više od tri godine što je Baba vodio benzinsku crpku, nikad nije zatražio bolovanje. Još jedan presedan.

Na Noć vještica te godine Baba se do subotnjeg poslijepodneva toliko umarao da bi ostao čekati za upravljačem dok sam ja išao na pregovore oko onog otpada. Na Dan zahvalnosti bio je gotov već prije podneva. Kad su se na travnjacima pred kućama pojavile saonice i umjetni snijeg na duglazijama, Babaje ostajao kod kuće, a ja sam vozio volksivagenov autobus sam gore-dolje po poluotoku.

Katkad su na sajmu afganski poznanici komentirali kako je Baba izgubio na težini. Isprva su to bili komplimenti. Čak su ga pitali za tajnu njegove dijete. Ali su pitanja i komplimenti prestali kad gubitak mase nije prestao. Kad su kilogrami i dalje nestajali. I nestajali. Kad su mu obrazi upali. I kad su mu se sljepoočnice istopile. Oči su mu se povukle u duplje.

Tada je, jedne hladne nedjelje, nedugo nakon Nove godine, Baba prodavao sjenilo lampe krupnom Filipincu dok sam ja kopao po volksivagenu tražeći pokrivač kojim ću mu pokriti noge.

— Hej, ovom čovjeku je potrebna pomoć! — prestrašeno će Filipinac. Okrenuh se i vidjeh da Baba leži na zemlji. Ruke i noge su mu se trzale.

— Komak! — zavapih. U pomoć. Otrčah do Babe. Na usta mu je izbila pjena, a niz bradu mu se cijedila pjenušava slina. U prevrnutim mu se očima vidjele samo bjeloočnice.

Ljudi su hitali k nama. Čuo sam kako je netko rekao riječ "Napadaj". Netko drugi po vikne:

— Zovite hitnu!

Začuh topot nogu. Nebo se zamračilo od gomile koja se sjatila oko nas.

Babina je slina postala crvena. Grizao se za jezik. Kleknuh do njega, zgrabih ga za ruke i rekoh mu da sam tu, ovdje sam, Baba, bit ćeš ti u redu, evo sam do tebe. Kao da sam tepanjem mogao umiriti grčeve u njemu. Nagovoriti ih da ostave mojeg Babu na miru. Osjetih vlagu na koljenima. Vidjeh da mu je mjehur popustio. Pssst, Baba džan, ovdje sam. Tvoj sin je uz tebe.

* * *

Liječnik, sijede brade i potpuno ćelav, izvuče me iz prostorije.

— Želim s vama pogledati CAT vašega oca — reče.

Stavi filmove na osvijetljenu ploču u hodniku i gumaticom olovke pokaže mi slike Babina raka, poput policajca koji mi pokazuje sliku ubojice obitelji žrtve. Babin je mozak na tim slikama izgledao poput presjeka velikog oraha prorešetanog sivim točkama oblika teniske loptice.

— Kao što vidite, rak je metastazirao. Morat će uzimati steroide da smanji otjecanje mozga i lijekove protiv napadaja. A preporučujem i palijativnu radijaciju. Zna li što to znači?

Rekoh da znam. Postao sam vičan razgovorima o raku.

— Onda dobro — reče. Provjeri svoj dojavljivač. — Moram ići, ali možete me dozvati na interfon bude li kakvih pitanja.

— Hvala vam.

Noć sam proveo na stolici uz Babinu postelju.

Sljedećeg jutra čekaonica uz hodnik bila je puna Afganaca. Mesar iz Newarka. Inženjer koji je s Babom radio na njegovu sirotištu. Stali su u red i tihim šaptom Babi izražavali poštovanje. Poželjeli su mu brz oporavak. Baba je tad bio budan. Slab i umoran, ali budan.

Sredina dopodneva. Došli su general Taheri i njegova žena. S njima i Soraja. Pogledasmo se i istovremeno skrenusmo poglede.

— Kako si, prijatelju? — zapita general Taheri hvatajući Babu za ruku.

Baba pokaže na intravenoznu cijev koja mu je visila iz ruke. Slabašno se osmjehnu. General mu uzvрати osmijeh.

— Niste se svi trebali opterećivati — prevali Baba.

— Nije to nikakvo opterećenje — ustvrdi hanum Taheri.

— Ni najmanje. Nego, važnije je da nam kažeš trebaš li što. Pitaj me kao što bi pitao brata.

Sjetih se što je Baba jednom rekao za Paštune. Možda smo tvrdoglavi, i znam da smo suviše ponosni, ali u trenucima nevolje, vjeruj mi da se ne bi oslonio ni na koga radije nego na Paštuna.

Baba zavrti glavom na jastuku.

— Vaš dolazak ovamo razvedrio mi je vid. General se nasmiješi i stegne Babi ruku.

— Kako si ti, Amir džan? Trebaš li što?

Tako me nekako gledao, ljubaznim pogledom...

— Ne, hvala, general sahib. Sasvim sam...

Grlo mi se stegne i suze mi navru na oči. Pojurih iz sobe.

Plakao sam u hodniku pored osvijetljene ploče, gdje sam noć prije vidio lice ubojice.

Babina se vrata otvore i iz prostorije izađe Soraja.

Stane pokraj mene. Nosila je sivi džemper i traperice. Kosa joj je bila raspuštena. Poželjeh naći utjehu u njezinim rukama.

— Tako mi je žao, Amire — reče. — Svi smo znali da nešto ne valja, ali nismo imali pojma da je ovako.

Obrisah oči rukavom.

— Nije htio da itko zna.

— Trebaš li štogod?

— Ne.

Nastojao sam se osmjehnuti. Svoju ruku položi na moju. Nas prvi dodir. Uzeh je. Prinijeh je licu. Očima. Pustih je.

— Bolje da se vratiš unutra ili će me tvoj otac spopasti. Ona se nasmiješi i klimne glavom.

— Trebala bih. Okrene se da pođe.

— Soraja.

— Da?

— Sretan sam što si došla. To mi... beskrajno mnogo znači.

Nakon dva dana pustili su Babu kući. Dovedi su specijalista, takozvanog onkologa za zračenje, da Babu nagovori na liječenje zračenjem. Baba je to odbio. Nastojali su mene nagovoriti da nagovorim njega. Ali vidio sam izraz na Babinu licu. Zahvalio sam im, potpisao njihove obrasce i poveo Babu kući u svojem Ford Torinu.

Te večeri Baba je ležao u fotelji pokriven vunanim pokrivačem. Donio sam mu čaja i prženih badema. Uhvatio sam ga rukama oko leđa i podigao ga s premalo napora. Njegova je lopatica pod mojim prstima bila poput ptičjeg krilca. Navukoh mu pokrivač natrag na prsa, gdje mu je tanka koža bila napeta preko rebara.

— Mogu li još što učiniti za tebe, Baba?

— Ne, bocem. Hvala ti. Sjedoh do njega.

— Bi li onda ti nešto učinio za mene ako nisi previše iscrpljen?

— Što to?

— Želim da ideš u hastegari. Želim da generala Taherija zaprosiš za ruku njegove kćeri.

Babine se suhe usne razvuku u osmijeh. Trunak zelenila na uvelom listu.

— Siguran si?

— Sigurniji nego u išta dosad.

— Razmislio si o tome?

— Balai, Baba.

— Dodaj mi onda telefon. I moj notes. Trepnuh.

— Sad odmah?

— Nego kad? Nasmiješih se.

— Dobro.

Dodah mu telefon i crnu knjižicu u koju je Baba črčkao brojeve svojih afganskih prijatelja. Potraži Taherijeve. Bira broj. Prinese slušalicu uhu. Srce mi je u prsima izvodilo piruete.

— Džamila džan? Salam alaikum — reče. Predstavi se. Zastane. — Mnogo bolje, hvala. Kako je divno od vas što ste došli.

— Neko je vrijeme slušao. Klimne glavom. — Upamtit ću to. Hvala vam. Je li general sahib kod kuće? Stanka. — Hvala.

Migne prema meni. Iz nekog se razloga htjedoh nasmijati. Ili vrisnuti. Prinesoh korijen dlana ustima i zagrizoh. Baba se potiho nasmije kroz nos.

— General sahib. Salam alaikum. Da... mnogo, mnogo bolje ... Balai ... Vrlo ljubazno od vas. General sahib, zovem te da pitam bih li sutra ujutro mogao posjetiti tebe i hanum Taheri. Riječ je o razlogu časti... Da ... Jedanaest sati sasvim odgovara. Doskora. Hoda hafez.

Spusti slušalicu. Gledali smo se. Iz mene provali hihot. Zahvati i Babu.

Baba namoči kosu i začušlja je. Pomogoh mu da navuče čistu košulju i svezah mu kravatu. Primijetio sam dva palca praznog prostora između dugmeta ovratnika i Babina grla. Pomislih na sav onaj prazni prostor koji će Baba ostaviti za sobom kad ode, i natjerah se da mislim o nečemu drugom. Još uvijek je tu. Još nije otišao. A danje za lijepe misli. Sako njegova smeđeg odijela, onoga koje je nosio na mojoj maturi, visio je na njemu — previše se Babe otopilo da bi ga popunilo. Morao sam mu podvrnuti rukave. Sagnuh se i svezah mu vezice.

Taherijevi su stanovali u ravnoj prizemnici u stambenoj zoni Fremonta, znanj po tome što u njoj borave mnogi Afganci. Imala je zatvorene izbojke, šiljast krov i ograđen trijem, na kojem sam vidio geranije u vazama. Generalov sivi kombi bio je parkiran na kolnom prilazu.

Pomogao sam Babi da izađe iz forda i vratio se za upravljač. On se nagne kroz suvozački prozor.

— Budi kod kuće! Nazvat ću te za sat vremena.

— Dobro, Baba — rekoh. — Sretno! Nasmiješi se.

Odvezoh se. U retrovizoru Babaje šepesao prilazom Taheri -jevih na svoju posljednju očinsku dužnost.

* * *

Ushodao sam se dnevnim boravkom našega stana očekujući Babin poziv. Petnaest koraka dužine. Deset i pol koraka širine. Što ako me general odbije? Što ako me mrzi? Svaki čas sam ulazio u kuhinju pogledavajući na sat na peći.

Telefon zazvoni čas prije podneva. Bio je to Baba.

— Onda?

— General je pristao.

Iz mene provali suspregnut dah. Sjedoh. Ruke su mi se tresle.

— Zar zbilja?

— Da, ali Soraja džan je gore u sobi. Želi najprije razgovarati s tobom.

— Dobro.

Baba nekome nešto dobaci i začuje se dvostruki škljocaj kad spusti slušalicu.

— Amire? — Sorajin glas.

— Salam.

— Moj otac je pristao.

— Znam — rekoh. Prebacih slušalicu u drugu ruku. Smiješio sam se. — Tako sam sretan. Ne znam što da kažem.

— I ja sam sretna, Amire. Ja... ne mogu vjerovati da se ovo događa.

Nasmijah se.

— Znam.

— Slušaj — reče. — Želim ti nešto reći. Nešto što moraš znati prije nego što...

— Nije me briga.

— Moraš znati. Ne želim da počnemo s tajnama. A radije bih da to čuješ od mene.

— Ako ti je tako lakše, reci mi. Ali time se ništa neće promijeniti.

Na drugom kraju zavlada duga šutnja.

— Kad smo živjeli u Virginiji, pobjegla sam s jednim Afgancem. Bilo mi je tada osamnaest godina... bila sam buntovna... glupa, a on je... bio na drogama... Živjeli smo zajedno gotovo mjesec dana. Svi su Afganci u Virginiji o tome pričali. — Padar nas je naposljetku pronašao. Pojavio se na vratima i... natjerao me da se vratim kući. Bila sam histerična. Vikala. Vrištala. Govorila mu da ga mrzim. — Uglavnom, došla sam kući i...

— plakala je. — Oprosti. — Čuo sam kako je odložila slušalicu. Ispuhala nos. — Ispričavam se. Vratila se promuklim glasom.

— Kad sam se vratila kući, saznala sam da je majka doživjela srčani udar. Desna strana lica bila joj je uzeta i... osjećala sam se tako kriva. Nije to zaslužila. — Padar nas je nedugo nakon toga preselio u Kaliforniju.

Uslijedi šutnja.

— Kako sada stojite ti i tvoj otac? — upitah je.

— Oduvijek smo imali razmirice, još ih uvijek imamo, ali zahvalna sam mu što je tog dana došao po mene. Uistinu vjerujem da me spasio. — Ušuti. — Dakle, da li ti ovo što sam ti ispričala smeta?

— Malo — rekoh. Dugovao sam joj istinu u tom pogledu. Nisam joj mogao lagati i reći da moj ponos, moj iftihar, nije nimalo pogođen time što je bila s muškarcem dok ja nisam nikad bio sa ženom u krevetu. Malo mi to jest smetalo, ali dosta sam o tome razmišljao onih tjedana prije nego što sam zamolio Babu da ide u hastegari. A na kraju pitanje koje mi se uvijek javljalo bilo je ovo: "Kako bih ja od svih ljudi mogao nekome zamjeriti na prošlosti?"

— Smeta li ti to toliko da ćeš se predomisлити?

— Ne, Soraja. Ni izdaleka — odvratih. — Ništa od onog što si mi ispričala ne mijenja ništa na stvari. Želim da se vjenčamo.

Ona brižne u plač.

Zavidio sam joj. Njezina je tajna iznesena. Izrečena. Obradena. Zaustih i gotovo joj rekoh kako sam izdao Hasana, lagao, otjerao ga i razvrgnuo četrdesetogodišnju vezu između Babe i Alija. Ali odoljeh. Smatrao sam da je po mnogo čemu Soraja Taheri bolja osoba od mene. Hrabrost je bila tek jedna od tih značajki.

Kad smo sljedeće večeri stigli u dom Taherijevih, na lafz, obred "prisege", morao sam parkirati forda na drugoj strani ulice. Prilaz je već bio zakrčen automobilima. Nosio sam modro odijelo koje sam kupio dan ranije, nakon što sam Babu doveo iz hastegari. Provjerih u retrovizoru kako mi je svezana kravata.

— Izgledaš mi hoštip — reče Baba. Pristao.

— Hvala, Baba. Jesi li dobro? Imaš li snage za ovo?

— Snage? Ovo je najsretniji dan u mojem životu, Amire — reče umorno se smiješeći.

Čuo sam žamor s druge strane vrata, smijeh i tihu afgansku glazbu. Zvučalo je to kao klasična gazela Ustada Sarahanga. Pozvonih. Kroz zavjese prozora u predsoblju proviri neko lice, a zatim nestane.

— Evo ih! — začuh ženski glas. Zamor utihne. Netko ugasi glazbu. Hanum Taheri otvori vrata.

— Salam alaikum — reče sva ozarena. Vidjeh da sije napravila trajnu frizuru i da nosi elegantnu crnu haljinu do gležnjeva. Kad sam stupio u predsoblje, oči joj se ovlažiše. — Tek si ušao u kuću, a ja već plačem, Amir džan — reče. Utisnuh joj poljubac u ruku, baš kao što me Baba uputio prethodne večeri.

Povela nas je jarko osvijetljenim hodnikom do dnevnog boravka. Na zidovima obloženima drvom vidjeh slike ljudi koji će postati moja obitelj — mladu, natapiranu hanum Taheri i generala — sa slapovima Niagare u pozadini; hanum Taheri u bešavnoj haljini, general u sakou uskih revera i s tankom kravatom, guste i crne kose. Soraja, koja se upravo penje na drveni tobogan smrti, maše i smiješi se. Sunce se odbija sa srebrnih žica na njezinim zubima. Fotografija generala, pristala u kompletnoj vojnoj odori, dok se rukuje s jordanskim kraljem Huseinom. Portret Zahir Šaha.

Dnevni boravak bio je pun ljudi, dvadesetak gostiju na stolicama raspoređenim duž zidova. Kad je Baba ušao, svi ustadoše. Krenusmo uokolo po sobi, Baba na čelu, ja polako za njim rukujući se i pozdravljajući goste. General, i dalje u svojem sivom odijelu, i Baba se zagrliše, blago se tapšući po leđima. Prigušenim glasovima rekoše salam.

General je na mene položio ispruženu ruku i znalački se nasmiješio, kao da veli: "E, tako se to radi, to je pravi način, afganski način, bačem". Poljubismo se triput u obraz.

Sjedili smo u krcatoj sobi, Baba i ja jedan do drugoga, preko puta generala i njegove žene. Babino je disanje postalo nepravilno i stalno je rupčićem brisao znoj s čela i vlasišta. Vidio je da ga gledam i natjerao se na usiljen smiješak.

— Dobro sam — izusti.

U skladu s tradicijom, Soraje nije bilo.

Usljedi nekoliko trenutaka čavrljanja i neobavezna žamora sve dok se general nije nakašljao. Prostorija utihne i svi smjerno oboriše poglede. General klimne glavom prema Babi.

I Baba se nakašlje. Kad je počeo, nije mogao govoriti u potpunim rečenicama a da ne zastane da uzme zraka:

— General sahib, hanum Džamila džan... moj sin i ja s velikom smo poniznošću... došli danas u vašu kuću. Vi ste... časni ljudi iz istaknutih uglednih obitelji... i ponosne loze. Dolazim donoseći tek golemi ihtiram... i najviše poštovanje prema vama, imenima vaše obitelji i sjećanju na vaše pretke. — Zastane. Uzme zraka. Obriše čelo. — Amir džan je moj jedini sin... moj jedinac i bio mi je dobar sin. Nadam se da će se pokazati... dostojnim vaše dobrote. Molim vas da počastite mene i Amir džana... i primite mojega sina u svoju obitelj.

General pristojno klimnu glavom.

— Počašćeni smo što možemo poželjeti dobrodošlicu u našu obitelj sinu čovjeka kao što ste vi — reče. — O vašem se ugledu svuda pronosi glas. U Kabulu sam bio vaš ponizni obožavatelj i ostajem to do danas. Čast nam je što će se vaša i naša obitelj sjediniti. — A tebe, Amir džan, pozdravljam u svojem domu kao sina, kao supruga svoje kćeri, koja je nur u oku mome. Tvoja bol bit će naša bol, tvoja radost naša. Nadam se da ćeš svoju halu Džamilu i mene doživjeti kao druge roditelje, i molim se za sreću tvoju i naše krasne Soraje džan. Oboje imate naš blagoslov.

Svi zapljeskaše i na taj znak glave se okrenu hodniku. Na taj sam trenutak čekao.

Soraja se na kraju pojavi, odjevena u prekrasnu tradicionalnu, crvenu afgansku nošnju dugih rukava i zlatnih opšava. Baba me zgrabi za ruku i stisne je. Hanum Taheri brižne u plač. Polako, Soraja nam je prilazila na čelu povorke mladih rođakinja.

Poljubi mojeg oca u ruke. Napokon sjede do mene oborena pogleda.

Aplauz utihne.

U skladu s tradicijom Sorajina je obitelj trebala prirediti zabavu u povodu zaruka, obred širini-hori ili jedenje slatkiša. Zatim bi uslijedilo razdoblje zaruka, koje bi potrajalo nekoliko mjeseci. Zatim vjenčanje koje bi platio Baba.

Svi smo se složili da ćemo Soraja i ja preskočiti širini-hori. Svi su znali razlog pa ga nitko nije naglas izgovorio: Baba nije imao još toliko mjeseci života.

Dok su se nastavljale pripreme za vjenčanje, Soraja i ja nismo nijedanput izašli sami — budući da još nismo bili vjenčani, čak nismo obavili ni širini-hori, smatralo se to nepriličnim. Stoga sam se morao zadovoljiti odlascima k Taherijevima s Babom na večeru. Sjedenjem sučelice Soraji za stolom. Zamišljanjem kako će to biti: osjetiti njezinu glavu na svojim prsima. Mirisati njezinu kosu. Ljubiti je. Voditi ljubav s njom.

Babaje potrošio 35.000 dolara, stoje bila gotovo bilanca njegove životne uštedevine, na avrusi, obred vjenčanja. Unajmio je veliku afgansku dvoranu za slavlja u Fremontu — vlasnik gaje poznavao iz Kabula i dao mu velik popust. Babaje platio za čile, naše jednake vjenčane vrpce, i za dijamantni prsten koji sam odabrao. Kupio mi je smoking i tradicionalno zeleno odijelo za niku — obred polaganja prisege.

Uza sve bjesomučne pripreme za svadbenu večer, srećom uglavnom u nadležnosti hanum Taheri i njezinih prijateljica, iz tog se vremena sjećam tek nekih trenutaka.

Sjećam se naše nike. Sjedili smo za stolom. Soraja i ja odjeveni u zeleno — boju islama, ali i boju proljeća i novih početaka. Nosio sam odijelo, Soraja (jedina žena za stolom) haljinu dugih rukava i koprenu. Baba, general Taheri (ovoga puta u odijelu) i nekoliko Sorajinih ujaka i stričeva bilo je također prisutno. Soraja i ja sjedili smo oborenih pogleda, ispunjeni svečanim poštovanjem, tek se povremeno postrance pogledavajući. Mula je ispitivao svjedoke i čitao stihove iz Kurana. Izgovorismo svoje zavjete. Potpisasmo vjenčane listove. Jedan Sorajin ujak iz Virginije, Sarif džan, brat hanume Taheri, reče mi da živi u SAD-u više od dvadeset godina. Radio je za INS i oženio Amerikanku. Bio je i pjesnik. Taj čovječuljak pticolika lica i paperjaste kose pročitao je podulju pjesmu posvećenu Soraji nadrljanu na hotelskom papiru.

— Va va, Šarif džan — klicali su svi kad je završio.

Sjećam se kako smo pristupili pozornici, ja u odijelu a Soraja u bijelom parijskom koprenom, držeći se za ruke. Babaje hramao uz mene, general i njegova žena uz svoju kćer. Povorka ujaka, stričeva, teta, bratića i sestrični slijedila je dok smo se kretali dvoranom razmičući more gostiju koji su pljeskali, trepući od bljeskanja fotoaparata. Jedan od Sorajinih bratića, sin Šarif džana, držao nam je Kuran nad glavama dok smo se polako probijali. Iz zvučnika je dopirala svadbena pjesma ahesta boro, ista ona koju je ruski vojnik u mitnici u Mahiparu pjevao one noći kad smo Baba i ja otišli iz Kabula.

Pretvori jutro u ključ i baci ga u zdenac, Plovi polako, mjeseci moj, plovi polako, Nek' jutarnje sunce zaboravi granuti na istoku, Plovi polako, mjeseci moj, plovi polako!

Pamtim kako sam sjedio na divanu postavljenom na pozornicu poput prijestolja, držeći Soraju za ruku, dok nas je gledalo tristo i nešto lica. Obavili smo ajenu masšaf, gdje nam dadoše ogledalo, i prebaciše koprenu preko lica tako da smo samo mi mogli gledati odraz jedno drugoga. Gledajući u Sorajino nasmiješeno lice u tom ogledalu u trenutnoj intimnosti vela, prošaptah joj prvi put da je volim. Na njezinim se obrazima zažari rumen poput kane.

U mislima vidim šarolike pladnjeve ćevapa od čopana, šole-gošti i jarkonarančaste riže. Vidim Babu kako se smiješi između nas na divanu. Pamtim muškarce u kolu kako, natopljeni znojem, plešu tradicionalni atan, poskakuju okrećući se sve brže u grozničavom tempu table, sve dok ih nije ostala tek nekolicina, dok su ostali iscrpljeni odustali. Sjećam se da sam poželio daje Rahim Kan tu.

I sjećam se da sam se pitao je li se i Hasan oženio. Ako jest, čije lije lice on vidio u zrcalu ispod vela? Čije je kanom oslikane ruke držao?

Oko 2 sata ujutro zabava je iz dvorane prešla u Babin stan. Opet je potekao čaj, a glazba je svirala sve dok susjedi nisu pozvali policiju. Poslije, noću, ni sat vremena prije svitanja, gosti su napokon otišli. Soraja i ja smo prvi put legli zajedno. Cijelog sam života bio u muškom društvu. Te sam noći otkrio nježnost žene.

Soraja je sama predložila da se preseli k Babi i meni.

— Mislio sam da ćeš htjeti da živimo u svojem stanu — rekoh.

— Dok je kaka džan tako bolestan? — reče ona. Njezine su mi oči govorele da tako ne može započeti brak. Poljubih je. — Hvala ti.

Soraja se posvetila skrbi za mojega oca. Ujutro mu je pravila tost i čaj i pomagala mu da ustane iz postelje i legne u nju. Davala mu je tablete protiv bolova, prala mu odjeću, svakog mu poslijepodneva iz novina čitala međunarodnu rubriku. Kuhala mu je omiljeno jelo, krumpirovu šorvu, premda je mogao pojesti jedva više od nekoliko žličica, i svakog gaje dana vodila u kratku šetnju kroz četvrt, a kad je postao vezan za postelju, svakog ga je sata okretala da me dobije dekubitus.

Jednog sam se dana vratio iz apoteke s Babinim tabletama morfija. Kad sam zatvorio vrata, zatekoh Soraju kako nešto žurno gura pod Babin pokrivač.

— Vidio sam to! Što to radite vas dvoje? — rekoh.

— Ništa — reče Soraja smiješeći se.

— Lažljivice!

Odigoh Babin pokrivač.

— Što je to? — upitah premda mi je bilo jasno čim sam izvukao kožom uvezanu bilježnicu. Prelazio sam prstima preko zlatom protkanih rubova. Prisjetih se vatrometa one večeri na moj trinaesti rođendan, kad mi ju je Rahim Kan poklonio, plamsaje kako šište i praskaju u crvenim, zelenim i žutim kitama.

— Ne mogu vjerovati da znaš tako pisati — reče Soraja. Baba povuče glavu s jastuka.

— Ja sam je nagovorio. Nadam se da se ne ljutiš.

Vratih Soraji bilježnicu i izađoh iz sobe. Baba je mrzio kad plačem.

* * *

Mjesec dana nakon vjenčanja Taherijevi, Šarif, njegova žena Suzy i nekoliko Sorajinih tetaka, došli su u naš stan na večeru. Soraja je napravila sabzi čalou — bijelu rižu sa špinatom i janjetinom. Nakon večere svi smo pili zeleni čaj i kartali se u skupinama od četvero ljudi. Soraja i ja igrali smo sa Sarifom i Suzy za stolićem do divana na kojem je ležao Baba ispod vunenog pokrivača. Gledao me kako se šalim sa Sarifom, Soraju i mene kako ispreplećemo prste, kako joj odmičem neposlušni pramen kose. Vidio sam njegov unutrašnji osmijeh, širok kao nebo u Kabulu kad bi jablani šumili u noći, a vrtove preplavilo zrikanje zrikavaca.

Nešto prije ponoći Baba zatraži da ga premjestimo u postelju. Soraja i ja prebacismo njegove ruke na svoja ramena, a svojima ga obujmismo oko leđa. Kad smo ga spustili, zatraži da Soraja ugasi lampu do uzglavlja. Zatraži da se prignemo, pa poljubi svakog od nas.

— Donijet ću vam morfij i čašu vode, kaka džan — reče Soraja.

— Nemoj večeras — odgovori. — Večeras me ne boli.

— Dobro — reče ona. Navuče mu pokrivač. Zatvorismo vrata. Baba se više nije probudio.

Parkirališna mjesta džamije u Haywardu bila su popunjena do zadnjega. Na ogoljenoj travnatoj poljani iza zgrade, automobili i terenska vozila ostavljeni su u nabacanim gustim redovima. Ljudi su morali voziti tri-četiri ulice sjeverno od džamije da bi našli mjesto za parkiranje.

Muški dio džamije bio je velika četvrtasta prostorija pokrivena afganskim ćilimima i tankim strunjačama raspoređenima u usporedne redove. Muškarci su u koloni ulazili u prostoriju ostavljajući cipele na ulazu i prekrivenih nogu sjedali na strunjače. Mula je na mikrofona pojava sure iz Kurana. Ja sam sjedio do vrata, stoje uobičajeno mjesto za obitelj pokojnika. Do mene je sjedio general Taheri.

Kroz otvorena vrata vidio sam kolone automobila kako se parkiraju odbijajući vjetrobranima sunčevo svjetlo. Iz njih su izlazili muškarci odjeveni u tamna odijela i žene u crnim haljinama, glava umotanih u tradicionalne hidžabe.

Dok su prostorijom odjekivale riječi Kurana, prisjećao sam se stare priče o Babi kako se hrva s medvjedom. Baba se cijeloga života hrva s medvjedima. Izgubio je svoju mladu ženu. Sam podigao sina. Napustio ljubljenu zemlju, svoj volan. Siromaštvo. Sramota. Na kraju je došao medvjed kojeg nije mogao svladati. Pa i tada je izgubio pod svojim uvjetima.

Nakon svakog kruga molitvi, skupine ožalošćenih stale bi u red i pozdravljale me na izlazu. Ja sam ih hvatao za ruke, kako mi je bila dužnost. Mnoge sam od njih jedva poznavao, uljudno sam se smiješio, zahvaljivao im na njihovim željama, slušao sve što su htjeli reći o Babi.

— ... pomogao mi izgraditi kuću u Taimaniju...

— ... blagoslovljen budi...

— ... obratiti nikome drugome, a on mi je pozajmio...

— ... pronašao mi posao... jedva me poznavao...

— ... mi je poput brata...

Slušajući ih, shvatio sam da je velik dio onoga tko sam ja i što sam bio određen Babom i tragovima koje je ostavio u ljudskim životima. Cijeloga života bio sam "Babin sin". Sada ga više nije bilo. Baba mi više nije mogao pokazivati put; morao sam pronaći vlastiti.

Pomisao na to me užasavala.

Ranije, kod ukopnog mjesta na malom, muslimanskom dijelu groblja gledao sam kako Babu spuštaju u raku. Mula i još jedan čovjek upustili su se u raspravu oko toga koji je ispravni ajet iz Kurana prigodom pokopa. Situacija bi se zaoštrila da se nije umiješao general Taheri. Mula je izabrao ajet i izrecitirao ga upućujući onome drugome prijeke poglede. Gledao sam kako bacaju prvu lopatu zemlje u raku. Tada sam otišao. Otišao sam do druge strane groblja. Sjeo sam u sjenu crvenog javora.

Posljednji su ožalošćeni odali počast i džamija je bila prazna, ne računajući mulu koji je isključivao mikrofon i umatao svoj Kuran u zelenu tkaninu. General i ja izađosmo na sunce kasnog popodneva. Silazili smo niza stube pored muškaraca što su u skupinama pušili. Hvatao sam ulomke njihovih razgovora, o nogometnoj utakmici u Union Cityju sljedeće subote, o novom afganskom restoranu u Santa Clari. Život je već tekao dalje ostavljajući Babu za sobom.

— Kako si, bačem? — upita me general Taheri. Zaškrgutah zubima. Progutah suze koje su cijeli dan prijetile da će izbiti.

— Idem po Soraju — rekoh.

— Dobro.

Uputih se prema ženskoj strani džamije. Soraja je stajala na stubama s majkom i dvije žene, kojih sam se kao kroz maglu sjećao sa svadbe. Mahnuh joj. Ona nešto reče majci i priđe mi.

— Hoćemo li se prošetati?

— Svakako. Uze me za ruku.

Šutke smo hodali niz krivudavu pošljunčanu stazu omeđenu niskom živicom. Sjedili smo na klupi i gledali stariji par kako kleči uz grob i stavlja kiticu tratinčica na nadgrobni kamen.

— Soraja.

— Da?

— Nedostajat će mi.

Ona mi stavi ruku u krilo. Babina je čila blistala na njezinu prstenjaku. Iza nje vidio sam ljude koji su oplakivali Babu kako kreću prema Misson Boulevardu. Ubrzo ćemo i mi otići i Baba će prvi put ostati sasvim sam.

Soraja me privuče sebi i napokon mi navru suze.

Budući da Soraja i ja nismo imali razdoblje zaruka, veći dio onoga što sam doznao o Taherijevima saznao sam nakon što sam postao član te obitelji. Doznao sam, na primjer, da general jedanput mjesečno pati od neizdrživih migrena koje traju i po tjedan dana. Kad bi ga spopala glavobolja, general bi se povukao u sobu, svukao odjeću sa sebe, ugasio svjetlo, zaključao vrata i nije izlazio dok bol ne bi popustila. Nikome nije bilo dopušteno da uđe, nitko nije smio ni pokucati. Napokon bi izašao, ponovo odjeven u sivo odijelo, šireći vonj spavanja i posteljine, podbuhlih, krvlju podlivenih očiju. Od Soraje sam doznao da, otkad pamti, on i hanum Taheri spavaju u odvojenim sobama. Doznao sam da zna biti sitničav, kao kad bi uzeo zalogaj kurme koju bi njegova žena stavila pred njega, uzdahnuo i odgurnuo je.

— Napraviti ću ti nešto drugo — rekla bi hanum Taheri, ali on je ne bi gledao. Durio bi se jedući samo kruh i luk. Soraja bi zbog toga bjesnjela, a njezina majka plakala. Soraja mi za njega reče da uzima

antidepresive. Doznao sam da obitelj uzdržava zahvaljujući socijalnoj pomoći i da u SAD-u nikad nije bio zaposlen. Radije je primao vladine dotacije nego da se ponižava poslovima nepriličnima za čovjeka njegova ranga. Sajam mu je bio puki hobi, način da se druži sa zemljacima. General je vjerovao da će Afganistan prije ili kasnije biti oslobođen i monarhija ponovo uspostavljena, a njegove usluge da će opet biti tražene. Stoga je svakoga dana odijevao sivo odijelo, navijao džepni sat i čekao.

Doznao sam da je hanum Taheri, koju sam sad zvao hala Džamila, u Kabulu nekoć bila čuvena po čarobnom glasu. Premda nikad nije profesionalno pjevala, imala je za to dara. Doznao sam da pjeva narodne pjesme, gazele, čak i rage, što je obično bila muška domena. Ali, koliko god je general volio slušati glazbu, zapravo posjedovao bogatu kolekciju klasičnih kazeta gazela afganskih i indijskih izvođača, smatrao je da pjevanje treba prepustiti onima nižeg ugleda. Jedan od generalovih uvjeta kad su se vjenčali bio je da mu žena nikad ne pjeva u javnosti. Soraja mi reče da je njezina majka htjela pjevati na našem vjenčanju, samo jednu pjesmu, ali general ju je ošinuo jednim od svojih pogleda te je to pitanje prepušteno zaboravu. Hala Džamila je jedanput tjedno igrala loto i svake večeri gledala Johnnija Carsona. Provodila je dane u vrtu, njegujući ruže, geranije, vitice krumpira i orhideje.

Kad sam se vjenčao sa Sorajom, cvijeće i Johnn Carson pali su u drugi plan. Postao sam novo veselje u životu hale Džamile. Za razliku od generalova rezerviranog i diplomatskog držanja — nije me ispravio kad sam ga nastavio zvati general sahib — hala Džamila nije mi tajila koliko me obožava. Za početak sam saslušao njezin pozamašni niz bolesti, nešto što general odavno nije htio slušati. Soraja mi je rekla da, otkad je majku udarila kap, svako podrhtavanje u njezinim grudima je infarkt, svaki bolni zglob napadaj reumatskog artritisa, a svaki trzaj oka nova kap. Sjećam se kad mi je hala Džamila prvi put spomenula kvrgu u vratu.

— Sutra ću izostati s nastave i odvesti vas k doktoru — rekoh, na što se general nasmiješio i rekao:

— Onda bi mogao zauvijek vratiti knjige, bačem. Liječnički kartoni tvoje hale su poput Rumijevih djela. U svescima.

Nije riječ samo o tome daje našla publiku za svoje monologe o bolestima. Čvrsto vjerujem da bih i dalje uživao njezinu bezrezervnu ljubav da sam uzeo pušku i počinio pokolj. Jer njezino sam srce oslobodio najgore boljke. Izbacio sam iz njega najveći strah svake afganske majke — da nijedan vrli hastegar neće zatražiti ruku njezine kćeri. Da će njezinoj kćeri godine proći u samoći, bez muža, bez djece. Svaka žena treba muža. Čak i ako je ušutkao pjesmu u njoj.

A od Soraje sam doznao pojedinosti o onome što se dogodilo u Virginiji.

Bili smo na svadbi. Sorajin ujak, onaj koji je radio za INS, ženio je svojega sina za afgansku djevojku iz Newarka. Vjenčanje je bilo u istoj onoj dvorani gdje smo, šest mjeseci ranije, Soraja i ja imali svoj avrusi. Sjedili smo među gomilom gostiju i gledali kako mlada prima prstenje od obitelji mladoženje, kad smo načuli razgovor dviju sredovječnih žena, leđima okrenutih nama.

— Kakva divna mladenka — reče jedna od njih. — Pogledaj je samo. Tako magbul, kao mjesec.

— Da — reče druga. — I čedna. Vrla. Bez ranijih momaka.

— Znam, kažem ti. Taj momak je dobro učinio što nije uzeo svoju sestričnu.

Soraja se slomila na putu kući. Zaustaviv Ford sa strane, parkirah ga ispod ulične lampe na Fremont Boulevardu.

— Nema veze — rekoš razmičući joj kosu s lica. — Koga je briga?

— To je tako jebeno nepošteno — provali iz nje.

— Ne misli na to!

— Njihovi sinovi idu u noćne klubove, traže meso i pumpaju svoje cure, imaju nezakonitu djecu i nitko ne kaže ni riječi. Ta dečki se samo malo zabavljaju! Ja sam jedanput pogriješila i najedanput svi govore nang i namus, i moraju mi to nabijati na nos do kraja života.

Obrisah palcem suzu s njezine vilice, tik iznad madeža.

— Nisam ti rekla — poče Soraja otirući suze — ali moj se otac te večeri pojavio s puškom. Rekao mi je... da ima dva metka u magazinu: jedan za njega, a jedan za sebe, ako se ja ne vratim kući. Vrištala sam i svašta izgovorila ocu, govorila mu da me ne može dovijeka držati zatvorenu, da bih najradije daje mrtav. — Suze joj kliznuše između vjeđa. — Doista sam mu to rekla, da bih najradije daje mrtav. — Kad me doveo kući, majka mi se bacila oko vrata i plakala je. Nešto je govorila, ali nisam ništa razumjela jer je tako gutala riječi. Stoga me otac odveo u spavaću sobu i posjeo pred zrcalo na ormaru. Dao mi je škarice i mirnim glasom naložio da ošišam svu kosu. Gledao me dok sam to činila. — Tjednima nisam izlazila iz kuće, a kad jesam, kuda god sam se kretala, čula sam došaptavanje. Bilo je to prije četiri godine i 5000 kilometara daleko, a još uvijek to čujem.

— Ko ih jebe! — rekoš.

Proizvede nekakav zvuk, napola jecaj, napola smijeh.

— Kad sam ti to ispričala na telefon, one noći hastegarija, bila sam sigurna da ćeš se predomisлити.

— Ni govora, Soraja.

Ona se nasmiješi i uze me za ruku.

— Tako sam sretna što sam te našla. Toliko si drugačiji od svakog afganskog tipa kojeg sam upoznala.

— Nemojmo više nikad o tome razgovarati, dobro?

— Dobro.

Poljubih je u obraz i krenuh. Dok sam vozio, pitao sam se po čemu sam ja drugačiji. Možda po tome što su me odgojili muškarci; nisam odrastao u društvu žena i nikad nisam iz prve ruke bio izložen dvostrukim mjerilima po kojem ih afgansko društvo katkad sudi. Možda je to bilo stoga stoje Baba bio tako neobičan afganski otac, neopredijeljeni liberal koji je živio po vlastitim načelima, koji je preskakao ili prihvaćao društvene običaje kako mu je odgovaralo.

Ali mislim da je velik dio razloga zašto nisam mario za Sorajinu prošlost taj što sam imao vlastitu.

Znao sam dobro što je kajanje.

Ubrzo nakon Babine smrti, Soraja i ja smo se preselili u jednosobni stan u Fremontu, samo nekoliko ulica dalje od kuće generala i hale Džamile. Sorajini su nam roditelji za preseljenje darovali smeđi kožni naslonjač i komplet posuđa "Mikasa". General mi je dodatno poklonio novi novcati IBM-ov pisaći stroj. Unutra je ubacio cedulju ispisanu na perzijskom:

Amir džan,

Nadam se da ćeš na ovim tipkama otkriti mnoge priče.

General Ikbal Taheri

Prodao sam Babin volksvagenov autobus i do dana današnjeg nisam više otišao na sajam. Odvezao bih se svakoga petka do njegova groba i katkad bih na nadgrobnom kamenu našao svježu kiticu frezija te bih tako znao da je i Soraja bila tu.

Soraja i ja smo ušli u rutinu i čuda bračnoga života. Dijelili smo četkice za zube i čarape, dodavali jedno drugome jutarnje novine. Ona je spavala na desnoj strani kreveta, a ja sam više volio lijevu. Ona je voljela mekane jastuke, a ja tvrđe. Zobene pahuljice je jela bez ičega, kao grickalice, i zalila bi ih čašom mlijeka.

Tog sam ljeta primljen na državni fakultet San Jose te sam upisao engleski kao glavni predmet. Zaposlio sam se kao čuvar popodnevnih smjene u skladištu namještaja u Sunnvvaleu. Posao je bio dozlaboga dosadan, ali imao je značajnu dodatnu draž — kad bi nakon 18 sati svi otišli i sjene se zavukle među prolaze plastikom presvučenih naslonjača naslaganih do stropa, vadio sam knjige i učio. Tu sam, u uredu namirisanom Pine Solom, u tom skladištu namještaja, započeo pisati svoj prvi roman.

Soraja mi se sljedeće godine pridružila u San Joseu i, na očaj svojeg oca, upisala učiteljski smjer.

— Ne razumijem zašto tako tratiš svoje talente — reče jedne večeri general za stolom. — Jesi li znao, Amir džan, daje u školi dobivala same petice? — Obrati se njoj. — Tako oštroumna djevojka poput tebe mogla bi postati odvjetnica, politologinja. A kad Afganistan, inšalah, postane slobodan, mogla bi pomoći u pisanju novoga ustava. Trebat će tamo mladih darovitih Afganaca poput tebe. Mogli bi ti čak ponuditi mjesto ministrice, s obzirom na obiteljsko prezime.

Primijetio sam kako se Soraja suzdržava, po tome kako joj se lice grči.

— Nisam ja djevojka, padar, nego udana žena. Osim toga, trebat će im i učitelja.

— Svatko može biti učitelj.

— Ima li još riže, madar? — upita Soraja.

Pošto se general ispričao i otišao na sastanak s nekim prijateljima u Haywardu, hala Džamila je nastojala utješiti Soraju.

— On ti želi dobro — reče. — Samo želi da budeš uspješna.

— Tako da se prijateljima može hvaliti svojom kćeri pravnicom. Još jedno odličje za generala! — odvratila Soraja.

— Kakve besmislice govoriš!

— Uspješna — sikne Soraja. — Barem nisam kao on, sa sve četiri u zraku dok se drugi bore protiv Soraja, u očekivanju da se prašina slegne pa da se on može pojaviti i zatražiti svoje zgodno mjesto u vladi. Možda se učiteljstvo ne isplati previše, ali to je ono što želim! To je ono što volim i, uzgred, kudikamo je bolje nego primanje socijalne pomoći.

Hala Džamila se ugrize za jezik.

— Ako te ikad čuje da tako govoriš, neće više s tobom ni riječi prozboriti.

— Ne brini! — odbrusi joj Soraja bacajući ubrus na tanjur. — Neću pozlijediti njegov cijenjeni ego.

* * *

Ljeti 1988, oko šest mjeseci prije povlačenja Sovjeta iz Afganistana, dovršio sam svoj prvi roman, priču o odnosu oca i sina smještenu u Kabulu, napisanu većinom na pisaćem stroju koji mi je poklonio general. Poslao sam ponudu na adrese desetak agenata i zapanjio se jednog dana u kolovozu kad sam otvorio sandučić za pisma i pronašao zahtjev jedne njujorške agencije da pošaljem cjelokupni rukopis. Poslao sam ga sutradan. Soraja je poljubila pomno zapakirani rukopis, a hala Džamila je ustrajala na tome da ga moramo provući ispod Kurana. Reče mi da će za mene obavljati nazr, zavjet da će zaklati ovcu i meso razdijeliti siromašnima ako mi knjiga bude prihvaćena.

— Molim vas, bez nazra, hala džan! — rekoh ljubeći je u lice. — Samo obavite zekat, dajte novac nekome tko ga treba, dobro? Nemojte ubijati ovcu.

Šest tjedana kasnije iz New Yorka me nazvao čovjek po imenu Martin Greenwalt i ponudio se da me zastupa. Samo sam Soraji rekao za to.

— Ali to što imam agenta ne znači da ću biti i objavljen. Tek ako Martin proda knjigu, možemo slaviti.

Mjesec dana kasnije Martin me nazvao i obavijestio da ću postati romanopisac s objavljenom knjigom. Kad sam to prenio Soraji, vrisnula je.

Te smo večeri priredili slavljeničku večeru sa Sorajinim roditeljima. Hala Džamila je napravila ćufte s bijelom rižom i bijeli ferni. General mi orošenih očiju reče da je ponosan na mene. Pošto su general Taheri i njegova žena otišli, Soraja i ja smo slavili uz skupu bocu merlota, koju sam kupio na putu kući — general naime nije odobravao da žene piju alkohol, pa Soraja nije pila u njegovoj nazočnosti.

— I ja sam ponosna na tebe — reče ona podižući čašu prema mojoj. — I kaka bi bio ponosan.

— Znam — rekoh misleći na Babu, želeći da me može vidjeti. Kasnije te noći, nakon što je Soraja zaspala — od vina joj se uvijek spavalo — stajao sam na balkonu i udisao svjež ljetni zrak. Mislio sam na Rahim Kana i na malu poruku podrške koju mi je napisao nakon što mi je pročitao prvu priču. I mislio sam na Hasana. Jednoga dana inšalah bit ćeš velik pisac, rekao mi je jednom prilikom, i ljudi diljem svijeta čitat će tvoje priče. Toliko je dobrote bilo u mojem životu! Toliko sreće. Pitao sam se jesam li zaslužio išta od toga.

Roman je objavljen na ljeto sljedeće godine 1989. i nakladnik me poslao na književnu turneju u pet gradova. Postao sam donekle zvijezda afganske zajednice. Te su se godine Soravi sasvim povukli iz Afganistana. Trebalo je to biti slavno doba za Afgance. Međutim, razbuktao se rat, sada među samim Afganistancima, mudžahedinima, protiv Nadžibulahove sovjetske marionetske vlade, i afganistanske su izbjeglice i dalje jatimice stizale u Pakistan. Te je godine okončan hladni rat, pao je Berlinski zid. Bila je to godina Tiananmenskog trga. Usred svih tih događaja Afganistan je ostao zaboravljen, a general Taheri, čije nade su porasle nakon povlačenja Sovjeta, vratio se navijanju svojeg džepnog sata.

Bila je to i godina u kojoj smo Soraja i ja počeli nastojati da dobijemo dijete.

Pomisao na očinstvo izazvala je burne osjećaje u meni. Nalazio sam je istovremeno strašnom, poticajnom, jezivom i zanosnom. Kakav bih ja bio otac, pitao sam se. Htio sam biti isti kao Baba, a opet nimalo sličan njemu.

Ali prošla je godina dana a da se ništa nije dogodilo. Sa svakim menstrualnim ciklusom Soraja je postajala sve napetija. Dotle su suptilne aluzije hale Džamile postale otvorene, kao:

— Ho degal — Dakle. — Kad ću pjevati Alahu za svoje male navasel.

General, zakleti Paštun, nikad nije ništa zapitkivao — to bi značilo osvrtnje na spolni čin između njegove kćeri i muškarca, čak i ako je dotični bio njome oženjen više od četiri godine. Ali izoštrio bi pogled kad nas je hala Džamila zadirkivala za dijete.

— Katkad treba malo vremena — rekoh Soraji jedne noći.

— Godina dana nije malo vremena, Amire! — reče ona odrješitim glasom, nimalo nalik na nju. — Nešto nije kako treba, znam ja.

— Idemo onda k liječniku.

Dr. Rosen, bucmast čovjek obla trbuha i malih, ravnih zubi, govorio je s blagim istočnoeuropskim naglaskom, koji je odavao nešto slavensko. Bio je obožavatelj vlakova — ured mu je bio natrpan knjigama o povijesti željeznica, modelima lokomotiva, slikama vlakova što se kotrljaju po tračnicama, po zelenim brežuljcima i preko mostova. Na natpisu iznad njegova stola pisalo je: život je vlak, ukrcaj se!

Izložio nam je svoj plan. Prvo će pregledati mene.

— S muškarcima je lako — reče tapkajući prstima po plohi od mahagonija. — Muške su vodovodne instalacije kao i njihov mozak: jednostavne, bez mnogo iznenađenja. S vama damama, međutim... e,

Bog se prilično potrudio dok je vas pravio.

Pitao sam se je li baš svim parovima govorio o vodovodnim instalacijama.

— Blago nama — reče Soraja.

Dr. Rosen se nasmija smijehom kojem je nedostajala koja iskra iskrenosti. Dade mi laboratorijsku cedulju i plastičnu posudu, a Soraji zahtjev za neke standardne krvne testove. Rukovasmo se.

— Krećemo na put — reče nam dok nas je ispraćao. Prošao sam testove besprijekorno.

Sljedećih nekoliko mjeseci sastojalo se od testiranja na Soraji. Bazalne tjelesne temperature, krvni test za svaki zamislivi hormon, testiranje mokraćne, takozvano ispitivanje sluzi grlića, ultrazvukovi, pa još krvnih testova, i još mokraćnih testova, Soraja je bila podvrgnuta proceduri zvanj histeroskopija — dr. Rosen je u Sorajinu maternicu umetnuo teleskopsku sondu i razgledao je. Ništa nije pronašao.

— Vodovodne instalacije su čiste — izjavio je i svukao rukavice od lateksa. Da barem prestane koristiti tu sintagmu, ta nismo zahodi! Kad su testovi bili obavljani, reče da ne može objasniti zašto ne možemo imati djece. I po svoj prilici ne radi se o sasvim neuobičajenoj pojavi. Naziva se to "neobjašnjivom neplodnošću".

Tada je uslijedila faza tretmana. Isprobali smo lijek po imenu klomifen i hMG, niz injekcija koje je Soraja sama sebi ubrizgavala. Kad ni to nije uspjelo, dr. Rosen nam je predložio oplodnju in vitro. Primili smo ljubazno pismo od našeg zdravstvenog osiguranja, koje nam je poželjelo mnogo sreće, žaleći što nam ne može pokriti troškove.

Iskoristili smo predujam koji sam dobio za roman da to platimo. Oplodnja in vitro pokazala se dugom, sitničavom, napornom i, naposljetku, bezuspješnom. Nakon mjeseci sjedenja u čekaonicama i čitanja časopisa kao što su Održavanje domaćinstva i Reader's Digest, nakon beskonačnih papirnatih kuta i hladnih sterilnih sala za ispitivanje, osvijetljenih fluorescentnim svjetlima, opetovanog poniženja raspravljanja svake pojedinosti našega spolnog života s potpunim neznancem, injekcija i sondi, uzimanja uzoraka, vratili smo se k dr. Rosenu i njegovim vlakovima.

Sjedio je nasuprot nama, lupkao prstima po stolu i prvi put upotrijebio riječ "posvajanje". Soraja je plakala cijelim putem do kuće.

Soraja je roditeljima objavila vijest u subotu nakon našeg posjeta dr. Rosenu. Sjedili smo na vrtnim stolicama u dvorištu Taherijevih, roštiljajući pastrvu i pijuckajući jogurt dog. Bila je rana večer u ožujku 1991. Hala Džamila je zalijevala ruže i nove gredice kozje krvi i njihov se miris miješao s mirisom pržene ribe. Dvapat je već posegnula preko stola da pomiluje Soraju po kosi i kaže:

— Bog zna najbolje, bačem. Možda vam nije bilo suđeno.

Soraja je zurila u svoje ruke. Bila je umorna, znao sam, umorna od svega.

— Doktor nam je rekao da možemo posvojiti dijete — promrmlja.

Nato general Taheri tržne glavom. Spusti poklopac roštilja.

— Je li?

— Spomenuo je to kao jednu mogućnost.

Kod kuće smo razgovarali o posvajanju. Soraja se u najboljem slučaju premišljala.

— Znam da je glupo i možda tašto — reče mi na putu k roditeljima — ali ne mogu si pomoći. Oduvijek sam maštala kako ću ga držati u rukama i znati da ga je moja krv hranila devet mjeseci, da ću ga jednoga dana pogledati u oči i biti zapanjena kako u njemu vidim tebe ili sebe, kako će dijete odrasti i imati tvoj ili moj osmijeh. A bez toga... je li to pogrešno?

— Nije — rekoh.

— Jesam li ja sebična?

— Nisi, Soraja.

— Jer, ako to stvarno želiš...

— Ne — rekoh. — Budemo li se u to upuštali, ne smijemo oko toga imati nikakvih sumnji i moramo biti složni. Drugačije ne bi bilo pošteno prema djetetu.

Prisloni glavu na prozor i ništa više ne reče preostali dio vožnje.

General sjedne do nje.

— Bačem, što se tiče tog... posvajanja. Nisam siguran daje to za nas Afgance. — Soraja me umorno pogleda i uzdahne.

— Kao prvo, kad odrastu, žele znati tko su im pravi roditelji — nastavi. — Ne može im se to ni zamjeriti. Katkad napuste dom, u kojem si se godinama mučio skrbeći za njih, da potraže ljude koji su im podarili život. Krv je moćna stvar, bačem, nikad to ne zaboravi.

— Ne želim više o tome — reče Soraja.

— Samo ću ti još nešto reći — nije se dao. Vidjelo se da se zanio. Spremala nam se jedna od generalovih govorancija. — Evo, uzmimo Amir džana. Svi smo poznavali njegova oca. Znam tko mu je u Kabulu bio djed, a i pradjed prije toga. Da me pitaš, sad bih mogao sjesti i slijediti njegovu lozu naraštajima u prošlost.

Stoga kad je njegov otac, pokoj mu duši, došao u hastegari, nisam oklijevao. I vjeruj mi, njegov otac ne bi pristao tražiti tvoju ruku da nije znao od koga si ti potekla. Krv je moćna stvar, bačem, a kad posvojiš dijete, ne znaš čiju krv donosiš u kuću. — Naime, da si ti Amerikanka, ne bi ništa smetalo. Ljudi se ovdje vjenčaju iz ljubavi, a obiteljsko ime i porijeklo nikad nisu ni uvrštavani u jednadžbu. Tako i usvajaju djecu, glavno da je dijete zdravo i svi su zadovoljni. Ali mi smo Afganci, bačem.

— Hoće li riba biti skoro gotova? — upita Soraja. General Taheri zadrži pogled na njoj. Potapše je po koljenu.

— Budi samo sretna što imaš zdravlje i dobroga muža!

— Što ti misliš, Amir džan? — upita me hala Džamila.

Odložih čašu na izbojak poštropljen vodom koja se cijedila iz poredanih vaza s geranijima.

— Mislim da se slažem s general sahibom.

Utješem tim odgovorom, general klimnu glavom i vrati se roštilju.

Svi smo imali svoje razloge protiv usvajanja. Soraja je imala svoje, general svoje, a moj je bio ovaj — da je možda netko negdje odlučio da me liši mogućnosti očinstva zbog onoga što sam učinio. Možda je ovo moja kazna, i to možda s pravom. Nije bilo suđeno, rekla je hala Džamila. Ili možda je bilo suđeno da ne bude?

Nekoliko mjeseci kasnije iskoristili smo predujam za moj drugi roman i uplatili kaparu za lijepu dvosobnu viktorijansku kuću na Bernal Heightsu u San Franciscu. Imala je šiljast krov, drvene podove i majušno dvorište koje je završavalo terasom za sunčanje i prostorom za roštilj. General mi je pomogao da obnovim drvenu platformu i prebojim zidove. Hala Džamila žalila je što se selimo gotovo sat vremena daleko, pogotovo jer je smatrala da je Soraji potrebna sva moguća ljubav i podrška, smetnuvši s uma činjenicu da je ta dobronamjerna ali napasna sućut upravo ono što je Soraju nagnalo da se preseli.

* * *

Katkad, dok bi Soraja spavala uza me, ležao bih u krevetu i slušao kako povjetarac otvara i zatvara klizna vrata, zrikavce kako zriču u dvorištu. I gotovo sam osjećao prazninu u Sorajinoj maternici, kao da je to nešto živo što diše. Ta je praznina procurila u naš brak, u naš smijeh i naše vođenje ljubavi. I kasno u noći, u tami naše sobe, osjećao sam kako se diže iz Soraje i sliježe na nas. Spava između nas. Poput novorođenčeta.

Lipanj 2001.

Vratih slušalicu na mjesto i dugo je gledah. Tek kad me Aflatunov lavež prenuo, shvatio sam daje prostorija utihnula. Soraja je utišala televizor.

— Probljedio si, Amire — dobaci mi s kauča koji su nam njezini roditelji dali kao dar za useljenje u prvi stan. Ležala je na njemu s Aflatunovom glavom na grudima, zarivši noge ispod trošnih jastuka. Jednim okom gledala je PBS-ovu emisiju o ugroženim vukovima u Minnesoti, a drugim ispravljala zadaće razreda ljetne nastave — šest je godina već predavala u istoj školi. Uspravila se i Aflatun je poskočio s kauča. Našem je kokeru španijelu general nadjenuo to ime, perzijski naziv za Platona jer, reče, ako se dovoljno dugo i čvrsto zagledaš u njegove crne oči, zaklet ćeš se da razmišlja o nečem pametnom.

Ispod Sorajine brade bila je tek naznaka sala. U zadnjih su se deset godina malko podložile obline njezinih bokova, a poput ugljena crnu kosu protkalo je nekoliko pruga pepeljastih sjedina. Ali i dalje je imala lice princeze s velikog bala, s obrvama poput ptice u letu i s nosom elegantno zakrivljenim poput slova iz drevnih arapskih spisa.

— Probljedio si — ponovi Soraja odlažući svežanj spisa na stol.

— Moram u Pakistan. Tad ustane.

— Pakistan?

— Rahim Kan je teško bolestan.

Na te riječi kao da mi nečija šaka stisne utrobu.

— Kakin stari poslovni partner?

Nikad nije upoznala Rahim Kana, ali pričao sam joj o njemu. Klimnuh glavom.

— Oh — reče. — Zao mi je što to čujem, Amire.

— Bili smo nekoć bliski — rekoh. — Kad sam bio dijete, bio je prvi među odraslima kojeg sam smatrao prijateljem.

Zamislih njega i Babu kako piju čaj u Babinoj radnoj sobi a zatim puše uz prozor dok iz vrta lahor donosi miris šipka i povija dva jednaka stupca dima.

— Sjećam se da si mi o tome pričao — reče Soraja. Zastane. — Koliko te dugo neće biti?

— Ne znam. Želi me vidjeti.

— Je li tamo...

— Da, sigurno je. Bit će sve u redu, Soraja. — To je pitanje sve vrijeme htjela postaviti; nakon petnaest godina braka znali smo si čitati misli. — Idem se prošetati.

— Da pođem i ja s tobom?

— Ne, radije bih bio sam.

Odvezao sam se do parka Golden Gate i šetao duž jezera Spreckels na sjevernom kraju parka. Bilo je krasno nedjeljno poslijepodne; odbljesak sunca ljeskao se na vodi kojom su plovili deseci brodica tjeranih svježim povjetarcem San Francisca. Sjedoh na klupu u parku i gledah kako neki čovjek dobacuje loptu svojem sinu i tumači mu neka loptu ne baca bočno, nego preko glave. Podigoh pogled i ugledah par crvenih zmajeva dugih plavih repova. Letjeli su visoko nad krošnjama drveća na zapadnom rubu parka, nad vjetrenjačama.

Prisjetih se primjedbe Rahim Kana čas prije nego što smo prekinuli razgovor. Bila je to usputna tvrdnja, gotovo odsutna. Sklopio sam oči i vidio ga na drugom kraju pucketave telefonske žice, blago rastvorenih usnica, glave nagnute na jednu stranu. Opet je nešto u njegovim bezdanim crnim očima ukazivalo na neizgovorenu tajnu među nama. Samo, sada sam znao da zna. Moje su sumnje svih ovih godina bile opravdane. Znao je za Asefa, zmaja, novac, sat s kazaljka u obliku munja. Oduvijek je znao.

Dođi. Ima načina da se sve popravi, rekao je Rahim Kan na telefon čas prije nego što je spustio slušalicu. Rekao je to onako uzgred, gotovo odsutno.

Način da se sve popravi.

Kad sam stigao kući, Soraja je bila na telefonu s majkom.

— Neće biti dugo, madar džan, možda tjedan, možda dva... Da, ti i padar možete ostati sa mnom.

Dvije godine ranije, general je slomio desni kuk. Imao je, naime, opet jednu od svojih migrena i dok je smučena pogleda omamljen izlazio iz sobe, zapeo je za rub saga. Na njegov vrisak hala Džamila dotrčala je iz kuhinje.

— Zvučalo je kao džaru, držak metle, kad se slomi napola — tako je najradije to opisivala, premda je liječnik rekao da nije moguće daje čula nešto slično. Generalov smrskani kuk — i sve dodatne komplikacije s tim u vezi: upala pluća, trovanje krvi, produžen boravak na odjelu za njegu — okončao je beskrajne solilokvije hale Džamile o njezinu zdravlju i označio početak novih o generalovu zdravlju. Svakome tko ju je bio voljan slušati govorila je da su im liječnici tvrdili da mu bubrezi zakazuju.

— Ali nisu još nikad vidjeli afganske bubrege, zar ne? — rekla bi ponosno. Najviše se u vezi s generalovim boravkom u bolnici sjećam kako je hala Džamila čekala da on zaspi, a zatim bi mu pjevala pjesme kojih sam se sjećao iz Kabula, s Babina starog radija koji je krčao.

Generalova krhkost, i vrijeme, ublažili su i odnose između njega i Soraje. Zajedno su odlazili u šetnje, subotom na ručak, a katkad bi general pribivao na nekim njezinim satovima. Sjedio bi straga u

prostoriji noseći svoje staro, sjajno, sivo odijelo, s drvenim štapom u krilu, nasmiješen. Katkad je čak i unosio bilješke.

Te smo noći Soraja i ja ležali u postelji, njezina su leđa bila pritisnuta o moja prsa, moje lice uronjeno u njezinu kosu. Sjećam se kako smo nekoć ležali čelom o čelo izmjenjujući poljupce u suton i šapćući dok nam se oči ne bi sklopile, šapćući o malim skvrčenim prstićima, prvim smiješcima, prvim riječima, prvim koracima. Još uvijek smo to katkad činili, ali tema šaputanja bila je škola, moja nova knjiga, hihotanje zbog nečije smiješne haljine na nekoj proslavi. Naš ljubavni život i dalje je bilo dobar, katkad i više nego dobar, ali nekih bih noći osjetio olakšanje kad bi bilo gotovo, te bih bio slobodan lutati mislima i makar načas zaboraviti na jalovost netom obavljenog čina. Nikad to nije rekla, ali znao sam da se i Soraja katkad tako osjeća. Tih noći svako od nas bi se povuklo na svoju stranu postelje i pustilo svojeg spasitelja da ga odvede. Za Soraju je to bio san, za mene uvijek knjiga.

One noći kad je Rahim Kan nazvao, ležao sam u mraku i očima pratio usporedne pruge srebrnog svjetla koje je na zidu ostavljala mjesečina navirući kroz rebrenice. U neko doba, možda čas prije svitanja, utonuh u san. Sanjao sam Hasana kako trči po snijegu, dok se skuti njegova zelenog čapana vuku za njim, a snijeg škripi pod crnim, gumenim čizmama. Vikao je osvrćući se: Za tebe tisuću puta.

Tjedan dana kasnije sjedio sam uz prozor u avionu Pakistanske zračne kompanije gledajući par uniformiranih aerodromskih radnika kako skidaju klinove s kotača. Zrakoplov se otisnuo s uzletišta i uskoro smo bili u zraku i parali oblake. Naslonih glavu na prozor. Uzalud sam čekao da mi dođe san.

Tri sata pošto je moj avion sletio u Pešavar, sjedio sam na iskidanoj podstavi stražnjeg sjedala dimom ispunjenog taksija. Moj vozač, znojav čovječuljak koji je pušio jednu za drugom i predstavio se kao Golam, vozio je nemarno i neoprezno, za dlaku izbjegavajući sudare i ne praveći predaha u nezaustavljivoj bujici riječi koje su mu izvirale iz usta.

— ... grozno što se događa u vašoj zemlji, jar. Afganci i Pakistanci su poput braće, kažem vam. Muslimani trebaju pomagati jedni drugima pa...

Isključio sam se i prebacio na uljudno klimanje glavom. Prilično sam se dobro sjećao Pešavara iz razdoblja od nekoliko mjeseci što smo Baba i ja ondje proboravili 1981. godine. Kretali smo se prema zapadu Ulicom Džamrud, pored Kantonmana i njegovih raskošnih kuća iza visokih zidova. Gradska vreva promicala je mimo budeći u meni sjećanje na ubrzaniju, krcatiju verziju Kabula kakav sam pamtio, osobito Kočemorga ili Pilećeg sajma, gdje smo Hasan i ja kupovali krumpir u umaku od čutnija i trešnjevu vodu. Ulicama su tekle rijeke biciklista, pješaka i rikši, i vio se plavičast dim, sve u spletu uličica i sokaka. Bradati trgovci ogrnuti tankim pokrivačima prodavali su sjenila od životinjske kože, ćilime, izvezene rupce i predmete od bakra, u nizovima malih, gusto zbijenih tezgi. Grad je vrvio zvukovima — povici trgovaca, koji su mi odzvanjali u ušima, miješali su se s treštanjem indijske glazbe, klopot rikša i cilika zvona na kolima koja su vukli konji. Teški mirisi i smradovi dopirali su do mene kroz suvozački prozor — pikantna aroma pokore i niharija, koju je Baba toliko volio, stapala se s oporošću dizelskih para, zadahom truleži, smeća i izmeta.

Malo nakon što smo prošli zgrade Sveučilišta Pešavar od crvene opeke, uđosmo u područje koje je moj brbljavi vozač nazvao "Afganski grad". Vidjeh slastičarnice i prodavače čilima, tezge sa ćevapima, djecu ruku pokrivenih naslagama nečisti, kako prodaju cigarete, restorančice na čijim su prozorima bile naslikane karte Afganistana. Sve ispresijecano privatnim agencijama za prikupljanje pomoći.

— Mnogi su od vaše braće u ovom području, jar. Otvaraju poslovnice, ali većina je vrlo siromašna. — Cokne jezikom i uzdahne. — Uglavnom, sad smo već blizu.

Prisjetih se posljednjeg puta kad sam 1981. vidio Rahim Kana. Došao se oprostiti one noći kad smo Baba i ja utekli iz Kabula. Sjećam se kako su se Baba i on zagrlili u predvorju, tiho plačući. Kad smo stigli u SAD, Baba i Rahim Kan su održavali vezu. Čuli bi se četiri-pet puta godišnje, a katkad bi Baba meni predao slušalicu. Posljednji put sam s Rahim Kanom razgovarao nedugo nakon Babine smrti. Vijest je doprla do Kabula te me on nazvao. Govorili smo samo nekoliko minuta i prekinula se veza.

Vozač se zaustavio podno uske zgrade na prometnom uglu gdje su se križale dvije krivudave ulice. Platih vozaču, uzeh svoj jedini kovčeg i priđoh pomno urešenim vratima. Zgrada je imala drvene balkone s otvorenim rebrenicama — s mnogih je visilo rublje i sušilo se na suncu. Popeh se uz škripavo stubište na prvi kat i pođoh hodnikom do zadnjih vrata desno. Provjerih adresu na cedulji u ruci. Pokucah.

Vrata mi otvori stvorenje od kosti i kože, koje je tvrdilo da je Rahim Kan.

Predavač kreativnog pisanja u San Joseu ovako je govorio o stereotipima: "izbjegavajte ih kao tursko groblje". Zatim bi se nasmijao na vlastitu šalu. Cijeli bi se razred smijao s njim, ali ja sam smatrao da u klišeima ima nečega. Jer često su bili pogodak u srijedu. Ali prikladnost klišeizirane izreke zasjenjena je prirodom izreke kao klišea. Na primjer, izreka "mačka oko vruće kaše". Ništa ne bi točnije opisalo prve trenutke mojeg ponovnog susreta s Rahim Kanom.

Sjedili smo na čupavom madracu uza zid, nasuprot prozoru s pogledom na bučnu ulicu dolje. Sunčevo je svjetlo tvorilo trokutni klin svjetlosti na afganskom sagu na podu. Dvije stolice na preklapanje bile su prislonjene uz jedan zid, a mali bakreni samovar bio je u suprotnom kutu. Natočih nam čaja iz njega.

— Kako si me pronašao? — upitah ga.

— Nije teško pronaći ljude u Americi. Kupio sam kartu SAD-a i nazvao informacije za gradove u sjevernoj Kaliforniji — reče. — Neobično je divno vidjeti te kao odrasla čovjeka.

Nasmiješih se i ubacih tri kocke šećera u čaj. On je volio crni gorki čaj, sjetih se.

— Baba nije imao prilike da ti javi, ali oženio sam se prije petnaest godina.

Istina je zapravo glasila da je od tumora na mozgu Baba postao zaboravan, nemaran.

— Oženjen si? S kim?

— Ime joj je Soraja Taheri.

Pomislih na nju kod kuće kako brine za mene. Bilo mi je drago što nije sama.

— Taheri... čija je ona kći? Rekoh mu. Oči mu se zablistaše.

— O da, sjećam se. Nije li general Taheri oženjen sestrom Sarif džana? Kako se ono zvala...?

— Džamila džan.

— Balai — reče smiješeći se. — Davno sam poznavao Šarif džana u Kabulu, prije nego što se odselio u Ameriku.

— Godinama radi za INS, obradio je mnogo afganskih slučajeva.

— Haiiii — uzdahne. — Imate li ti i Soraja džan djece?

— Nemamo.

— Oh — srkne čaj i dalje nije ništa pitao. Rahim Kan je od svih ljudi koje sam upoznao imao najbolji instinkt.

Ispričah mu štošta o Babi, njegovu poslu, sajmu, i kako je na kraju umro sretan. Pričao sam mu o svojem školovanju, o knjigama — imao sam već četiri objavljena romana. Nato se nasmiješi, reče da

nikad nije ni sumnjao. Rekoh mu da sam zapisivao kratke priče u njegovu bilježnicu uvezanu u kožu, koju mi je darovao, ali se on nije toga sjećao.

Razgovor je neizbježno skrenuo na talibane.

— Je li doista tako gadno kako čujem?

— Nije, gore je. Mnogo gore — odvrati. — Ne daju ti da budeš ljudsko biće. — Pokaže mi ožiljak iznad desnog oka, koji je krivudao kroz čupavu obrvu. — Bio sam na nogometnoj utakmici na stadionu Gazi 1998. godine. Kabul protiv Mazar--i-Sarifa, mislim, a uzgred budi rečeno, igrači nisu smjeli nositi gaćice. Valjda zbog nedoličnog izlaganja pogledima. — Umorno se nasmije. — Uglavnom, Kabul je postigao zgoditak i čovjek je do mene glasno uskliknuo. Najedanput neki mladi bradonja koji je patrolirao redovima, po izgledu od najviše osamnaest godina, priđe meni i udari me kundakom kalašnjikova u čelo. "Učiniš li to još jedanput, odrezat ću ti jezik, magarče stari!" reče. Rahim Kan protrlja ožiljak čvornatim prstom. — Bio sam dovoljno star da mu budem djed, a morao sam mirno sjediti dok mi se krv slijevala niz lice i ispričavati se tom kućkinom sinu.

Nalih mu još čaja. Rahim Kan je nastavio pričati. Mnogo toga sam već znao, a nešto i ne. Reče mi da je od 1981. živio u Babinoj kući, kako su se on i Baba dogovorili — to sam znao. Baba je Rahim Kanu "prodao" kuću nedugo prije nego što smo on i ja utekli iz Kabula. U to vrijeme Babaje mislio da su nevolje u Afganistanu tek privremen prekid našega načina života — dani zabava u Vazir Akbar Kanu i piknika u Pagmanu nedvojbeno će se vratiti. Stoga je kuću prepustio Rahim Kanu, da je čuva do toga dana.

Rahim Kan mi ispriповjedi kako su, kad je Sjeverni savez između 1992. i 1996. zaposjedao Kabul, različite frakcije polagale pravo na različite dijelove Kabula.

— Ako si iz predjela Sar-e-Nau namjeravao do Kerte-Parvana da kupiš čilim, dovodio si se u opasnost da te pogodi snajper ili raznese raketa, ako uopće i prođeš kroz sve mitnice. Praktički ti je trebala viza da prijedeš iz jedne četvrti u drugu. Stoga su ljudi jednostavno ostajali gdje jesu, molili se da sljedeći projektil ne uleti u njihov dom.

Ispričao mi je kako su ljudi dubli rupe u zidovima svojih domova da zaobiđu opasne ulice, te se kretali kroz četvrt od rupe do rupe. U drugim dijelovima kretali su se podzemnim tunelima.

— Kako to da nisi otišao? — upitah ga.

— Kabul mi je bio dom. Još je uvijek. — Zasmijulji se. — Sjećaš se ulice koja je vodila od tvoje kuće do Kiše, vojarne pokraj škole Istiklal?

— Da.

To je bio prečac do škole. Prisjetih se dana kad smo Hasan i ja udarili njome pa su njega vojnici zadirkivali zbog majke. Poslije je Hasan plakao u kinu, a ja sam mu prebacio ruku preko ramena.

— Kad su se talibani doklatili i otjerali Saveznike iz Kabula, ja sam doslovno plesao na toj ulici — reče Rahim Kan. — I vjeruj mi, nisam bio jedini. Ljudi su slavili na Čamanu, u De-Mazangu,

pozdravljali talibane na ulicama penjući im se na tenkove i pozirajući s njima za slike. Ljudi su bili toliko siti od neprestanih borbi, siti od projektila, puščane paljbe, eksplozija, siti od gledanja Gulbudina i njegovih postrojbi kako pucaju na sve što se miče. Saveznici su Kabulu nanijeli više štete nego Soravi. Uništili su sirotište tvojeg oca, jesi li to znao?

— Zašto? — upitah. — Zašto bi uništili sirotište?

Prisjetih se kako sam na dan otvaranja sirotišta sjedio iza Babe. Vjetar mu je otpuhao šubaru od karakula i svi su se nasmijali, a zatim ustali i zapljeskali kad je dovršio govor. A sada je to samo još jedna hrpa krša. Sav novac koji je Baba potrošio, sve one noći što se znojio nad nacrtima, svi posjeti gradilištu da ne bi koja opeka, koja greda ili koja daska bili postavljeni pogrešno...

— Kolateralna šteta — reče Rahim Kan. — Bolje da ne znaš, Amir džan, kako je bilo prekopavati po ostacima tog sirotišta. Svuda rasuti dijelovi dječjih tijela...

— I kad su talibani došli...

— Bili su junaci — reče Rahim Kan.

— Napokon mir.

— Da, nada je neobična pojava. Napokon mir. Ali po kojoj cijeni?

Rahim Kana prekide strahovit napad kašlja od kojeg mu se ispijeno tijelo treslo naprijed-natrag. Kad je pljunuo, na rupčiču se pojavi crvena mrlja. Mislio sam da je to možda pravi trenutak da postavim pitanje koje me tištalo i znojilo se s nama u sobičku.

— Kako si? Mislim, stvarno, kako si?

— Zapravo, umirem — reče grgljavim glasom. Još jedan napad kašlja. Još malo krvi na rupčiču. Obrisa usta, rukavom otre znojno čelo od jedne uvele sljepoočnice do druge i načas me pogleda. Kad je klimnuo glavom, znao sam da mi je na licu pročitao sljedeće pitanje. — Neću još dugo — propenta.

— Koliko?

On slegne ramenima. Opet zakašlje.

— Mislim da neću doživjeti kraj ovoga ljeta — ustvrđi.

— Daj da te povedem kući sa sobom. Mogu ti naći dobra liječnika. Stalno smišljaju nove načine liječenja. Postoje novi lijekovi i eksperimentalne metode, mogli bismo te ubaciti na tretman... — trabunjao sam, i znao sam da trabunjam. Ali to je bilo bolje nego plakanje koje me vjerojatno svejedno čekalo.

Otme mu se groktaj smijeha i pokaza desni bez donjih sjekutića. Bio je to najumorniji smijeh koji sam ikad čuo.

— Vidim da je Amerika na tebe prenijela optimizam, zbog kojeg je i tako velika. To je odlično. Mi

Afganci smo sjetan narod, zar ne? Cesto se suviše prepuštamo gamhoriju i samosa-žaljenju. Podliježemo gubitku, patnji, prihvaćamo je kao dio života, čak je vidimo i kao nužnu. Zendagi migzara, kažemo, život teče dalje. Ali nije to da se ja predajem sudbini, nego sam pragmatičan. Obišao sam ovdje nekoliko dobrih liječnika i svi su mi dali isti odgovor. Imam povjerenja u njih i vjerujem im. Postoji nešto kao Božja volja.

— Postoji samo ono što radiš, i ono što ne radiš — rekoh. Rahim Kan se nasmije.

— Sad upravo zvučiš kao tvoj otac. Koliko mi nedostaje! Ali to jest Božja volja, Amir džan. Doista jest. — On zastane.

— Osim toga, ima još jedan razlog zašto sam te pozvao. Da, htio sam te vidjeti prije nego što odem, ali ima još nešto.

— Što?

— Znaš, što se tiče svih tih godina što sam živio u kući tvog oca nakon što ste otišli...

— Da.

— Nisam bio sam sve to vrijeme. Hasan je živio sa mnom.

— Hasan — rekoh. Kad li sam posljednji put izgovorio to ime? One stare bodlje krivnje ponovo se zaboše u mene, kao da je to ime razbilo čaroliju, oslobodilo ih da me nanovo muče. Najedanput zrak u stančicu Rahim Kana postade pretežak, prevruć, suviše ispunjen mirisima koji su dopirali s ulice.

— Razmišljao sam o tome da ti pišem i kažem ti to prije, ali nisam bio siguran želiš li to znati. Jesam li krivo učinio?

Istina je glasila ne. Laž je glasila da. Zadovoljih se nečim između toga.

— Ne znam.

On iskašlje još jednu krvavu mrlju u rupčić. Kad je sagnuo glavu da pljune, ugledah mu na vlasištu žućkaste kraste.

— Pozvao sam te jer te želim nešto zamoliti. Zamolit ću te da učiniš nešto za mene. Ali, prije nego što ti kažem o čemu je riječ, želim ti pričati o Hasanu. Razumiješ li?

— Da — promrmljah.

— Želim ti pričati o njemu. Želim ti sve reći. Hoćeš li me saslušati?

Klimnuh glavom.

Rahim Kan otpije još čaja. Nasloni glavu na zid i otpočne priču.

Mnogo je razloga što sam 1986. otišao u Hazaradžat potražiti Hasana. Najveći od njih, neka mi Alah oprosti, jest da sam bio osamljen. Dotad je većina mojih prijatelja i rodbine izginula ili pobjegla iz zemlje u Pakistan ili Iran. Jedva sam više ikoga poznavao u Kabulu, gradu u kojem sam proživio cijeli život. Svi su pobjegli. Prošetao bih se predjelom Karte-Parvan — gdje su se nekoć okupljali prodavači lubenica, sjećaš li se tog mjesta? — i nisam tamo nikoga poznavao. Nitko da ga pozdraviš, da sjedneš s njim na čaj, nitko da s njim podijeliš priče, samo ruski vojnici u ophodnji ulicama. Stoga sam naposljetku prestao odlaziti u grad. Provodio sam dane u kući tvojega oca, gore u radnoj sobi, čitao stare knjige tvoje majke, slušao vijesti, gledao komunističku propagandu na televiziji. Tada bih izmolio namaz, skuhao nešto, jeo, još malo čitao, opet se pomolio i legao u krevet. Ujutro bih ustao, opet se pomolio, i tako sve ispočetka.

A sa svojim artritismom postajalo mi je sve teže održavati kuću. Koljena i leđa stalno su me boljela — ujutro bih ustao i trebalo bi mi barem sat vremena dok mi ne bi popustila ukočenost u zglobovima, osobito zimi. Nisam htio da kuća tvojeg oca propadne; svi smo u njoj proživjeli sretne trenutke, koliko uspomena, Amir džan! Nije bio red — tvoj otac je sam projektirao tu kuću; mnogo mu je značila, a osim toga, obećao sam mu da ću se brinuti za nju kad ste on i ti otišli u Pakistan. Ostali smo samo ja i kuća i... činio sam što sam mogao. Nastojao sam svakih nekoliko dana zalijevati drveće, šišati travnjak, njegovati cvijeće, popravljati što je trebalo popraviti, ali više nisam bio mladić.

Bilo kako bilo, možda bih nekako i izdržao. Barem još neko vrijeme. Ali, kad je do mene doprla vijest o smrti tvojega oca... prvi put osjetih strahovitu samoću u toj kući. Neizlječivu prazninu.

Stoga sam jednog dana napunio buicka gorivom i odvezao se u Hazaradžat. Sjetio sam se da mi je, nakon što je Ali otišao iz kuće, tvoj otac za Alija i Hasana rekao da su se preselili u zaselak u okolici Bamijana. Ali je tamo imao rođaka, ako sam dobro zapamtio. Nisam imao pojma hoće li Hasan još uvijek biti tamo, hoće li itko znati za njega, i gdje se nalazi. Napokon, prošlo je deset godina otkad su Ali i Hasan otišli iz kuće tvojeg oca. Hasan je 1986. trebao biti odrasli muškarac od dvadeset i dvije, dvadeset i tri godine. Naime, ako je uopće bio živ — Soravi su, neka trunu u paklu zbog onoga što su učinili našem vatanu, pobili mnogo naših mladića. Ne moram ti to ni govoriti.

Ali Božjom milošću, pronašao sam ga tamo. Nije trebalo mnogo tražiti — samo sam se morao raspitati kod nekoliko ljudi u Bamijanu, koji su me uputili do njegova sela. Ne pamtim više ni kako se zove, da li ikako. Ali sjećam se daje bio vruć ljetni dan i da sam vozio izbrazdanom, neasfaltiranom cestom, bez ičega s obje strane osim suncem sprženog grmlja, čvornatih, trnovitih debala i trave užegle poput usahle slame. Prošao sam pored strvine magarića, koja je trunula uz cestu. Tada skrenuh za zavoj i usred one gole zemlje ugledah hrpu blatnjara, a iza njih ničega osim nebeskog svoda i planina poput šiljastih zuba.

Ljudi u Bamijanu rekoše mi da ću ga lako naći — živi u jednoj kući u selu koja ima ograđen vrt. Zid od sušena blata, nizak i izbušen rupama, okruživao je kućerak — koji je zapravo bio tek dotjerana koliba. Na cesti su se igrali bosonogi derani, udarajući štapom ofucanu tenisku loptu, i zurili u mene kad sam se zaustavio i ugasio motor. Pokucao sam na drvena vrata i ušao kroz njih u dvorište, u kojem je bilo jedva ičega osim sasušene gredice jagoda i golo stablo limuna. U kutu je bio tandur u sjeni akacije, pokraj kojeg vidjeh nekoga kako čučti. Stavljao je tijesto na drvenu lopaticu i pljeskao ga o

stijenke tandara. Kad me ugledao, spusti tijesto. Morao sam ga nagnati da mi prestane ljubiti ruke.

— Daj da te vidim — rekoh. On odstupi. Bio je vrlo visok: stao sam na prste i svejedno sam mu sezao tek do brade. Bamijansko sunce mu je očvrstlo kožu, koja je postala za nekoliko nijansi tamnija nego što sam je pamtio, i izgubio je nešto prednjih zubi. Na bradi je imao nešto rijetkih čuperaka. Ali, osim toga, i dalje je imao uske zelene oči, ožiljak na gornjoj usni, ono okruglo lice, onaj topli osmijeh. Siguran sam da bi ga i ti prepoznao, Amir džan.

Ušli smo unutra. Tamo je bila mlada svijetloputa Hazarka i šivala šal u kutu sobe. Bila je trudna.

— Ovo je moja supruga, Rahim Kan — ponosno će Hasan. — Zove se Farzana džan.

Bila je to stidljiva žena, toliko uljudna daje govorila glasom jedva jačim od šapta i nije podizala svoje lijepe, kestenjaste oči da me pogleda. Ali kako je samo gledala Hasana, kao da sjedi na prijestolju u Argu!

— Kad će se roditi dijete? — upitao sam pošto smo se svi smjestili u prostoriju od ćerpiča. U sobi nije bilo ničega, samo poderani tepih, nešto posuđa, par madraca i svjetiljka.

— Inšalah, na zimu — reče Hasan. — Molim se za sina da ponese ime mojeg oca.

— Kad već spominješ Alija, gdje je on?

Hasan obori pogled. Reče mi da su Ali i njegov rođak, vlasnik kuće, poginuli prije dvije godine, kad su stali na nagaznu minu, nedaleko od Bamijana. Nagazna mina. Postoji li afganskiji način da se izgubi život, Amir džan? I iz nekog ludog razloga postadoh duboko uvjeren da je u pitanju Alijeva desna noga, iskrivljena od dječje paralize, da gaje naposljetku izdala i stala na tu minu. Bio sam duboko potresen viješću o Alijevoj smrti. Tvoj otac i ja odrasli smo zajedno, kao što znaš, a Ali je bio uz njega otkad pamtim. Sjećam se kad smo svi bili mali, one godine kad je Ali dobio dječju paralizu i gotovo umro. Tvoj je otac cijeli dan hodao po kući plačući.

Farzana nam je napravila šorvu od graha, repe i krumpira. Oprali smo ruke i umočili svježi nan iz tandura u šorvu — bilo mi je to najbolje jelo u zadnjih nekoliko mjeseci. U tom sam trenutku zamolio Hasana da se preseli k meni u Kabul. Rekao sam mu za kuću, kako se ne mogu više za nju brinuti sam. Rekoh mu da ću mu dobro platiti, da će njemu i njegovoj hanumi biti udobno. Zgledaše se i ništa ne rekoše. Poslije, pošto smo oprali ruke a Farzana nas je poslužila grožđem, Hasan mi reče da je selo sad njegov dom; on i Farzana tu su zasnovali svoj život.

— A Bamijan je tako blizu. Poznajemo tamošnje ljude. Oprosti mi, Rahim Kane. Molim te da shvatiš.

Napola sam popio čaj nakon šorve kad me Hasan zapita za tebe. Rekoh mu da si u Americi, ali da ne znam mnogo više. Hasan je imao mnogo pitanja o tebi. Jesi li se oženio? Imaš li djece? Koliko si visok? Puštaš li još zmajevе, i odlaziš li u kino? Jesi li sretan? Reče mi da se sprijateljio sa starim učiteljem perzijskog u Bamijanu, koji ga je naučio čitati i pisati. Ako ti napiše pismo, bih li ga mogao proslijediti tebi? I mislim li da bi mu ti odgovorio? Rekoh mu ono što sam o tebi znao iz nekoliko telefonskih razgovora s tvojim ocem, ali uglavnom mu nisam znao dati prave odgovore. Tada me upita za tvojeg oca. Kad sam mu rekao, Hasan zarije lice u dlanove i brižne u plač. Ostatak večeri plakao je

poput djeteta.

Bili su uporni u želji da prespavam kod njih. Farzana mi je namjestila ležaj i ostavila mi čašu vode iz bunara, u slučaju da ožednim. Cijele sam noći slušao kako šapuće nešto Hasanu i čuo njega kako jeca.

Ujutro Hasan mi reče da su Farzana i on odlučili preseliti se k meni u Kabul.

— Nisam trebao dolaziti — rekoh. — Bio si u pravu, Hasan džan. Imaš ovdje zendagi, život. Bilo je drsko od mene da banem ovamo i tražim od tebe da ostaviš sve ovo. Ja sam taj koji treba tražiti oprost.

— Nemamo bogzna što ostaviti za sobom, Rahim Kane — rekao mi je Hasan. Oči su mu još bile crvene i podbuhle. — Poći ćemo s tobom. Pomoći ćemo ti oko održavanja kuće.

— Jesi li potpuno siguran? On klimnu glavom i obori je.

— Aga sahib bio mi je kao drugi otac... Bog mu dao pokoj!

Naslagali su svoje stvari na nekoliko otrcanih krpa i svezali krajeve. Utovarili smo taj svežanj u buick. Hasan je stajao na pragu kuće i držao Kuran koji smo svi poljubili dok smo prolazili ispod njega. Tada odosmo u Kabul. Sjećam se, dok sam kretao, da se Hasan okrenuo i dugo gledao za svojim domom.

Kad smo stigli u Kabul, pokazalo se da Hasan nema namjere useliti se u kuću.

— Ali sve su ove sobe prazne, Hasan džan. Nitko neće u njima stanovati — rekoh mu.

Ali nije htio. Reče da je to stvar ihtirama, pitanje poštovanja. On i Farzana prenijeli su stvari u kolibu u dvorištu gdje je rođen. Molio sam ih da se presele u gostinsku sobu na katu, ali Hasan nije htio ni čuti.

— Što će misliti Amir aga? — odgovorio mi je. — Što će on misliti kad se nakon rata vrati u Kabul i otkrije da sam mu zauzeo njegovo mjesto u kući?

Hasan je tada, tugujući za tvojim ocem, sljedećih četrdeset dana nosio crninu.

Nisam to tražio od njih, ali njih je dvoje sve kuhalo, i sve su čistili. Hasan je njegovao cvijeće u vrtu, zalijevao korijenje, skupljao požutjelo lišće i sadio grmlje ruže. Bojio je zidove, u kući je meo sobe u kojima nitko nije godinama spavao, i prao je kupaonice u kojima se nitko nije kupao. Kao da priprema kuću za nečiji povratak. Sjećaš li se zida iza reda kukuruza koji je tvoj otac posadio, Amir džan? Kako ste ga ono Hasan i ti zvali? "Zid napaćenog kukuruza?" Raketa je usred noći te jeseni razorila cijeli jedan dio. Hasan je svojim rukama dozidao taj dio zida, opeku po opeku, dok ponovo nije bio čitav. Ne znam što bih ja bez njega.

Tada je, potkraj te jeseni, Farzana rodila mrtvu djevojčicu. Hasan je poljubio lice beživotnog djeteta te smo ga pokopali u dvorištu iza kuće, pokraj grmlja ruže. Pokrili smo maleni humak lišćem jablana. Izmolih molitvu za nju. Farzana je cijeli dan ostala u kolibi i naricala — bio je to glas koji je parao srce, Amir džan, naricanje majke. Molim se Alahu da to nikad ne čuješ.

Izvan zidova te kuće bjesnio je rat, ali nas smo troje u domu tvojega oca stvorili vlastiti raj. Vid mi je počeo slabiti potkraj 1980-ih pa mi je Hasan čitao knjige tvoje majke. Sjedili bismo u predsoblju pokraj peći, a Hasan bi mi čitao Masnavija ili Hajama dok bi Farzana kuhala u kuhinji. I svakog bi jutro Hasan položio cvijet na maleni humak kraj ružina grmlja.

Početak 1990-ih Farzana je opet zatrudnjela. Iste godine, sredinom ljeta, žena zaogrnuti nebeskimodrom burkom jednog nam je jutro pokucala na kapiju. Kad sam prišao vratima, koljena su joj klecala, kao da nema snage ni stajati. Upitah je što želi, ali mi nije odgovarala.

— Tko ste vi? — upitah je, a ona se samo onesvijesti na prilazu.

Zazvao sam Hasana i on mi pomogne da je unesem u kuću, u dnevni boravak. Polegli smo je na fotelju i svukli joj burku. Ispod nje ugledasmo bezubu ženu raščupane, prosijede kose i izranjavanih ruku. Izgledala je kao da danima nije jela. Ali u kudikamo joj je najlošijem stanju bilo lice. Netko joj je nožem... Amir džan, imala je brazgotine na sve strane. Jedna se protezala od obraza do korijena kose i nije na svojem putu poštedjela ni lijevo oko. Bilo je groteskno. Otarem joj čelo vlažnom tkaninom i ona otvori oči.

— Gdje je Hasan? — upita.

— Ovdje sam — reče Hasan. Uze je za ruku i stegne je. Pogleda ga zdravim okom.

— Dugo sam i daleko hodala da vidim jesi li tako lijep uživo kao što si u mojim snovima. I jesi. Još i više. — Prinese mu ruku svojem unakaženom licu. — Nasmiješi mi se, molim te!

Hasan se nasmiješi, a žena zaplače.

— Nasmiješio si se kad si izašao iz mene, je li ti to ikad itko rekao? A ja te ni pridržati nisam htjela. Alah neka mi oprost! Ni pridržati te nisam htjela.

Nitko od nas nije vidio Sanaubar otkad je 1964. pobjegla sa skupinom pjevača i plesača, odmah nakon stoje rodila Hasana. Nisi je ti nikad vidio, Amire, ali u mladosti je bila predivna. Imala je rupicu na obrazu dok se smiješila, i hod kojim je izluđivala muškarce. Nitko na ulici nije mogao proći pored nje a da je pogleda samo jedanput, ni muško ni žensko. A sada...

Hasan joj ispusti ruku i pojuri iz kuće. Krenuo sam za njim, ali bio je prebrz. Vidjeh ga gdje trči uz brijeg gdje ste se vas dvojica igrali, podižući nogama oblake prašine. Ostavih ga. Sjedio sam cijeli dan uz Sanaubar dok modro nebo nije potamnijelo. Pala je već noć, mjesečina je okupala oblake, a Hasan se i dalje nije vraćao. Sanaubar je plakala daje pogriješila što se vratila, možda i više nego kad je otišla. Ali nagovorio sam je da ostane. Znao sam da će se Hasan vratiti.

Vratio se sljedećeg jutra, umoran i iscrpljen, kao da nije spavao cijele noći. Objema je rukama dohvatio Sanaubarinu i rekao joj da može plakati ako želi, ali ne treba. Sad je kod kuće, kod kuće sa svojom obitelji. Dodirnuo joj je rane na licu i prešao prstima po kosi.

Hasan i Farzana su je njegovali dok nije ozdravila. Hranili su je i prali joj odjeću. Dodijelio sam joj jednu gostinsku sobu na katu. Katkad bih kroz prozor pogledao u njihovo dvorište i vidio Hasana i

njegovu majku kako zajedno kleče, beru rajčice ili šišaju ružin grm, razgovaraju. Nadoknađivali su propuštene godine, valjda. Koliko mi je poznato, nije ju nikad pitao gdje je bila ni zašto je otišla, a ona o tome nikad nije govorila. Valjda neke priče ne treba ni pričati.

Upravo je Sanaubar te zime 1990. porodila Hasanova sina. Nije još pao prvi snijeg, ali su zimski vjetrovi brijali dvorištima povijajući stabljike cvijeća i hujali kroz lišće. Sjećam se kad je Sanaubar izašla iz kolibe s unukom u naručju, držeći ga umotana u vuneni pokrivač. Stajala je sva ozarena pod sivim nebom dok su joj se suze slijevale niz obraze, a oštar joj vjetar mrsio kosu, i stezala to dijete u naručju kao da ga više ne misli pustiti. Ovog puta ne. Predala gaje Hasanu, a on gaje predao meni. Ja sam na uho dječaćića zapjevao molitvu Ajat-ul-kursi.

Nazvaše ga Sohrab, prema Hasanovu omiljenom junaku iz Sahname, kao što ti je poznato, Amir džan. Bio je to prekrasan dečkić i imao je istu narav kao i njegov otac. Da si samo vidio Sanaubar s tim malim, Amir džan! Postao je središte njezina bića. Sila mu je odjeću, izrađivala igračke od trina, krpa i suhe trave. Kad je dobio groznicu, probdjela bi cijelu noć i postila tri dana. Palila je za njega isfand u loncu da odagna nazar, urokljivo oko. Kad je Sohrabu bilo dvije godine, zvao ju je Sasa. Njih dvoje bili su nerazdvojni.

Doživjela je njegovu četvrtu godinu, a tada se jednog jutra jednostavno nije probudila. Izgledala je spokojna, pomirena, kao da joj nije bilo teško umrijeti. Pokopali smo je na groblju na brežuljku, u blizini stabla mogranja, i ja se i za nju pomolih. Hasana je gubitak teško pogodio — uvijek je bolnije imati i izgubiti nego uopće nemati. Ali malom je Sohrabu bilo još teže. Stalno je hodao po kući tražeći Sasu, ali znaš kakva su djeca. Tako brzo zaboravljaju.

Tada, a bila je valjda već 1995, Šoravi su bili poraženi i odavno su otišli, a Kabul je pripao Masudu Rabaniju i mudžahedinima. Unutarnje borbe između frakcija bile su oštre i nitko nije znao hoće li doživjeti kraj dana. Uši su nam se navikle na fijuk granata, na štektanje strojnica, očima su već bili uobičajeni prizori ljudi kako iskopavaju leševe iz krša. Tih je dana Kabul bio nalik na poslovični pakao na zemlji, Amir džan, da nije mogao više. No, prema nama je Alah bio milostiv. Područje Vazir Akbar Kana nije bilo toliko napadano pa nismo bili pogođeni onako žestoko kao druge četvrti.

Onih dana kad bi raketna paljba malko popustila a mitraljeska jenjala, Hasan bi poveo Sohraba u zoološki vrt da vidi lava Mardžana, ili u kino. Poučio ga je da se služi praćkom i kasnije je, do svoje osme godine, Sohrab stekao ubojitu tehniku — mogao je stajati na terasi i pogoditi češer postavljen na kantu nasred dvorišta. Hasan gaje naučio čitati i pisati — neće njegov sin odrasti nepismen kao stoje on odrastao. Silno sam se vezao za tog dječaka — vidio sam kad je prohodao, čuo kad je progovorio prve riječi. Kupovao sam Sohrabu dječje knjige u knjižari pokraj kina Park — to je kino isto sad već sve uništeno — a Sohrab ih je čitao istom brzinom kojom sam mu ih ja nabavljao. Podsjećao me na tebe, kako si volio čitati kad si bio mali, Amir džan. Katkad sam mu navečer čitao, igrao se s njim rebusa, učio ga trikove kartama. Strašno mi nedostaje.

Zimi je Hasan vodio sina u lov na zmajeve. Nije bilo ni izdaleka onoliko natjecanja u zmajarenju kao u ranija vremena.

— nitko se nije osjećao siguran na otvorenom — ali i dalje je bilo nekoliko raštrkanih turnira. Hasan bi popeo Sohraba na ramena i tako bi trčkarali ulicama, goneći zmajeve i penjući se na drveće gdje su

zmajevi padali. Sjećaš se, Amir džan, kako je Hasan bio dobar gonič zmajeva? I dalje je bio jednako dobar. Potkraj zime Hasan i Sohrab bi zmajeve, koje su nahvatali tijekom zime, vješali na zidove glavnog hodnika. Postavljali su ih poput slika.

Rekoh ti kako smo svi slavili kad su 1996. došli talibani i prekinuli svakodnevne okršaje. Sjećam se kako sam te večeri došao kući i zatekao Hasana gdje u kuhinji sluša radio. U očima mu trijezan pogled. Upitah ga što ne valja, a on zavrti glavom.

— Bože, pomози sad Hazarima, Rahim Kan sahibe — reče.

— Rat je gotov, Hasane — rekoh. — Nastupit će mir, inšalah i sreća i spokoj. Nema više projektila, nema ubijanja, sprovoda!

Ali samo je ugasio radio i upitao me trebam li još što prije nego što legne u krevet.

Nekoliko tjedana kasnije talibani su zabranili natjecanje u puštanju zmajeva. A dvije godine kasnije, 1998, izvršili su pokolj Hazara u Mazar-i-Sarifu.

Rahim Kan polako ispruži noge i nasloni se na goli zid, oprezno i promišljeno, kao kad čovjeku svaki pokret znači ubod boli. Vani je magarac revao i netko je nešto viknuo na urdskom. Sunce je počelo zalaziti bliješteći jarkim rumenilom kroz procjepe između klimavih zgrada.

Ponovo me pogodila golemost onoga što sam učinio one zime i sljedećeg ljeta. Imena su mi odzvanjala u glavi — Hasan, Sohrab, Ali, Farzana i Sanaubar. Čuti kako Rahim Kan izgovara Alijevo ime, bilo mi je kao pronaći staru prasnu glazbenu kutiju koja godinama nije otvorena. Odmah se začula glazba: Koga si danas pojeo, Babalu? Koga si pojeo, kosooki Babalu? Pokušao sam u sjećanje prizvati Alijevo zgrčeno lice da doista vidim njegov mirni pogled, ali vrijeme je katkad pohlepno — ponekad sebi prigrabi sve pojedinosti.

— Je li Hasan još i sada u toj kući? — upitah.

Rahim Kan prinese šalicu čaja ispucanim usnama i otpije gutljaj. Zatim iz džepa na prsima prsluka izvadi omotnicu i preda mi je.

— Ovo je za tebe.

Poderah zapečaćenu omotnicu. Unutra nađoh polaroidnu fotografiju i presavijeno pismo. Punu sam minutu zurio u fotografiju.

Visok muškarac s bijelim turbanom na glavi i čapanom na zelene pruge stajao je s dječarcem ispred vrata od kovana željeza. Sunčevo je svjetlo padalo slijeva, napola zasjenjujući njegovo oblo lice. Škiljio je i smiješio se kameri pokazujući da mu nedostaje nešto prednjih zubi. Čak i na toj nejasnoj polaroidnoj fotografiji, čovjek u čapanu zračio je osjećajem samosvijesti, opuštenosti. Radilo se o načinu na koji je stajao, u blago raskoračenom stavu, ruku udobno prekriženih na prsima, glave malko nagnute prema suncu. Uglavnom zbog njegova osmijeha. Gledajući tu fotografiju, netko bi zaključio da je na njoj čovjek koji smatra da mu je svijet bio suviše sklon. Rahim Kan je bio u pravu — prepoznao bih ga da na ulici naiđem na njega. Mali dječak stajao je bosonog, s jednom rukom oko muškarčeva bedra, s obrijanom glavom oslonjenom na očev bok. I on se osmjehivao i škiljio.

Razmotah pismo. Bilo je pisano na perzijskom. Nijedna točka nije nedostajala, nijedan križić nije izostavljen, nijedna riječ nije prelazila u drugu — rukopis je bio gotovo nalik na dječji, koliko je bio uredan. Počeh čitati:

U ime Alaha, najmilosrdnijeg i najmilostivijeg,

Amir aga, s najdubljim poštovanjem,

Farzana džan, Sohrab i ja molimo se da te ovo posljednje pismo zatekne zdravog i obasjanog Alahovom milošću. Molim te, izruči Rahim Kanu moju najtopliju hvalu što ti ga je donio. Živim u nadi da ću jednoga dana držati jedno od tvojih pisama u rukama i čitati o tvom životu u Americi. Možda nam oči pogosti i tvoja fotografija. Mnogo sam o tebi pričao Farzani džan i Sohrabu, o našem zajedničkom odrastanju i igrama, trčanju po ulicama. Smiju se na priče o psinama koje smo izvodili!

Amir aga,

Zlo i naopako. Afganistan iz naše mladosti odavno je mrtav. Uljuđenost je nestala iz zemlje i ubijanju je nemoguće pobjeći. Neprestano ubijanje. U Kabulu strah vlada posvuda na ulicama, na stadionu, na tržnicama, ovdje je to dio naših života, Amir aga. Divljaci koji vladaju našim vatanom ne mare više za ljudsko dostojanstvo. Neki dan sam pratio Farzanu džan na tržnicu da kupi nešto krumpira i nan. Upitala je trgovca pošto je krumpir, ali je on nije čuo. Mislim da je bio nagluh. Stoga ga je upitala glasnije, a najedanput dotrči mladi taliban i udari je drvenim štapom po bedru. Tako ju je snažno odalamio daje pala. Vikao je na nju i psovao govoreći joj da Ministarstvo poroka i vrline ne dopušta ženama da dižu glas. Danima je na nozi imala veliku tamnu modricu, ali što sam drugo mogao nego ostati stajati i gledati kako mi tuku ženu? Da sam se upustio u borbu, taj bi me pas bez sumnje ustrijelio, i to sa zadovoljstvom. A što bi onda bilo s mojim Sohrabom? Ulice su ionako već pune gladne siročadi i svakoga dana zahvaljujem Alahu što sam živ, ne što se bojim smrti, nego što moja žena ima muža, a dijete mi nije siročče.

Volio bih da možeš vidjeti Sohraba. On je dobar dječak. Rahim Kan sahib i ja naučili smo ga čitati i pisati tako da ne odraste kao glupan, kao njegov otac. I kako samo gađa iz pračke! Katkad povedem Sohraba u obilazak Kabula i kupim mu slatkiš. Još uvijek je u Sar-e-Nauu čovjek s majmunom pa ako naiđem na njega, platim mu da majmun pleše za Sohraba. Da samo vidiš kako se smije! Nas dvojica često se prošetamo do groblja na brežuljku. Sjećaš li se kako smo tamo sjedili ispod stabla mogranja i čitali stihove iz Sahname? Suše su ogoljele brežuljak, a stablo godinama nije dalo ploda, no Sohrab i ja još uvijek sjedimo u sjeni stabla i ja mu čitam Sahname. Ne moram ti ni reći da mu je omiljeni dio onaj o njegovu imenjaku, Rostam i Sohrab. Uskoro će znati i sam čitati knjigu. Vrlo sam ponosan i sretan otac.

Amir aga

Rahim Kan sahib je teško bolestan. Cijeli dan kašlje i vidim mu krv na rukavu kad obriše usta. Mnogo je izgubio na težini i volio bih kad bi pojeo malo šorve i riže koju mu Farzana džan kuha. Ali on uzme samo zalogaj-dva i to mislim samo iz pristojnosti prema Farzani džan. Toliko se brinem zbog ovoga dragog čovjeka da se svakoga dana molim za njega. Za koji dan odlazi u Pakistan da obiđe neke doktore i, inšalah, vratit će se noseći dobre vijesti. Ali u duši strahujem za njega. Farzana džan i ja rekli smo malome Sohrabu da će Rahim Kan sahibu biti dobro. Što mi tu možemo? Samo mu je deset godina i obožava Rahim Kan sahiba. Toliko su se zbližili. Rahim Kan sahib gaje vodio na tržnicu po balone i kekse, a sad je preslab za to.

Mnogo sanjam u zadnje vrijeme, Amir aga. Katkad imam noćne more o obješenim leševima što vise na stadionima iznad krvavo crvene trave. Budim se nakon njih teško dišući i oznojen. No uglavnom sanjam lijepe stvari i slavim Alaha zbog toga. Sanjam da će Rahim Kan sahib ozdraviti. Sanjam da će mi sin izrasti u dobra čovjeka. Sanjam da će cvijeće laule opet procvasti na ulicama Kabula, rubab glazba opet zasvirati u samovarskim točionicama, a zmajevi opet poletjeti nebom. I sanjam da ćeš se jednoga dana ti vratiti u Kabul da vidiš zemlju našega djetinjstva. Učiniš li to, ovdje će te dočekati stari, vjerni prijatelj.

Alah neka je vječno uz tebe, Hasan.

Dvapat pročitah pismo. Presavih cedulju i još jednu minutu promatrah fotografiju. Spremih obje u džep.

— Kako je on?

— To pismo je napisao prije šest mjeseci, nekoliko dana prije nego što sam otišao u Pešavar — reče Rahim Kan. — Snimio sam ih dan prije odlaska. Mjesec dana nakon mojeg dolaska u Pešavar nazvao me jedan susjed iz Kabula. Evo što mi je ispričao: ubrzo nakon što sam otišao, pročulo se da jedna hazarska obitelj živi sama u velikoj kući u Vazir Akbar Kanu, barem su tako tvrdili talibani. Par talibanskih službenika došao je istražiti stvari i ispitati Hasana. Kad im je Hasan ustvrdio da živi sa mnom, optužili su ga da laže, premda su mnogi susjedi, uključujući i onog koji me zvao, potvrdili Hasanovu priču. Talibani su mu rekli da je lopuža i lažljivac, kao i svi Hazari, te su mu zapovjedili da do sumraka iseli obitelj iz kuće. Hasan se usprotivio, ali susjed mi je rekao da su talibani gledali na veliku kuću — kako ono reče? — a, da, poput vukova na stado ovaca. Rekoše Hasanu da će se oni useliti tobože daje čuvaju dok seja ne vratim. Hasan se opet usprotivio, pa su ga izveli na ulicu...

— Jao — dahnuh.

— ... zapovjedili mu da klekne...

— Ne, zaboga, ne!

— ... i ustrijelili ga hicem u potiljak.

— Ne!

— ... Farzana je izletjela vrišteći i nasrnula na njih...

— Ne.

— ... I nju su ubili. Poslije su tvrdili, u samoobrani... Uspio sam samo šaptati "Ne. Ne. Ne." Opet i opet.

Neprestano sam mislio na onaj dan 1974. u bolničkoj sobi, netom nakon Hasanove operacije zečje usnice. Baba, Rahim Kan, Ali i ja okupili smo se oko Hasanove postelje i gledali ga kako proučava novu usnicu držeći zrcalo u ruci. Sada je svatko tko je bio u toj prostoriji bio mrtav ili na umoru. Osim mene.

Tada ugledah još nešto — čovjeka u maskirnom prsluku kako gura cijev kalašnjikova u Hasanov potiljak. Prasak odjekuje ulicom kuće mogega oca. Hasan beživotno pada na asfalt, a njegov život pun neuzvrćene odanosti odlijeće iz njega poput vjetrom nošenih zmajeva koje je ganjao.

— Talibani su se uselili u kuću — reče Rahim Kan. — Izlika im je bila da su otjerali uljeza. Ubojstva Hasana i Farzane bila su opisana kao slučaj samoobrane. Nitko nije rekao ni riječi o tome. Većinom zbog straha od talibana, mislim. Ali nitko nije htio ništa stavljati na kocku radi dvoje hazarskih slugu.

— Što su učinili sa Sohrabom? — upitah. Osjetih umor, izmo-ždenost. Rahim Kana spopade kašalj

koji dugo nije prestajao. Kad je napokon podigao pogled, lice mu je bilo rumeno a oči podlivene krvlju.

— Čuo sam da je negdje u sirotištu u Karte-Seu, Amir džan...

Opet napadaj kašlja. Kad je prestao, izgledao je još stariji nego prije nekoliko trenutaka, kao da stari svakim napadajem kašlja.

— Amir džan, pozvao sam te jer sam te htio vidjeti prije nego što umrem, ali ne samo zato... — Ništa ne rekoh. Mislim da sam već znao što će reći.

— Želim da odeš u Kabul. Želim da Sohraba dovedeš ovamo — reče.

Upinjao sam se da pronađem prave riječi. Jedva sam imao vremena prihvatiti činjenicu da je Hasan mrtav.

— Saslušaj me, molim te! Znam ovdje u Pešavaru jedan američki par, muža i ženu, koji se zovu Thomas i Betty Caldwell. Kršćani su i vode malu dobrotvornu organizaciju zahvaljujući privatnim donacijama. Uglavnom udomljuju i skrbe za afgansku djecu koja su ostala bez roditelja. Vidio sam kako im je tamo. Cisto je i sigurno. Djeca su dobro pažena, a gospodin i gospođa Caldwell su dragi ljudi. Već su mi rekli da bi Sohrab dobro došao u njihov dom i da...

— Rahim Kane, ne misliš valjda ozbiljno?

— Djeca su krhka, Amir džan. Kabul je već pun skrhane djece i ne želim da Sohrab poveća njihov broj.

— Rahim Kane, ne želim ići u Kabul, ne mogu — rekoh.

— Sohrab je nadaren dječarac. Ovdje mu možemo pružiti nov život, novu nadu, s ljudima koji bi ga voljeli. Thomas aga je dobar čovjek, a Betty hanum je tako draga, da vidiš samo kakvi su prema toj siročadi!

— Zašto ja? Zašto ne platiš nekome da ode? Ako je novac u pitanju, ja ću platiti.

— Nije u pitanju novac, Amire! — zagrmi Rahim Kan. — Umirem i ne dam se više vrijeđati! Kod mene nikad ništa nije bilo pitanje novca, dobro to znaš. A zašto ti? Mislim da obojica dobro znamo da to moraš učiniti baš ti, zar ne?

Nisam želio shvatiti taj komentar, ali shvaćao sam ga. Predobro sam sve shvatio.

— U Americi imam ženu, dom, karijeru i obitelj. Kabul je opasan, dobro to znaš, a ti bi da sve to stavim na kocku radi... Ušutjeh.

— Znaš — reče Rahim Kan — jednom kad nisi bio kod kuće, tvoj otac i ja smo razgovarali. I znaš kako je uvijek tada bio zabrinut za tebe. Sjećam se da mi je rekao: "Rahime, dječak koji se ne zauzima za sebe postaje muškarac koji se ne može ničemu suprotstaviti". Pitam se nisi li se i ti u to pretvorio?

— Oborih pogled. — To što tražim od tebe je da ispuniš želju starcu na umoru — reče smrtno ozbiljno.

Kockao se tom izjavom. Odigrao je najjaču kartu. Ili sam tako tada mislio? Njegove su riječi ostale visiti između nas na ničijoj zemlji, ali barem je znao što da kaže. Ja sam, međutim, još uvijek tražio prave riječi, a ja sam onaj koji piše knjige. Napokon se odlučih na ovo:

— Možda je Baba bio u pravu.

— Zao mi je što tako misliš, Amire. Nisam ga mogao pogledati.

— A ti nisi?

— Da je tako, ne bih te pozvao ovamo. Igrao sam se vjenčanim prstenom.

— Oduvijek si imao previsoko mišljenje o meni, Rahim Kane.

— A ti si prema sebi uvijek bio prestrog. — Oklijevao je načas.

— Ali ima još nešto. Nešto što ne znaš.

— Molim te, Rahim Kane...

— Sanaubar nije bila Alijeva prva žena. — Podigoh pogled.

— Bio je već prije oženjen Hazarkom s područja Džagori. Bilo je to davno prije nego što si ti rođen. Bili su u braku tri godine.

— Kakve to sad veze ima?

— Nije mu rodila dijete i nakon tri godine preudala se za čovjeka iz Hosta. Njemu je rodila tri kćeri. To ti želim reći.

Počeo sam shvaćati kamo to vodi, ali nisam htio čuti ostatak priče. Imao sam dobar život u Kaliforniji, lijepu viktorijansku kuću šiljastog krova, dobar brak, solidnu spisateljsku karijeru, svojtu koja me voljela. Nisu mi trebala ta sranja.

— Ali je bio jalov — ustvrdi Rahim Kan.

— Ne, nije. On i Sanaubar imali su Hasana, zar ne? Imali su Hasana...

— Ne, nisu — reče Rahim Kan.

— Jesu!

— Nisu, Amire.

— Nego čiji...

— Mislim da znaš čiji.

Osjetih se kao da klizim niz strmu liticu hvatajući se za grmlje i busenje i ostajući praznih ruku. Prostorija se dizala i propadala, njihala se s jedne na drugu stranu.

— Je li Hasan znao za to? — protisnuh kroz usne koje kao da su pripadale nekom drugom. Rahim Kan sklopi oči. Zavrti glavom.

— Gadovi! — promucah. Ustadoh. — Prokleti gadovi! — vrisnuh. — Svi ste vi hrpa prokletih, lažljivih gadova!

— Sjedni, molim te! — reče Rahim Kan.

— Kako ste to mogli kriti od mene? Od njega? — zaurlah.

— Razmisli, molim te, Amir džan. Bila je to sramotna situacija. Ljudi bi pričali o tome. Sve što je čovjek tada imao, sve što je bio, bila je njegova čast, njegovo ime, a kad bi ljudi pričali... Nismo nikome smjeli reći, valjda to uviđaš?

Pruži ruku prema meni, ali je ja odgurnuh i krenuh prema vratima.

— Amir džan, molim te, ne odlazi! Otvorih vrata i okrenuh se njemu.

— Zašto? Što ćeš mi još reći? Imam trideset i osam godina i upravo sam doznao daje moj cijeli život jedna jebena laž! Što mi još možeš reći da popraviš stvari? Ništa. Veliko ništa!

Izjurih iz stana.

Sunce je malne zašlo i ostavilo nebo ovijeno ljubičastim i crvenim oblacima. Hodao sam kroz gužvu koja je vladala na uskoj ulici koja je vodila iz kuće Rahim Kana. Bila je to bučna traka u spletu prilaza zagušenih rijekom pješaka, bicikala i rikša. Na uglovima su visili reklamni panoi oglašavajući Coca-Colu i cigarete, holivudski filmski plakati prikazivali su provokativne glumice kako plešu s pristalim, tamnoputim muškarcima na poljima nevena.

Ušao sam u malu, zadimljenu samovarsku točionicu i naručio šalicu čaja. Njihao sam se na stražnjim nogama stolice na rasklapanje i trljao lice. Osjećaj da padam blijedio je, ali umjesto toga osjećao sam se kao da sam se probudio u svojoj kući i otkrio da mi je sav namještaj preraspoređen te mi sad svaki poznati kutak izgleda strano. Takav izgubljen morao bih nanovo odvagnuti sve oko sebe, opet se orijentirati.

Kako sam mogao biti tako slijep? Sve je upućivalo na to, naznake su lebdjele oko mene; to stoje Baba platio dr. Kumaru da sredi Hasanovu zečju usnu, što Baba nikad nije propustio Hasanov rodendan. Sjetih se onoga dana kad smo sadili tulipane, kad sam upitao Babu je li ikad razmišljao o novim slugama.

Hasan nikud ne ide, graknuo je. Ostaje ovdje s nama, kamo i pripada. Ovdje je njegov dom, a mi smo mu obitelj. Plakao je, plakao, kad je Ali objavio da nas on i Hasan napuštaju.

Konobar stavi šalicu čaja preda me na stol. Na mjestu gdje su se noge stola ukrštale tvoreći slovo X, nalazio se prsten od metalnih kuglica, svaka veličine oraha. Jedna se kuglica olabavila. Sagnuh se daje stegnem. Kad bih barem svoj život mogao s takvom lakoćom podesiti. Otpih gutljaj najcrnjeg čaja u posljednjih nekoliko godina i pokušah misliti na Soraju, generala i halu Džamilu, roman koji sam još trebao dovršiti. Nastojao sam gledati promet što juri cestom, ljude kako mile unutra i van iz malih slastičarnica. Pokušavao sam slušati kovali-glazbu koja je svirala na radiju na stolu do mojeg. Bilo što. Ali neprestano sam viđao Babu na dan kad sam maturirao, kako sjedi u fordu koji mi je upravo poklonio, kako smrdi po pivu i kaže: Da je barem Hasan danas s nama!

Kako mi je mogao lagati svih tih godina? A Hasanu? Posjeo me u krilo kad sam bio mali, pogledao me ravno u oči i rekao: Postoji samo jedan grijeh, a to je krađa... Kad slažeš, oteo si nekome pravo na istinu. Nije li mi rekao te riječi? A sada, petnaest godina nakon što sam ga pokopao, doznao sam da je Baba bio lopov! I to lopov najgore vrste jer ono što je ukrao bila je svetinja — od mene pravo da znam da imam brata, od Hasana njegov identitet, a od Alija njegovu čast. Njegov nang. Njegov namus.

Stalno mi se javljalo pitanje — kako je Baba mogao Aliju pogledati u oči? Kako je Ali živio u toj kući dan za danom znajući da gaje gazda obeščastio na najgori način na koji Afganac može biti obeščaćen? I kako da pomirim to novo shvaćanje Babe s onim koje mi je tako dugo bilo ukorijenjeno u umu, on u smeđem odijelu kako šepa prilazom Taherijevih da zaprosi Sorajinu ruku.

Evo još jednog klišea kojem bi se moj predavač kreativnog pisanja narugao — kakav otac, takav sin! Alije točan, zar ne? Kao što se pokazalo, Baba i ja smo bili sličniji nego što sam mislio.

Obojica smo izdali ljude koji bi za nas dali život. Tada doživjeh spoznaju — Rahim Kan me nije

pozvao samo radi iskupljenja mojih grijeha, nego i Babinih.

Rahim Kan mi je rekao da sam oduvijek bio prestrog prema sebi. No, ne znam baš. Nisam doduše ja gurnuo Alija na nagaznu minu, i nisam doveo talibane u kuću da ustrijele Hasana. Ali otjerao sam Alija i Hasana iz kuće. Je li pretjerano zamišljati da bi se sve drugačije dogodilo da nisam? Možda bi ih Baba poveo s nama u Ameriku? Možda bi Hasan imao svoj dom, posao, obitelj, život u zemlji u kojoj nikome ne bi smetalo što je Hazar. Možda i ne. Možda ipak...

Ne mogu ići u Kabul, rekao sam Rahim Kanu. U Americi imam ženu, dom, karijeru i obitelj. Ali kako da se pokupim i vratim kući kad sam svojim postupcima možda oduzeo Hasanu priliku da i sam sve to ima?

Poželjeh da me Rahim Kan nije pozvao. Da me barem pustio da i dalje živim u neznanju! Ali me pozvao. I ono što mi je Rahim Kan razotkrio, sve je promijenilo. Natjeralo me da shvatim kako je cijeli moj život, davno prije zime 1975, od vremena kad me ona raspjevana Hazarka još dojila, bio ciklus laži, izdaja i tajni.

Ima načina da se sve popravi, rekao je. Načina da se prekine ciklus.

S pomoću maloga dječaka. Siročeta. Hasanova sina. Negdje u Kabulu.

Vozeći se rikšom natrag u stan Rahim Kana, prisjetih se Babe kako mi govori daje moj problem u tome što se netko uvijek bori umjesto mene. Imao sam trideset i osam godina. Kosa mi se rijedila i bila je prošarana sjedinama, a u zadnje vrijeme u kutovima očiju nazirem bore, po tri na svakom. Bio sam stariji, ali ne prestar da se počnem boriti sam za sebe. Babaje, kako se pokazalo, o mnogo čemu lagao, ali u tom pogledu nije.

Pogledah opet oblo lice na polaroidnoj fotografiji, način na koji gaje sunce obasjavalo. Lice mojega brata. Hasan me nekoć volio, volio me kako me nitko nikada nije i neće. Nije ga više bilo. Ali djelić njega i dalje je živio. Bio je u Kabulu.

I čekao.

Zatekoh Rahim Kana u kutu sobe kako moli namaz. Od njega je ostao tek tamni obris koji se klanjao prema istoku, prema krvavocrvenom nebu. Pričekao sam da završi.

Tada mu rekoh da idem u Kabul. Rekoh mu neka ujutro nazove Cakhvellove.

— Molit ću se za tebe, Amir džane — reče.

Opet mučnina. Kad smo prošli pored izrešetanog znaka na kojem je pisalo "Dobro došli u Hajberski prolaz", već mi se u ustima nakupljala slina. Nešto mi se u želucu bućkalo i mućkalo. Moj vozač Ferid dobaci mi leden pogled. U njemu nije bilo razumijevanja.

— Možemo li otvoriti prozor? — upitah.

On zapali cigaretu i zatakne je između preostala dva prsta na lijevoj ruci, onoj na upravljaču. Ne skidajući pogleda crnih očiju s ceste, sagne se, uzme odvičaj koji mu je ležao do nogu i doda mi ga. Zabih ga u rupu u vratima, gdje je trebala stajati ručica, i okrenuh ga da spustim prozor.

Ferid me pogleda još jednim pogledom punim negodovanja, ovoga puta kao da jedva potiskuje neprijateljstvo, i nastavi pu-šiti. Otkad smo krenuli iz tvrđave Džamrud, nije prozborio više od deset riječi.

— Tašakor — protisnuh.

Turih glavu kroz prozor i pustih da mi hladni popodnevni zrak struji preko lica. Put kroz plemenska područja Hajberskog prolaza, koji je krivudao između hridina od škrljevca i vapnenca, bio je upravo onakav kakav sam pamtio — Baba i ja smo se tim neravnim terenom provezli 1974. godine. Goletne veličanstvene planine nadvisivale su duboke gudure penjući se do nazubljenih vrhunaca. Litice su bile okrunjene starim, opekrom obloženim, trusnim tvrđavama. Trudio sam se da ne skidam pogleda sa snježnih vrhunaca Hindukuša na sjeveru, ali svaki put kad bi mi se želudac barem malo smirio, kamion bi uklizao u još jedan zavoj stvarajući u meni nov val mučnine.

— Pokušajte s limunom.

— Molim?

— Limun. Dobar je za mučninu — reče Ferid. — Uvijek si ponesem limun kad idem ovuda.

— Ne, hvala — rekoh. Sama pomisao da želucu dodajem još kiseline pojačavala je u meni osjećaj mučnine.

Ferid se naceri.

— Znam, nije to takva šminka kao američke tablete, samo stari lijek koji me naučila majka.

Požalih što sam propustio priliku da se zbližimo.

— U tom slučaju, možda biste mi mogli dati jedan?

Sa stražnjeg sjedala dograbi papirnatu vrećicu i iz nje izvadi polovicu limuna. Zagrizoh u njega i pričekah koju minutu.

— U pravu ste, bolje mi je — slagah.

Kao Afganac znao sam da je bolje osjećati se loše nego biti nepristojan. Prisilih se na slabašan osmijeh.

— Stari trik iz vatani, ne treba nam šminkerska medicina — reče.

Ton mu je bio na granici osornog. Kvrčne pepeo s cigarete i zadovoljno se pogleda u retrovizoru. Bio je Tadžik, mršav tamnopus muškarac, lica izbrazdana nepogodama, uskih ramena i duga vrata naglašena Adamovom jabučicom, koja mu je jedva virila iz brade kad bi okrenuo glavu. Bio je odjeven uglavnom kao i ja premda bi zapravo trebalo reći obrnuto — grubo satkan vuneni pokrivač omotan oko sivog pirhan-tumbana i prsluk. Na glavi je nosio smeđ pakol, blago naheren, poput tadžičkog junaka Ahmad Šaha Masuda, kojeg Tadžici nazivaju Pandžširskim lavom.

S Feridom me u Pešavaru upoznao Rahim Kan. Rekao mi je da je Feridu dvadeset i devet godina, premda je imao umorno, izborano lice dvadeset godina starijeg čovjeka. Rođen je u Ma-zar-i-Šarifu i živio ondje dok njegov otac nije obitelj preselio u Džalalabad, kad je Feridu bilo 10 godina. Kad mu je bilo četrnaest, on i njegov otac pristupili su džihadu protiv Sorava. Dvije su se godine borili u Pandžširskoj dolini, sve dok oca nije raskomadala paljba iz helikoptera. Ferid je imao dvije žene i petero djece. "Nekoć ih je imao sedam", rekao je Rahim Kan gledajući potišteno, ali je dvije najmanje djevojčice izgubio nekoliko godina ranije u eksploziji mine nedaleko od Džalalabada, iste one koja je njemu odnijela nekoliko nožnih prstiju i tri prsta lijeve ruke. Nakon toga je žene i djecu preselio u Pešavar.

— Mitnica — progunđa Ferid. Malko klonuh na sjedištu, ruku prekriženih na prsima, zaboravivši načas na mučninu. Ali nisam trebao brinuti. Dva pakistanska vojnika prišla su našem rasklimanom land cruiseru, bacila letimičan pogled unutra i mahnula nam da prođemo.

Ferid je bio prvi na popisu priprema koji smo Rahim Kan i ja sastavili, popis koji je uključivao zamjenu dolara za kaldare i novčanice afgana, moju odjeću i pakol — ironijom sudbine, nikad nisam nosio ništa od toga kad sam doista živio u Afganistanu — polaroidnu fotografiju Hasana i Sohraba i, napokon, možda najvažniji dio opreme — umjetnu bradu, crnu i do prsa, u skladu sa šerijatom, ili barem talibanskom inačicom šerijata. Rahim Kan je poznao čovjeka u Pešavaru koji se specijalizirao za pletenje brada, katkad za zapadne novinare koji su izvještavali o ratu.

Rahim Kan je htio da ostanem s njim još nekoliko dana da bolje razradimo plan, ali znao sam da moram otići što prije. Bojao sam se da ću se predomisliti. Da ću se premišljati, mozgati, vijećati, pravdati i izvlačiti se od odlaska. Bojao sam se da će me privlačnost mojega života u Americi odvući natrag, da ću zagaziti natrag u onu silnu velebnu rijeku i priuštiti sebi zaborav, pustiti da spoznaje do kojih sam došao u nekoliko posljednjih dana potonu na dno. Bojao sam se da ću se prepustiti matici da me nosi daleko od onoga što sam morao poduzeti. Od Hasana. Od prošlosti koja je došla po svoje. I od ove posljednje prilike za iskupljenje. Stoga sam otišao prije nego što se uopće stvorio prostor za takvu mogućnost. Što se Soraje tiče, nije dolazilo u obzir da joj kažem da se vraćam u Afganistan. Da sam joj rekao, ona bi rezervirala sljedeći let za Pakistan.

Prešli smo granicu i znaci bijede bili su posvuda. S obje strane ceste vidio sam nizove zaselaka kako ovdje-ondje izviruju, poput odbačenih igračaka među stijenama — urušene blatnjare, i kolibe od jedva ičega osim četiri drvene motke i cunjave tkanine kao krova. Vidio sam djecu u dronjcima kako

natjeravaju nogometnu loptu ispred stračara. Nekoliko kilometara dalje ugledao sam skupinu muškaraca kako čuče, poput reda vrana, na staroj olupini izgorjelog sovjetskog tenka, dok se vjetar poigravao rubovima pokrivača pobacanih oko njih. Iza njih je žena u smeđoj burki na ramenu nosila veliku glinenu posudu izrovanom stazom prema nizu blatnjara.

— Čudno — rekoh.

— Što to?

— Osjećam se poput turista u vlastitoj zemlji — rekoh upijajući prizor kozara na čelu kolone od šest iznurenih koza uz rub ceste. Ferid frkne. Odbaci cigaretu.

— Još uvijek o ovoj zemlji razmišljate kao o svojoj domovini?

— Mislim da dijelom dovijeka i hoću — rekoh više obrambeno nego što sam namjeravao.

— Nakon dvadeset godina života u Americi — reče i naglo skrenu kamion da izbjegne rupetinu veličine lopte za plažu.

Klimnuh glavom. — Odrastao sam u Afganistanu.

Ferid opet frkne.

— Zašto to radite?

— Nema veze — promrmlja.

— Ne, želim znati. Zašto to radite?

U retrovizoru zapazih bljesak u njegovim očima.

— Želite znati? — sikne. — Dopustite da zamislim, aga sahib. Vjerojatno ste živjeli u velikoj jednokatnici ili dvokatnici s lijepim dvorištem, koje je vaš vrtlar ispunio cvijećem i voćkama. Naravno, sve iza kapije. Otac vam je vozio američki automobil. Imali ste sluge, vjerojatno Hazare. Roditelji su vam unajmili radnike da ukrase kuću za šminkerske mehmanije koje su priređivali, tako da njihovi prijatelji mogu doći i hvaliti se o svojim putovanjima po Europi i Americi. I kladio bih se na oči prvorodenog sina daje ovo prvi put da nosite pakol.

Osmjehne mi se i razotkri puna usta prerano sagnjilih zubi.

— Jesam li približno pogodilo?

— Zašto mi sve to govorite? — upitah.

— Jer ste rekli da želite znati — otpljune on. Pokaže na starca odjevena u prnje, koji je klipsao zemljanom stazom i na leđima nosio velik svežanj korova i pabiraka, umotan u gunj. — To je pravi Afganistan, aga sahib. To je Afganistan kakav ja poznajem. A vi? Vi ste oduvijek ovdje bili turist, samo toga niste bili svjesni.

Rahim Kan me upozorio da u Afganistanu ne očekujem toplu dobrodošlicu od onih koji su ostali i borili se u ratu.

— Žalim zbog vašeg oca — rekoh. — Žalim zbog vaših kćeri i žalim zbog vaše ruke.

— To mi ništa ne znači — nato će on. Zavrti glavom. — Zašto se uopće vraćate? Da prodate zemlju svojeg Babe? Da strpate novac u džep i odjurite majci u Ameriku?

— Moja je majka umrla dok me rađala — rekoh. On uzdahne i zapali cigaretu. Ništa ne reče.

— Zaustavite vozilo.

— Što?

— Stanite, do vraga! — ponovih. — Pozlit će mi.

Skotrljah se iz kamiona dok se još zaustavljao na šljunku uz cestu.

Kasno poslijepodne teren je od suncem opaljenih vrhunaca i golih hridi prešao u zeleniji, više seoski krajolik. Glavni se prolaz spuštao od Landi Kotala kroz područje Sin vari do Landi Kana. Ušli smo u Afganistan kod Torhama. Cestu su rubili borici, rjeđi nego što sam pamtio, a mnoga stabla bila su gola, ali bilo je lijepo opet vidjeti drveće nakon naporne vožnje kroz Hajberski prolaz. Približavali smo se Džalalabadu gdje je Ferid imao brata koji će nas uzeti na konak.

Sunce nije još sasvim zašlo kad smo ušli u Džalalabad, prijestolnicu države Nangarhar, grad nekoć dobro poznatog po voću i toploj klimi. Ferid je vozio pored zgrada i kamenih kuća u središnjem dijelu grada. Nije više bilo onoliko palmi koliko sam pamtio od nekoć, a od nekih su domova preostali tek zidovi bez krova i hrpe iskrivljene gline.

Ferid skrene na usku, nepopločenu cestu i parkira land cruiser uz isušen jarak. Spuznuh iz kamiona, protegnuh se i duboko udahnuh. U davna vremena, vjetrovi su hujali navodnjenim dolinama oko Džalalabada, gdje su zemljoradnici uzgajali trsku i ispunjali gradski zrak slatkastim mirisom. Sklopih oči u potrazi za slatkastim mirisom. Nisam ga našao.

— Idemo — nestrpljivo će Ferid.

Hodali smo zemljanim putem pored nekoliko ogoljenih jablanova duž reda ispucanih zidova od blata. Ferid me poveo do oronule prizemnice i pokuca na vrata od dasaka.

Proviri mlada žena morskizelenih očiju i lica omotana bijelim rupcem. Prvo ugleda mene i trgne se, a zatim spazi Ferida, na što joj oči živnu.

— Salam alaikum, kaka Ferid.

— Salam, Marjam džan — odgovori Ferid i udijeli joj nešto što je meni uskraćivao cijeli dan: topao osmijeh. Poljubi je u tjeme. Mlada se žena skloni s puta zirkajući na mene pomalo zabrinuto dok sam za Feridom ulazio u malenu kuću.

Strop od pečene opeke bio je nizak, zidovi od blata posve goli, a jedino je svjetlo dopiralo od dva fenjera u kutu. Izusmo se i stupismo na slamnatu strunjaču rasprostrtu po podu. Duž jednoga zida tri su dječaka sjedila prekriženih nogu, na madracu pokrivenom pokrivačem izderanih rubova. Visok čovjek s bradom i širokih ramena ustade da nas pozdravi. Ferid i on se zagrljše i poljubiše u obraz. Ferid mi ga predstavi kao Vahida, svojeg starijeg brata.

— On je iz Amerike — reče Vahidu pokazujući palcem na mene. Ostavio nas je same i otišao pozdraviti dječake.

Vahid je sjedio sa mnom oslonjen na zid nasuprot dječacima, koji su zaskočili Ferida i verali mu se na ramena. Unatoč mojem protivljenju, Vahid zapovjedi jednom dječaku da donese još jedan pokrivač tako da mi na podu bude udobnije, a Marjam zamoli da mi donese čaja. Pitao me kakva je bila vožnja od Pešavara, prijelaz preko Hajberskog sedla.

— Nadam se da niste naletjeli na neke dozde — reče. Hajbersko je sedlo bilo poznato po svojem terenu koliko i po razbojnicima koji se tim terenom služe da pljačkaju putnike. Prije nego što sam dospio odgovoriti, on namigne i naglas reče: — Dakako da nijedan dozd ne bi gubio vrijeme na nešto tako ružno kao što je automobil mojeg brata.

Ferid je oborio najmanjeg dječaka na tlo i šakljao ga zdravom rukom po rebrima. Dječčić se hihotao i batrgao.

— Barem imam auto — zadihano će Ferid. — Kako tvoj magarac ovih dana?

— Moj magarac je udobniji od tvojeg auta.

— Har hara mišnasa — ispali Ferid. Magarac poznaje magarca. Zaori se opći grohot. Iz susjedne sobe začuh ženske glasove. Vidio sam pola prostorije s mjesta na kojem sam sjedio. Marjam i neka starija žena koja je nosila smeđi hidžab — možda njezina majka — potiho su razgovarale i točile čaj iz kotlića u čajnik.

— A čime se bavite u Americi, Amir aga? — upita me Vahid.

— Ja sam pisac — odgovorih. Učini mi se da se nato Ferid zasmijuljio.

— Pisac? — ponovi Vahid vidljivo dojmjen. — Pišete li o Afganistanu?

— Jesam prije, ali trenutno ne — rekoh. Moj posljednji roman Doba pepela bio je o sveučilišnom profesoru koji pristupa plemenu Cigana nakon što je ženu zatekao u krevetu s jednim svojim studentom. Nije bila loša knjiga. Neki su je kritičari ocijenili kao "dobru", a jedan je čak upotrijebio i riječ "napeta". Ali najedanput se posramih toga. Nadao sam se da me Vahid neće dalje zapitkivati.

— Možda biste trebali opet početi pisati o Afganistanu? — reče Vahid. — Ispričati ostatku svijeta što talibani čine našoj zemlji.

— Pa, nisam, ovaj... Nisam baš takva vrsta pisca.

— Eh — reče Vahid klimajući glavom i malko se crveneći. — Naravno, vi najbolje znate. Nije na meni da namećem...

Uto Marjam i druga žena uđu u prostoriju noseći dvije šalice i čajnik na malenom pladnju. Ustadoh s poštovanjem, prinesoh ruku prsima i pognuh glavu.

— Salam alaikum — rekoh.

Žena, koja je podigla hidžab da zastre donji dio lica, također pogne glavu.

— Salam — odvrati jedva čujno. Nismo se ni u jednom trenutku pogledali u oči. Točila je čaj dok sam ja stajao.

Stavi pred mene šalicu vrućeg čaja i izađe iz sobe ne stvarajući bosim nogama na odlasku nikakav šum. Sjedoh te uzeh otpijati jaki crni čaj. Vahid napokon prekine neugodnu tišinu:

— Što vas dovodi natrag u Afganistan?

— Što ih sve dovodi natrag u Afganistan, dragi brate? — reče Ferid obraćajući se Vahidu, ali mjerkajući mene prezirnim pogledom.

— Bas! — odbrusi mu Vahid.

— Uvijek isti razlog — nastavi Ferid. — Prodati zemlju, prodati kuću, uzeti novac i podviti rep poput miša. Vratiti se u Ameriku i potrošiti novac na obiteljski put u Meksiko.

— Feride! — zagrmi Vahid. Njegova djeca, čak i Ferid, lecnuše se. — Zar si zaboravio na pristojnost? Ovo je moja kuća! Amir aga je večeras moj gost i ne dopuštam ti da me ovako ponižavaš!

Ferid zausti i gotovo reče nešto, ali se predomisli i umukne. Nasloni se opet na zid, promrmlja nešto ispod glasa i prekriži svoje sakato stopalo preko zdravog. Nije s mene skidao pogled pun osude.

— Oprosti nam, Amir aga — reče Vahid. — Još od malih nogu moj je brat uvijek bio dva koraka ispred mozga.

— Ja sam kriv, zapravo — rekoh nastojeći se nasmiješiti pod Feridovim upornim pogledom. — Nisam uvrijeđen. Trebao sam mu objasniti kojim poslom sam došao u Afganistan. Nisam ovdje radi imovine. Idem u Kabul da potražim jednog dječaka.

— Dječaka? — ponovi Vahid.

— Da — izvadih fotografiju iz džepa na košulji.

Pogledom na Hasanovu sliku, s moje spoznaje o njegovoj smrti otpadne svježa krasta. Morao sam skrenuti pogled s nje. Dodah je Vahidu. Prouči fotografiju. Prelazio je pogledom s mene na sliku i natrag.

— Ovog dječaka? Klimnuh glavom.

— Ovog Hazara?

— Da.

— Što vam on znači?

— Njegov otac mi je mnogo značio, taj čovjek na slici. Nije više živ.

Vahid trepne.

— Bio vam je prijatelj?

Instinktivno htjedoh reći da jest kao da negdje u dubini želim zaštititi Babinu tajnu. Ali dosta je bilo laži.

— Bio mi je polubrat. — Progutah slinu. Nadodah: — Nezakoniti polubrat.

Okrenuh šalicu. Poigravao sam se drškom.

— Nisam htio zabadati nos.

— I niste — rekoh.

— Što ćete s njim?

— Odvesti ga sa sobom u Pešavar. Ondje ima ljudi koji će se brinuti za njega.

Vahid mi vrati fotografiju i položi mi ruku na rame.

— Vi ste častan čovjek, Amir aga. Pravi Afganac! U meni se nešto snebi.

— Čast mi je imati vas večeras u svojem domu — reče Vahid.

Zahvalih mu i oprezno pogledah prema Feridu. On je oborio pogled i poigravao se iskidanim rubovima slamnate strunjače.

Nedugo zatim Marjam i njezina majka doniješe dvije zdjele vruće šorve od povrća i dvije štruce kruha.

— Žalim što vam ne možemo ponuditi mesa — reče Vahid. — Danas si samo talibani mogu priuštiti meso.

— Krasno izgleda — rekoh. Doista je bilo tako. Ponudih malo njemu i djeci, ali Vahid reče daje obitelj jela prije nego što smo stigli. Ferid i ja zasukasmu rukave, umakasmu kruh u našu šorvu i jedosmo rukama.

Dok sam jeo, primijetih da Vahidovi sinovi, sva trojica žgoljava, lica pokrivenih prljavštinom i kratko podšišanom smeđom kosom ispod ćepica, potajno pogledavaju na moj ručni sat. Najmlađi šapne nešto

bratu u uho. Brat klimne glavom ne skidajući pogleda s mogjeg sata. Najstariji dječak — od možda dvanaest godina — njihao se naprijed-natrag pogleda uprta u moje zapešće. Nakon večere, pošto sam oprao ruke vodom koju je Marjam nalila iz glinene posude, zamolih Vahida za dopuštenje da dječacima dadem hadiju, dar. On odbije, ali kad sam ustrajao, neodlučno pristane. Skinuh sat i dadoh ga najmlađem od trojice dječaka. On bojažljivo promuca tašakor.

— Pokazuje vrijeme u svakom gradu na svijetu — rekoh mu.

Dječak pristojno klimnu glavom dajući sat ostalima te su ga naizmjenice isprobavali na ruci. No, ubrzo im je zanimanje splasnulo te je sat ostao zaboravljen na slamnatoj strunjači.

— Mogli ste mi reći — poslije će Ferid.

Ležali smo jedan do drugoga na slamarici koju nam je prostrla Vahidova žena.

— Što to?

— Zašto ste došli u Afganistan.

Glas mu je izgubio na grubosti koju je imao od trenutka kad smo se upoznali.

— Niste me pitali — rekoh.

— Trebali ste mi reći.

— Niste me pitali.

Okrene mi lice. Podvine ruku pod glavu.

— Možda ću vam pomoći da pronađete tog dječaka.

— Hvala vam, Feride — rekoh.

— Pogriješio sam što sam onako mislio. Uzdahnuh.

— Ne brinite ništa! Imali ste pravo i više nego što mislite.

Ruke su mu svezane na leđima grubo ispletenim uzetom koje mu zasijeca meso na zapešćima. Oči su mu vezane crnom tkaninom. Kleči na ulici, na rubu jarka punog stajaće vode, glave obješene između ramena. Koljena mu se valjaju po tvrdom tlu i krvare kroz hlače dok se ljulja moleći. Kasno je poslijepodne i njegova duga sjena njiše se naprijed-natrag na šljunku. Nešto mrmlja ispod glasa. Koraknuh bliže. — Za tebe tisuću puta — promuca. Za tebe tisuću puta. Naprijed-natrag se njiše. Podiže glavu. Vidim mu blijedi ožiljak iznad gornje usne.

Nismo sami.

Najprije vidim cijev. Zatim čovjeka iza nje. Visok je, nosi maskirni prsluk i crni turban. Prema čovjeku vezanih očiju spušta pogled u kojem nema ničega osim prostrane šuplje praznine. Prilazi

korak bliže i diže cijev. Zaustavlja je na potiljku čovjeka što kleči. Na trenutak se zraka sunca na zalasku odbije od metala i bljesne.

Puška grune zaglušnim pucnjem.

Pratim pokret cijevi u uzlaznom luku. Vidim lice iza perjanice dima što se kovitla oko otvora. Čovjek u maskirnom prsluku sam ja.

Probudih se, a u grlu mi zape krik.

* * *

Izađoh. Stajao sam na mutnom srebrnom sjaju polumjeseca i gledao u nebo osuto zvijezdama. Zrikavci su zrikali u zasjenjenoj tami, a kroz krošnje je pirio vjetar. Bose su mi noge zeble na hladnom tlu i najedanput, prvi put otkako smo prešli granicu, stekoh osjećaj da sam se vratio. Nakon svih tih godina bio sam ponovo kod kuće, stajao na tlu svojih predaka. Bilo je to tlo na kojem se moj pradjed oženio trećom ženom godinu dana prije nego što gaje pokosila epidemija kolere, koja je 1915. pogodila Kabul. Podarila mu je ono što prve dvije nisu, napokon sina. Na tom je tlu moj djed otišao u lov s Nadir Šahom i ubio jelena. Moja majka je umrla na tom tlu. I na tom sam se tlu ja borio za očevu ljubav.

Sjedio sam naslonjen na zid kuće. Srodnost koju sam najedanput osjetio sa starom zemljom... iznenadila me. Dovoljno me dugo nije bilo da zaboravim i budem zaboravljen. Imao sam dom u zemlji koja je mogla biti i u drugoj galaksiji, što se tiče ljudi koji su spavali s druge strane zida na koji sam se naslanjao. Mislio sam da sam zaboravio ovu zemlju, ali nisam. I pod šturim odsjajem polumjeseca osjetih Afganistan kako mi pjevuši pod nogama. Možda ni Afganistan nije zaboravio mene?

Pogledao sam prema zapadu i razmišljao kako negdje iza tih planina još uvijek postoji Kabul, ne samo kao drevna uspomena ili kao naslov članka novinske agencije na 15. stranici San Francisco Chroniclea. Negdje iza tih planina spava grad u kojem smo moj brat zečje usne i ja ganjali zmajeve. Ondje negdje je čovjek iz mojih snova, s povezom preko očiju, umro bespotrebnom smrću. Jednom sam, iza tih planina, donio odluku. A sada, četvrt stoljeća kasnije, ta me odluka vratila na ovo tlo.

Upravo sam se spremao ući u kuću kad iznutra začuh nečije glasove. Prepoznah Vahidov.

— ... ništa ostalo za djecu.

— Gladni smo, ali nismo divljaci! On je gost! Što sam trebao učiniti? — govorio je napetim glasom.

— ... naći nešto sutra — govorila je kao da je na rubu suza. — Kako da nahranim...

Otapkao sam na prstima. Tada sam shvatio zašto dječaci nisu pokazali zanimanje za sat. Nisu uopće gledali u sat. Gledali su u tanjur.

Pozdravismo se rano sljedećeg jutra. Prije nego što sam se popeo u land cruiser, zahvalih Vahidu na gostoprimstvu. On pokaže na kućicu iza sebe.

— Ovo je vaš dom — reče.

Njegova tri sina stajala su na vratima i gledala nas. Najmanji je nosio sat — labavo se njihao na mršavom zapešću.

Pogledah u retrovizor kad smo kretali. Vahid je stajao okružen sinovima u oblaku prašine koji je podiglo vozilo. Padne mi na pamet da u drugačijem svijetu dječaci ne bi bili toliko gladni da ne bi potrčali za automobilom.

Ranije tog jutra, kad sam bio siguran da nitko ne gleda, učinio sam isto što i dvadeset i šest godina ranije — podmetnuo sam šaku izgužvanih novčanica pod madrac.

Ferid me upozorio. Doista jest. Ali pokazalo se da je uzalud trošio riječi.

Vozili smo razrovanom cestom koja zavija od Džalalabada do Kabula. Posljednji put sam se tom cestom vozio u suprotnom smjeru, u ceradom pokrivenom kamionu. Baba je malne naveo raspjevanog, drogiranog Rusa da ga ustrijeli — te me večeri Baba toliko razbjesnio, toliko uplašio i toliko ispunio ponosom! Put između Kabula i Džalalabada, kostolomna vožnja klimavim prolazom koji vijuga kroz stijene, postao je sad relikvija, relikvija dvaju ratova. Dvadeset godina ranije vlastitim sam očima vidio neke početne naznake rata. Uz cestu su bili rasuti sumorni podsjetnici na njega — izgorjele olupine starih sovjetskih tenkova, prevrnuti vojni kamioni prepušteni hrđi, zdrobljeni ruski džip koji se survao s litice. Drugi sam rat gledao na televiziji. A sada sam ga gledao Feridovim očima.

Zaobilazeći bez napora rupe usred oštećene ceste, Ferid je bio čovjek u svom elementu. Postao je mnogo razgovorljiviji nakon našeg boravka prethodne noći u Vahidovu domu. Posjeo me na suvozačko mjesto i gledao me dok je govorio. Čak se jedanput ili dvaput i nasmiješio. Manevrirajući upravljačem sakatom rukom, pokazivao mi je usput sela blatnjara, u kojima je ranijih godina poznavao ljude. Mnogi su od njih, reče, mrtvi ili izbjegli u Pakistan.

— A katkad su mrtvi imali više sreće — doda.

Pokaže mi izmrvljene, pougljenjene ostatke zaselka. Sad je to bilo tek zgarište pocrnjelih zidova bez krovova. Vidjeh psa kako spava uz jedan od tih zidova.

— Imao sam tu nekoć prijatelja — reče Ferid. — Bio je odličan mehaničar za bicikle. Lijepo je svirao i tablu. Talibani su ubili i njega i njegovu obitelj i spalili selo.

Vozili smo se pored spaljena sela, a pas se i ne pomakne.

U ranija vremena vožnja od Džalalabada do Kabula trajala je dva sata, možda malo više. Feridu i meni trebalo je više od četiri sata da dođemo do Kabula. A kad jesmo... Ferid me upozorio tek što smo prošli branu Mahipar.

— Kabul više ne izgleda onako kako ga pamтите — reče.

— To sam čuo.

U Feridovu pogledu pročitah da čuti nije isto što i vidjeti. I bio je u pravu. Jer, kad se Kabul napokon podastro pod nama, bio sam siguran, potpuno uvjeren, da smo negdje pogrešno skrenuli. Ferid je zacijelo vidio moj zaprepašteni izraz lica; vozeći ljude do Kabula i iz njega već se bio naviknuo na izraze lica onih koji dugo nisu vidjeli Kabul.

Potapša me po ramenu:

— Dobro došli — reče sumorno.

Krš i prosjaci. Kamo god sam pogledao, samo sam to vidio. Sjećam se prosjaka i otprije — Baba je uvijek nosio poseban svežanj afgana u džepu samo za njih; nikad ga nisam vidio da je nekoga otjerao. Ali sada su čučali na svakom uličnom uglu u izderanim grubim dronjcima, pružajući blatne ruke za novčićem. I sada su prosjaci uglavnom bili djeca, mršava, garava, neka i mlađa od pet ili šest godina. Sjedila su u krilu svojih majki u burkama, duž jaraka uz prometna ulična križanja i ponavljala "Bahšeš, bahšeš". I još nešto, nešto što nisam odmah zapazio. Jedva da je itko od njih sjedio s odraslim muškarcem. Očevi su uslijed rata postali rijetka raskoš.

Vozili smo se prema zapadu u okrug Karte-Se, ulicom koju sam pamtio kao glavnu žilu sedamdesetih — Džade Majvand. Sjeverno od nas bila je sasvim presušila rijeka Kabul. Na brežuljcima južno od nje nalazile su se urušene stare gradske zidine. Istočno od nas bila je utvrda Bala Hisar — stara gradina koju je 1992. zauzeo vlastodržac Dostum — na planinskom lancu Sirdarvaza, istoj onoj planini s koje su mudžahedini zasipali Kabul projektilima između 1992. i 1996, nanijevši mu velike štete, kojima sam sad bio svjedok. Lanac Sirdarvaza protezao se do obzora na zapadu. S tih se planina sjećam odjeka Tope čašta, podnevnoga topa. Grunuo bi svakoga dana da objavi podne, a također kraj danjeg svjetla za mjeseca ramazana. Tih bi se dana prasak topa čuo u cijelom gradu.

— Kao dječak dolazio sam ovamo na Džade Majvand — promrmljah. — Bilo je tu dućana i hotela. Neonskih svjetala i gostionica. Kupovao sam zmajeve od starca po imenu Saifo. Imao je malu radionicu zmajeva pored stare policijske postaje.

— Policijska postaja je i dalje tu — reče Ferid. — U ovome gradu barem policije ne manjka. Ali ni na Džade Majvand ni bilo gdje u Kabulu nećeš naći zmajeve ni prodavaonice zmajeva. Ti su dani prošli.

Džade Majvand pretvorila se u golemi pješčani zamak. Zgrade koje se nisu potpuno srušile jedva su stajale s urušenim krovovima i zidovima izbušenima granatama. Cijeli su blokovi zgrada bili smrvljeni u prah. Vidio sam mecima izrešetan znak napola ukopan u hrpi otpada. Pisalo je PIJTE COCA-CO... Vidio sam djecu kako se igraju u ruševinama zgrada bez prozora među šiljastim batrljcima opeka i kamenja. Biciklisti i kola koja su vukle mazge, psi lutalice i hrpe otpadaka. Prašna izmaglica lebdjela je nad gradom, a s druge strane rijeke k nebu se dizala perjanica dima.

— Gdje je drveće? — zapitah.

— Ljudi su ga posjekli da se zimi griju — odvrati Ferid. — I Soravi su ga mnogo posjekli.

— Zašto?

— U njima su se skrivali snajperisti.

Spopade me tuga. Povratak u Kabul bio je kao slučajan susret sa starim, davno zaboravljenim prijateljem i spoznaja da život nije bio blag prema njemu. Da je postao beskućnik i očajnik...

— Moj otac podigao je sirotište u Šar-e-Kohni, starom gradu južno odavde — rekoh.

— Sjećam ga se — reče Ferid. — Uništeno je prije nekoliko godina.

— Možete li stati? — zamolih. — Želim se ovdje malko prošetati.

Ferid stane uz pločnik u uličici pokraj ruševne, puste zgrade bez vrata.

— Ovdje je bila apoteka — promrmlja Ferid dok smo izlazili iz vozila. Hodali smo natrag do Džade Majvand i skrenuli desno okrenuvši prema zapadu.

— Kakav je to vonj? — upitah. Nešto mi je tjeralo suze na oči.

— Dizel — odvrati Ferid. — Gradski generatori stalno se kvare pa je struja nepouzdana i ljudi se služe dizelom kao gorivom.

— Dizel. Sjećam se kako su nekoć mirisale ove ulice. Ferid se nasmiješi.

— Po ćevapima.

— Janječim ćevapima — rekoh.

— Janjetina — ponovi Ferid kušajući riječ ustima. — Jedini koji sad jedu janjetinu su talibani. — Povučite me za rukav. — A kad ih već spominjem...

Približavalo nam se vozilo.

— Bradata ophodnja — promrmlja Ferid.

Bilo je to prvi put da sam ugledao talibane. Vidio sam ih na televiziji, na internetu, na naslovnicama časopisa i u novinama.

Ali sad sam evo bio manje od petnaest metara od njih, tvrdeći sebi da nagli okus u ustima nije nepatvoreni čisti strah. Tvrdeći sam sebi da mi se meso nije najedanput stisnulo uz kosti i da mi srce ne tuče. Eno ih! U punom sjaju.

Crveni je toyotin kamionet lijeno prošao pored nas. U njemu je čučala šačica mladića krutih izraza lica, s kalašnjikovima prebačenima preko ramena. Svi su imali brade i crne turbane. Jedan od njih, tamnoput čovjek od jedva nešto više od dvadeset godina spojenih obrva, vrtio je bič u ruci i ritmički njime udarao po stranicama kamioneta. Bludeći pogledom, zaustavi ga na meni. Pogleda me u oči. Nikad se u životu ne osjetih tako ogoljen. Tada taliban otpljune hračak umrljan duhanom i nastavi zjakati dalje. Otkrih da mogu opet disati. Kamionet se otkotrlja dalje niz Džade Majvand ostavljajući za sobom oblak prašine.

— Što ti je? — prosikće Ferid.

— Zašto?

— Nikad ih ne gledaj! Razumiješ li me? Nikad?

— Nisam htio — rekoh.

— Vaš prijatelj je sasvim u pravu, aga. To je kao da štapom podbodeš bijesnog psa — dobaci netko. Taj je novi glas pripadao starom prosjaku koji je bosonog sjedio na stubama zgrade izbrazdane

mecima. Nosio je otrcan čapan, od iznošenosti pretvoren u dronjke, i turban skoren od prljavštine. Lijevi mu se kapak objesio preko prazne duplje. Artritičnom rukom pokaže u smjeru kamo je kamionet otišao. — Voze se okolo tražeći. Tražeći i nadajući se da će ih netko izazvati. Prije ili kasnije, netko im uvijek udovolji želji. Tada se psi naslađuju, dnevna je dosada napokon razbijena i svi kažu Alah-u-akbar! A onih dana kad ih nitko ne uvrijedi, uvijek ima mjesta za nasumično nasilje, zar ne?

— Gledaj u zemlju kad su talibani u blizini — reče Ferid.

— Vaš prijatelj daje vam dobre savjete — složi se stari prosjak. — Oprostite, ali biste li mi mogli udijeliti koji afgani? — dahne.

— Bas. Idemo — reče Ferid vukući me za ruku.

Dadoh starcu sto tisuća afganija, što je odgovaralo vrijednosti od oko tri dolara. Kad se nagnuo da uzme novac, nosnice mi zapahne njegov vonj — kao skiseljeno mlijeko i noge koje nisu tjednima prane — i grlo mi se stegne. Žurno strpa novac za pojas pogledavši oko sebe jednim okom.

— Sva hvala ovoga svijeta na tvojoj dobrohotnosti, aga sahibe.

— Zna li gdje je sirotište u Karte-Seu? — upitah ga.

— Nije ga teško naći. Odmah zapadno od šetališta Darula--man — reče. — Djeca su premještena odatle u Karte-Se nakon što su rakete pogodile staro sirotište. Kao da nekoga spašavaš iz lavljeg kaveza i baciš ga u tigrov.

— Hvala vam, aga — rekoh. Okrenuh se da krenem.

— Ovo vam je prvi put, zar ne?

— Molim?

— Prvi put da vidite talibane?

Ništa ne rekoh. Stari prosjak klimnu glavom i nasmiješi se. Obnaži nekoliko preostalih zubi, redom požutjelih i iskrivljenih.

— Sjećam se kad sam ih ja ugledao prvi put, čim su ušli u Kabul. Kakav je to bio sretan dan! — reče. — Kraj ubijanju. Va, val No, kao što pjesnik reče: "Kako besprijekornom činila se ljubav kad nevolje se sručiše!"

Usta mi se razvuku u osmijeh.

— Znam tu gazelu, to je Hafiz.

— Tako je — odgovori starac. — Valjda ja znam. Predavao sam ga na sveučilištu.

— Doista? Starac zakašlje.

— Od 1958. do 1996. Predavao sam Hafiza, Hajama, Rumija, Bejdela, Džamija, Sadija. Jednom sam čak gostovao kao predavač u Teheranu, 1971. godine. Držao sam predavanje o mistiku Bejdelu Sjećam se kako su svi stajali i pljeskali. Ha! — Zavrti glavom.

— Ali vidjeli ste one mladiće u kamionu. Što mislite, kakve oni vrijednosti vide u sufizmu?

— Moja majka je predavala na sveučilištu — rekoh.

— Kako se zvala?

— Sofia Akrami.

Oko mu se uspije zakrijesiti kroz koprenu mreću.

— "Pustinjski korov živjet će dalje, ali proljetni cvijet pupa i vene." Kakva dražest, kakvo dostojanstvo, kakva tragedija!

— Poznavali ste moju majku? — zapitah klečeći pred starcem.

— Jesam — reče stari prosjak. — Sjeli bismo i razgovarali nakon predavanja. Posljednji put kišnoga dana prije završnih ispita kad smo podijelili divan komad torte od badema. Kolač od badema s toplim čajem i medom. Bila je tada već trudna i stoga još ljepša. Nikad neću zaboraviti što mi je rekla tog dana.

— Što? Recite mi, molim vas!

Babaje moju majku uvijek opisivao u grubim crtama, primjerice: "Bila je krasna žena". Ali uvijek sam žedao za pojedinostima — kako joj se kosa presijavala na suncu, koji je sladoled najviše voljela, koje pjesme pjevušila, je li grizla nokte? Babaje uspomene na nju ponio sa sobom u grob. Možda bi na spomen njezina imena osjećao krivnju zbog onoga što je učinio nedugo nakon što je ona umrla. Ili je možda njegov gubitak bio tolik, a njegova bol tako duboka, da nije mogao podnijeti da govori o njoj? Možda oboje.

— Rekla je: "Tako se bojim". Upitao sam je zašto. A ona reče: "Jer sam tako istinski sretna, dr. Rasul. Toliko sreće osjećam da me to plaši." Upitah je zašto, a ona reče: "Čovjeku je dano da bude ovoliko sretan samo kad se sprema nešto što će mu to oduzeti." A ja ću njoj: "Ne govorite to! Dosta s tim glupostima."

Ferid me zgrabi za ruku.

— Moramo poći, Amir aga — tiho reče. Istrgnuh ruku iz njegove.

— Što još? Što je još rekla? Starčeve se crte lica smekšaju.

— Rado bih se prisjetio za vas. Ali ne sjećam se. Vaša je majka davno umrla, a moja su sjećanja razorena kao i ove zgrade. Žalim.

— Ali bar nešto malo. Bilo što. Starac se nasmiješi.

— Pokušat ću se sjetiti, obećavam. Vratite se i potražite me.

— Hvala vam — rekoh. — Mnogo vam hvala.

Mislio sam to iskreno. Sada sam znao da je moja majka voljela kolač od badema s medom i toplim čajem, da se jednom poslužila riječju "istinski", da ju je njezina sreća plašila. Od tog sam starca na ulici u tom trenutku doznao više o svojoj majci nego ikad od Babe.

Vraćajući se prema vozilu, ni jedan od nas nije komentirao ono što bi većina Neafganaca smatrala nemogućom podudarnošću — da je prosjak na ulici poznao moju majku. Jer, obojica smo znali da su u Afganistanu, a osobito u Kabulu, takvi paradoksi uobičajeni. Babaje govorio: "Uzmi dva Afganca koji se nikad nisu vidjeli, ostavi ih deset minuta u istoj prostoriji i sami će otkriti u kakvom su srodstvu."

Ostavili smo starca na stubama te zgrade. Želio sam prihvatiti njegovu ponudu, vratiti se i vidjeti je li iskopao još kakve priče o mojoj majci. Ali nikad ga više nisam vidio.

Pronašli smo novo sirotište na sjevernom dijelu Karte-Sea duž obala presušene rijeke Kabul. Bila je to ravna zgrada u stilu vojarni, popucanih zidova, na kojoj su prozori bili zakovani daskama. Ferid mi je putem ispričao da je Karte-Se bio jedan od ratom najpoharanijih kabulskih predjela i, kad smo izašli iz kamiona, dokaza nije manjkalo. Uz rubove izrovane ulice dizale su se puke ruševine granatiranih zgrada i napuštenih domova. Zaobišli smo zahrđalu olupinu prevrnutog automobila, televizor bez zaslona, napola pokopan u krš, zid s natpisom zenda bad taliban! (Živjeli talibani!), ispisanim crnim sprejom.

Nizak, mršav, proćelav čovjek čupave sijede brade otvori nam vrata. Nosio je poderanu jaknu od tvida, ćepicu i naočale s jednom okrhnutom lećom, koje su mu sjedile navrh nosa. Iza naočala sitne očice poput crnih zrna graška zirkale su čas u mene, a čas u Ferida.

— Salam alaikum — reče.

— Salam alaikum — rekoh. Pokazah mu polaroidnu fotografiju. — Tražimo ovog dječaka.

Letimice pogleda sliku.

— Zao mi je, nisam ga nikad vidio.

— Jedva ste i pogledali sliku, prijatelju — reče Ferid. — Zašto ne pogledate malo bolje?

— Lotfan — nadodah. Molim vas. Čovjek iza vrata uze sliku. Prouči je.

— Ne, žalim. Poznajem valjda svako dijete u ovoj ustanovi, a ovaj mi se ne čini poznat. A sada, ako nemate ništa protiv, imam posla.

Zatvori vrata. Spusti zasun.

Šakom zabubnjah po vratima.

— Aga! Aga, otvorite vrata, molim vas! Ne želimo mu nauditi.

— Rekoh vam. Nema ga ovdje — čuo sam njegov glas s druge strane. — Idite sad, molim vas!

Ferid pride vratima i položi na njih čelo.

— Mi nismo talibani, prijatelju — reče tihim, opreznim glasom. — Čovjek s kojim sam došao želi tog dječaka odvesti na sigurno.

— Došao sam iz Pešavara — rekoh. — Moj dobar prijatelj poznaje tamo američki par koji ima dobrotvorni dječji dom.

— Osjećao sam prisutnost čovjeka s druge strane vata. Ćutio sam da ondje stoji i oklijeva, rastrzan između sumnje i nade.

— Vidite, poznavao sam Sohrabova oca — rekoh. — Zvao se Hasan. Majka mu se zvala Farzana. Svoju baku je zvao Sasa. Zna čitati i pisati. I vičan je praćki. Za tog dječaka ima nade, aga, postoji izlaz. Otvorite vrata, molim vas!

S druge strane samo muk.

— Ja sam mu polustric — rekoh.

Prođe trenutak. Tada se začu zveket ključa u bravi. U procjepu se opet pojavi mršavo lice tog čovjeka. Pogledavao je čas Ferida, čas mene.

— Pogriješili ste u jednome.

— U čemu?

— S praćkom je nenadmašiv. Nasmiješih se.

— Ne može se od nje odvojiti. Drži je zadjevenu za pojas na hlačama kamo god ide.

Čovjek koji nas je pustio da uđemo predstavi se kao Zaman, upravitelj sirotišta.

— Povest ću vas u ured — reče.

Išli smo za njim kroz mračne, tmurne hodnike kojima su prolazila bosonoga djeca u otrcanim džemperima. Hodali smo pored soba čiji su podovi bili pokriveni samo izgaženim tepisima, prozorska okna zastrta plastičnim folijama. Sobe su bile pune kostura čeličnih kreveta, većinom bez madraca.

— Koliko siročadi ovdje živi? — upita Ferid.

— Više nego što imamo mjesta. Njih oko dvjesto pedeset — dobaci Zaman preko ramena. — Ali nisu sva jatim. Mnogi od njih izgubili su očeve u ratu, a majke ih ne mogu hraniti jer im talibani ne daju da rade. Stoga dovode djecu ovamo. — Načini širok pokret rukom i skrušeno doda: — Ovdje je bolje nego na ulici, ali ne mnogo. Ova zgrada nikad nije bila namijenjena stanovanju; nekoć je bila skladište

proizvođača sagova. Stoga nema grijača za vodu i pustili su da zdenac presuši. — Spusti glas.

— Više i ne pamtim koliko sam puta od talibana tražio novac da iskopamo novi zdenac, a oni samo vrte svoje krunice i kažu mi da novca nema. Nema novca — naceri se. Pokaže red kreveta duž zida. — Nemamo dovoljno kreveta ni madraca za krevete koje imamo. Što je još gore, nemamo dovoljno pokrivača.

Pokaže nam djevojčicu koja je preskakivala uže s drugo dvoje djece.

— Vidite li ovu djevojčicu? Zimus su djeca morala dijeliti pokrivače. Njezin je brat umro od hladnoće. — Nastavio je hodati.

— Zadnji put kad sam provjerio, imali smo manje od mjesečne zalihe riže na raspolaganju u skladištu, a kad nje ponestane, djeca će morati jesti kruh i čaj i za doručak i za večeru.

Primijetih da je preskočio ručak. On zastade i okrene se meni:

— Ovdje je malo krova nad glavom, gotovo nimalo hrane, a nema ni odjeće ni čiste vode. Jedino čime obilujem su djeca koja su izgubila svoje djetinjstvo. No, tragično je to što su ona imala sreću. Pretrpani smo preko granica kapaciteta i svaki dan odbijam majke koje mi donose djecu. — Korakne prema meni.

— Kažete mi, dakle, da za Sohraba ima nade? Molim Boga da ne lažete, aga. Ali... možda ste i zakasnili.

— Kako to mislite? Zaman skrene pogled.

— Pođite za mnom.

Ono što se zvalo upraviteljevim uredom bila su četiri gola, popucana zida, prostirka na podu, stol i dvije preklopne stolice. Kad smo Zaman i ja sjeli, opazih sivog štakora kako je promolio glavicu iz rupe u zidu i šmugnuo preko sobe. Naježih se kad mi je onjušio cipele, zatim Zamanove, i klisnuo kroz otvorena vrata.

— Što ste mislili pod tim da smo možda zakasnili? — ponovili.

— Biste li malo čaja? Napraviti ću vam malo.

— Ne, hvala. Radije bih da razgovaramo.

Zaman se zavalio na stolicu i prekriži ruke na prsima.

— Nije mi ugodno ovo što vam moram priopćiti. Da ne govorim o tome da bi moglo biti i vrlo opasno.

— Za koga?

— Za vas. Za mene. I, dakako, za Sohraba, ako već nije prekasno.

— Želim da mi kažete.

On klimnu glavom.

— Kako god kažete. Ali prvo vam želim postaviti jedno pitanje. Koliko ozbiljno želite pronaći tog svog sinovca?

Prisjetih se uličnih tučnjava u koje smo upadali kao djeca, svih onih trenutaka u kojima se Hasan podmetnuo da se bori umjesto mene, dvojica na jednoga, katkad i trojica na jednoga. Trzao bih se i gledao, u napasti da se priključim, ali uvijek sam se svladavao, vječito nečim zakočen.

Pogledah u hodnik i vidjeh skupinu djece kako plešu u krugu. Djevojčica amputirane lijeve noge ispod koljena sjedila je na krpi od madraca i gledala ih smiješeći se i plješćući s drugom djecom. Vidjeh i Ferida kako promatra djecu dok mu je sakata ruka i samome beživotno visila. Prisjetih se Vahidovih sinova i... uvidjeh nešto. Da neću otići iz Afganistana dok ne nađem Sohraba.

— Recite mi gdje je.

Zaman zadrža pogled na meni. Tada klimnu glavom, uze olovku i zavrti je među prstima.

— Ne spominjite nikad moje ime!

— Obećavam. Olovkom pokuca po stolu.

— Unatoč vašem obećanju, mislim da ću požaliti zbog ovoga, ali ništa za to. Ionako sam propao. Ali, ako se nešto može učiniti za Sohraba... Reći ću vam jer vam vjerujem. Izgledate očajni. — Dugo je pošutio. — Postoji jedan talibanski službenik — promrmlja. — Navrati ovamo svakih mjesec-dva. Donese novac, ne mnogo, ali bolje išta nego ništa. — Nemiran mu pogled pade na mene. — Obično odvede koju djevojčicu, ali ne svaki put.

— I vi to dopuštate? — začuh Feridov glas iza sebe. Obilazio je oko stola približavajući se Zamanu.

— A što mi drugo preostaje? — odbrusi mu Zaman. Odgurnuo se od stola.

— Vi ste ovdje ravnatelj — reče Ferid. — Dužnost vam je da pazite na ovu djecu.

— Ništa ja ne mogu učiniti da to spriječim.

— Prodajete djecu! — zagrmi Ferid.

— Feride, sjedni! Pusti sad to! — rekoh. Ali zakasnio sam jer Ferid je već preskakivao stol. Zamanova stolica odleti kad je Ferid skočio na njega i prikovao ga za pod. Ravnatelj se koprcalo ispod njega i ispuštao prigušene krike. Nogama ritne ladicu, koja ispade iz stola te se listovi papira prosuše po podu.

Optrčah oko stola i shvatih zašto je Zamanov vrisak prigušen. Ferid ga je davio. Pograbi Ferida objema rukama za ramena i snažno ga povukoh. On se otrgne.

— Dosta je bilo! — poviknuh. Ali Ferid se sav zajapurio, a usne mu se zategnule od bijesa.

— Ubit ću ga! Nećeš me spriječiti! Ubit ću ga! — režao je.

— Skidaj se s njega!

— Ubit ću ga!

Nešto u njegovu glasu reče mi da ću, ne poduzmem li nešto hitno, postati svjedok prvog ubojstva.

— Djeca gledaju, Feride. Gledaju — rekoš. Mišići na ramenima mu se stegnu pod mojim stiskom i na trenutak pomislih da će i dalje stezati Zamana za grlo. Tada se osvrne i ugleda djecu. Nijemo su stajala uz vrata držeći se za ruke, neka od njih uplakana. Osjetih kako Feridovi mišići popuštaju. Popusti stisak, stane na noge. Baci pogled na Zamana i saspe mu puna usta pljuvačke na lice. Zatim priđe vratima i zatvori ih.

Zaman se nekako osovi na noge, rukavom obriše krvave usne i otre pljuvačku s lica. Kašljući i sopćući, natakne ćepicu na glavu i naočale na nos, vidje da su mu oba stakla napukla i skinu ih. Zarije lice u dlanove. Obojica smo dugo šutjeli.

— Odveo je Sohraba prije mjesec dana — napokon protisne Zaman još uvijek štiteći rukama lice.

— I ti sebe nazivaš upraviteljem! — reče Ferid. Zamanu ruke klonu.

— Nisam primio plaću preko šest mjeseci. Bankrotirao sam jer sam životnu ušteđevinu utrošio na ovo sirotište. Sve što sam ikad stekao ili naslijedio prodao sam da bih vodio ovaj ubogi dom. Mislite da ja nemam obitelji u Pakistanu i Iranu? Mogao sam pobjeći kao i svi ostali. Ali nisam. Ostao sam. Radi njih sam ostao — on pokaže prema vratima. — Ako mu uskratiš jedno dijete, on ih uzme desetero. Stoga mu ja predam jedno, a sud prepustim Alahu. Progutam svoj ponos i uzmem onaj njegov prokleti prljavi... šugavi novac. Zatim odem na tržnicu i kupim hrane za djecu.

Ferid obori pogled.

— Što se događa s djecom koju odvede? — zapitah. Zaman protrlja oči kažiprstom i palcem.

— Katkad se vrate.

— O kome se radi? Kako da ga pronađemo?

— Idite sutra na stadion Gazi. Vidjet ćete ga na poluvremenu. On će biti onaj sa crnim sunčanim naočalama. — Podigne razbijene naočale i uze ih okretati u rukama. — Idite sada. Djeca su uplašena.

Otprati nas.

Dok je vozilo kretalo, vidjeh u retrovizoru Zamana kako stoji na vratima. Okruživala ga je skupina djece držeći se za skute njegove raskopčane košulje. Vidjeh da je nabio razbijene naočale na nos.

Prešli smo rijeku i vozili se na sjever preko prometnoga trga Paštunistana. Baba me ondje vodio u gostionicu Hajber na ćevape. Zgrada restauracije je i dalje ondje stajala, ali su joj vrata bila zaključana lokotom, prozori smrskani, a s natpisa su nedostajala slova H i R.

Nedaleko od restorana vidjeh truplo. Bilo je obješeno. Mladić se njihao na užetu vezanom za gredu, lica nadutog i poplavjelog, a odjeća koju je nosio na posljednji dan svojega života bila je sva izderana, okrvavljena. Činilo se da ga jedva itko primjećuje.

Šutke smo se vozili preko trga i kretali prema četvrti Vazir Akbar Kan. Kamo god sam pogledao, grad i njegove zgrade od sušene opeke pokrivala je prašna izmaglica. Nekoliko ulica sjeverno od trga Paštunistan, Ferid pokaže na dva čovjeka koji su na prometnom uličnom uglu vodili živ razgovor. Jedan od njih je stajao na jednoj nozi, druga mu je bila amputirana ispod koljena. U naručju je držao umjetnu nogu.

— Znaš li što rade? Pogađaju se oko noge.

— Prodaje svoju nogu?

Ferid klimnu glavom.

— Možeš za nju dobro zaraditi na crnom tržištu. Dva tjedna hraniti djecu.

Na moje iznenađenje, većina kuća u Vazir Akbar Kanu još je imala krovove i uspravne zidove. Zapravo, bile su u prilično dobru stanju. Drveće se i dalje povijalo preko zidova, a ulice nisu bile ni približno onako zasute kršem kao u Karte-Seu. Izblijedjeli ulični znakovi, neki iskrivljeni i izrešetani mecima, i dalje su pokazivali smjer.

— Ovdje nije tako strašno — primijetih.

— Nije ni čudo. Ovdje sad živi većina važnih ljudi.

— Talibana?

— I njih — reče Ferid.

— Tko još?

Uveze nas u široku ulicu relativno čistih pločnika i ograđenih domova s obje strane.

— Ljudi koji stoje iza talibana. Stvarni umovi ove vlade, ako se tako može reći: Arapi, Čečeni, Pakistanci — reče Ferid. — Pokaže na sjeverozapad. — Ulica 15. tamo se zove Sarak-e-Mehmana. — Ulica gostiju. — Tako ih ovdje zovu, gosti. Mislim da će jednoga dana svi ti gosti zapisati tepihe.

— Mislim da je to ovdje — rekoh. — Eno tamo — pokazah na oznaku po kojoj sam se kao dijete orijentirao. Ako se ikad izgubiš, govorio mi je Baba, upamti da je naša ulica ona s ružičastom kućom

na kraju. Ružičasta kuća strmog šiljastog krova bila je tih dana jedina tamošnja kuća u boji. Još uvijek je bila.

Ferid skrene u tu ulicu. Odmah ugledah Babinu kuću.

Nalazimo malu kornjaču među šipražjem šipka u dvorištu. Ne znamo kako je dospjela onamo i suviše smo uzbuđeni da bismo marili. Obojili smo joj oklop jarkocrvenom bojom, što je bila Hasanova zamisao, i to dobra. Na taj način nam se nikad neće izgubiti u grmlju. Pretvaramo se da smo par smionih istraživača koji su otkrili golemo prehistorijsko čudovište u nekoj dalekoj prašumi i donijeli ga da ga pokažu svijetu. Položimo je u drvena kola koja je Ali načinio Hasanu zimus za rođendan, pravimo se da je to tobože veliki čelični kavez. Pogledajte čudovište koje riga vatru! Stupamo travom i vučemo za sobom kolica, oko stabala jabuka i trešanja, koja su postala neboderi što se dižu nebu pod oblake, glave vire iz tisuća prozora da vide prizor koji se zbiva dolje. Hodamo do mosta u obliku polumjeseca, koji je Baba podigao nedaleko od skupine velikih stabala smokve; postao je veliki viseći most koji spaja gradove, a jezerce pod njim — zapjenjeno more. Vatromet pršti nad masivnim stupovima mosta i naoružani vojnici nas pozdravljaju s obje strane gdje divovska čelična užad strši u nebo. Mala kornjača poskakuje u kolicima, vučemo je ukруг po prilazu od crvene opeke izvan kapije od kovana željeza i uzvraćamo na pozdrave svjetskih vođa dok stoje i plješću nam. Mi smo Hasan i Amir, čuveni pustolovi i najveći istraživači svijeta, koji će uskoro primiti počasno odličje za svoj smioni pothvat...

Polako sam išao kolnim prilazom gdje su sad buseni korova izbijali kroz opeke izbljedjele na suncu. Zastao sam pred kapijom očeve kuće osjećajući se poput stranca. Položih ruke na zahrđale rešetke, prisjećajući se kako bih kao dijete istrčao kroz te iste vratnice i po tisuću puta iz sada posve beznačajnih razloga, a tada su se činili neobično važnima. Zavirih.

Nastavak prilaza, koji je od kapije vodio u dvorište, gdje smo Hasan i ja naizmjenice padali onoga ljeta kad smo učili voziti bicikl, nije više izgledao onako širok i dugačak kao u mojem sjećanju. Asfalt se raskolio u pukotinu nalik na munju i kroz procijep je niknulo još više korova. Većina jablanova — stabala na koja smo se Hasan i ja verali da bliještimo ogledalima u kuće susjeda — bila je posječena. Ona koja su još uvijek stajala, bila su bez lišća. "Zid napaćenog kukuruza" i dalje je bio na svojem mjestu, iako duž zida nisam više vidio kukuruz, napaćeni ni bilo kakav drugi. Boja se s njega počela guliti, a s nekih je dijelova sasvim otpala. Travnjak je poprimio istu smeđu boju kao i izmaglica koja je lebdjela nad gradom, istočkan prolisinama, gdje nije rasla ni travka.

Na prilazu je bio parkiran džip i to mi je izgledalo sasvim pogrešno — tamo je pripadao Babin crni mustang. Godinama bi svakog jutra mustangovih osam cilindara zagrmjelo i probudilo me. Vidjeh da ispod džipa kaplje ulje koje je umrljalo prilaz poput velike Rorschachove mrlje. Iza džipa ležale su prevaljene prazne tačke. Nije bilo ni traga ružinim grmovima koje su Baba i Ali bili zasadili s lijeve strane prilaza, samo zemlja prosuta po asfaltu. I korov.

Ferid iza mene dvaput zatrubi.

— Morali bismo poći, aga. Privlačimo pozornost.

— Daj mi samo još minutu — rekoh.

Sama kuća bila je daleko od prostrane bijele vile kakvu sam pamtio iz djetinjstva. Doimala se manjom. Krov se objesio, a žbuka je bila napukla. Prozori dnevnog boravka, predvorja i gostinske kupaonice na katu bili su razbijeni, nasumce slijepljeni prozirnim plastičnim pločama ili drvenim daskama zakucanima preko okvira. Nekoć jarkobijela boja izbljedjela je u sablasno sivu i djelomice propala, razotkrivši nazidane opeke ispod nje. Prednje se stubište smrvilo. Kao i mnogo toga u Kabulu, kuća mojeg oca bila je slika ugasla sjaja.

Pronađoh prozor svoje stare sobe, na katu, treći prozor južno od glavnog stubišta u kuću. Stajao sam na vršcima prstiju, ali nisam vidio ništa iza prozora, samo sjene. Prije dvadeset pet godina, stajao sam iza tog istog prozora dok se gusta kiša slijevala niz okna, a dah mi zamagljivao staklo. Gledao sam kako Hasan i Ali tovore svoju imovinu u prtljažnik automobila mojeg oca.

— Amir aga — pozove me opet Ferid.

— Evo me — otpovrnuh.

Imao sam suludu želju da uđem. Htjedoh se uspjeti stubama gdje nas je Ali tjerao da skidamo zimske čizme. Htio sam koraknuti u predvorje, namirisati koru naranče koju je Ali uvijek bacao u peć da gori s piljevinom. Sjesti za kuhinjski stol, popiti čaj s kriškom nana, slušati Hasana kako pjeva stare hazarske pjesme.

Još jedan zvuk trube. Vratih se do land cruisera parkiranog uz prilaz. Ferid je pušio za upravljačem.

— Moram još nešto pogledati — rekoh mu.

— Zar ne može to brže?

— Daj mi još deset minuta.

— Onda idi — a kad sam već krenuo, doda: — Zaboravi sve, lakše ti je.

— Zašto?

— Da bi mogao dalje — odvrati Ferid. Kvrčne prstom i baci cigaretu kroz prozor. — Koliko još toga moraš vidjeti? Da te poštedim muka: nije ostalo ništa čega se sjećaš. Najbolje ti je zaboraviti.

— Ne želim više zaboravljati — rekoh. — Daj mi još deset minuta.

Jedva da bismo se i oznojili Hasan i ja dok smo se penjali uz brdo iza Babine kuće. Uzverali bismo se na vrh brijega ganjajući jedan drugoga, ili bismo sjedili na grebenu padine, odakle je pucao lijep pogled na aerodrom u daljini. Gledali bismo avione kako uzlijeću i slijeću. Trčali smo dalje.

A sada, kad sam dosegao vrh krševita brijega, svaki mi je dah bio kao da udišem vatru. Znoj mi je curio niz lice. Stajao sam neko vrijeme hripljući dok me sve probadalo. Tada sam potražio napušteno groblje. Nije mi trebalo dugo da ga nađem. Još uvijek je bilo tu, kao i staro stablo mogranja.

Naslonih se na vrata od sivog kamena, gdje je Hasan pokopao svoju majku. Stare metalne kapije, koja

je nekoć visila na šarkama, više nije bilo, a nadgrobni spomenici bili su jedva vidljivi u gustom raslinju kojim je tlo obraslo. Dvije vrane čučale su na niskom zidu koji je okruživao groblje.

Hasan je u pismu naveo da stablo mogranja godinama nije donijelo ploda. Gledajući suho drvo bez lišća, sumnjao sam da ikad više i hoće. Stajao sam pod njim prisjećajući se svih onih trenutaka kad smo se na njega penjali i jahali po njegovim granama dok su nam se noge njihale, a pjegavo sunčevo svjetlo probijalo se kroz krošnju bacajući na naša lica mozaik svjetla i sjene. Osebujan okus mogranja zavuče mi se u usta.

Kleknuh i dlanovima prijedoh preko debla. Pronašao sam što sam tražio. Urezan natpis je potamnio, gotovo sasvim nestao, ali još uvijek je bio tu: "Amir i Hasan. Kabulski sultani". Prstima sam pratio krivinu svakog slova. Vadio sam djeliće kore iz sitnih pukotina.

Sjedio sam prekriženih nogu podno stabla i gledao s južne strane na grad svojeg djetinjstva. Onih dana krošnje su provirivale kroz zidove svakog doma. Nebo se protezalo u širinu i modru dubinu, a rublje što se sušilo na konopcima ljeskalo se na suncu. Ako biste dobro osluhnuli, čuli biste zov prodavača voća koji je prolazio kroz Vazir Akbar Kan s magarcem: Trešnje! Marelice! Grožđe! Dolaskom večeri čuli biste azan, mujezinov zov na molitvu iz džamije u Sar-e Nauu.

Začuh trubu i vidjeh Ferida kako mi domahuje. Bilo je vrijeme za polazak.

Ponovo smo se vozili na jug, natrag prema trgu Paštunistan. Prošli smo pored još nekoliko kamioneta s naoružanim bradatim mladićima zbijenim u teretnom dijelu. Ferid je, svaki put kad bismo prošli pored kojeg od njih, opsovao ispod glasa.

Platio sam sobu u hotelčiću nedaleko od trga Paštunistan. Tri djevojčice odjevene u jednake tradicionalne crne haljinice i bijele šalove stajale su uz mršava čovjeka s naočalama, koji je stajao iza pulta. Naplatio mi je 75 dolara, nezamislivu cijenu s obzirom na propali izgled, ali bilo mi je svejedno. Eksploatacija radi održavanja ladanjske kuće na Havajima, to je jedno. Kad to činiš da nahraniš djecu, to je druga priča.

Nije bilo tople tekuće vode, a u popucanom zahodu nije se mogla pustiti voda. Samo jedan krevet čeličnog okvira s pohabanim madracem, otrcan pokrivač i drvena stolica u kutu. Prozor s pogledom na trg se razbio i otad nije zamijenjen. Kad sam spustio kovčeg, na zidu uz krevet primijetih osušenu krvavu mrlju.

Dadoh Feridu nešto novca i on ode nabaviti hrane. Vratio se sa četiri ražnjića vrućih ćevapa, svježim nanom i zdjelom bijele riže. Sjedili smo na krevetu i doslovno progutali jelo. Jedno se ipak nije promijenilo u Kabulu — ćevapi su bili sočni i ukusni kao i uvijek.

Te sam noći legao u krevet, a Ferid na pod, umotan u dodatni pokrivač koji mije vlasnik hotela dodatno naplatio. U sobu nije dopiralo nikakvo svjetlo osim mjesečevih zraka koje su padale kroz razbijeni prozor. Ferid reče da mu je vlasnik ispričao da je Kabul bez struje već dva dana, da mora popraviti generatore. Neko vrijeme smo razgovarali. Pričao mi je o odrastanju u Mazar-i-Sarif, u Džalalabadu. Pričao mi je o vremenu nedugo nakon što su se on i njegov otac pridružili džihadu i borili se protiv Soraua u Pandžširskoj dolini. Ostali su bez hrane i jeli su skakavce da prežive. Pričao

mi je o danu kad mu je rafal iz helikoptera ubio oca, o danu kad mu je mina otela dvije kćeri. Pitao me o Americi. Rekoh mu da u Americi možeš ući u dućan mješovite robe i izabrati između petnaest i dvadeset vrsta žitarica za obrok. Janjetina je uvijek svježja, mlijeko hladno, voća ima u izobilju, a voda je bistra. Svaki dom ima televizor, a svaki televizor daljinsko upravljanje, i možeš dobiti satelitsku antenu ako želiš te primiti preko pet stotina programa.

— Pet stotina? — usklikne Ferid.

— Pet stotina.

Neko vrijeme smo pošutjeli. Kad sam već pomislio daje zaspao, Ferid se zasmijulji.

— Aga. Jesi li čuo što je učinio mula Nasredin kad mu je kći došla kući i požalila se da ju je muž istukao?

Slutio sam da se smiješi u mraku i lice mi ozari vlastiti osmijeh. Nema na svijetu Afganca koji ne zna barem nekoliko viceva o šeptrlji muli.

— Što?

— I on ju je istukao, a zatim je poslao natrag neka poruči mužu da mula nije budala. Ako taj gad misli mlatiti njegovu kćer, onda će mula za osvetu tući njegovu ženu.

Nasmijah se. Dijelom zbog šale, a dijelom zbog toga što se afganski humor nikad ne mijenja. Bjesnjeli su ratovi, izmišljen je internet i robot se kotrljao po površini Marsa, a u Afganistanu smo još uvijek pričali viceve o muli Nasredinu.

— Jesi li čuo onaj kad je mula uprtio tešku torbu na leđa i jahao na magarcu? — upitah.

— Nisam.

— Netko na ulici mu reče: "Zašto ne staviš torbu na magarca?" A on mu odgovori: "To bi bilo okrutno. Već sam dovoljno i ja težak što jašem na sirotoj životinji."

Pričali smo viceve o muli Nasredinu sve dok nam ih nije ponestalo te smo opet zašutjeli.

— Amir aga? — reče Ferid prenuvši me iz polusna.

— Da?

— Zašto si ti ovdje? Mislim, zašto si stvarno došao?

— Rekoh ti.

— Radi dječaka?

— Radi dječaka.

Ferid se promeškolji na podu.

— Teško mi je u to povjerovati.

— Katkad je i meni teško povjerovati,

— Ne, mislim reći: "Zašto baš taj dječak?" Cijeli si put iz Amerike prevalio radi... šijita?

To je u meni ubilo sav smijeh. I pospanost.

— Pospan sam — rekoh. — Idemo spavati.

Feridovo hrkanje uskoro se razleglo praznom sobom. Ostadoh budan, ruku prekriženih na prsima, zureći u zvjezdanu noć kroz razbijeni prozor i misleći kako je možda istina što kažu za Afganistan. Da je to beznadna zemlja.

Gusto mnoštvo punilo je stadion Gazi kad smo ušli kroz ulazne tunele. Tisuće su ljudi miljele po gusto načičkanim betonskim tribinama. Djeca su se igrala u prolazima i naganjala se gore-dolje po stepenicama. Zrakom se širio miris slanutka u pikantnom umaku, pomiješan sa smradom izmeta i znoja. Ferid i ja prolazili smo pored uličnih trgovaca koji su nudili cigarete, pinjole i dvopeke.

Zgoljavi dječak u jakni od tvida uhvati me za lakat i šapne mi nešto na uho. Upita me ne bih li htio kupiti neke "seksi slike".

— Jako seksi, aga — reče pogledavajući žacavim očima čas na jednu čas na drugu stranu podsjećajući me na djevojku koja mi je prije nekoliko godina pokušala prodati smotku marihuane u Tenderloinu, predjelu San Francisca. Dječak raskrili jednu stranu jakne i ovlaš mi pokaže svoje porno-sličice — razglednice iz indijskih filmova na kojima su bile strastvene glumice srnećih pogleda, potpuno odjevene, u naručju glavnih glumaca.

— Jako seksi — ponovi.

— Ne, hvala — rekoh i progurah se pored njega.

— Ako ga ulove, izbice vat će ga tako da će ga čuti i otac u grobu — promrmlja Ferid.

Nije, dakako, bilo označenih sjedala. Nikoga da nas ljubazno uputi na našu stranu, prolaz, red i sjedalo. Nikad toga i nije bilo, ni u stara vremena monarhije. Pronašli smo pristojno mjesto da sjednemo, odmah lijevo od glavnog polja premda se Ferid morao malo pogurati i probiti laktovima.

Prisjetih se kako je trava na igralištu bila zelena 70-ih, kad me Baba ovamo vodio na nogometne utakmice. Sada je igralište pružalo tužan prizor. Posvuda rupe i krateri, a najzamjetljivije su bile dvije duboke jame u tlu iza južnoga kraja vratnica. I nije uopće bilo trave, sama zemlja. Kad su dvije momčadi napokon izašle na teren — svi sudionici u dugim hlačama, usprkos vrućini — i kad je igra započela, bilo je teško pratiti loptu u oblacima prašine koju su igrači podizali. Mladi talibani s bičevima u rukama kretali su se po prolazima i šibali svakoga tko bi preglasno vikao.

Izveli su ih ubrzo nakon zvižduka za poluvrijeme. Na stadion su kroz glavni ulaz ušla dva prašna, crvena kamioneta, poput onih koje sam viđao gradom od prvoga dana kad sam stigao. Masa je stala na noge. Na stražnjem dijelu jednog kamioneta sjedila je žena u zelenoj burki, a u drugom čovjek vezanih očiju. Kamioni su se polako kretali stazom, kao da žele da ih masa dobro promotri. Postigli su željeni učinak — ljudi su iskrivili vratove, upirali prstom, stajali na prstima. Do mene je Feridova Adamova jabučica podrhtavala gore-dolje dok je ispod glasa mrmljao molitvu.

Crveni su kamioni ušli na igralište i vozili prema jednom kraju u dva jednaka oblaka prašine dok su im ratkani odbijali sunčevo svjetlo. Sastali su se s trećim kamionom u sredini igrališta. Taj treći bio je napunjen nečim, i najedanput shvatih svrhu onih dviju jama iza vratnica. Istovariše i treći kamion. Masa zažamori u iščekivanju.

— Želiš li ostati? — ozbiljno će Ferid.

— Ne — rekoh. Nikad nisam toliko htio otići s nekog mjesta kao tada. — Ali moramo ostati.

Dva talibana s kalašnjikovima prebačenima preko ramena pomogoše onome vezanih očiju da siđe s prvog kamiona, a druga dvojica priskoče ženi u burki. Žena zakleca i klone na zemlju. Vojnici je podignu, a ona opet klone. Kad su je ponovo pokušali podići, zavrištala je i počela se ritati. Dokle god živim, neću zaboraviti taj vrisak. Bio je to krik divlje životinje koja želi priklještenu nogu iščupati iz klopke. Još dva talibana prisko-čiše i silom je svi uguraše u jamu u koju je stala do prsa. Onaj vezanih očiju pustio ih je, međutim, bez otpora da ga spuste u jamu iskopanu za njega. Sada su iz tla virila samo poprsja optuženog para.

Bucmasti, sjedobradi svećenik u sivoj halji stajao je uz vratnice i nakašljavao se u mikrofon koji je držao u ruci. Žena u jami iza njega još uvijek je vrištala. On odrecitira dugu molitvu iz Kurana unjkavim, drhtavim glasom što se razlijevao kroz nagli muk koji je zahvatio gomilu na stadionu. Prisjetih se nečega što mi je Baba jednom davno rekao: Pišam ti ja na brade svih tih kreposnih majmuna! Samo znaju prebirati po kronicama i recitirati iz knjige napisane jezikom koji ne razumiju. Bog nam pomogao ako Afganistan ikad dospije u njihove ruke.

Kad je molitva bila gotova, svećenik se nakašlje:

— Braćo i sestre! — zazove na perzijskom, a glas mu je odjekivao stadionom. — Ovdje smo danas da provedemo šerijatski zakon. Ovdje smo da izvršimo pravdu. Ovdje smo danas jer su Alahova volja i riječ proroka Muhameda, pokoj mu duši, žive i zdrave ovdje danas u Afganistanu, našoj ljubljenoj domovini. Slušamo što nam Bog kaže i pokoravamo mu se, jer nismo ništa doli ponizni bespomoćni stvorovi pred veličanstvenošću Božjom. A što kaže Bog, pitam ja vas? ŠTO KAŽE BOG? Bog kaže da svaki grešnik mora biti kažnjen onako kako zaslužuje svojim grijehom. To nisu moje riječi, niti riječi moje braće. To su riječi BOŽJE!

Slobodnom rukom upre u nebo. U glavi mi je tutnjalo, a sunce je prejako žeglo.

— Svaki grešnik mora biti kažnjen onako kako svojim grijehom zaslužuje — ponavljao je svećenik u mikrofon tišim glasom, naglašavajući svaku riječ sporo, dramatično. — A kakvu kaznu, braćo i sestre, zaslužuje preljubnik? Kako kazniti one koji oskvrnu svetost braka? Što ćemo s onima koji pljuju u lice

Božje? Kako da uzvratimo onima koji bacaju kamenje na prozore Božje kuće? UZVRATIT ĆEMO KAMENJEM!

Isključi mikrofon. Gomilom prostruji dubok žamor. Ferid je do mene odmahivao glavom.

— I oni sebe zovu muslimanima! — prošapće.

Tada iz kamioneta izađe visok, plećat muškarac. Njegova pojava potakne nekoliko gledatelja na poklike. Ovaj put nitko nije dobio udarac bičem zbog preglasnog klicanja. Jarkobijela odjeća visokog muškarca blistala je na poslijepodnevnom suncu. Slobodni skuti njegove košulje lepršali su na povjetarcu, ruke mu bile raširene poput ruku Isusa na križu. Pozdravljao je gomilu polako se okrećući dok nije opisao puni krug. Kad je bio okrenut našem dijelu, vidjeh da nosi tamne, okrugle naočale poput naočala koje je nosio John Lennon.

— To mora da je taj — reče Ferid.

Visoki taliban s crnim sunčanim naočalama prišao je hrpi kamenja koje su iskrkali iz trećeg kamiona. Podigne jedan kamen i pokaže ga gomili. Galama se stiša i zamijeni je nekakvo zujanje koje prožme stadion. Ogledah se i vidjeh da svi cokću. Taliban koji je apsurdno podsjećao na bacača lopte u bejzbolu zavitla kamen u onoga s povezom preko očiju. Pogodi ga u glavu sa strane. Žena opet vrisne. Gomila ispusti uplašeni "OH!". Zatvorili oči i pokrih rukama lice. "OH!" gledatelja podudaralo se s bacanjem svakog kamena i to je potrajalo neko vrijeme. Kad su prestali, upitah Ferida je li gotovo. Reče da nije. Pretpostavljao sam da su se ljudi umorili od vikanja. Ne znam koliko sam još dugo sjedio, lica zarivena u dlanove. Znam da sam ponovo otvorio oči kad sam čuo ljude oko sebe kako pitaju: "Mord? MordT Je li mrtav?"

Čovjek u jami pretvorio se u izmrcvarenu masu od krvi i poderanih prnja. Glava mu je klonula, s bradom na grudima. Taliban s lenonicama gledao je s visoka drugoga koji je čučao do jame, vrteći kamen gore-dolje u ruci. Onaj što je čučao imao je u ušima jedan kraj stetoskopa, a drugi je prislanjao na prsa čovjeka u jami. Skine stetoskop s ušiju i zavrti glavom prema talibanu sa sunčanim naočalama. Gomila zaječi.

John Lennon se vraćao do humka.

Kad je sve bilo gotovo, kad su krvava trupla bez dostojanstva ubačena u stražnji dio kamioneta — svako u svoj — nekoliko je muškaraca lopatama žurno zatrpalo jame. Jedan od njih pokazao je namjeru da pokuša pokriti velike krvave mrlje zgrnuvši nogom nešto zemlje na njih. Nekoliko minuta kasnije, momčadi su bile na terenu. Počelo je drugo poluvrijeme.

Dogovorili smo sastanak za tri sata tog poslijepodneva. Brzina s kojom je sastanak dogovoren iznenadila me. Očekivao sam odgađanje, makar niz ispitivanja, možda pregled isprava? Ali prisjetio sam se kako su u Afganistanu još uvijek neslužbena čak i službena pitanja — dovoljno je bilo da Ferid kaže jednom talibanu koji je nosio bič da imamo osobnog posla sa čovjekom u bijelom. Ferid i on razmijenili su nekoliko riječi. Čovjek s bičem je klimnuo glavom, doviknuo nešto na pašunskom mladiću na polju, koji je otrčao do vratnica na južnom kraju gdje je taliban sa sunčanim naočalama razgovarao s bucmastim svećenikom koji je održao propovijed. Njih trojica porazgovaraše. Vidjeh

kako je tip sa sunčanim naočalama podigao pogled. Klimne glavom. Reče nešto glasniku na uho. Mladić prenese poruku natrag do nas.

Bilo je utanačeno, u tri.

Ferid uspori land cruiser na kolnom prilazu velike kuće u Vazir Akbar Kanu. Parkira se u sjeni vrba koje su se protezale preko zidova kompleksa smještenog na Ulici 15, Sarak-e-Mehmana, Ulice gostiju. Ugasi motor i ostadosmo sjediti koju minutu osluškujući pucketanje motora dok se hladio, šuteći obojica. Ferid se namjestio na sjedalu i poigravao ključevima, još uvijek utaknutima u bravicu. Vidio sam da se priprema da mi nešto priopći.

— Mislim da ću te pričekati u autu — reče napokon, malko apologetičnim tonom. — Ovo je tvoja stvar. Ja...

Potapšah ga po ruci.

— Učinio si već mnogo više nego što sam ti platio. Ne očekujem da uđeš sa mnom.

Ipak, bilo bi mi draže da nisam morao ući sam. Usprkos svemu što sam doznao o Babi, volio bih da je bio uz mene. Baba bi banuo na glavna vrata i tražio da ga vode glavnome, pišao bi na bradu svakome tko bi mu stao na put. Ali Baba je odavno umro, ležao je pod zemljom u afganskom dijelu malenog groblja u Haywardu. Još prošli mjesec Soraja i ja smo položili kiticu tratinčica i frezija uz njegov nadgrobni kamen. Bio sam prepušten samome sebi.

Izađoh iz automobila i uputih se prema visokoj drvenoj kapiji kuće. Pozvonih, ali ne začuh nikakav zvuk — još uvijek nije bilo struje — pa sam morao lupati po vratima. Trenutak kasnije začuh kratke povike s druge strane i otvore mi dva čovjeka držeći kalašnjikove.

Dobacih pogled Feridu u automobilu i naznačih usnama Vratit ću se, ne baš uvjeren da doista i hoću.

Naoružani me ljudi pretresoše od glave do pete, potapšашe po nogama, pipaše mi prepone. Jedan od njih reče nešto na paštunskome i obojica se nacere. Prođosmo kroz prednju kapiju. Dvojica me stražara otpratiše preko uredno podšišana travnjaka, pored reda geranija i zdepasta grmlja poredana duž zida. Stari vodeni zdenac s ručnom crpkom nalazio se na daljem kraju dvorišta. Prisjetih se kako je kuća kake Homajuna u Džalalabadu imala zdenac sličan ovome — blizanke Fazia i Karima i ja ubacivali smo unutra kamenčiće i osluškivali ih kad bućnu.

Uspesmo se nekoliko stuba i udosmo u veliku, oskudno namještenu kuću. Prođosmo kroz predsoblje na čijem je zidu visila velika afganska zastava i povedoše me gore, u sobu sa dva jednaka divana boje zelene metvice i s televizorom velikog zaslona na drugom kraju. Na jedan je zid bio prikucan molitveni ćilim na kojem je bila prikazana malko duguljasta Meka. Stariji od one dvojice pokaže cijevi svojeg oružja prema sofi. Sjedoh. Izađoše iz sobe.

Prekrižih noge. Opet ih ispružih. Sjedio sam sa znojnim rukama na koljenima. Jesam li zbog toga izgledao živčan? Sklopili ih, zaključili da je tako još gore i jednostavno prekrižih ruke na prsima. Krv mi je tukla u sljepoočnicama. Osjetih se krajnje osamljen. Misli mi proljetahu kroz glavu, ali nisam htio ni na što misliti jer trijeznim sam dijelom glave znao da sam se uspio uvaliti u ludost. Bio sam kilometrima daleko od supruge, sjedio sam u prostoriji nalik na ćeliju za pritvor očekujući čovjeka koji je na moje oči istoga dana ubio dvoje ljudi. Prava ludost! Što je još gore, bilo je to i neodgovorno.

Postojali su vrlo realni izgledi da će Soraja postati biva, udovica u dobi od 36 godina. Nije to tebi slično, Amire, govorio mi je neki glas. Ti nemaš petlje. Takav si rođen. A to i nije tako strašno jer spašava te to što nikad sebi o tome nisi lagao. O tome ne. Nema zla u kukavičluku ako je u kombinaciji s oprezom. Ali kad kukavica smetne s uma tko je... Bog mu pomogao!

Pokraj sofe je bio stolić. Podnožje mu je bilo u obliku slova X, a na točki na kojoj su se noge ukrštale bio je kolut optočen kuglama veličine oraha. Već sam prije negdje vidio taj stol. Gdje? Tada mi sine — u prepunoj čajani u Pešavaru iste one večeri kad sam pošao u šetnju. Na stolu je bila zdjela crnog grožđa. Otrgnuh jednu bobicu i ubacih je u usta. Morao sam se zaokupiti nečim, bilo čim, da utišam glasove u glavi. Bobica je bila slatka. Još jednu ubacih nesvjestan da će to biti posljednji zalogaj krute hrane što ću okusiti dulje vrijeme.

Vrata se otvoriše i dvojica naoružanih se vrata, a između njih taliban u bijelom, još uvijek s tamnim lenonicama, nalik na nekakvog plećatog mističnog gurua novoga doba.

Sjede na stolicu nasuprot meni i položi ruke na priručja. Ostade tako dugo šutjeti. Samo je sjedio gledajući me, bubnjajući jednom rukom po podstavi a drugom vrteći tirkizne molitvene kuglice. Nosio je sad crni prsluk preko bijele košulje i zlatni sat. Vidjeh mu na lijevom rukavu mrlju zgrušane krvi. Smatrao sam morbidno fascinantnim što se nije presvukao nakon izvršenih pogubljenja.

Slobodna bi mu ruka u pravilnim razmacima poletjela uvis pa bi debelim prstima lupao po nečemu u zraku. Izvodio je njima kratke pokrete gore-dolje, lijevo-desno, kao da miluje nevidljivog mezimca. Jedan mu se rukav povuče i ugledah mu tragove na nadlaktici — iste sam takve tragove viđao kod beskućnika u zabačenim uličicama San Francisca.

Koža mu je bila mnogo svjetlija nego u one dvojice, gotovo žućkasta, i nakupina sitnih kapljica znoja blistala mu je na čelu, ispod ruba crnog mu turbana. Njegova brada, do prsa kao i u drugih, također je bila svjetlije boje.

— Salam alaikum — pozdravi.

— Salam.

— Možete sada to skinuti, znate — reče.

— Molim?

Okrene dlan prema jednom od naoružanih ljudi i dade mu znak. Zdrrrraap. Najedanput me obrazi zapekoše, a stražar okretaše moju bradu gore-dolje u ruci smijuljeći se. Taliban se naceri.

— Jedna od boljih koje sam vidio već dulje vrijeme. Ali mnogo je bolje ovako, mislim. Zar vi ne? — Pucne prstima. — I, inšalah, uživali ste u današnjoj predstavi?

— Znači, o tome se radilo? — rekoh trljajući obraze i nadajući se da moj glas ne odaje strah koji sam osjećao.

— Javna pravda je najbolja predstava, brate. Drama. Napetost. I, što je najbolje, masovno

obrazovanje.

Pucne prstima. Mlađi stražar pripali mu cigaretu. Taliban se nasmije. Promrmlja nešto za se. Ruke su mu se tresle i gotovo ispusti cigaretu.

— Ali ako želite vidjeti pravu predstavu, trebali ste biti sa mnom u Mazaru, naime u kolovozu 1998.

— Molim?

— Ostavili smo ih vani, psima, znate. Bilo mi je jasno kamo cilja.

Ustade i načini krug oko divana, pa još jedan. Opet sjedne. Brzo je govorio:

— Išli smo od vrata do vrata i pozivali muškarce i dječake. Ubijali smo ih na licu mjesta, pred njihovim obiteljima. Da vide. Da upamte tko su, kamo pripadaju. — Sad je već gotovo dahtao. — Katkad bismo provalili kroz vrata i upali im u kuće. I ja bih... mahao strojnicom po prostoriji i pucao, pucao dok ne bih obnevidio od dima. — Nagnuo se prema meni, kao da mi namjerava povjeriti veliku tajnu. — Ne možete shvatiti pravo značenje riječi "oslobađanje" dok to ne učinite, dok ne stojite u prostoriji punoj meta, puštate mecima da lete, slobodni od krivnje i grizodušja, znajući da ste vrli, dobri i čestiti. Znajući da činite Božje djelo. — Poljubi krunicu. Nagne glavu. — Sjećaš li se ti toga, Džavide?

— Da, aga sahib — odvrati mlađi stražar. — Kako bih mogao zaboraviti?

Čitao sam o pokolju Hazara u Mazar-i-Sarifu u novinama. Dogodilo se to odmah nakon što su talibani osvojili Mazar, jedan od posljednjih gradova koji su pali u njihove ruke. Sjećam se kad mi je Soraja predala članak za doručkom bez kapi krvi u licu.

— Od vrata do vrata. Samo smo se odmorili da jedemo i pomolimo se — reče taliban. Rekao je to srdačno, kao da priča o odličnom provodu na kojem je bio. — Ostavili smo im tijela na ulici, a ako bi se tkogod od njihovih obitelji pokušao iskrasti da ih odvuče natrag u kuću, ubili bismo i njih. Ostavili smo ih psima na ulicama. Pseće meso za pse. — Zgnječi cigaretu. Protrlja oči drhtavim rukama. — Dolazite iz Amerike?

— Da.

— Kako je ta kurva ovih dana?

Najedanput sam osjetio potrebu da se pomokrim. Molio sam se da me to prođe.

— Tražim jednog dječaka.

— A tko ne traži? — reče. Dvojica s kalašnjikovima prasnuše u smijeh. Zubi su im bili zeleni od nasvara.

— Koliko znam, on je ovdje s vama — rekoh. — Zove se Sohrab.

— Da vas pitam nešto. Što radite vi s tom kurvom? Zašto niste ovdje sa svojom muslimanskom

braćom, svojoj zemlji na službu?

— Dugo me nije bilo.

Nisam znao smisliti ništa drugo. Tako mi se žarilo u glavi. Stisnuo sam koljena da mi drže mjehur. Taliban se okrene drugoj dvojici koji su stajali uz vrata.

— Je li to odgovor? — upita ih.

— Nije, aga sahibe — rekoše u jedan glas smiješeci se. Okrene se meni. Slegne ramenima.

— Kažu da to nije odgovor. — Povuče dim cigarete. — Ima ih u mojem krugu koji vjeruju da je odlazak iz vatana kad te najviše treba isto što i veleizdaja. Mogao bih vas uhapsiti zbog veleizdaje, čak vas dati i strijeljati zbog toga. Plaši li vas to?

— Došao sam samo radi tog dječaka.

— Plaši li vas to?

— Da.

— I bolje da vas plaši — reče. Zavali se u naslonjač. Zgnječi cigaretu.

Pomislih na Soraju. To me umiri. Prisjetih se njezina srpolikog madeža, fine zakrivljenosti njezina vrata, blistavih očiju. Pomislih na našu bračnu noć kako zurimo jedno u drugo u odrazu zrcala pod zelenim velom i kako su joj se obrazi zarumenjeli kad sam joj šapnuo daje volim. Sjetih se kako smo plesali na staru afgansku pjesmu okolo-uokolo dok su nas svi gledali i pljeskali, kolopleta cvijeća, haljina, odijela i nasmiješenih lica.

Taliban je nešto govorio.

— Molim?

— Rekoh, biste li ga htjeli vidjeti? Biste li htjeli vidjeti mojeg dječaka?

Gornja mu se usna sklupča dok je izgovarao posljednje dvije riječi.

— Da.

Stražar izađe. Začuh škripu vrata kako se otvaraju. Začuh stražara kako nešto govori na pašunskom osornim glasom. Zatim začuh korake i zvuk praporaca svakim korakom. To zveckanje me podsjeti na trgovca majmunom kojeg smo Hasan i ja ganjali u Sar-e-Nauu. Platili bismo mu rupiju od našeg džeparca za ples. Zvonce oko majmunova vrata zvoncalo je isto tako.

Zatim se vrata otvore i uđe jedan stražar. Nosio je na ramenu kazetofon s velikim zvučnicima. Za njim je slijedio dječak odjeven u labavi safirnoplavi pirhan tumban. Sličnost mi je oduzela dah. Smela me. Fotografija Rahim Kana nije ju vjerno prenijela.

Dječak je imao očevu lice punog mjeseca, isturenu, šiljastu bradu, svijene školjkaste uši i bio jednako krhke građe. Bilo je to lice kineske lutke mojeg djetinjstva, lice koje me gledalo iznad prostrtih igraćih karata svih onih zimskih dana, lice iza mreže protiv komaraca kad smo ljeti spavali na krovu očeve kuće. Glava mu je bila obrijana, oči zasjenjene maškarom, a obrazi se žarili neprirodnim crvenilom. Kad je stao nasred sobe, praporci svezani oko gležnjeva utihnuše.

Pogled mu zastane na meni. Zadrža se. Tada ga skrene u stranu. Spusti ga na svoja bosa stopala.

Jedan stražar pritisne dugme i prostorijom se razlegne pa-štunska glazba. Tabla, harmonij, jecaj dilrobe. Bit će da glazba ipak nije grijeh, barem kad je slušaju talibanske uši. Sva trojica zapljeskaše.

— Va va! Mašalah! — klicali su.

Sohrab podigne ruke i polako se poče okretati. Stajao je na vršcima prstiju, dražesno se zavrtio, skvrčio koljena, uspravio se i opet zavrtio. Ručice je pregibao u zapešćima i pucketao prstima, a glavom je zamahivao čas na jednu, čas na drugu stranu, poput klatna. Tabanima je udarao o tlo, a praporci su zveckali u savršenu skladu s ritmom table. Neprestano je žmirio.

— Mašalah! — klicali su. — Sahbas! Bravo!

Dvojica stražara zviždala su i smijala se. Taliban u bijelom pomicao je glavu naprijed-natrag u ritmu glazbe, usta posprdnno napola otvorenih.

Sohrab se vrtio u krugu, zatvorenih očiju, plesao je dok glazba nije stala. Praporci su posljednji put zvecnuli kad je udarcem nogom o tlo označio posljednju notu. Zastane usred okreta.

— Bia, bia, dječaće moj — reče taliban zovući Sohraba k sebi. Sohrab mu priđe pognute glave i stane između njegovih bedara. Taliban obujmi dječaka. — Kako je nadaren, moj mali Hazar! — reče. Ruke mu kliznu niz leđa djeteta, zatim gore, opipa ga ispod pazuha. Jedan stražar podbode drugoga laktom i naceri se. Taliban im reče neka nas ostave same.

— Da, aga sahibe — rekoše izlazeći.

Taliban zavrti dječaka tako da mije bio okrenut licem. Sklopi ruke oko Sohrabova trbuha, položi bradu na dječakovo rame. Sohrab je zurio u pod, ali je stidljivo krišom pogledavao mene.

Ruka čovjeka neprestano je gladila dječaka po trbuhu. Gore--dolje, polako, nježno.

— Pitao sam se — reče taliban zureći u mene krvlju podlivenim očima preko Sohrabova ramena — kako je, uostalom, završio stari Babalu?

Pitanje me pogodi kao čekić između očiju. Osjetih kako mi se iz lica gubi boja. Noge mi postanu hladne. Oduzete.

On se nasmije.

— Nego što si mislio? Da ćeš staviti lažnu bradu pa da te neću prepoznati? Evo što, kladim se da nisi

znao o meni. A ja nikad ne zaboravljam lica. Nikad. — Usnama dodirne Sohrabovo uho, ne skidajući pogleda s mene. — Čuo sam da ti je otac umro. C-c. Oduvijek sam se htio obračunati s njim. Čini se da ću se morati zadovoljiti slabićem od njegova sina.

Skine sunčane naočale i zapilji se u mene krvavim očima.

Pokušah udahnuti zrak, ali uzalud. Pokušah trepnuti, ali uzalud. Trenutak mi se učini tako nadrealnim, ne samo nadrealnim nego i apsurdnim, da mi je izbio dah iz pluća, zaustavio svijet oko mene. Lice mi je gorjelo. Kako je ono glasila stara izreka o lažnom novčiću? Moja je prošlost bila takva. Svaki čas bi isplivala. Njegovo se ime dizalo iz dubina i nisam ga htio izgovoriti, kao da ću ga prizvati ako ga izgovorim. Ali već je bio prisutan tijelom, sjedio je manje od tri metra od mene, nakon svih ovih godina. Njegovo mi se ime otme s usana:

— Asef.

— Amir džan.

— Otkud ti ovdje? — rekoh znajući kako krajnje ludo zvuči to pitanje, a ipak nesposoban smisliti išta drugo.

— Ja?

Asef uzvije jednom obrvom.

— Ja sam u svom elementu. Pitanje glasi što ti radiš ovdje.

— Već sam ti rekao — odgovorih mu. Glas mije podrhtavao. Da barem nije. Da mi se barem meso nije pripilo uz kosti.

— Radi dječaka?

— Da.

— Zašto?

— Platit ću ti za njega — rekoh. — Mogu ti doznačiti novac.

— Novac? — reče Asef smijuljeći se. — Zar nisi čuo za Rockingham? Zapadna Australija, djelić raja. Da to samo vidiš, kilometri i kilometri plaže! Zelena voda, modro nebo. Roditelji mi tamo žive, u vili na obali. Iza vile je golf-igralište i jezerce. Otac svakoga dana igra golf. Majka više voli tenis — otac kaže da ima opasan bekhend. Drže tamo afganski restoran i dvije draguljarnice; vrlo su uspješni u oba posla.

Ubere bobicu grožđa. Nježno je strpa Sohrabu u usta. Poljubi ga u vrat sa strane. Dječak se malko tržne i ponovo sklopi oči.

— Osim toga, nisam se ja borio protiv Sorava radi novca. Nisam radi novca ni pristupio talibanima. Želiš li čuti zašto sam im se pridružio?

Usne mi se osušile. Obliznuh ih i otkrih da mi je i jezik suh.

— Jesi li žedan? — upita me Asef smiješeći se.

— Nisam.

— Mislim da si žedan.

— Dobro mi je — rekoh. Zapravo mi je u sobi najedanput postalo prevruće. Znoj mi je izbijao kroz pore, škakljajući mi kožu. Zar je sve to zbilja? Sjedim li doista sučelice Asefu?

— Kako god želiš — reče. — Uglavnom, gdje sam ono bio? A, da, kako sam pristupio talibanima. Kao što se možda sjećaš, nisam bio previše religiozan. Ali jednoga dana doživio sam prosvjetljenje. Došlo mi je to u zatvoru. Želiš li da ti to ispričam?

Ne odgovorih.

— Dobro, ispričat ću ti — reče. — Neko sam vrijeme proveo u zatvoru, u Pole-Carhiju, nedugo nakon što je Babrak Karmal 1980. preuzeo vlast. Završio sam tamo jedne noći kad nam je skupina parčamskih vojnika upala u kuću i pod prijetnjom pušaka zapovjedila meni i ocu da ih slijedimo. Gadovi nam nisu ništa objasnili i nisu htjeli odgovoriti na majčina pitanja. Nije to ni bila neka tajna; svi su znali da komunisti nemaju klase. Dolazili su iz siromašnih, bezimnih obitelji. Isti oni psi koji nisu bili dostojni da mi poliju cipele prije dolaska Sorava, sad su mi izdavali zapovijedi preko nišana, s parčami zastavama na reverima, s pričicama o padu buržoazije, i ponašajući se kao da su iz visokog staleža. Svugdje se događalo isto: okupi bogate i pobačaj ih u tamnicu, neka posluže kao primjer drugovima! — Uglavnom, bili smo nagurani u neke sitne ćelije, po šestorica, a svaka veličine hladnjaka. Svake bi večeri zapovjednik, neko stvorenje pola Hazar, pola Uzbek, koji je smrdio kao crknuti magarac, izvukao jednog zatvorenika iz ćelije i mlatio ga dok mu na debelo lice ne bi izbio znoj. Tada bi pripalio cigaretu, protegnuo zglobove da zapucketaju i otišao bi. Sljedeće noći uzeo bi nekoga drugoga. Jedne večeri odabrao je mene. Nije mi se to moglo dogoditi u gorem trenutku. Tri dana sam bio pišao krv. Bubrežni kamenac. Ako ga nikad nisi imao, vjeruj mi kad ti kažem da je to najgora zamisliva bol. I moja majka ih je imala, i sjećam se da mi je jednom rekla da bi radije rodila nego izlučila bubrežni kamenac. No što sam mogao? Izvukli su me i on me počeo udarati nogom. Imao je čizme do koljena sa čeličnim prstima, koje je nazuvao svake večeri za tu nogometnu igru, i sad ih je primijenio na meni. Vrištao sam i vrištao, a on je i dalje udarao, a onda me najedanput udario u desni bubrežni kamenac mi je izašao. Tek tako! Kakvo olakšanje! — Asef se nasmija. — I ja poviknuh Alah-u-akbar, on me ritne još žešće, a ja se stadoh smijati. Podivljao je i tukao me još jače, a što me jače tukao, to sam se ja jače smijao. Bacili su me natrag u ćeliju dok sam se još smijao. Nastavio sam se smijati i smijati jer sam znao da je to Božja poruka: da je na mojoj strani. Htio je da živim sa svrhom. — Znaš, naletio sam na tog zapovjednika nekoliko godina kasnije, na bojištu. Zanimljivi su putovi Božji. Našao sam ga u rovu nedaleko od Mejmane kako krvari od krhotine šrapnela u prsima. Još uvijek je nosio one čizme. Upitao sam ga sjeća li me se. Odgovorio je da ne. Rekoh mu isto što i tebi, da nikad ne zaboravljam lica. Tada sam mu pucao u jaja. Otad sam u misiji.

— Kakvoj misiji? — začuh sama sebe. — Kamenovanje preljubnika? Silovanje djece? Bičevanje žena jer nose visoke pete? Klanje Hazara? Sve u ime islama?

Te su mi riječi navrle naglo i neočekivano, provalile prije nego što sam stigao potegnuti svoju uzicu. Da sam ih barem mogao povući! Progutati ih! Ali izašle su. Prevršio sam mjeru i svaka trunka nade koju sam imao da ću izaći odatle živ nestala je s tim riječima.

Asefovim licem preleti izraz čuđenja, nakratko, a zatim nestane.

— Vidim da će ovo na kraju ipak biti ugodno — reče keseći se. — Ali ima nešto što izdajice poput tebe ne razumiju.

— Na primjer, što? Asefu se obrva tržnu.

— Na primjer, ponos svojeg naroda, njegovi običaji, njegov jezik. Afganistan je poput lijepe palače zagađene smećem, a smeće netko mora iznijeti.

— Što si onda radio u Mazaru od vrata do vrata? Čistio si smeće?

— Točno.

— Na zapadu za to postoji jedan izraz — rekoh. — Zovu to etničko čišćenje.

— Je li? — Asefu se lice ozari. — Etničko čišćenje? Sviđa mi se to. Sviđa mi se kako zvuči.

— Ja samo želim dječaka.

— Etničko čišćenje — promrmlja Asef kušajući zvuk tih riječi.

— Hoću dječaka — ponovih. Sohrabove oči poletješe prema meni. Bio je to pogled ovce pred klanje. Imale su čak i nanesenu maškaru; uto se prisjetih dana Eida kurvana, kad je mula u našem dvorištu nanosio maškaru na oči ovce i hranio je kockom šećera prije nego što bi joj prerezao grkljan. Učini mi se da u Sohrabovim očima vidim kako me preklinje.

— Reci mi zašto? — reče Asef. Zubima uštine Sohraba za usnu resicu. Pusti je. Niz čelo mu se zakotrljaše graške znoja.

— To je moja stvar.

— Što misliš učiniti s njim? — upita me. Zatim nadoda uz čedan osmijeh: — Ili njemu?

— To je odvratno — rekoh.

— Otkud znaš? Jesi li ikad probao?

— Želim ga odvesti na bolje.

— Reci mi zašto.

— To je moja stvar — rekoh. Ne znam što me osmjelilo da budem tako otresit, možda to što sam znao da ću ionako umrijeti.

— Pitam se — reče Asef — pitam se zašto si prevalio sav taj put, Amire? Sav taj put radi Hazara? Zašto si ovdje? Zašto si stvarno ovdje?

— Imam svoje razloge — rekoh.

— E pa, dobro — reče Asef cereći se. Gurne Sohraba s leđa ravno na stol. Sohrab kukovima udari o stol, prevrnu ga i sruši grožđe. Pade licem na grožđe i umrlja košulju ljubičastim grožđanim sokom. Noge stola koje su se križale kroz kolut od metalnih kugli sada su stršile prema stropu.

— Vodi ga onda! — reče Asef.

Pomogoh Sohrabu da se osovi na noge, uklonih komadiće zdrobljena grožđa koji su mu se prilijepili za hlače poput lupara za mol.

— Idi, vodi ga! — reče Asef pokazujući prema vratima.

Uzeh Sohraba za ruku. Bila je malena, koža na njoj suha i žuljevita. Pomakne prste i ispreplete ih s mojima. Vidjeh Sohraba ponovo na onoj polaroidnoj fotografiji, kako je ruku ovio oko Hasanove noge oslonivši glavu na očev bok. Obojica su se smiješila. Praporci su zveckali dok smo prolazili kroz sobu.

Nismo došli dalje od vrata.

— Naravno — dobaci Asef za nama. — Nisam rekao da ga možeš odvesti besplatno.

Okrenuh se.

— Što želiš?

— Moraš ga zavrijediti.

— Što želiš?

— Ti i ja imamo nesvršena posla — reče Asef. — Sjećaš se, zar ne?

Nije se trebao brinuti. Nikad neću zaboraviti onaj dan nakon što je Daud Kan svrgnuo kralja. Kad god bih kao odrastao čovjek čuo ime Daud Kana, vidio bih Hasana i njegovu praćku kako cilja Asefa u lice, Hasana kako mu govori da će ga prozvati Jednooki Asef umjesto AsefGošhor. Pamtim koliko sam zavidio Hasanu na hrabrosti. Asef se povukao i obećao da će nas na kraju srediti obojicu. Hasanu je to obećanje održao. Sad je bio na meni red.

— Dobro — rekoh ne znajući što još da kažem. Nisam ga namjeravao preklinjati: to bi mu samo zasladilo trenutak.

Asef ponovo pozove stražare u prostoriju.

— Slušajte me — reče im. — Za koji trenutak ću zatvoriti vrata. Zatim ćemo on i ja obaviti jedan stari poslić. Ma što čuli, ne ulazite! Jeste li me čuli? Ne ulazite!

Stražari klimnuše glavama. Pogledom odmjere mene pa Asefa.

— Da, aga sahib.

— Kad sve bude gotovo, samo će jedan od nas izaći živ iz ove prostorije — reče Asef. — Ako to bude on, znači da je zaslužio slobodu i pustite ga da ide, razumijete li?

Stariji se stražar premjesti s noge na nogu.

— Ali, aga sahabe...

— Ako to bude on, pustit ćete ga da ode — zavrišti Asef. Ona dvojica se lecnuše, ali ponovo klimnu glavama. Tada se okrenuše da pođu. Jedan od njih posegne za Sohrabom.

— Pustite ga da ostane — reče Asef. Naceri se. — Neka gleda! Pouka je uvijek dobra za dječake.

Stražari odoše. Asef odloži krunicu. Posegne u džep na prsima svojeg crnog prsluka. Nije me nimalo iznenadilo ono što je izvukao iz džepa; bokser od nehrđajućeg čelika.

Ima gela u kosi, brčiće nad debelom usnom kao Clark Gable. Gel mu je skroz probio papirnatu kiruršku kapu i načinio tamnu mrlju u obliku Afrike. Sjećam se svega u vezi s njim. Toga i zlatnog lanca s Alahom oko tamnog vrata. Zuri u mene s visoka, brzo govori jezikom koji ne razumijem, urdski možda?. Stalno pogledavam njegovu Adamovu jabučicu kako se diže i spušta, i želim ga pitati koliko je uopće star — izgleda premlad, poput glumca iz neke strane sapunice — ali jedino što uspijevam promucati jest: "Mislim da sam se dobro tukao s njim. Mislim da sam se dobro tukao s njim."

Ne znam jesam li se dobro tukao s Asefom. Mislim da nisam. Kako sam i mogao? Bilo je to prvi put što sam se i s kim tukao. Cijeloga života nisam nikom nijednog udarca zadao.

Moje sjećanje na borbu s Asefom nevjerojatno je živo u nekim odsjećcima — sjećam se kako je Asef uključio glazbu prije nego stoje navukao metalni bokser. Molitveni ćilim, onaj s istkanom Mekom, u jednom se trenutku otkvačio sa zida i sletio mi na glavu; morao sam kihnuti zbog prašine. Sjećam se kako mi Asef nabija grožđe u lice, kako reži besprijekorno blistavim zubima, koluta krvavim očima. U jednom mu je trenutku spao turban, a iz njega se do ramena prosuli uvojci plave kose.

I, dakako, kraj. Njega još uvijek vidim savršeno jasno. Uvijek ću.

Uglavnom se sjećam ovoga — bljesak njegova čeličnog boksera na poslijepodnevnom svjetlu, kako je bio hladan nakon prvih nekoliko udaraca i kako ga je moja krv brzo zagrijala. Kako sam odbačen u zid, a čavao na kojem je nekoć možda visjela uokvirena slika zabio mi se u leđa. Sohrab vrišti. Table, harmonija, dil-robe. Ponovo sam zavitlan o zid. Bokser mi drobi čeljust. Gušim se vlastitim zubima, gutam ih i prisjećam se beskrajnih sati što sam ih čistio koncem i četkao. Odbačen sam o zid. Ležim na podu, krv s raspuknute gornje usne mrlja svijetloljubičasti sag, bol me probada u trbuhu i pitam se kad ću opet moći disati. Pucanje mojih rebara poput grančica drveta, koje smo Hasan i ja lomili za borbu sabljama poput Sindbada u starim filmovima. Sohrab vrišti. Jednom stranom lica udaram o kut stalka za televizor. Opet ono krckanje, ovaj put tik ispod mojeg lijevog oka. Glazba. Sohrab vrišti.

Prsti me grabe za kosu, povlače mi glavu natrag, bljesak nehrđajućeg čelika. Eno ga. Opet ono krckanje. Ovaj put nos. Grizući se od boli, primjećujem da mi zubi više nisu u nekadašnjem poretku. Udarac nogom. Sohrab vrišti.

Ne znam više u kojem sam trenutku prasnuo u smijeh. Ali jesam. Smijeh mi je pričinjao bol. Od njega me zaboljela čeljust, rebra, grlo. Ali tresao sam se od smijeha. A što sam se više smijao, to me žešće udarao nogom, šakom, grebao me.

— ŠTO JE TAKO SMIJEŠNO? — grmio je Asef sa svakim udarcem. Njegova me pljuvačka pogodi u oko. Sohrab je vrištao.

— ŠTO JE TAKO SMIJEŠNO? — urlao je Asef. Još jedno rebro puče, ovaj put niže lijevo. Toliko me nasmijavalo to što sam prvi put nakon zime 1975. osjetio spokoj. Smijao sam se jer sam uvidio da sam se u nekom skrivenom kutku mozga čak tome i obveselio. Prisjetio sam se onoga dana na brdu kad sam Hasana zasuo mogranjima i pokušao ga izazvati. Samo je stajao onako, ne poduzimajući ništa, dok mu je košulju natapao crveni sok nalik na krv. Tada mi je uzeo mogranj iz ruke i zgnječio ga sebi na čelu. Jesi sad zadovoljan? prosiktao je. Je li ti bolje? Nisam bio zadovoljan i nije mi bilo bolje. Nimalo. Ali sad jest. Tijelo mi je bilo slomljeno — tek ću poslije doznati koliko, ali osjećao sam se iscijeljen. Napokon zdrav. Smijao sam se.

Tada kraj. Taj dio ću ponijeti u grob.

Ležao sam na podu smijući se. Asef mi je objahao prsa, preko lica mu se razvukla luđačka obrazina uokvirena čupavim pramenovima kose koja se njihala koji centimetar od mogeg lica. Slobodnom mi je rukom stezao grlo, a druga, ona sa čeličnim bokserom, bila mu je zapeta iznad ramena. Podigao je šaku s namjerom da mi zada još jedan udarac.

A tada:

— Bas — reče tanak glasić. Obojica pogledasmo.

— Molim vas, nemojte više!

Prisjetio sam se nečega stoje ravnatelj sirotišta rekao meni i Feridu kad nam je otvorio vrata. Kako se ono zvao? Zaman? Ne odvaja se od te stvari, rekao nam je. Drži je zadjevenu za pojas na hlačama kamo god ide.

— Nemojte više!

Dvije suze izmiješane s maškarom kotrljale su mu se niz obraze ostavljajući dva jednaka traga, mrljajući mu ruž. Donja mu je usna podrhtavala. Iz nosa mu se cijedila sluz.

— Bas — procvili.

Ruka mu je bila napeta u visini ramena, držeći za časku do kraja zategnutu elastičnu tetivu pračke. Nešto je bilo u toj čaški, nešto svijetlo i žuto. Treptajem uklonih krv iz oka i ugledah metalnu kuglicu iz koluta na podnožju stola. Sohrab je ciljao pračkom Asefa u lice.

— Nemojte više, aga, molim vas — promuklim će i drhtavim glasom. — Prestanite ga tući.

Asef nijemo zine. Zausti da nešto kaže, zastane. Napokon izusti:

— Što ti to radiš?

— Prestanite, molim vas! — reče Sohrab dok su mu suze navirale na zelene oči miješajući se s maškarom.

— Baci to, Hazaru — prosikće Asef. — Baci to ili će ovo što njemu radim biti nježno potezanje ušiju u usporedbi s onim što ću učiniti tebi.

Suze poteku bez zadržke. Sohrab odmahne glavom.

— Molim vas, aga! — reče. — Prestanite!

— Baci to!

— Nemojte ga više tući.

— Bacaj to.

— Molim vas!

— BACAJ TO!

— Bas.

— BACAJ TO!

Asef mi ispusti grlo. Baci se na Sohraba.

Pračka zvizne kad je Sohrab otpustio tetivu. Tada Asef zaurla. Poklopio je rukom mjesto gdje mu je čas prije bilo lijevo oko. Kroz prste mu je navirala krv. Krv i još nešto, nešto bijelo i želatinozno. To se zove staklasta sluz, sjetih se jasno. Pročitao sam to negdje. Staklasta sluz.

Asef se skotrlja na sag. Previjao se s jedne strane na drugu vrišteći, pokrivajući rukama svoju krvavu duplju.

— Idemo! — reče Sohrab. Uze me za ruku. Pomogne mi da ustanem. Svaki pedalj mojeg izmrcvarenog tijela vrištao je od boli. Iza nas je Asef vrištao.

— IZVADITE GA! IZVADITE! — kričao je.

Sav klimav, otvorih vrata. Oči stražara se razrogačiše kad me ugledaše i upitah se kako to izgledam. Bol me probadala u trbuhu svakim udahom. Jedan stražar reče nešto na paštunskom pa sune pored nas i sjuri se u sobu u kojoj je Asef i dalje vrištao. — IZVADITE GA!

— Bia — reče Sohrab vukući me za ruku. — Idemo! Posrtao sam hodnikom, držeći Sohraba za ruku. Napokon se osvrnuh po posljednji put. Stražari su se nadnosili nad Asefa izvodeći nešto na njegovu licu. Tada sam shvatio — metalna kuglica ostala je zaglavljena u praznoj duplji.

Dok je cijeli svijet podrhtavao gore-dolje, zanosio se lijevo-desno, ja othramah niza stube oslanjajući se na Sohraba. Odozgo su i dalje dopirali Asefovi krici, poput urlika ranjene životinje. Dokopali smo se danjeg svjetla. Ruku sam prebacio preko Sohrabovih ramena i ugledao Ferida kako trči prema nama.

— Bismilah! Bismilah! — reče izbečivši oči dok me gledao. Uhvatio me ispod pazuha i podigao. Trkom me odnio do vozila. Mislim daje vrištao. Gledao sam kako sandalama grabi pločnikom, kako mu šljapkaju u njima pocrnjele žuljevite pete. Disanje mi je pričinjalo bol. Zatim sam sa stražnjeg sjedala gledao unutrašnjost krova land cruisera, poderanu tkaninu drap boje, osluškujući signal koji je značio da su vrata otvorena. Topot nogu oko vozila. Ferid i Sohrab na brzinu razmjenjuju nekoliko riječi. Vrata se zalupe i motor zabrunđa. Vozilo se trgnu i krene, a ja na čelu osjetih sitnu ručicu. Začuh glasove s ulice, povike, i vidjeh drveće pretopljeno u niz koji brzo promiče pored prozora. Sohrab je jecao. Ferid je i dalje ponavljao:

— Bismilah! Bismilah!

Tada sam se nekako onesvijestio.

Kroz izmaglicu proviruju lica, zadržavaju se, nestaju. Zure s visoka, postavljaju pitanja. Svi postavljaju pitanja. Znam li tko sam? Boli li me gdje? Znam tko sam, i boli me posvuda. Želim im to reći, ali boli me kad zaustim. Znam to jer prije nekog vremena, prije možda godinu-dvije, možda deset, pokušavao sam govoriti s djetetom s ružem na obrazima i očiju umrljanih tamnilom. Dijete. Da, vidim ga sad. U nekakvom smo automobilu, dijete i ja, i mislim da nije vozila Soraja jer Soraja nikad ne vozi tako brzo. Želim nešto reći djetetu — čini mi se vrlo važnim da u tome uspijem. Ali ne sjećam se što želim reći ni zašto bi to trebalo biti važno. Možda mu želim reći da prestane plakati, da će sad sve biti u redu. Možda i ne? Iz nekog razloga, kojem se ne mogu domisliti, želim zahvaliti djetetu.

Lica. Sva nose zelene kape. Ulaze i izlaze iz mojega vidnog polja. Ubrzano govore, služe se riječima koje ne razumijem. Čujem druge glasove, druge zvukove, bipkanje i alarme. I vječito nova lica. Zure. Ne sjećam se ni jednog od njih osim onoga s gelom u kosi i brčićima poput Clarka Gablea, onog s mrljom na kapi u obliku Afrike. Zvijezda sapunice. Smiješno. Dođe mi da se nasmijem. Ali i smijeh me boli. Izgubih svijest.

Kaže da se zove Ajša, "kao Prorokova žena". Prosijeda joj je kosa razdijeljena po sredini i svezana u rep. Nos joj je izbušen rinčicom u obliku sunca. Nosi bifokalne naočale od kojih joj oči izgledaju izbečene. I ona je u zelenom, a ruke su joj meke. Vidi da je gledam i smiješi se. Kaže nešto na engleskom. Nešto me ubada bočno u prsa.

Izgubih svijest.

Neki čovjek stoji uz moje uzglavlje. Poznajem ga. Mršav je i taman i nosi dugu bradu. Ima kapu — kako se ono zovu takve kape? Pakol? Naherena je kao u neke slavne osobe čijeg se imena sad ne mogu sjetiti. Znam tog čovjeka. Nekamo me vozio prije nekoliko godina. Nešto mi ne valja s ustima. Čujem grgljanje.

Izgubih svijest.

Desna ruka mi gori. Žena s bifokalnim staklima i suncolikom rinčicom nadnesena je nad moju ruku i pričvršćuje na nju prozirnu plastičnu cjevčicu. Kaže daje to kalij.

— Bode poput pčele, zar ne? — kaže.

Doista. Kako se zove? Nešto vezano za Proroka. I nju znam od prije nekoliko godina. Nosila je kosu vezanu u rep. Sada je zategnuta, svezana u punđu. Soraja je tako nosila kosu kada smo posljednji put razgovarali. Kad je to bilo? Prošloga tjedna?

Ajša! Tako je.

Nešto mi ne valja s ustima. I nešto me bode u prsa. Izgubih svijest.

Nalazimo se u Sulejmanskom gorju u Baludžistanu i Baba se hrva s mrkim medvjedom. To je Baba iz mog djetinjstva, Tufan aga, gorostasni primjerak paštunske snage, a ne uveli čovjek ispod pokrivača, čovjek upalih obraza i bezličnih očiju. Valjaju se po zelenoj travi, čovjek i zvijer. Babina kovrčava

smeđa kosa leti na sve strane. Medvjed riče, ili je to možda Baba? Lete pljuvačka i krv; pandže i ruke lamataju. Padaju na tlo uz glasan tutanj i Baba sjeda medvjedu na prsa, prstiju ukopanih u medvjedu gubicu. Pogleda me i tada vidim. Ja sam on. To se ja hrvam s medvjedom.

Budim se. Visoki, tamnopusi čovjek ponovo je uz moje uzglavlje. Sad se sjećam, zove se Ferid. A s njim je dijete iz automobila. Njegovo me ime podsjeća na zvonjavu zvona. Žedan sam.

Izgubih svijest.

Svako toliko dolazim k sebi i gubim svijest.

Ime čovjeka s brčićima poput Clarka Gablea bilo je, kako se pokazalo, dr. Faruki. Ipak nije bio zvijezda sapunice, nego kirurg za glavu i vrat, premda sam i dalje u njemu vidio nekoga imenom Armand iz erotske sapunice koja se odigrava na nekom tropskom otoku.

Gdje sami Htjedoh pitati. Ali usta mi se ne daju otvoriti. Namrštih se. Promrmljah. Armand se nasmiješi; zubi su mu blistavo bijeli.

— Ne još, Amire! Ali uskoro. Kad skinemo žice. Govorio je engleski, s teškim urdskim naglaskom. Žice?

Armand prekriži ruke; imao je dlakave podlaktice i nosio zlatni vjenčani prsten.

— Zacijelo se pitate gdje ste, što vam se dogodilo? To je sasvim normalno, od postkirurškog stresa uvijek se čovjek smuti. Reći ću vam zato ono što znam.

Htio sam ga pitati za žice. Postkirurški? Gdje je Ajša? Htio sam da mi se nasmiješi, htio sam je držati za meku ruku.

Armand se namršti i izvije jednu obrvu blago dajući sebi značaj.

— U bolnici ste u Pešavaru. Ovdje ste dva dana. Pretrpjeli ste ozbiljne ozljede, Amire, moram vam reći. Rekao bih da imate mnogo sreće što ste živi, prijatelju. — Mahne kažiprstom naprijed i natrag, poput klatna, dok je to govorio. — Pukla vam je slezena, i to je vjerojatno — i srećom po vas — naknadno prsnuće jer ste pokazivali znakove ranog krvarenja u trbušnoj šupljini. Moje kolege s opće kirurgije morali su izvesti hitnu splenektomiju. Da je pukla ranije, iskrvarili biste nasmrt. — Potapše me po ruci, onoj s intravenoznom cjevčicom, i nasmiješi se. — Slomljena su vam i neka rebra. Jedno od njih uzrokovalo je pneumotoraks.

Namrštih se. Pokušah otvoriti usta. Sjetih se žica.

— To znači probušeno plućno krilo — protumači mi Armand. Povuču prozirnu plastičnu cjevčicu s moje lijeve strane. Opet osjetih ubadanje u lijevoj strani prsa. — Začepili smo nastalu rupu ovom cjevčicom na prsima.

Pogledom sam pratio cjevčicu koja mijenja virila između zavoja na prsima i vodila do spremnika napol ispunjenog stupcima vode. Odatle je dopirao klokotav zvuk.

— Zadobili ste mnogostruke laceracije. To znači "posjekotine".

Htjedoh mu reći da znam što znači ta riječ. Ta pisac sam! Htjedoh otvoriti usta. Opet zaboravih na žice.

— Najgora vam je posjekotina na gornjoj usni — reče Armand. — Udarac vam je raskolio gornju usnu na dva dijela točno po sredini. Ali ne brinite! Plastičari su je zašili i smatraju da će rezultat biti odličan, premda će ostati ožiljak. To je neizbježno.

Bio je tu i lom lijeve strane orbite. To je kost u kojoj je očna duplja. I to smo morali srediti. Žice u čeljusti skinut ćemo za oko šest tjedana — reče Armand. — Dotle ste na tekućini i frapeu. Izgubit ćete malo na težini i neko ćete vrijeme govoriti kao Al Pacino u prvom Kumu. — Nasmije se. — Ali danas imate posla. Znate li o čemu je riječ?

Zavrtjeh glavom.

— Vaš posao je da puštate plinove. Učinite li to, možemo vam početi davati tekućinu. Bez prdeža ništa od hrane.

Ponovo se nasmije.

Poslije, pošto je Ajša zamijenila intravenozne cjevčice i podigla uzglavlje kreveta kako sam zatražio, pomislih što mi se dogodilo. Naprsila slezena, slomljeni zubi, probušeno plućno krilo, napukla očna duplja. Ali, dok sam gledao goluba kako kljuca krušnu mrvicu na podboju, neprestano sam razmišljao o nečemu stoje rekao Armand/dr. Faruki. Udarac vam je raskolio gornju usnu na dva dijela, rekao je, točno po sredini. Točno po sredini. Kao zečja usna.

Ferid i Sohrab su sutradan došli u posjet.

— Znaš li danas tko smo? Sjećaš li se? — upita me Ferid samo napol u šali. Klimnuh glavom.

— Al hamdulelahl — reče sav ozaren. — Nema više blebetanja.

— Hvala ti, Feride — rekoh kroz čeljusti zatvorene žicom. Armand je bio u pravu. Doista sam zvučao kao Al Pacino u Kumu. A jezik bi mi priredio iznenađenje svaki put kad bi naišao na rupu preostalu na mjestu zubi koje sam progutao. — Mislim, hvala ti. Na svemu.

Odmahne rukom i malko se zacrveni.

— Bas. Nije vrijedno spomena — reče. Okrenuh se Sohrabu. Nosio je novu odjeću, svijetlosmeđi pirhan-tumban, koji se činio malko prevelik za njega, i crnu čepiću. Zurio je u pod igrajući se intravenoznom cjevčicom namotanom na krevetu.

— Nikad se nismo upoznali kako treba — rekoh. Pružih mu ruku. — Ja sam Amir.

On pogleda moju ruku, a zatim mene.

— Vi ste Amir aga o kojem mi je otac pričao? — upita.

— Da.

Prisjetih se riječi iz Hasanova pisma. Mnogo sam o tebi pričao Farzani džan i Sohrabu, o našem zajedničkom odrastanju i igrama, trčanju ulicama. Smiju se na priče o svim psinama koje smo izvodili!

— Dugujem ti hvalu, Sohrab džane — rekoh. — Spasio si mi život.

Ništa ne reče. Spustih ruku pošto je nije prihvatio.

— Sviđa mi se tvoja nova odjeća.

— To je odjeća mogeg sina — reče Ferid. — Prerastao ju je. Dosta dobro pristaje Sohrabu. — Reče da Sohrab može ostati kod njega, dok mu ne nađemo dom. — Nemamo mnogo mjesta, ali što da radimo? Ne mogu ga ostaviti na ulici. Osim toga, mojoj djeci je prirastao srcu. Ha, Sohrabe?

Ali dječak je i dalje gledao u pod motajući cjevčicu na prst.

— Htio sam te pitati — poče Ferid malko oklijevajući. — Što se dogodilo u onoj kući? Što se dogodilo između tebe i talibana?

— Recimo samo da smo obojica dobili ono što smo zaslužili — rekoh.

Ferid klimnu glavom. Nije navaljivao. Pade mi na pamet da smo negdje između trenutka kad smo otišli iz Pešavara u Afganistan i sadašnjega postali prijatelji.

— I ja sam tebe nešto htio pitati.

— Što?

Nisam htio pitati, bojao sam se odgovora.

— Rahim Kan? — rekoh.

— Otišao je. Srce mi poskoči.

— Zar je...

— Ne, nego je... baš otišao. — Preda mi presavijenu cedulju i ključić. — Gazda mijе dao ovo kad smo ga došli potražiti. Reče da je Rahim Kan otišao dan nakon nas.

— Kamo je otišao? Ferid slegne ramenima.

— Gazda nije znao. Reče da je Rahim Kan ostavio pismo i ključ za tebe i otišao. — Pogleda na sat.

— Bolje da pođem. Bia, Sohrab!

— Možeš li ga ostaviti ovdje malo? — upitah. — Doći po njega kasnije?

Okrenuh glavu Sohrabu.

— Bi li ostao malo sa mnom?

Sohrab slegne ramenima i ne reče ništa.

— Svakako — reče Ferid. — Doći ću po njega prije večernjeg namaza.

U sobi sam bio s još tri pacijenta. Dva starija čovjeka, jedan s gipsom na nozi, drugi je hripao od astme, i mladić od šesnaestak godina, koji je operirao slijepo crijevo. Stari s gipsom je netremice zurio u nas, pogledavajući čas mene čas hazarskog dječaka na stolici. Obitelji mojih sustanara — starice u jarkim šalvar-kamizama, djeca, muškarci sa ćepicama na glavi — bučno su izlazili i ulazili u sobu. Sa sobom su donosili pokore, nan, samose, birjani. Katkad bi ljudi samo ušetali u čekaonicu, kao jedan visok bradat čovjek koji je ušao čas prije nego što su stigli Ferid i Sohrab. Bio je omotan smeđim gunjem. Ajša ga je upitala nešto na urdskom. Nije obraćao pažnju na nju i prelazio je pogledom preko sobe. Učinilo mi se da je na meni zadržao pogled nešto dulje nego što je bilo potrebno. Kad mu se sestra opet obratila, samo se okrenuo i otišao.

— Kako si? — upitah Sohraba. On slegne ramenima i pogleda u svoje ruke.

— Jesi li gladan? Ona mije gospođa dala tanjur birjanija, ali ja ne mogu jesti — rekoh. Nisam znao što drugo da mu kažem. — Želiš li ga?

On zavrti glavom.

— Želiš li razgovarati? Opet strese glavom.

Neko vrijeme smo tako šutjeli, ja poduprt u krevetu sa dva jastuka iza leđa, Sohrab na tronošcu do uzglavlja. U jednom času zaspah, a kad sam se probudio, malko se već bilo smračilo i sjene se odužile, a Sohrab je i dalje sjedio do mene. I dalje je zurio u svoje ruke.

Te noći, pošto je Ferid odveo Sohraba, razmotao sam pismo Rahim Kana. Odgađao sam da ga počnem čitati, što sam više mogao. Pisalo je:

Amir džan

Inšalah, primio si ovo pismo bez problema. Molim se da te nisam poslao na put zla i da ti Afganistan nije bio suviše nesklon. Bio si u mojim molitvama od dana kada si otišao.

Bio si u pravu što si svih ovih godina sumnjao da znam. Znao sam. Hasan mi je ispričao nedugo nakon što se to dogodilo. Pogrešno je bilo ono što si učinio, Amir džan, ali ne zaboravi da si bio dječak kad se to dogodilo. Nevoljni mali dječak. Tada si bio suviše strog prema sebi i još uvijek si — vidio sam ti to u očima u Pešavaru. Ali nadam se da ćeš uzeti ovo u obzir — čovjek bez savjesti i bez dobrote ne pati. Nadam se da će tvojim patnjama doći kraj ovim dolaskom u Afganistan.

Amir džan, stidim se laži u kojoj smo te držali svih ovih godina. Imao si pravo da budeš ljut u Pešavaru. Imao si pravo znati. Hasan također. Znam da to ne iskupljuje nikoga ni od čega, ali Kabul u

kojem smo onih dana živjeli bio je neobičan svijet, u kojem su određene stvari bile važnije od istine.

Amir džan, znam kako je tvoj otac bio strog prema tebi dok si odrastao. Vidio sam kako patiš i čezneš za njegovom naklonošću, i srce mi je krvarilo zbog tebe. Ali tvoj je otac bio čovjek rastrzan između dviju polovica, Amir džan: tebe i Hasana. Obojicu je volio, ali nije mogao voljeti Hasana na način na koji je žudio, otvoreno i kao otac. Stoga se iskaljivao na tebi — Amire, društveno zakonitoj polovici, polovici koja je predstavljala bogatstvo koje je naslijedio i povlastice nekažnjenog grijeha koje dolaze u paketu s njima. Kad te vidio, vidio je sebe. I svoju krivnju. Još uvijek si srdit i uviđam da je još prerano očekivati da to prihvatiš, ali možda ćeš jednoga dana vidjeti da je tvoj otac, kad je bio strog prema tebi, bio strog i prema sebi. Kao i ti, tvoj otac je bio napaćena duša, Amir džan.

Ne mogu ti opisati dubinu i crninu tuge koja me snašla kad sam doznao za njegovu smrt. Volio sam ga jer mi je bio prijatelj, ali i jer je bio dobar čovjek, možda čak i velikan. A želim da ovo shvatiš: da je dobro, stvarno dobro, nastalo iz grižnje savjesti tvojeg oca. Ponekad mislim daje sve stoje činio: hranio siromašne na ulicama, izgradio sirotište, davao novac prijateljima u nuždi, daje sve to bio način na koji se iskupljivao. Vjerujem daje to i pravo iskupljenje, Amir džan. Kad nas krivnja skloni da činimo dobro.

Znam da će na kraju Bog oprostiti. Oprostit će tvojem ocu, meni, pa i tebi. Nadam se da ti možeš učiniti to isto. Oprosti svojem ocu ako možeš. Oprosti meni ako želiš. Ali, što je najvažnije, oprosti sebi.

Ostavio sam ti nešto novca, zapravo većinu onoga što mi je ostalo. Mislio sam da ćeš imati troškova kad se vratiš ovamo, i novca bi trebalo biti dovoljno da ih pokrije. Banka je u Pešavaru, Ferid zna gdje se nalazi. Novac je u sigurnosnom pretincu. Ostavio sam ti ključ.

Što se mene tiče, valja mi poći. Preostalo mi je malo vremena i želim ga provesti sam. Molim te da me ne tražiš. To je posljednje što tražim od tebe.

Ostavljam te u Božjim rukama.

Tvoj prijatelj do vijeka Rahim.

Prijeđoh bolničkim rukavom preko očiju. Presavih pismo i stavih ga pod madrac.

Amir, društveno zakonita polovica, polovica koja je predstavljala bogatstvo koje je naslijedio i povlastice nekažnjenog grijeha koje dolaze u paketu s njima. Možda smo zato Baba i ja i bili u boljim odnosima u SAD-u, pomislih. Prodavanje starudije za sitniš, naši fizički poslovi, naš bijedni stan — američka verzija kolibe; možda je u Americi Baba, kad bi me pogledao, vidio nešto od Hasana na meni.

Kao i ti, tvoj otac je bio napaćena duša, napisao je Rahim Kan. Možda. Obojica smo grešnici i izdajice. Ali Babaje pronašao način da svoju grižnju savjesti pretvori u nešto dobro. Što sam ja učinio, osim što sam svoju krivnju iskalio na ljudima koje sam izdao i tada pokušao sve zaboraviti? Što sam učinio osim što sam počeo patiti od nesаницe?

Što sam ikad učinio da ispravim učinjeno?

Kad je sestra — ne Ajša, nego crvenokosa žena čije mi ime nije ostalo u sjećanju — ušla sa špricom u ruci i upitala me trebam li injekciju morfija, rekoh da trebam.

* * *

Uklonili su mi cjevčicu s prsa rano idućeg jutra i Armand je dao zeleno svjetlo bolničarima da smijem srknuti soka od jabuke. Kad je stavila čašu soka na ormarić do mojeg uzglavlja, zamolih Ajšu za ogledalo. Ona podigne bifokalne naočale na čelo i razgrne zavjesu te sobu oblije jutarnje sunce.

— Ne zaboravite — reče mi preko ramena — da ćete izgledati bolje za nekoliko dana. Moj je zet prošle godine pao s mopeda. Njegovo se lijepo lice vuklo asfaltom i postalo ljubičasto poput patlidžana. Sad je opet lijep poput holivudske filmske zvijezde.

Usprkos njezinu uvjeravanju, slika u ogledalu i promatranje nečega što se ustrajno nametalo kao moje lice, oduzelo mi je dah. Izgledao sam kao da mi je netko pod kožu nabio zračnu pumpu i napuhao je. Oči su mi bile podbuhle i modre. Najgora od svega bila su usta, groteskna mrlja ljubičastog i crvenog, sve same modrice i šavovi. Pokušah se nasmiješiti a usnama mi sijevne bol. Neko vrijeme neću to više pokušavati. Šavovi su mi se protezali preko lijevog obraza, ispod brade i na čelu tik ispod korijena kose.

Starac s nogom u gipsu reče nešto na urdskom. Slegnuh ramenima i odmahnuh glavom. On pokaže na svoje lice, potapše ga i široko se isceri krezubim ustima.

— Vrlo dobro — reče na engleskom. — Inšallah.

— Hvala — prošaptah.

Ferid i Sohrab ušli su upravo kad sam odložio ogledalo. Sohrab se smjesti na svoje mjesto na stolcu i položi glavu na prečku uz bok ležaja.

— Znaš, što prije odeš odavde, to bolje — reče Ferid.

— Doktor Faruki kaže...

— Ne mislim na bolnicu, nego na Pešavar.

— Zašto?

— Mislim da nećeš ovdje dugo biti siguran — reče Ferid. Spusti glas. — Talibani ovdje imaju prijatelja. Počet će te tražiti.

— Mislim da već jesu — promrmljah. Najedanput se sjetih bradatog čovjeka koji je ušao u sobu i samo stajao zureći u mene.

Ferid se sagne.

— Čim prohodaš, odvest ću te u Islamabad. Ni tamo nećeš biti sasvim siguran, kao ni igdje u Pakistanu, ali tamo je ipak bolje nego ovdje. Barem ćeš malo dobiti na vremenu.

— Ferid džan, to ne može biti sigurno ni za tebe. Možda te ne bi smjeli vidjeti sa mnom? Imaš obitelj za koju se moraš brinuti.

Ferid odmahne rukom.

— Moji dječaci su mladi, ali vrlo su promućurni. Znaju se brinuti za svoje majke i sestre. — Nasmiješi se.

— Osim toga, nisam rekao da ću to učiniti besplatno.

— Ne bih ti dopustio ni da mi nudiš besplatno — rekoh. Zaboravio sam da se ne smijem nasmiješiti i pokušah. Mlaz krvi pocuri mi niz bradu. — Smijem li te zamoliti da mi učiniš još jednu uslugu?

— Za tebe tisuću puta — reče Ferid.

I tek tako briznuh u plač. Grčevito sam udisao i izdisao dok su mi mlazovi suza oblijevali obraze probadajući sirovo meso mojih usana.

— Što ti je? — Ferid će zabrinuto.

Zarih glavu u jednu ruku i podigoh drugu u zrak. Znao sam da me svi u sobi gledaju. Kasnije sam se osjećao umorno, prazno.

— Oprosti — rekoh. Sohrab me gledao mrsteći se.

Kad sam opet mogao govoriti, rekoh Feridu što mi treba.

— Rahim Kan mi je rekao da žive ovdje u Pešavaru.

— Možda bi mi trebao napisati njihova imena — reče Ferid bojažljivo me pogledavajući, kao da se pita što će me još natjerati u plač. Napisao sam njihova imena na papirnati ubrus — John i Betty Caldwell.

Ferid strpa u džep presavijeni list papira.

— Potražit ću ih čim budem mogao — reče. Obrati se Sohrabu. — A po tebe ću doći večeras. Nemoj suviše zamarati Amira agu.

Ali Sohrab je odlutao do prozora gdje se pet-šest golubova šepirilo amo-tamo po podboju kljucajući drvo i stare krušne mrvice.

U srednjoj ladici ormarića uz moju postelju našao sam stari broj National Geographica, nagrizenu olovku, češalj bez nekoliko zubaca i ono za čime sam sad posegnuo dok mi se od napora slijevao znoj s lica — snop karata. Već sam ih prije prebrojio i, na svoje iznenađenje, utvrdio daje snop kompletan. Upitah Sohraba želi li igrati. Nisam od njega očekivao odgovor, a kamoli da igra. Šutio je otkad smo pobjegli iz Kabula. Ali on se okrene od prozora i reče:

— Jedina igra koju znam je pandžpar.

— Već te žalim jer ja sam veliki majstor pandžpara. Na svjetskom glasu.

On zauzme mjesto na stolcu do mene. Podijelih mu pet karata.

— Kad smo tvoj otac i ja bili tvojih godina, igrali smo ovu igru. Osobito zimi kad je sniježilo pa nismo mogli van. Igrali bismo do zalaska sunca.

On odigra kartu i odabere jednu s hrpe. Kriomice sam ga pogledavao dok je gledao kakve ima karte. Na više je načina nalikovao na oca: način na koji je raširio karte objema rukama, kako je škiljio dok ih je proučavao, kako je rijetko gledao druge u oči.

Šutke smo igrali. Pobijedio sam prvu partiju, pustio ga da pobijedi sljedeću, a sljedećih pet izgubio bez puštanja.

— Dobar si kao i tvoj otac, možda čak i bolji — rekoh nakon što sam posljednji put izgubio. — Ponekad sam ga i pobjeđivao, ali mislim da mi je puštao da pobijedim. — Zastao sam prije nego što sam rekao: — Tvojeg oca i mene othranila je ista žena.

— Znam.

— Što... što ti je pričao o nama?

— Da ste mu bili najbolji prijatelj kojeg je imao — reče.

Vrtio sam karo dečka među prstima, prebacivao ga naprijed--natrag.

— Bojim se da nisam bio baš tako dobar prijatelj — rekoh. — Ali htio bih biti tvoj prijatelj. Mislim da bih tebi mogao biti dobar prijatelj. Je li to u redu? Bi li to volio?

Položih ruku na njegovu, pažljivo, ali on se tržne. Ispusti karte i odgurne se na stolici. Opet priđe prozoru. Nebom su se raširile crvene i ljubičaste pruge dok je sunce zalazilo nad Pešavarom. S ulice ispod nas dopirao je niz zvukova trubljenja i njakanja magaraca, zvižduk policajca. Sohrab je stajao na tom grimiznom svjetlu, čela pritisnuta o staklo, šaka zabijenih pod pazuha.

Ajša je pomoćnika zamolila da mi pomogne načiniti prve korake te večeri. Samo sam jedanput prošao po sobi, jednom rukom držeći čvrsto stalak za IV na kotačićima, a drugom stežući za podlakticu pomoćnika. Trebalo mi je deset minuta da se opet dokopam postelje, a dotle me je rez u trbuhu probadao i obilno sam se znojio. Ležao sam u postelji hvatajući zrak, dok mi je srce bubnjalo u ušima, misleći koliko mi nedostaje moja žena.

Sohrab i ja smo igrali pandžpar veći dio sljedećeg dana, opet šutke. I dan nakon toga. Jedva smo razgovarali, samo smo igrali pandžpar, ja oslonjen u postelji, on na tronošcu, a našu rutinu bi narušila samo moja vježba hodanja po sobi ili odlazak na zahod na kraju hodnika. Kasnije sam te noći usnio san. Sanjao sam da Asef stoji na vratima moje bolničke sobe još uvijek s metalnom kuglicom u očnoj duplji. "Ti i ja smo isti", govorio je. "S njim si othranjen, ali moj si blizanac."

Sutradan rano rekoh Armandu da odlazim.

— Još je prerano da vas otpustimo — usprotivio se Armand. Nije tog dana nosio kiruršku odjeću, nego zakopčano plavo mornarsko odijelo i žutu kravatu. Opet je imao gela u kosi. — Još ste na intravenoznim antibioticima i...

— Moram ići — rekoh. — Cijenim sve što ste učinili za mene. Stvarno. Ali moram poći.

— Kamo ćete? — upita me Armand.

— Radije vam ne bih odgovorio.

— Jedva možete hodati.

— Mogu hodati do kraja hodnika i natrag — rekoh. — Bit ću dobro.

Ovo je bio moj plan — otići iz bolnice. Pokupiti novac iz sigurnosnog pretinca i podmiriti troškove liječenja. Odvesti se do sirotišta i ostaviti Sohraba sa Johnom i Betty Caldwell. Zatim se odvesti do Islamabada i promijeniti putne planove. Uzet ću si još nekoliko dana za oporavak, pa odletjeti kući.

Takav je, naime, bio plan. Sve dok Ferid i Sohrab nisu stigli sutradan ujutro.

— Tvoji prijatelji John i Betty Caldwell nisu u Pešavaru — reče Ferid.

Trebalo mi je deset minuta samo da se utegnem u svoj pirhan-tumban. Prsa su me boljela gdje su me zarežali da umetnu cjevčicu kad bih podigao ruku, a trbuh mi je pulsirao svaki put kad bih se sagnuo. Isprekidano sam disao od pukog napora pakiranja ono nešto svoje imovine u smeđu papirnatu vrećicu. Ali uspio sam se spremiti i sjedio sam na rubu kreveta kad je Ferid došao s novostima. Sohrab sjede na krevet do mene.

— Kamo su otišli? — upitah. Ferid zavrti glavom.

— Ne razumiješ...

— Rahim Kan je rekao...

— Bio sam u američkom konzulatu — reče Ferid uzimajući moju vrećicu. — Nikad nije ni bilo nikakvih Johna i Betty Caldwell u Pešavaru. Prema onome što kažu ljudi u konzulatu, nikad nisu ni postojali, barem ne u Pešavaru.

Uza me Sohrab je prelistavao stranice starog National Geographica.

Dobili smo novac iz banke. Upravitelj, trbušast čovjek s mrljama od znoja ispod pazuha, stalno se osmjehivao i govorio mi da nitko u banci nije dirnuo novac.

— Apsolutno nitko — ozbiljno je rekao njišući kažiprstom na isti način kao i Armand.

Vozeći se Pešavarom s toliko novca u papirnatj vrećici bilo je malko jezivo. K tome sam sumnjao daje svaki bradati čovjek koji me gleda talibanski ubojica kojeg je poslao Asef. Moj se strah sastojao od dvoga — u Pešavaru je mnogo bradatih ljudi i svi u svakoga zure.

— Što ćemo s njim? — upita Ferid pomažući mi da polako hodam iz bolničkog računovodstva natrag u automobil. Sohrab je bio na stražnjem sjedalu land cruisera gledajući promet kroz spuštenu prozor, brade položene na dlanove.

— Ne može ostati u Pešavaru — rekoš dahćući.

— Ne, Amir aga, ne može — reče Ferid. Pročitao mi je pitanje u očima. — Zao mi je, volio bih da mogu...

— U redu je, Feride — rekoš. Uspio sam se umorno osmjehnuti. — Imaš usta koja moraš hraniti.

Uz vozilo je stajao pas na stražnjim nogama, prednjih šapa na vratima vozila, mašući repom. Sohrab je tapšao psa.

— Onda izgleda da će zasad sa mnom u Islamabad — rekoš.

Prospavao sam gotovo sva četiri sata vožnje do Islamabada. Mnogo sam sanjao, a većinu snova pamtim kao miš-maš prizora, ulomke slika sjećanja, koje su mi bljeskale u glavi kao kartice na rolodexu: Baba marinira janjetinu za proslavu mog trinaestog rođendana, Soraja i ja prvi put vodimo ljubav, sunce izlazi na istoku dok nam u ušima još šumi od svadbene glazbe, njezine kanom obojene ruke isprepletene su s mojima. Onaj put kad je Baba poveo Hasana i mene na polje jagoda u Džalalabadu — vlasnik nam je rekao da smijemo pojesti koliko god želimo ako kupimo barem četiri kilograma — i kako nas je obojicu bolio trbuh. Kako je tamna, gotovo crna, bila Hasanova krv na snijegu kad je kapala sa stražnje strane njegovih hlača. Krv je moćna stvar, bačem. Hala Džamila tapše Soraju po koljenu i govori joj: Bog najbolje zna, bačem. Možda vam nije bilo suđeno. Spavam na krovu očeve kuće. Baba mi govori da je jedini grijeh koji se računa krađa. Kad slažeš, otimaš nekome pravo na istinu. Rahim Kan na telefonu, govori mi da ima načina da se sve popravi. Načina da se sve popravi...

Ako me Pešavar kao grad podsjećao na Kabul kakav je nekoć bio, Islamabad je bio grad kakav će Kabul jednoga dana postati. Ulice su bile šire nego u Pešavaru, čistije i omeđene redovima hibiska i poincijana. Trgovi su bili bolje uređeni, a ne onako zakrčeni rikšama i pješacima. I arhitektura je bila elegantnija, suvremenija, i vidjeh parkove gdje su ruže i jasmin cvjetali u sjeni drveća.

Ferid pronade hotelčić u pokrajnjoj ulici koja se protezala uz podnožje gorja Margala. Usput smo prošli pored čuvene džamije Šaha Faisala, koja se smatra najvećom na svijetu, s golemim betonskim traverzama i vrtoglavo visokim minaretima. Sohrab se na prizor džamije uspravi i nagne kroz prozor te je gledao za njom sve dok Ferid nije skrenuo za ugao.

Hotelska soba nije se mogla usporediti s onom u Kabulu u kojoj smo Ferid i ja bili odsjeli. Posteljina je bila čista, sag usisan, a kupaonica besprijekorno čista. Bilo je šampona, sapuna, britve za brijanje, bila je kada i ručnici koji su mirisali na limun.

I nije bilo krvavih mrlja na zidovima. I još nešto — na ormariću nasuprot dvama odvojenim krevetima bio je televizor.

— Vidi — rekoh Sohrabu. Upalih ga ručno — nije bilo daljinskog — i okrenuh skalu. Pronađoh dječju emisiju sa dvije pahuljaste lutke ovaca, koje su pjevale na urdskom. Sohrab sjede na krevet i privuče koljena prsima. Slike s televizora odražavale su se u njegovim zelenim očima dok ih je gledao kamena lica, ljuljuškajući se naprijed-natrag. Sjetih se kako sam obećao Hasanu da ću njegovoj obitelji kupiti televizor u boji kad obojica odrastemo.

— Idem ja sad, Amir aga — reče Ferid.

— Prenoći — rekoh. — Duga je to vožnja. Ići ćeš sutra.

— Tašakor — reče. — Ali želim se vratiti još večeras. Nedostaju mi djeca. — Dok je izlazio iz sobe, zastane na vratima. — Zbogom, Sohrab džan — reče.

Pričekao je odgovor, ali Sohrab nije obraćao pažnju na njega. Samo se ljuljuškao naprijed-natrag, lica obasjana srebrnim sjajem slika koje su prelijetale ekranom.

Vani sam mu predao omotnicu. Kad ju je razderao, razjapi usta.

— Nisam znao kako da ti zahvalim — rekoh. — Mnogo si učinio za mene.

— Koliko tu ima? — upita me Ferid pomalo opčinjen.

— Nešto preko dvije tisuće dolara.

— Dvije tis... — poče dok mu je donja usna malko podrhtavala. Poslije, kad je kretao, dvaput je zatrubio i mahnuo. Ja mu odmahnuh. Nikad ga više nisam vidio.

Vratih se u hotelsku sobu i zatekoh Sohraba na krevetu sklupčanog u veliko C. Oči su mu bile

sklopljene, ali nisam mogao vidjeti da li spava. Ugasio je televizor. Sjedoh na postelju, lica iskrivljena od boli, obrisah hladan znoj s čela. Pitao sam se koliko će me još dugo boljeti kad ustajem, sjedam, prevrćem se u postelji. Pitao sam se kad ću moći jesti krutu hranu. Pitao sam se što ću s povrijeđenim dječakom na krevetu, premda sam dijelom već znao.

Na ormariću je bio vrč vode. Natočih je u čašu i uzeh dvije Armandove tablete protiv boli. Voda je bila mlaka i gorka. Navukoh zavjese, polako se vratih do postelje i legoh. Mislio sam da će mi se prsa rasporiti. Kad je bol mrvicu popustila i kad sam mogao opet disati, navukoh pokrivač na prsa i pričekah da Armandove tablete počnu djelovati.

Kad sam se probudio, soba je bila mračnija. Odsječak neba koji je provirivao kroz zavjese bio je ljubičast od sumraka koji se pretapao u noć. Posteljina mi je bila natopljena znojem, a u glavi mi je sve tuklo. Ponovo sam nešto sanjao, ali nisam se mogao sjetiti što.

U srcu me bolno stegne kad sam pogledao prema Sohrabovoj postelji i otkrio da je prazna. Zazvah ga po imenu. Moj glas me preplaši. Budilo je osjećaj izgubljenosti to sjedenje u mračnoj sobi, tisuće kilometara od kuće, slomljena tijela, zazivajući po imenu dječaka kojega sam upoznao prije samo nekoliko dana. Ponovo ga pozvah i opet ništa. Iskobeljah se iz postelje, zavirih u kupaonicu i pogledah u uski hodnik izvan sobe. Nestao je.

Zaključah vrata i odšepesah do upraviteljeva ureda u predvorju oslanjajući se jednom rukom na rukohvat u hodniku. U kutu predvorja nalazila se lažna prašna palma, a na tapetama ružičasti plamenci u letu. Zatekoh upravitelja kako čita novine iza pulta recepcije. Opisah mu Sohraba, upitah ga je li ga vidio. On odloži novine i skide naočale. Imao je masnu kosu i četvrtaste brčice prošarane sijedim dlakama. Mirisao je na neko neodređeno tropsko voće koje nisam poznao.

— Dječaci vole trčkarati — reče s uzdahom. — Imam ja trojicu. Po cijeli dan samo trče, brinu majku.

Hladio je lice novinama zureći u moju čeljust.

— Ne mislim da trčkara vani — rekoh. — I nismo mi odavde. Bojim se da bi mogao zalutati.

On zanjžiše glavu s jedne strane na drugu.

— Onda ste trebali dječaka držati na oku, gospodine.

— Znam — rekoh. — Ali zaspao sam, a kad sam se probudio, nije ga bilo.

— Na dječake treba paziti, znate.

— Da — rekoh dok mi se bilo ubrzavalo. Kako može biti ovako nehajan prema mojoj brizi? Prebacio je novine u drugu ruku i nastavio se hladiti.

— Sad žele bicikle, znate?

— Tko?

— Moji dečki — reče. — Kažu: "Tata, tata, kupi nam bicikle, molimo te, pa te više nećemo gnjaviti. Molimo te, tata!" — Kratko se nasmije kroz nos.

— Bicikle. Njihova će me majka ubiti, svega mi.

Zamišljao sam Sohraba kako leži u nekoj grabi. Ili u prtljažniku nečijeg automobila, vezan i začepljenih usta. Nisam htio njegovu krv na svojim rukama. Ne i njegovu.

— Molim vas... — rekoh. Namrštih se čitajući pločicu s imenom na reveru njegove plave pamučne košulje kratkih rukava. — Gospodine Fajaz. Jeste li ga vidjeli?

— Dječaka? Ugrizoh se za usnu.

— Da, dječaka. Dječaka koji je došao sa mnom. Jeste li ga vidjeli ili niste, zaboga?

Prestane se hladiti. Zaškilji.

— Nemojte mi sad pametovati, prijatelju. Nisam gaja izgubio. To što je bio u pravu nije spriječilo krv da mi navre u glavu.

— Slažem se. Pogriješio sam. Moja greška. Jeste li ga vidjeli, dakle?

— Žalim — odreže i vrati naočale na nos. Trzajem rastvori novine. — Nisam vidio takva dječaka.

Jednu minutu sam stajao pred pultom susprežući se da ne vrisnem. Dok sam odlazio iz predvorja, on reče:

— Imate li bar pojma kamo je mogao odlutati?

— Nemam — rekoh. Osjetih umor. Umor i strah.

— Ima li kakve interese? — upita me. Vidjeh da je presavio novine. — Moji dečki će, na primjer, učiniti sve za američke akcijske filmove, pogotovo s Arnoldom Schwarze...kako ono.

— Džamija! — uskliknuh. — Velika džamija!

Sjetih se kako je začudni prizor džamije trgnuo Sohraba iz obamrlosti kad smo prošli pored nje, kako se nagnuo kroz prozor i zurio u nju.

— Šah Faisal?

— Da. Možete li me odvesti tamo?

— Jeste li znali da je to najveća džamija na svijetu? — upita me.

— Nisam, ali...

— Samo u dvorište može stati četrdeset tisuća ljudi.

— Možete li me odvesti tamo?

— Samo je kilometar odatavde — reče. Ali već se odmicao od pulta.

— Platit ću vam vožnju — rekoh. On uzdahne i zavrti glavom.

— Pričekajte me ovdje.

Nestane u stražnjoj prostoriji i vrati se s drugim parom naočala, kompletom ključeva u ruci, vodeći nisku, bucmastu ženu u narančastom sariju. Ona sjede na njegovo mjesto za pultom.

— Neću vam uzeti novac — reče žurno idući pored mene. — Odvest ću vas jer sam otac kao i vi.

Mislio sam da ćemo se vozikati gradom dok ne padne noć. Vidjeh se kako zovem policiju, opisujem im Sohraba pod Fajazovim prijekornim pogledom. Čuo sam već policajca umorna i nezainteresirana glasa kako postavlja službena pitanja. A u podlozi svih tih službenih pitanja jedno neslužbeno — koga je, uostalom, briga za još jednog mrtvog afganskog klinca?

Ali našli smo ga stotinjak metara od džamije kako sjedi na polupraznom parkiralištu, na travnatom otoku. Fajaz stane kraj otoka i pusti me da izađem.

— Moram natrag — reče.

— U redu je, vratit ćemo se pješice — rekoh. — Hvala vam, gospodine Fajaz, mnogo vam hvala.

Kad sam izašao, on se nagne preko sjedala.

— Smijem li vam nešto reći?

— Svakako.

U polumraku lice mu je bilo samo par naočala u kojem se odražavalo svjetlo što blijedi.

— Kod vas Afganaca je stvar u tome... Malo ste nemaran narod.

Bio sam umoran i sve me boljelo. Čeljust mi je pulsirala. A one vražje rane u prsima i trbuhu bile su poput bodljikave žice ispod kože. Ipak prasnuh u smijeh.

— Što... što sam... — mucao je Fajaz, ali ja sam se grčio i kroz usta vezana žicom provali grleni grohot.

— Lud narod! — reče on. Gume mu zacvilješe kad je kretao, a stražnja svjetla su svijetlila crveno pri sve slabijem svjetlu.

— Dobro si me prestrašio — rekoh. Sjedoh do njega trzajući se od boli dok sam se prigibao.

Gledao je u džamiju. Džamija Šaha Faisala bila je oblikovana poput divovskoga šatora. Automobili su dolazili i odlazili, vjernici odjeveni u bijelo kuljali su unutra i van. Šutke smo sjedili, ja oslonjen o

drvo, Sohrab do mene, koljena privučenih na prsa. Slušali smo poziv na molitvu, gledali kako se pale stotine svjetala zgrade dok se spušta noć. Džamija je svjetlucala poput dijamanta u mraku. Obasjavala je nebo, Sohrabovo lice.

— Jesi li ikad bio u Mazar-i-Šarifu? — upita me Sohrab brade položene na koljena.

— Davno. Ne sjećam se baš.

— Otac me odveo onamo kad sam bio mali. Bile su i majka i Sasa. Otac mi je na tržnici kupio majmuna. Ne pravoga nego na napuhavanje. Bio je smeđ i imao je mašnu.

— Možda sam imao jednog takvog kao dijete.

— Otac me poveo u Plavu džamiju — reče Sohrab. — Sjećam se daje ispred masdžida bilo puno golubova i koji se nisu bojali ljudi. Prilazili su nam. Sasa mi je dala komadićke nana i njime sam hranio ptice. Uskoro su golubovi gukali svuda oko mene. Bilo je zabavno.

— Zacijelo ti silno nedostaju roditelji? — rekoh. Pitao sam se je li vidio kad su mu talibani izvukli roditelje na ulicu. Nadao sam se da nije.

— Nedostaju li tebi tvoji roditelji? — upita me on oslanjajući obraz na koljena i dižući pogled prema meni.

— Nedostaju li mi roditelji? Pa, majku nisam ni poznavao. Otac mi je umro prije nekoliko godina, i da, nedostaje mi. Katkad puno.

— Sjećaš li se kako je izgledao?

Prisjetih se Babina debela vrata, njegovih crnih očiju, neuredne smeđe kose. Sjediti njemu u krilu bilo je kao sjediti na dva drvena trupca.

— Sjećam se kako je izgledao — rekoh. — Sjećam se i kako je mirisao.

— Počinjem im zaboravljati lica — reče Sohrab. — Je li to loše?

— Nije — rekoh. — Vrijeme to čini.

Prisjetih se nečega. Pogledah u prednji džep svojega kaputa. Nađoh polaroidnu fotografiju Hasana i Sohraba.

— Evo — rekoh mu.

On prinese sliku na nekoliko centimetara od nosa i okrene je tako da je svjetlo iz džamije padalo na nju. Dugo ju je promatrao. Pomislio sam da će zaplakati, ali nije. Samo ju je držao objema rukama i prelazio palcem po slici. Prisjetih se stiha koji sam negdje pročitao, ili sam ga možda čuo od nekoga: "Mnogo je djece u Afganistanu, ali malo djetinjstva." On mi je pruži natrag.

— Zadrži je — rekoh. — Poklanjam ti je.

— Hvala.

Ponovo pogleda sliku i spremi je u džep prsluka. Kočija vučena konjima kloparala je po parkiralištu. Praporci su se njihali na konjskom vratu i zveckali svakim korakom.

— Često razmišljam o džamijama u zadnje vrijeme — reče Sohrab.

— Je li? Kako to? On slegne ramenima.

— Jednostavno mislim o njima.

Podigne lice i pogleda ravno u mene. Plakao je tiho, nijemo.

— Smijem li te nešto pitati, Amir aga?

— Naravno.

— Hoće li Bog — poče pa se malko zagrcne — hoće li me Bog baciti u pakao zbog onoga što sam učinio onom čovjeku?

Pružih ruku prema njemu, a on uzmakne. Povukoh je.

— Neće. Naravno da neće — rekoh. Htjedoh ga privući bliže, zagrliti ga. Reći mu da je svijet bio nepravedan prema njemu, a ne obrnuto.

Lice mu se iskrivilo i naprezalo da ostane staloženo.

— Otac mi je govorio da je pogrešno činiti zlo čak i zlim ljudima. Jer, oni ne znaju bolje, i jer zli ljudi katkad postanu dobri.

— Ne uvijek, Sohrabe. Upitno me pogleda.

— Tog čovjeka koji te ozlijedio poznajem još odavno — rekoh. — To si valjda shvatio iz razgovora koji smo vodili on i ja. On je... pokušao mi je nauditi jednom kad sam bio tvojih godina, ali tvoj me otac spasio. Tvoj otac je bio vrlo hrabar i uvijek me izvlačio iz nevolje, zauzimao se za mene. Stoga je taj zli čovjek jednoga dana ozlijedio tvojeg oca. Ozlijedio ga je na vrlo vrlo ružan način, a ja... ja nisam mogao spasiti tvojeg oca onako kako je on spasio mene.

— Zašto su ljudi htjeli nauditi mojem ocu? — upita me Sohrab hripavim glasićem. — On nikad nije bio zao prema nikome.

— U pravu si. Tvoj otac je bio dobar čovjek. Ali to ti pokušavam objasniti, Sohrab džan. Da na ovome svijetu postoje zli ljudi, a zli ljudi katkad ostaju zli. Katkad im se moraš suprotstaviti. To što si ti učinio onom čovjeku trebao sam ja učiniti prije svih tih pustih godina. Dao si mu što je zaslužio, a zaslužio je i mnogo gore.

— Misliš da je otac razočaran u meni?

— Znam da nije — rekoh. — Spasio si mi život u Kabulu. Znam da je zbog toga vrlo ponosan na tebe.

On obriše lice rukavom košulje i tako probuši mjehurić pljuvačke koji mu se napravio na usnama. Zario je lice u dlanove i dugo plakao prije nego što je opet progovorio.

— Nedostaju mi majka i otac — protisne. — I nedostaju mi Sasa i Rahim Kan sahib. Ali ponekad mi je i drago što ih ... više nema.

— Zašto? — dodirnuh mu ruku. On je povuče.

— Jer — reče dahćući i grcajući kroz jecaje — jer ne želim da me vide ... kako sam prljav.

Udahnuo je i ispuštao zrak kroz dug, hripav plač.

— Kako sam prljav, i kako grešan.

— Nisi ti prljav, Sohrabe — rekoh.

— Oni ljudi...

— Nisi nimalo prljav.

— ... radili su prljave stvari... onaj zli čovjek i druga dvojica. .. radili su svašta ... sa mnom su radili svašta.

— Nisi ti prljav, i nisi grešan.

Ponovo mu dodirnuh ruku, ali on je povuče. Ponovo posegnuli, blago, i privukoh ga sebi.

— Ja te neću ozlijediti — prošaptah. — Obećavam.

Malo se opirao. Popustio je. Pustio me da ga privinem i naslonio glavu na moja prsa. Njegovo se malo tijelo grčilo u mojim rukama svakim jecajem.

Postoji srodnost među ljudima koje je odnjihala ista sisa. Sada, dok mi je košulja upijala dječakovu bol, osjetio sam tu povezanost kako hvata korijen i među nama. Događaj s Asefom u onoj sobi neopozivo nas je povezao.

Čekao sam pravo vrijeme, pravi trenutak da mu postavim pitanje koje mi se vrzmalo po glavi i noću nije mi dalo mira.

Zaključih da je nastupio pravi čas, upravo ovdje, upravo sada, uz jarka svjetla Božje kuće što su nas osvjetljavala.

— Bi li živio u Americi sa mnom i s mojom ženom?

Nije mi odgovorio. Jecao mi je u košulju i nisam ga ometao.

Tjedan dana ni jedan od nas nije spomenuo ono što sam ga pitao, kao da pitanje nije ni bilo postavljeno. Tada smo jednog dana Sohrab i ja taksijem otišli do Daman-e-Koha ili "Skuta planine". Taj vidikovac na pola puta do Margalskog gorja pruža panoramski pogled na Islamabad, njegove redove čistih avenija omeđenih drvećem i bijelih kuća. Vozač nam reče da odozgo možemo vidjeti predsjedničku palaču.

— Kad je zrak čist nakon kiše, možete vidjeti i dalje od Ravalpindija — reče.

Vidjeh u retrovizoru kako pogledom prelazi čas Sohraba čas mene amo-tamo, amo-tamo. Vidjeh i svoje lice. Nije više bilo onako nateklo, ali je poprimilo žutu nijansu od mogeg asortimana modrica što su blijedjele.

Sjedili smo na klupi, na mjestu predviđenom za piknik, u sjeni gumovca. Bio je topao dan, sunce je stajalo visoko na nebu plavom poput topaza. Na obližnjim klupama obitelji su se gostile samosama i pakorama. Negdje s radija dopirala je indijska pjesma koju sam, učinilo mi se, prepoznao iz nekog starog filma, možda Pakiza. Djeca, mnoga od njih Sohrabove dobi, ganjala su nogometne lopte, hihoćući, vičući. Prisjetih se sirotišta u Karte-Sehu, sjetih se štakora koji mi je šmugnuo između nogu u Zamanovu uredu. Prsa mi se stegnu pod navalom nenadanog gnjeva prema ratu u kojem moji zemljaci uništavaju vlastitu zemlju.

— Ha? — upita me Sohrab. Prisilih se na smiješak i rekoh mu da nije važno.

Razmotasmo hotelski ručnik iz kupaonice na stolu za piknik i zaigrasmo na njemu pandžpar. Lijep je osjećaj bio nalaziti se tu sa sinom svojega polubrata i kartati dok nam toplina sunca straga miluje šije. Pjesma je završila i počela je druga koju nisam poznavao.

— Vidi — reče Sohrab. Pokazivao je kartama na nebo. Podigoh pogled i vidjeh sokola kako kruži širokim, besprijekorno vedrim nebom.

— Nisam znao da u Islamabadu ima sokola — rekoh.

— Ni ja — reče on prateći pogledom kružni let ptice. — Ima li ih tamo gdje ti živiš?

— U San Franciscu? Valjda ima. Ali ne mogu tvrditi da sam ih mnogo vidio.

— Oh — reče. Nadao sam se da će pitati još nešto, ali samo je podijelio karte i upitao možemo li jesti. Otvorih papirnatu vrećicu i dadoh mu njegov sendvič s mesnim okruglicama. Moj se ručak sastojao od još jedne šalice umućenih banana i naranča — unajmio sam mutilicu gospodina Fajaza na tjedan dana. Cuclao sam kroz slamčicu i usta mije ispunio slatki voćni frape. Malo mi kapne s usana. Sohrab mije dodao ubrus i gledao kako brišem usnice. Nasmiješih se i on mi uzvrat.

— Tvoj otac i ja bili smo braća — rekoh. Jednostavno mi je izletjelo. Htio sam mu to reći one noći kad smo sjedili kraj džamije, ali nisam. Imao je pravo znati. Nisam mu to više htio kriti. — Zapravo polubraća. Imali smo istog oca.

Sohrab prestade žvakati. Odloži sendvič.

— Otac mi nikad nije rekao da ima brata.

— Zato što nije znao.

— Kako to da nije znao?

— Nitko mu nije rekao — rekoh. — Ni meni nitko nije rekao. Tek sam nedavno doznao.

Sohrab trepnu. Kao da me gleda, stvarno gleda, prvi put u životu. — A zašto su to skrivali od oca i tebe?

— Znaš, i ja sam se pitao to isto neki dan. Postoji odgovor, ali nedovoljno dobar. Recimo samo to da nam nisu rekli jer tvoj otac i ja ... nismo smjeli biti braća.

— Jer je bio Hazar?

Natjerah se da zadržim pogled na njemu.

— Da.

— Je li tvoj otac — počeo on pogledavajući prema svojoj hrani — je li tvoj otac jednako volio tebe i mojeg oca?

Prisjetih se davnoga dana na jezeru Garga, kad je Baba dopustio sebi da potapše Hasana po leđima kad je Hasanov kamen odskočio dalje od mojeg. Sjetih se Babe u bolničkoj sobi, ozarenog dok su skidali zavoje s Hasanovih usana.

— Mislim da nas je volio podjednako ali drugačije.

— Je li se stidio mojeg oca?

— Nije — rekoh. — Mislim da se stidio sebe. On uze sendvič i šutke ga stade grickati.

Kasno smo tog poslijepodneva otišli u hotel umorni od vrućine, ali ugodno umorni. Cijelim sam putem natrag osjećao da me Sohrab promatra. Zatražio sam od vozača da stane pokraj dućana gdje su se prodavale telefonske kartice. Dadoh mu novac i napojnicu da mi je otrči kupiti.

Te smo večeri ležali u posteljama gledajući na televiziji razgovornu emisiju. Dvojica mula prosijedih brada i s bijelim turbanima na glavi odgovarali su na pozive vjernika iz cijeloga svijeta. Jedan slušatelj iz Finske, po imenu Ajub, pitao je hoće li njegov maloljetni sin završiti u paklu ako nosi vrećaste hlače tako nisko da mu se vidi porub gaća.

— Vidio sam jednom sliku San Francisca — reče Sohrab.

— Stvarno?

— Vidio sam crveni most i zgradu šiljastog vrha.

— Da samo vidiš ulice! — reko.

— Što je s njima?

Gledao me. Na TV-ekranu dvojica su mula vijećala.

— Tako su strme da, kad voziš uzbrdo, vidiš samo poklopac motora i nebo — reko.

— Zvuči strašno — reče.

Prevrne se na bok okrenuvši mi lice, leđima prema televizoru.

— Prvih nekoliko puta — reko. — Ali navikneš se.

— Pada li tamo snijeg?

— Ne pada, ali imamo puno magle. Znaš onaj crveni most koji si vidio?

— Da.

— Katkad je magla ujutro tako gusta da se vide samo vrhovi dvaju stupova kako vire iz nje.

Osmjehnu se u čudu.

— Oh.

— Sohrabe?

— Da?

— Jesi li razmislio o onome što sam te prije pitao?

Osmijeh mu splasnu. Prevali se na leđa. Ispreplete prste ispod glave. Mule su zaključile da će Ajubov sin ipak završiti u paklu zbog načina na koji nosi hlače. Tvrđili su da je to u Hadisama.

— Razmislio sam — reče Sohrab.

— I?

— Bojim se.

— Znam daje malo strašno — reko hvatajući se za tanku nit nade. — Ali tako ćeš brzo naučiti engleski i naviknuti se na...

— Nisam na to mislio. I to me plaši, ali...

— Ali što?

Ponovo se okrene meni. Privuče koljena.

— Što ako ti dojadim? Što ako se tvojoj ženi ne svidim?

Iskobeljah se iz postelje i prijedoh razmak koji nas je dijelio.

— Nikad ti meni nećeš dojaditi, Sohrabe — rekoh. — Nikad. Obećavam ti. Sinovac si mi, zar si zaboravio? A Soraja džan je vrlo draga žena. Vjeruj mi, zavoljet će te. I to ti obećavam.

Iskušah sreću. Spustih ruku i uhvatih njegovu. Malo se napeo, ali me pustio da ga držim.

— Ne želim ići u drugo sirotište — reče.

— Neću to nikad dopustiti. Obećavam ti.

Uhvatih njegovu ruku objema svojim rukama.

— Pođi kući sa mnom.

Suze su mu natapale jastuk. Dugo ne reče ništa. Tada mi stisne ruke. I klimne glavom. Klimne glavom.

Veza je uspostavljena iz četvrtog pokušaja. Telefon je zazvonio tri puta prije nego što se javila.

— Halo?

U Islamabadu je bilo 19 i 30, otprilike isto toliko ujutro u Kaliforniji. To je značilo da je Soraja budna već sat vremena i priprema se za školu.

— Ja sam — rekoh. Sjedio sam u postelji gledajući Sohraba kako spava.

— Amire! — gotovo vrisnu. — Jesi li dobro? Gdje si?

— U Pakistanu.

— Zašto nisi ranije nazvao? Bila sam poludjela od tašvišl Moja majka se moli i obavlja nazr svakoga dana.

— Zao mi je što nisam nazvao. Sada mi je dobro.

Rekoh joj da me neće biti još tjedan dana, najviše dva. Nije me bilo gotovo mjesec dana. Nasmiješih se.

— I reci hali Džamili da prestane klati ovce.

— Kako to misliš: sada ti je dobro? I što ti je s glasom?

— Ne brini sad za to. Dobro mi je. Stvarno. Soraja, imam ti ispričati priču. Trebao sam ti je odavno reći, ali prvo ti moram nešto reći.

— Što to? — upita me spustivši ton, opreznije.

— Ne vraćam se sam kući. Dovodim sa sobom jednog dječaka — zastadoh. — Želim da ga posvojimo.

— Što?

Pogledah na sat.

— Imam još pedeset i sedam minuta na ovoj glupoj telefonskoj kartici, a koliko ti toga imam reći! Sjedni negdje.

Začuh užurbano struganje nogu stolice po drvenom podu.

— Hajde — reče.

Tada učinih ono što nisam u petnaest godina braka — ispričah svojoj ženi sve. Sve. Toliko sam puta zamišljao taj trenutak, zazirao od njega. Ali, dok sam pričao, osjećao sam kako mi se nešto diže s grudi. Vjerujem da je Soraja iskusila nešto vrlo slično one noći našeg hastegarija, kad mi je pričala o svojoj prošlosti.

Kad sam dovršio priču, već je plakala.

— Što kažeš? — upitah je.

— Ne znam što da mislim, Amire. Toliko si mi toga ispričao odjedanput.

— Znam.

Čuo sam kako se useknjuje.

— Ali ovo znam: moraš ga dovesti kući. Želim da to učiniš.

— Sigurna si? — rekoh sklapajući oči s osmijehom.

— Jesam li sigurna? — ponovi. — Amire, on je tvoj kaom, tvoja obitelj, a time je i moj kaom. Nego što da sam sigurna. Ne možeš ga ostaviti na ulici. — Uslijedi kratka stanka. — Kakav je?

Pogledah prema Sohrabu koji je spavao u krevetu.

— Sladak je na neki ozbiljan način.

— Nije ni čudo — reče. — Želim ga vidjeti, Amire, doista želim.

— Soraja?

— Da?

— Dostet darum. Volim te.

— I ja tebe — reče. Čuo sam je kako se smiješi kroz riječi. — I čuvaj se.

— Hoću i još nešto. Nemoj svojim roditeljima reći tko je. Ako trebaju doznati, doznat će od mene.

— Dobro.

Prekinusmo razgovor.

Travnjak ispred američke ambasade u Islamabadu bio je uredno ošišan, istočkan okruglim busenjem cvijeća, omeđen oštro potkresanom živicom. Sama zgrada bila je poput mnogih drugih u Islamabadu — ravna i bijela. Prošli smo kroz nekoliko kontrolnih točaka dok nismo stigli do nje i tri su različita službenika iz sigurnosti na meni obavila pretragu tijela, pošto su žice u mojoj čeljusti aktivirale detektore metala. Kad smo napokon ušli i ostavili žegu iza sebe, klimatizirani zrak mi je zapljusnuo lice poput ledene vode. Tajnica u predvorju, pedeset i nešto godišnjakinja, plavuša mršava lica, nasmiješila se kad sam joj rekao svoje ime. Nosila je žutosivu bluzu i crne hlače — prva žena koju sam u posljednjih nekoliko tjedana vidio odjevenu u nešto što nije burka ili šalvar-kamiz. Potražila me na listi za sastanke kuckajući gumaticom na kraju olovke po stolu. Pronašla je moje ime i rekla mi neka sjednem.

— Biste li malo limunade? — upita.

— Meni ne treba, hvala — rekoh.

— A vaš sin?

— Molim?

— Ovaj pristali mladi gospodin — doda smiješeći se Sohrabu.

— O, hvala, to bi bilo lijepo.

Sohrab i ja sjedili smo na crnoj kožnoj sofi nasuprot radnom stolu uz visoku američku zastavu. Sohrab uze časopis sa staklene plohe stolića. Prelistavao je stranice i ne gledajući pozorno slike.

— Što je? — upita me Sohrab.

— Molim?

— Smiješiš se.

— Razmišljao sam o tebi — rekoh.

Nervozno se osmjehne. Dohvati drugi časopis i prelista ga u manje od trideset sekundi.

— Ne boj se — rekoh mu dragajući ga po ruci. — Ovo su prijazni ljudi. Opusti se.

I samom mi je mogao dobro doći vlastiti savjet. Stalno sam se vrpeljio na sofi, odvezujući i zavezujući vezice na cipelama. Tajnica na stolić položi visoku čašu limunade s ledom.

— Izvoli.

— Thank you very much — reče on na engleskom.

Zvučalo je kao "tank you wery match". Rekao mi je da na engleskom zna reći samo "mnogo hvala" i "dobar dan".

Ona se nasmije.

— Nema na čemu.

Vrati se za svoj stol lupkajući visokim petama o pod.

— Dobar dan — priklopi Sohrab.

Raymond Andrews bio je čovječuljak sitnih šaka, savršeno manikiranih noktiju s vjenčanim prstenom na prstenjaku. Kratko se i odrješito rukovao sa mnom. Učini mi se kao da stežem vrapca u ruci.

U tim se rukama nalazi naša sudbina, razmišljao sam dok smo Sohrab i ja zauzimali mjesta nasuprot njegovu stolu. Na zidu iza Andrews, do topografske karte SAD-a, bio je prikucan plakat Les Miserables. Na podboju se rajčica u tegli kupala u sunčevu svjetlu.

— Pušite li? — upita me dubokim baritonom, glasom čija je boja odgovarala njegovu majušnom stasu.

— Ne, hvala — odgovorih nimalo ne mareći što je Andrews jedva i pogledao Sohraba, ili što mene nije ni gledao dok smo razgovarali. On otvori ladicu u stolu i zapali cigaretu iz polu-prazne kutije. Iz iste ladice izvadi i bocu losiona. Dok je utrljavao losion u ruke, gledao je svoje rajčice, a cigareta mu je visila iz kuta usta. Tada zatvori ladicu, osloni se laktovima na stol i izdahne zrak.

— Dakle — reče mršteći sive oči od dima. — Recite mi što vas muči!

Osjetih se poput Jeana Valjeana nasuprot Javertu. Podsjetih se da sam sad na američkom tlu, daje taj čovjek na mojoj strani, da mu plaćaju da pomaže ljudima poput mene.

— Želim posvojiti ovog dječaka i povesti ga u SAD sa sobom — rekoh.

— Recite mi što vas muči — ponovi zdroбивši kažiprstom pahulju pepela na urednom stolu i frknuvši je u koš za smeće.

Iznesoh mu verziju koju sam razradio u glavi nakon razgovora sa Sorajom. Otišao sam u Afganistan po sina svojega polubrata. Zatekao sam dječaka u lošim uvjetima kako propada u sirotištu. Platilo sam upravitelju sirotišta pozamašnu svotu i izvukao dječaka. Zatim sam ga doveo u Pakistan.

— Vi ste dječakov polustric ?

— Da.

On pogleda na sat. Nagne se i okrene rajčice na podboju.

— Znete li koga tko bi to mogao posvjedočiti?

— Da, ali ne znam gdje je sad. Okrene se meni i klimnu glavom.

Pokušah mu čitati s lica, ali nisam uspio. Zapitah se da li se ikad s tim ručicama okušao u pokeru.

— Pretpostavljam da niste čeljust sapeli žicom kao odgovor na posljednji modni krik — reče. Tada sam znao da smo Sohrab i ja u nevolji. Rekoh mu da su me opljačkali u Pešavaru.

— Dakako — reče i nakašlje se. — Jeste li musliman?

— Jesam.

— Prakticirate?

— Da.

Istina, nisam se mogao sjetiti kad sam posljednji put čelom dodirnuo tlo u molitvi. Tada se sjetih — onoga dana kad je dr. Amani izrekao Babi svoju prognozu. Kleknuo sam na molitveni čilim prisjećajući se samo ulomaka stihova koje sam naučio u školi.

— To nešto pomaže u vašem slučaju, ali ne previše — reče češkajući jednu točku na besprijekornom razdjeljku riđe kose.

— Kako to mislite? — upitah ga. Posegnuh za Sohrabovom rukom i isprepletoh prste s njegovima. Sohrab je nesigurno pogledavao čas mene čas Andrews a.

— Postoji dug odgovor na to pitanje i na kraju ću vam ga svakako reći. Želite li prvo čuti onaj kratki?

— Tako nekako — odgovorih. Andrews zdrobi cigaretu i napući usne:

— Odustanite!

— Oprostite?

— Od svojeg zahtjeva da posvojite malca. Odustanite od toga. To vam je moj savjet.

— Primljeno na znanje — rekoh. — Sad ćete mi valjda objasniti zašto?

— Znači da želite dug odgovor — reče ravnodušnim glasom ne reagirajući nimalo na moj odrješiti ton. Stisne dlanove jedan uz drugi kao da kleči pred Djevicom Marijom. — Pretpostavimo daje vaša priča istinita, premda bih se na svoju penziju okladio da je velik dio izmišljen ili prešućen. Mislim, ne smeta me to. Vi ste ovdje, on je ovdje, to je jedino važno. Pa ipak, vaš zahtjev nailazi na ozbiljne prepreke među kojima je ponajveća činjenica da ovo dijete uopće nije siročče.

— Kako ne bi bilo.

— Nije, u očima zakona nije.

— Roditelji su mu ubijeni na ulici. Susjedi su vidjeli — rekoh. Bilo mi je drago govoriti engleski.

— Imate li smrtovnice?

— Smrtovnice? Govorimo o Afganistanu. Većina ljudi tamo nema ni rodne listove.

Nije ni trepnuo onim svojim staklenastim očima.

— Ne izmišljam ja zakone, gospodine. Usprkos vašem gnjevu, vi morate dokazati da su mu roditelji pokojni. Dječak mora biti službeno proglašen siročetom.

— Ali...

— Htjeli ste dug odgovor i dajem vam ga. Vaš je sljedeći problem što vam je potrebna suradnja sa zemljom iz koje dječak potječe. To je poteškoća i u najpovoljnijim okolnostima i, da vas citiram, riječ je o Afganistanu. Nemamo američko veleposlanstvo u Kabulu. Time stvari postaju krajnje složene. Otprilike nemoguće.

— Što želite time reći? Da ga bacim natrag na ulicu? — upitah.

— Nisam to rekao.

— Spolno su ga zlostavljali — rekoh prisjetivši se praporaca oko Sohrabovih gležnjeva i maškare na očima.

— Žao mi je to čuti — izgovoriše Andrewsova usta. Ali, po načinu na koji me gledao, mogli smo isto tako razgovarati i o vremenskim prilikama.

— Ali INS zbog toga neće dječaku izdati vizu.

— Što želite time reći?

— Želim reći da ako želite pomoći, pošaljite novac nekoj dobrotvornoj organizaciji na dobru glas. Budite dobrovoljac u izbjegličkom logoru. Ali u ovom trenutku mi ne odobravamo da američki građani posvajaju afgansku djecu.

Ustadoh.

— Dođi, Sohrabe — rekoh na perzijskom. Sohrab se primakne meni i položi glavu na moj bok. Prisjetih se fotografije njega i Hasana kako stoje na isti način.

— Da vas nešto upitam, gospodine Andrews?

— Da?

— Imate li vi djece? Tek sad prvi put trepne.

— No, imate li? Pitanje je jednostavno. Šutio je.

— Mogao sam i misliti — rekoh grabeći Sohraba za ruku. — Trebali su na vašu stolicu posjesti nekoga tko zna kako je to željeti dijete.

Okrenuh se da pođem, Sohrab za mnom.

— Da ja vas nešto priupitam.

— Samo naprijed!

— Jeste li obećali ovom djetetu da ćete ga povesti sa sobom?

— Što i da jesam? On zavrti glavom.

— Opasno je to: obećavati bilo što djeci. — Uzdahne i opet otvori ladicu u stolu.

— Mislite li se i dalje boriti? — upita me prevrćući papire.

— Mislim se i dalje boriti. On izvadi posjetnicu.

— Onda vam savjetujem da potražite dobra pravnika za pitanja useljenja. Omar Faisal radi ovdje, u Islamabadu. Možete mu reći da sam vas ja poslao.

Uzeh karticu od njega.

— Hvala — promrmljah.

— Sretno! — reče. Dok smo izlazili iz sobe, osvrnuh se za sobom. Andrews je stajao na pravokutniku od sunčeva svjetla zureći kroz prozor i okrećući rukama rajčicu prema suncu, nježno je tapšući.

— Čuvajte se! — dobaci mi tajnica dok smo prolazili pored njezina stola.

— Vašem šefu ne bi škodilo malo pristojnosti — rekoh. Očekivao sam da će zakolutati očima i možda klimnuti glavom kao da kaže: "Znam, svi to kažu". Međutim, ona spusti glas:

— Siroti Ray, nije sasvim pri sebi otkako je izgubio kćer. Uzvih obrvom.

— Počinila je samoubojstvo — prošapće.

Dok smo se taksijem vraćali u hotel, Sohrab nasloni glavu na prozor. Zurio je u zgrade što su promicale, redove gumovca. Čekao sam da me upita nešto o proteklom razgovoru, ali nije.

S druge strane zatvorenih vrata kupaonice curila je voda. Od dana kad smo ušli u hotel, tekuća voda bila je, poput očeva, rijetka raskoš. Sada je Sohrab provodio gotovo sat vremena svake večeri u kupaonici kvaseći se u nasapunanoj vodi i trljajući. Sjedeći na rubu postelje, nazvah Soraju. Pogledah tanku prugu svjetla pod vratima kupaonice. Osjećaš li se napokon čist, Sohrabe?

Prepričah Soraji što mi je Raymond Andrews rekao.

— I što kažeš? — upitah.

— Moramo misliti da nema pravo.

Reče mi da je nazvala nekoliko agencija koje se bave međunarodnim posvajanjima. Nije pronašla još nijednu koja bi razmotrila afgansko posvajanje, ali tražila je i dalje.

— Kako su tvoji roditelji primili vijest?

— Mađar je sretna radi nas. Znaš što osjeća prema tebi, Amire. Ne možeš zgriješiti u njezinim očima. Padar... kao i uvijek, malo ga je teže pročitati. Ne govori mnogo.

— A ti? Jesi li sretna?

Začuh prebacivanje slušalice iz ruke u ruku.

— Mislim da ćemo biti dobri tvojem sinovcu, a možda će i taj dječak biti dobar za nas?

— Isto sam tako i ja mislio.

— Znam da ludo zvuči, ali zateknem se kako se pitam što bi mu bila omiljena kurma ili omiljeni predmet u školi. Zamišljam se kako mu pomažem u pisanju zadaće...

Nasmije se. U kupaonici je voda prestala teći. Čuo sam Sohraba kako se brčka u kadi, proljeva vodu preko ruba.

— Bit ćeš odlična — rekoh.

— Oh, gotovo sam zaboravila. Zvala sam kaku Sarifa.

Sjećao sam se kako s hotelskog papira čita pjesmu na našoj niki. Njegov je sin držao Kuran nad našim glavama dok smo Soraja i ja hodali prema pozornici smiješeći se bljeskavim fotoaparatom.

— Što kaže?

— Da će malo pokrenuti stvari. Nazvat će neke svoje poznanike iz INS-a — reče.

— To su stvarno sjajne novosti — odvratih. — Jedva čekam da vidiš Sohraba.

— A ja jedva čekam da vidim tebe — reče. Spustih slušalicu smiješeći se.

Sohrab se pojavi iz kupaonice nekoliko minuta kasnije. Progovorio je jedva deset riječi nakon razgovora s Raymondom Andrewsom, a moji pokušaji da ga navedem na razgovor naišli su samo na klimanje glavom ili jednosložne odgovore. Uspeo se u postelju, i navukao pokrivač preko brade. Za koju minutu već je hrkao.

Obrisah krug na zamagljenu ogledalu i obrijah se jednim hotelskim, staromodnim aparatom, onakvim što se otvara pa se ubaci unutra britvica. Zatim sam se i ja okupao i ležao u vrućoj vodi iz koje se dizala para, sve dok se nije ohladjela i koža mi se smežurala. Ležao sam plutajući, razmišljajući, zamišljajući...

Omar Faisal bio je bucmast, tamnopus, s rupicama u obrazima, crnih okruglih očiju i krezuba osmijeha. Rijetku prosijedu kosu svezao je na zatiljku u rep. Nosio je smeđe samtasto odijelo s kožnim zakrpama na laktovima, a u ruci iznošenu krcatu aktovku. Nedostajala joj je ručka pa ju je privijao na prsa. Bio je tip čovjeka koji mnoge rečenice započinje smijehom i bespotrebnim isprikama, kao Oprostite, doći ću u pet. Smijeh. Kad sam ga nazvao, inzistirao je da on dođe upoznati nas.

— Oprostite, taksisti u ovom gradu su lešinari — rekao je savršenim engleskim, bez naglaska. — Nanjuše stranca i utrostruče cijenu.

Pogurnuo je vrata, sav u osmijesima i isprikama, pomalo sopćući i znojeći se. Otro je čelo rupčićem i otvorio aktovku, kopao po njoj tražeći notes i ispričavajući se zbog listova papira koji su se prosuli po krevetu. Sjedeći prekrivenih nogu na svojem krevetu, Sohrab je jednim okom gledao utišani televizor, a drugim nemirnog odvjetnika. Rekao sam mu jutros da će Faisal doći i on je klimnuo glavom, gotovo me nešto upitao, ali je samo nastavio gledati emisiju o životinjama koje govore.

— Evo ga — reče Faisal otvorivši žuti notes. — Nadam se da će moja djeca biti na majku kad je organiziranost u pitanju. Oprostite, vjerojatno ne želite takvo što čuti iz usta perspektivnog advokata, ha?

Nasmijao se.

— Pa, Raymond Andrews ima visoko mišljenje o vama.

— Gospodin Andrews. Da, da, čovjek na mjestu. Čak me nazvao i rekao mi za vas.

— Je li?

— O, da.

— Znači, upoznati ste s mojim slučajem? Faisal otre graške znoja iznad usana.

— Poznata mi je verzija slučaja koji ste iznijeli gospodinu Andrews — reče. Na licu mu, uz stidljiv osmijeh, zatitraju rupice. Okrene se Sohrabu. — Ovo je zacijelo mladić oko kojeg se vrte svi problemi — reče na perzijskom.

— To je Sohrab — rekoh. — Sohrabe, ovo je gospodin Faisal, odvjetnik o kojem sam ti govorio.

Sohrab klizne s kreveta i rukova se s Omarom Faisalom.

— Salam alaikum — reče tihim glasom.

— Alaikum salam, Sohrabe — reče Faisal. — Jesi li znao da si nazvan prema velikom ratniku?

Sohrab klimnu glavom. Popne se natrag na krevet i legne na bok da gleda televiziju.

— Nisam znao da tako dobro govorite perzijski — rekoh na engleskom. — Jeste li odrasli u Kabulu?

— Nisam. Rođen sam u Karačiju. Ali živio sam nekoliko godina u Kabulu. Sar-e-Nau, nedaleko od džamije Hadži Jaguba. Odrastao sam zapravo u Berkelevju. Moj otac je ondje otvorio prodavaonicu muzikalija krajem šezdesetih. Ljubav bez granica, trake za kosu, batik-košulje, svega je bilo. — Nagne se prema meni. — Bio sam na Woodstocku.

— Mrak — rekoh, a Faisal se tako glasno nasmije da se ponovo počne sav znojiti.

— Uglavnom — nastavih — ono što sam ispričao gospodinu Andrews u gotovo je sve. Osim stvarčice-dvije. Možda tri. Ispričat ću vam necenzuriranu verziju.

On ovlaži prst i okrene čistu stranicu, te skine kapicu s olovke.

— Cijenio bih to, Amire. I držimo se engleskog od sada.

— Može.

Ispričah mu kako se sve dogodilo. O svojem sastanku s Rahim Kanom, o putu u Kabul, o sirotištu, o kamenovanju na stadionu Gazi.

— Bože — prošapće. — Oprostite. Imam tako lijepe uspomene na Kabul. Teško je vjerovati da je to isti onaj grad o kojem mi sada pričate.

— Jeste li bili tamo u posljednje vrijeme?

— Bože, nisam!

— U svakom slučaju, razlikuje se od Berkelevja — rekoh.

— Nastavite!

Ispričah mu ostatak, susret s Asefom, borbu. Sohrab i njegova praćka, bijeg u Pakistan. Kad sam dovršio, unese nekoliko bilješki, duboko udahne i bistro me pogleda.

— Pa, Amire, predstoji vam teška bitka.

— U kojoj mogu pobijediti? Zaklopi olovku.

— Zvučat ću poput Ravmonda Andrewsa, ali nema velikih izgleda za to. Nije nemoguće, ali je malo vjerojatno.

Nestade onog prijaznog osmijeha s lica i vickastog pogleda u očima.

— Ali upravo djeca poput Sohraba najviše trebaju dom — rekoh. — Ta pravila i odredbe za mene nemaju nikakva smisla.

— Kao da držite propovijed koru, Amire — reče — ali činjenica je da vam useljenički zakoni, politika agencija za usvajanje i politička situacija u Afganistanu ne idu na ruku.

— Ne shvaćam — rekoh. Htjedoh udariti šakom o nešto. — Mislím, razumijem, ali ne shvaćam.

Omar klimnu glavom, a čelo mu se nabra.

— Evo kako stoje stvari. U vrijeme nakon neke katastrofe, prirodne ili izazvane — a talibani jesu katastrofa, Amire, vjerujte mi — uvijek je teško pronaći dokaze daje dijete siročé. Djeca se zagube u izbjegličkim logorima ili ih roditelji jednostavno ostave, jer ne mogu skrbiti za njih. To se stalno događa. INS stoga ne izdaje vizu dok ne budu sigurni da se dijete uklapa u definiciju siročeta. Žalim, znam da zvuči apsurdno, ali trebaju vam smrtovnice.

— Bili ste u Afganistanu — rekoh. — Znete kako su slabi izgledi za to.

— Znam — reče. — Ali pretpostavimo da je jasno da dijete nema preživjelih roditelja. Čak i tada INS smatra da je dobra praksa posvajanja smjestiti dijete kod nekoga u njegovoj zemlji tako da se očuva njegova baština.

— Kakva baština? — priupitah ga. — Talibani su uništili ono baštine što su je Afganci imali. Vidjeli ste što su učinili s golemim Buddhama u Bamijanu.

— Oprostite, objašnjavam vam kako INS djeluje, Amire — reče Omar tapšući me po ruci. Pogleda Sohraba i nasmiješi se. Okrene se opet meni. — Dijete mora biti legalno posvojeno prema zakonima i odredbama njegove zemlje. Ali, kad ti je zemlja u kaosu, recimo zemlja poput Afganistana, vladini uredi su pretrpani hitnim slučajevima i obrada posvajanja neće imati prioritet.

Uzdahnuh i protrljah oči. Odmah iza njih ugnijezdila se žestoka glavobolja.

— Ali pretpostavimo da se Afganistan nekako uspije dovesti u red — reče Omar prekrživši ruke na ispupčenu trbuhu.

— Moglo bi se dogoditi da svejedno ne dopusti posvajanje. Zapravo, čak i umjerenije muslimanske nacije oklijevaju s posvajanjem, jer u mnogima od tih zemalja islamski zakon, šerijat, ne priznaje posvajanje.

— Smatrate li da moram odustati? — upitah ga upirući dlanom o čelo.

— Odrastao sam u SAD-u, Amire. Ako sam išta naučio u Americi, onda je to daje odustajanje ravno pišanju u limunadu djevojčica izviđača. Ali kao vaš odvjetnik, moram vam podastrijeti činjenice — reče. — Napokon, agencije za posvajanje rutinski šalju svoje članove da ocijene okruženje djeteta, a nijedna normalna agencija neće poslati agenta u Afganistan.

Pogledah Sohraba koji je sjedio na krevetu gledajući televiziju i gledajući nas. Sjedio je onako kako je

njegov otac običavao, brade oslonjene na jedno koljeno.

— Ja sam mu polustric, ulazi li to u kakav račun?

— Da, ako to možete dokazati. Oprostite, imate li kakve isprave ili ikoga tko to može posvjedočiti?

— Isprave nemam — rekoh umornim glasom. — Nitko za to nije znao. Sohrab nije znao dok mu ja nisam rekao, a i sam sam tek nedavno doznao. Jedina osoba koja to zna otišla je, a možda je i mrtva.

— Hm.

— Kakve mogućnosti imam, Omare?

— Da budem iskren, nemate ih mnogo.

— Dobro, Isuse, što da radim?

Omar duboko udahne, kucne olovkom po bradi i izdahne.

— Mogli biste svejedno podnijeti zahtjev za posvajanje siročeta i nadati se najboljem. Mogli biste zatražiti neovisno posvajanje. To bi značilo da biste morali živjeti sa Sohrabom ovdje u Pakistanu, dan za danom sljedeće dvije godine. Mogli biste u njegovu ime zatražiti azil. To je dugotrajan proces i morali biste dokazati političku progonjenost. Mogli biste zatražiti humanitarnu vizu. One su u nadležnosti ministra unutarnjih poslova i ne izdaju se lako. — Posuti. — Ima još jedna mogućnost, vjerojatno s najboljim izgledima.

— Koja? — priupitah naginjući se.

— Mogli biste ga ovdje predati u sirotište, a zatim podnijeti molbu za nahoče, ispuniti obrazac 1-600 i započeti dopisni tečaj dok je on na sigurnom.

— Što je to sve?

— Oprostite, 1-600 je formalnost INS-a. Dopisni tečaj drži agencija za posvajanje po izboru — reče Omar. — To je zato da ne bi ispalo da ste vi i vaša žena mahniti luđaci.

— Ne želim to — rekoh gledajući Sohraba. — Obećao sam mu da ga neću više slati u sirotište.

— Kao što rekoh, to bi moglo biti najbolje što se nudi.

Još smo neko vrijeme razgovarali, zatim sam ga otpratio do automobila, stare volksvagenove bube. Sunce je već zapadalo nad Islamabadom, usplamtjeli se nimbus crvenio na zapadu. Gledao sam kako se automobil nakrivio pod Omarovom težinom dok se nekako nije uspio zavući za upravljač. Spusti prozor.

— Amire?

— Da?

— Htjedoh vam reći dok smo bili unutra, mislim daje to što pokušavate učiniti vrlo plemenito.

Mahne dok je kretao. Stojeći pred hotelom i mašući mu, poželjeli da je Soraja sa mnom.

Kad sam se vratio u sobu, Sohrab je već bio ugasio televizor. Sjeo sam na rub svojeg kreveta i pozvao ga da sjedne do mene.

— Gospodin Faisal smatra da ima načina da te povedem sa sobom u Ameriku — rekoh.

— Stvarno? — reče Sohrab ovlaš se osmjehnuvši prvi put u nekoliko dana. — Kad možemo ići?

— U tome i jest stvar. Moglo bi to još malo potrajati. Ali kaže da je to izvedivo i da će nam on pomoći.

Položih ruku na njegov vrat. Vani se na ulicama razlegne poziv na molitvu.

— Koliko dugo?

— Ne znam. Neko vrijeme.

Sohrab slegne ramenima i osmjehne se, ovaj put šire.

— Ne smeta. Mogu ja čekati. To je kao kisele jabuke.

— Kakve kisele jabuke?

— Jednom, dok sam još bio sasvim mali, uspeo sam se na drvo i jeo kisele zelene jabuke. Želudac mi se nadio poput bubnja. Silno me bolio. Majka mi je rekla da se ne bih razbolio da sam samo pričekao da jabuke dozru. Tako i sada, kad doista nešto želim, pokušavam se sjetiti što mi je rekla za te jabuke.

— Kisele jabuke — rekoh. — Mašalah, ti si valjda najpametniji dječak kojeg sam upoznao, Sohrab džan.

Uši mu se zacrvene.

— Hoćeš li me odvesti do onog crvenog mosta? Onog u magli? — upita me.

— Svakako — rekoh. — Svakako.

— I vozit ćemo se onim ulicama, onima gdje vidiš samo poklopac motora i nebo?

— Svakom od njih — rekoh.

Oči mi se ispune suzama, treptanjem ih odstranih.

— Je li teško naučiti engleski?

— Kažem ti, u godinu dana govorit ćeš ga jednako dobro kao i perzijski.

— Doista?

— Da.

Položih prst njemu pod bradu, okrenuh mu lice prema sebi.

— Ima još nešto, Sohrabe.

— Što?

— Vidiš, gospodin Faisal smatra da bi nam doista pomoglo kad bismo mogli... kad bismo te zamolili da na neko vrijeme odsjedneš u domu za djecu.

— Domu za djecu? — ponovi dok mu je osmijeh splašnjavao. — Misliš na sirotište?

— Samo na neko vrijeme.

— Ne — reče. — Ne, molim te!

— Sohrabe, bilo bi to samo na neko vrijeme, kunem ti se.

— Obećao si da me više nikad nećeš slati na takva mjesta, Amir aga.

Glas gaje izdavao, oči mu se punile suzama. Osjećao sam se poput nekakvog srolje.

— Ovo je drugačije. Bilo bi to ovdje, u Islamabadu, a ne u Kabulu. I posjećivao bih te za sve vrijeme dok te ne bih izvukao i poveo u Ameriku.

— Molim te! Ne, molim te! — zavapi on. — Bojim se tog mjesta. Naudit će mi! Ne želim ići.

— Nitko ti ništa neće učiniti. Nikad više.

— Ma, hoće. Uvijek kažu da neće, ali lažu. Lažu! Molim te, o Bože!

Palcem obrisah suzu koja mu je klizila niz obraz.

— Kisele jabuke, zar ne? To je kao kisele jabuke — rekoh mu tiho.

— Ne, nije. Sirotište nije. Bože, o Bože! Molim te, ne! — drhtao je, a na licu su mu se miješale bale i suze.

— Pssst — privukoh ga bliže i obujmih mu tjelešce. — Pssst, bit će sve dobro. Ići ćemo zajedno kući, vidjet ćeš. Bit će dobro.

Glas su mu prigušila moja prsa, ali čuo sam stravu u njemu.

— Obećaj mi da nećeš! O, Bože, Amir aga. Molim te, obećaj da nećeš!

Kako sam mu to mogao obećati? Privijao sam ga uza se, privijao čvrsto i njihao se naprijed-natrag.

Plakao je meni u košulju dok mu se suze nisu osušile, dok nije prestao drhtati, a izbezumljeno mu zapomaganje preraslo u nesuvislo mumljanje. Čekao sam i njihao ga dok mu se disanje nije usporilo, a tijelo klonulo. Prisetih se nečega što sam negdje davno pročitao: Tako se djeca nose s užasom: zaspu.

Odneso ga u postelju i položih ga u nju. Zatim legoh gledajući kroz prozor u ljubičasto nebo nad Islamabadom.

Nebo je bilo posve crno kad me telefon prenuo iz sna. Protrljah oči i upalih lampu do uzglavlja. Bilo je nešto iza 22 i 30, spavao sam gotovo tri sata. Podigoh slušalicu.

— Halo?

— Poziv iz Amerike — začuh zlovoljni glas gospodina Fajaza.

— Hvala — rekoh.

U kupaonici je gorjelo svjetlo. Sohrab je obavljao svoje noćno kupanje. Nakon nekoliko škljocaja začuh Soraju.

— Salam.

Zvučala je uzbuđeno.

— Zdravo.

— Kako je prošao susret s odvjetnikom?

Ispričah joj o prijedlogu Omara Faisala.

— Možeš na sve to zaboraviti — reče ona. — Nećemo to morati.

Uspravih se.

— Rausti? Kako to? Što je bilo?

— Javio mi se kaka Sarif. Rekao mi je da je ključno dovesti Sohraba u zemlju. Jednom kad uđe, ima načina da ga ovdje zadržimo. Uputio je nekoliko poziva svojim prijateljima iz INS-a. Večeras me opet nazvao i rekao mi daje gotovo siguran da može Sohrabu pribaviti humanitarnu vizu.

— Ozbiljno? — rekoh. — O hvala Bogu! Dobri stari Sarif džan!

— Znam. Uglavnom, bit ćemo u svojstvu skrbnika. Sve bi se trebalo dogoditi dosta brzo. Rekao je da bi viza mogla vrijediti oko godinu dana, dovoljno da se podnese zahtjev za posvojenje.

— Doista će se to zbiti, Soraja, ha?

— Čini se da hoće — reče. Zvučala je sretno. Rekoh joj daje volim, a ona mi odgovori da i ona mene. Spustih slušalicu.

— Sohrabe! — pozvah ga ustajući iz kreveta. — Imam sjajne vijesti. — Pokucah na vrata kupaonice. — Sohrabe, Soraja je upravo nazvala iz Kalifornije. Nećemo te morati ostavljati u sirotištu, Sohrabe. Idemo u Ameriku! Ti i ja, čuješ li? Idemo u Ameriku!

Otvorih vrata. Uđoh u kupaonicu.

Najedanput sam kleknuo vrišteći. Vrišteći kroz stisnute zube. Vrišteći dok nisam pomislio da će mi se grlo iskidati i prsnuti.

Rekoše mi poslije da sam još uvijek vrištao kad je stigla hitna pomoć.

Ne puštaju me da uđem.

Vidim kako ga na kolicima voze kroz dvostruka vrata i slijedim ih. Upadam kroz vrata, zapahne me miris joda i peroksida, ali imam vremena samo vidjeti dvojicu s kirurškim kapicama i ženu u zelenom kako se nadnose nad nosila na kotačima. S kolica visi bijela plahta i vuče se po potamnjenim šahovskim pločicama. Ispod plahte viri par malih krvavih stopala i vidim da mu je nokat na palcu lijeve noge okrhnut. Tad mi se prepriječi visok krupan muškarac u plavom i prisloni dlan na moja prsa i izgura me kroz vrata. Osjećam na koži hladnoću njegova vjenčanog prstena. Opirem se i kunem, ali kaže da ne mogu tu ostati. Govori engleski, uljudno ali odlučno.

— Morate pričekati — kaže vodeći me natrag u čekaonicu. Dvostruka vrata zacvile i zalupe se za njim te vidjeh samo vrške kirurških kapica kroz četvrtaste prozore na vratima.

Ostavlja me u širokom hodniku bez prozora, u kojem ljudi sjede nagurani na metalne preklopne stolice duž zidova i na tankom, rasparanom sagu. Želim opet vrištati i prisjećam se posljednjeg puta kad sam se tako osjećao, kad sam se s Babom vozio u cisterni, u mraku s drugim izbjeglicama. Želim se otrgnuti odatle, od te stvarnosti, uzdići poput oblaka i odletjeti, pretopiti se u tu vlažnu ljetnu večer i raspršiti nekamo daleko preko brda. Ali tu sam, noge su mi betonski blokovi, pluća bez daška zraka u sebi, grlo mi plamti. Ništa od letenja. Večeras neće biti druge realnosti. Sklapam oči i nosnice mi ispuni miris hodnika, znoja i amonijaka, alkohola i karija. Na stropu se leptiri zalijeću u sive žarulje nanizane duž hodnika i čujem papirnati lepet njihovih krila. Čujem žamor, prigušene jecaje, šmrcanje, nečije jaukanje, nečije uzdisanje, otvaranje vrata dizala uz zvuk zvonca, glas iz zvučnika kako na urdskom nekoga poziva.

Ponovo otvaram oči i znam što mi je činiti. Ogledam se, srce mi je pneumatski čekić u prsima, krv mi tuče u ušima. S lijeve strane je mala mračna prostorija za opskrbu. U njoj nalazim što mi treba. Poslužiti će. Dohvaćam bijelu plahtu s hrpe poslagane posteljine i nosim je u hodnik. Vidim sestru kako razgovara s policajcem nedaleko od zahoda. Hvatam sestru za lakat i vučem je, želim znati na koju stranu je zapad. Ne razumije me i crte na licu joj se urezuju dublje dok se mršti. Boli me grlo i oči me peku od znoja, svakim dahom kao da udišem oganj i čini mi se da plačem. Ponovo je pitam. Preklinjem. Na kraju mi policajac pokazuje.

Bacam svoj improvizirani džai-namaz, svoj molitveni čilim, na pod i padam ničice, prinosim čelo tlu dok mi suze natapaju posteljину. Klanjam se zapadu. Tada se sjetih da se nisam pomolio više od petnaest godina. Odavno sam zaboravio riječi. Ali ne smeta, izmucat ću tih nekoliko riječi kojih se još sjećam: ha ilaha U Alah, Muhamad u rasul ulah. Nema Boga do Alaha, a Muhamed je Njegov glasnik. Sada shvaćam da Baba nije imao pravo, da ima Boga, oduvijek gaje bilo. Vidim Ga ovdje, u očima ljudi u ovom hodniku očaja. Ovo je stvarna Božja kuća, ovdje će svi koji su Ga izgubili pronaći Boga, a ne bijela masdžid s jarkim dijamantnim svjetlima i visokim minaretima. Ima Boga, mora biti, i sad ću se moliti, molit ću se da mi oprostí što sam Ga zanemarivao svih ovih godina, da oprostí što sam izdao, lagao i nekažnjeno griješio da bih Mu se obratio tek sad, u trenutku nužde, molim se da bude onoliko milostiv, dobrohotan i milosrdan kao što Njegova knjiga tvrdi da jest. Klanjam se zapadu, ljubim tlo i obećavam mu da ću obavljati zekat, obavljat ću namaz. Postit ću na Ramazan, a kad prođe Ramazan, nastavit ću s postom. Naučit ću napamet svaku riječ iz Njegove svete knjige do posljednje,

poći ću u hodočašće u onaj sparni pustinjski grad i pokloniti se pred Cabom. Učinit ću sve to i mislit ću na Njega svakoga dana ubuduće, ako mi usliša samo jednu želju — moje su ruke okaljane Hasanovom krvlju; molim se da Bog ne dopusti da ih okalja još i krv njegova sina.

Čujem jecaje i uviđam da dolaze od mene, usne su mi slane od suza koje mi se slijevaju niz lice. Osjećam na sebi poglede svih u hodniku i klanjam se i dalje zapadu. Molim se da mi se moji grijesi nisu osvetili na način kojeg sam se oduvijek bojao.

Tamna noć bez zvijezda spustila se na Islamabad. Prošlo je nekoliko sati i sjedim na podu sobice uz hodnik koji vodi na Odjel za hitne slučajeve. Ispred mene je smeđi stolić zatrpan novinama i izgužvanim časopisima — izdanje Timea iz travnja 1996. godine, pakistanski list s licem malog dječaka kojeg je tjedan dana prije pregazio vlak, časopis iz svijeta zabave, sa čije se sjajne naslovnice smiješe holivudske zvijezde. Starica sa žadno zelenim šaluar-kamizom i kačkanim šalom dremucka u invalidskim kolicima preko puta mene. Svako toliko promeškolji se, probudi i promumlja molitvu na arapskom. Umorno se pitam čije će molitve večeras biti uslišane, njezine ili moje. Zamišljam Sohrabovo lice, isturenu, šiljastu bradu, male, školjkaste uši, kose oči poput lista bambusa, toliko nalik na očeve. Preplavi me osjećaj tuge, mračne poput noći vani, i osjećam kako mi se grlo steže.

Trebam zraka.

Ustajem i otvaram prozore. Zrak koji struji ustajao je i vruć, miriše na prezrele datulje i gnoj. Na silu ga udišem u velikim porcijama, ali ne rastjeruje mi osjećaj gušenja u prsima. Opet se spustih na pod, uzeh Time i stadoh prevrtati stranice, ali ne mogu čitati, ne mogu se ni na što usredotočiti. Stoga ga bacam na stol i ponovo zurim u krivudave pukotine na betonskom podu, u paučinu što se nahvatala na stropu gdje se zidovi spajaju, uginule muhe nagomilane na podboju. Većinom zurim u sat na zidu. Prošlo je četiri ujutro i tek sam prije pet sati izbačen iz prostorije s dvostrukim vratima. Još uvijek nemam nikakvih novosti.

Pod poda mnom srodio se s mojim tijelom i disanje mi postaje sve teže, sve sporije. Želim spavati, sklapam oči i polažem glavu na hladni, prašni pod. Odlutah. Možda ću, kad se probudim, utvrditi da je sve što sam vidio u hotelskoj kupaonici dio sna — kapi vode kaplju iz slavine i bućnu svaki čas u krvavu vodu u kadi; lijeva ruka visi preko ruba kade, krvlju natopljena britvica odložena na kotlić zahoda, istom sam se dan prije obrijao, i njegove oči, poluotvorene ali ugasle. To više od svega. Želim zaboraviti te oči.

Uskoro nadolazi san i prepuštam mu se. Sanjam svašta čega se poslije više ne sjećam.

Netko me tapše po ramenu. Otvaram oči. Do mene kleči neki čovjek. Nosi kapicu kao i ljudi iza dvostrukih vrata, i papirnatu kiruršku masku preko lica. Srce mi se stisne kad na maski opazih kap krvi. Na svoj dojavljivač nalijepio je sliku djevojke srnećeg pogleda. Skida masku uz prasak i drago mi je što više ne moram gledati Sohrabovu krv. Koža mu je tamna poput švicarske čokolade iz uvoza, koju smo Hasan i ja kupovali na tržnici u Sar-e-Nauu, proćelav je i kestenjastih očiju zaobljenih trepavica. Kaže mi svoje ime britanskim naglaskom — dr. Na-vaz, i najedanput želim biti što dalje od tog čovjeka, jer mislim da ne mogu podnijeti ono što mi se sprema reći. Kaže da se dječak duboko porezao i izgubio mnogo krvi, i usta mi ponovo promumljaju onu molitvu:

La ilaha U alah, Muhamad u rasul ulah.

Morali su obaviti transfuziju nekoliko jedinica crvenih zrnaca.

Kako da kažem Soraji ?

Dvaput su ga morali oživljavati...

Obavljat ću namaz, obavljat ću zekat.

Izgubili bi ga da mu srce nije mlado i snažno...

Postit ću. Živ je.

Dr. Navaz se smiješi. Treba mi trenutak da pojmem što mi je rekao. Zatim govori dalje, ali ne čujem ga. Jer, uzeo sam ga za ruke i prinio ih licu. Plačem od olakšanja u male, mesnate ruke ovog neznanca koji sad šuti. Čeka.

Odjel intenzivne njege u obliku je slova L i polumračan je, splet bipkavih monitora i zujavih aparata. Dr. Navaz me vodi između dva reda kreveta razdvojenih bijelim plastičnim zastorima. Sohrabova je postelja zadnja iza ugla, ona najbliža kabinetu sestara, gdje dvije sestre u zelenoj kirurškoj opravi unose bilješke u liste tiho razgovarajući. Vozeći se šutke dizalom s dr. Navazom, mislio sam da ću opet zaplakati kad ugledam Sohraba. Ali, kad sam sjeo na stolicu podno njegove postelje, gledajući u njegovo blijedo lice, kroz splet blistavih plastičnih cjevčica i intravenoznih vodova, oči mi ostadoše suhe. Gledajući dizanje i spuštanje njegovih prsa, u ritmu šuma ventilatora, preplavi me neobična omamljenost, kakvu čovjek osjeti koju sekundu nakon što je skrenuo automobil i za dlaku izbjegao frontalni sudar.

Zakunjah, a kad sam se probudio, vidjeh sunce kroz prozor do kabineta sestara kako se diže na nebu boje surutke. Svjetlo pada ukoso usmjeravajući moju sjenu prema Sohrabu. Nije se još pomaknuo.

— Bilo bi dobro da malo odspavate — reče mi sestra. Ne prepoznajem je, zacijelo se promijenila smjena otkad sam zadrijemao. Vodi me u drugu sobu za odmor, ispred Odjela za intenzivnu njegu. Prazna je. Daje mi jastuk i pokrivač iz bolničkog inventara. Zahvaljujem joj i liježem na klupu od plastike u kutu. Gotovo začas zaspah.

Sanjam da sam opet u onoj sobi kat niže. Ulazi dr. Navaz, a ja mu polazim u susret. Svlači s lica papirnatu masku, a ruke su mu najedanput bjelje nego što ih pamtim, nokti manikirani, kosa uredno razdijeljena, i vidim da to nije dr. Navaz nego Raymond Andrews, čovječuljak iz veleposlanstva s rajčicama u loncu. Andrewvs nakrivi glavu. Škilji.

Danju je bolnica bila labirint prometnih četvrtastih hodnika, jednolične jarke bjeline nad glavom. Upoznao sam njezin raspored, spoznao da u dizalu na istočnom krilu gumb za treći kat ne radi, da vrata muškog zahoda na istom tom katu zapinju i da treba ramenom uprijeti o njih da se otvore. Spoznao sam da bolnički život ima ritam — niz aktivnosti prije jutarnje smjene, podnevna vrema, mir i tišina kasnih noćnih sati, koje povremeno naruši jurnjava liječnika i sestara u pomoć nekome koga treba oživiti. Budno sam danju stražario uz Sohrabovu postelju, a noću lutao bolničkim krivudavim

hodnikom osluškujući kako mi pete cipela klepeću po pločicama, misleći što da kažem Sohrabu kad se probudi. Opet bih se našao na Odjelu za intenzivnu njegu, uz šum ventilatora kraj njegove postelje, a da ne bih bio ništa pametniji.

Nakon tri dana na intenzivnoj njezi, izvukli su mu cijev za disanje i prebacili ga na krevet u prizemlju. Nisam bio kad su ga premjestili. Te sam se večeri vratio u hotel da uhvatim malo sna, i bacakao se po krevetu cijele noći. Ujutro sam odvrćao pogled od kade. Bila je čista. Netko je obrisao krv, stavio nove podne podloške i očetkao zidove. Ali nisam mogao odoljeti da ne sjednem na njezin hladni porculanski rub. Zamišljao sam Sohraba kako je puni toplom vodom. Kako se svlači. Kako vadi britvicu otvarajući dva jednaka sigurnosna preklopca, izvlači žilet držeći ga palcem i kažiprstom. Zamišljao sam ga kako se spušta u vodu, i kako neko vrijeme leži u njoj sklopljenih očiju. Pitao sam se što li mu je posljednje prošlo glavom kad je podigao britvicu, te je spustio.

Izlazio sam iz predvorja kad me sustigne upravitelj hotela, gospodin Fajaz.

— Suosjećam s vama — reče — ali molim vas da napustite moj hotel. Ovo je loše za moj posao, vrlo loše.

Rekoh mu da ga razumijem i odjavih se. Nije mi zaračunao tri dana koja sam proveo u bolnici. Čekajući taksi ispred predvorja hotela, prisjetih se što mi je g. Fajaz rekao one večeri kad smo pošli u potragu za Sohrabom. Kod vas Afganaca je stvar u tome... Malo ste nemaran narod. Nasmijao sam se, ali sad nisam bio načisto. Zar sam zaista otišao spavati nakon što sam Sohrabu rekao novost koje se najviše bojao?

Kad sam ušao u taksi, upitah vozača zna li za neke perzijske knjižare. Reče mi da ima jedna dva kilometra na jug. Stali smo ondje na putu za bolnicu.

Zidovi nove Sohrabove sobe bili su žućkastobijeli, jeftini, okrhnuti, montažni, a sive polirane pločice nekoć su možda bile bijele. Dijelio je sobu s pandžapskim dječakom koji je, kako sam poslije doznao od jedne od sestara, slomio nogu kad se okliznuo s krova autobusa u vožnji. Noga mu je bila u gipsu, uklještena i vezana za nekoliko utega.

Sohrabova je postelja bila do prozora te je donju polovicu obasjavalo jutarnje sunce koje je strujilo kroz četvrtasta okna. Uz prozor je stajao čuvar osiguranja grickajući kuhane sjemenke lubenice — Sohrab je bio pod protusamoubilačkom paskom 24 sata na dan. Bolnički protokol, rekao je dr. Navaz. Kad me ugledao, stražar dodirne obod kape i izađe iz sobe.

Sohrab je nosio bolničku pidžamu kratkih rukava i ležao na leđima, pokrivača navučena preko prsa, lica okrenuta prozoru. Mislio sam da spava, ali kad sam dovukao stolicu do kreveta, vjeđe mu zatitraju i otvore se. Pogleda u mene, potom u stranu. Bio je tako blijed, uza svu onu krv koju su mu dali, i imao je veliku modricu na pregibu desne ruke.

— Kako si? — upitah ga.

Nije odgovorio. Gledao je kroz prozor prema ograđenom pješčaniku i ljuljačkama u bolničkom vrtu. Blizu igrališta, u sjeni niza stabala hibiska, bila je odrina na čiji se drveni splet nahvatalo nekoliko zelenih vitica. Šaćica djece igrala se na pješčaniku kanticama i lopaticama. Nebo je tog dana bilo

modro, bez oblačka, i vidio sam sitni mlažnjak kako za sobom ostavlja dvije jednake bijele pruge. Okrenuh se opet Sohrabu.

— Razgovarao sam prije nekoliko minuta s doktorom Navazom. On misli da možeš izaći za nekoliko dana. To je dobra vijest, zar ne?

Odgovor je i opet bila šutnja. Mali Pandžabac s drugog kraja sobe promeškoltio se u snu i nešto promrmljao.

— Imaš lijepu sobu — rekoh trudeći se da ne gledam Sohrabova previjena zapešća. — Svijetla je i imaš lijep pogled.

Šutnja. Prođe još nekoliko neugodnih minuta i nešto mi znoja izbije na čelu i iznad usne. Pokazah na netaknutu zdjelu auša od zelenog graška na noćnom ormariću, nedirnutu žlicu od plastike.

— Morao bi nešto pojesti. Da ti se vrati kuvat, snaga. Želiš li da ti pomognem?

Gledao me u oči, zatim u stranu, izraza tvrda poput kamena. U očima mu ne vidjeh sjaja. Bile su prazne, kao i kad sam ga izvlačio iz kade. Posegnuh u papirnatu vrećicu između nogu i izvadih rabljeni primjerak Šahname, koji sam kupio u perzijskoj knjižari. Okrenuh naslovnicu prema Sohrabu.

— Ovo sam čitao tvojem ocu kad smo bili djeca. Popeli bismo se na brdo uz našu kuću i sjeli pod mogranj... — Umuknuh. Sohrab je opet gledao kroz prozor. Natjerah se na osmijeh. — Najdraža priča tvogega oca bila je o Rostamu i Sohrabu, odatle ti ime, znam da to znaš. — Zastadoh osjećajući se pomalo poput idiota. — Uglavnom, u pismu mi je napisao da je to i tebi najdraža priča, pa sam ti je htio malo čitati. Hoćeš li?

Sohrab sklopi oči. Pokrije ih rukom, onom s modricom.

Prelistah do stranice koju sam označio u taksiju.

— Evo ga — rekoh i prvi put se upitah kakve li su misli prolazile Hasanovom glavom kad je napokon sam pročitao Šahname i otkrio da sam ga svaki put nasamario. Nakašljah se i počeh čitati:

— "Čujte i počujte o megdanu Sohraba i Rostama, makar priča bila prožeta i suzama" — počeh. — "Sluči se tako jednoga dana da Rostam ustane s ležaja, misli morenih slutnjama. Domisli se..."

Pročitah mu većinu prvog poglavlja do mjesta gdje mladi ratnik Sohrab dolazi k majci Tahmini, princezi od Samengana, i zatraži da mu oda tko mu je otac. Sklopih knjigu.

— Želiš li da nastavim? Sjećaš se, slijede bitke. Sohrab povede vojsku na Bijeli dvorac u Iranu. Da nastavim čitati?

On polako zavrti glavom. Spremih knjigu natrag u papirnatu vrećicu.

— U redu je — rekoh, radostan stoje uopće reagirao. — Možda ćemo nastaviti sutra. Kako si?

Sohrab otvori usta i iz njih izađe hrapav glas. Dr. Navaz me upozorio na to, zbog cijevi za disanje koju

su mu provukli između glasnica. Opet se oblizne i ponovo pokuša.

— Umoran sam.

— Znam. Doktor Navaz je rekao da to treba očekivati... Odmahnuo je glavom.

— Što je, Sohrabe?

Trgnuo se kad je opet progovorio onim hrapavim glasom, jedva glasnijim od šapta.

— Umoran od svega.

Uzdahnuh i klonuh na stolici. Na krevetu između nas bio je snop sunčeva svjetla i, samo na tren, pepeljastosivo lice koje me gledalo s druge strane bio je pljunuti Hasan, ne Hasan s kojim sam se pikulao dok mula ne bi zazvao večernji azan te bi nas Ali zovnuo kući, ne Hasan kojeg sam ganjao niz brdo dok je sunce tonulo za glinene krovove na zapadu, nego Hasan kojeg sam posljednji put vidio živoga, kako vuče svoju imovinu za Alijem po toplom ljetnom pljuskju i trpa je u prtljažnik Babina automobila dok ih ja gledam kroz kišom obliveni prozor svoje sobe.

On polako zavrti glavom.

— Umoran od svega — ponovi.

— Što da učinim, Sohrabe, reci mi, molim te?

— Htio bih... — poče. Opet se tržne i prinese ruku grlu, kao da želi otkloniti nešto što mu ometa govor. Pogled mi opet privuku njegova čvrsto previjena zapešća. — Htio bih natrag svoj stari život — dahne.

— O, Sohrabe!

— Htio bih oca i majku džan. Htio bih Sasu. Htio bih se igrati s Rahim Kan sahibom u vrtu. Htio bih opet živjeti u našoj staroj kući. — Prijede podlakticom preko očiju. — Htio bih natrag svoj stari život.

Nisam znao što da mu kažem, kamo da pogledam. Stoga sam zurio u svoje ruke. Tvoj stari život, pomislih. / moj stari život. I ja sam se igrao u istom dvorištu, Sohrabe. Živio sam u istoj kući. Ali trava je uvela, a neznančev džip je parkiran na prilazu naše kuće i proljeva ulje po asfaltu. S našim starim životom je svršeno. Sada ostajemo samo ti i ja. Samo ti i ja.

— To ti ne mogu pružiti — rekoh.

— Da barem nisi...

— Molim te, nemoj to govoriti.

— ...da bar nisi ... da si me barem ostavio u kadi.

— Nemoj to nikad reći, Sohrabe — rekoh i nagnuh se nada nj. — Ne mogu podnijeti da tako govoriš.

Dodirnuh mu rame i on se lecne, odmakne. Spustih ruku skrušeno se prisjećajući kako se zadnjih dana prije nego što sam prekršio obećanje napokon počeo navikavati na moj dodir.

— Sohrabe, ne mogu ti vratiti nekadašnji život, tako mi Boga, volio bih da mogu. Ali mogu te povesti sa sobom. Zato sam ušao u kupaonicu, da ti to kažem. Imaš vizu za odlazak u Ameriku, da živiš sa mnom i mojom ženom. To je istina. Kunem ti se.

On izdahne zrak kroz nos i sklopi oči. Da barem nisam izgovorio one tri riječi na kraju.

— Znaš, učinio sam mnogo ružnih stvari zbog kojih ću žaliti do kraja života — nastavih. — A možda nijednu više od kršenja obećanja koje sam ti zadao, ali to se neće više ponoviti, i baš mi je iskreno žao. Molim te za tvoj bahšeš, oprost. Možeš li mi ga dati? — Spustih glas. — Hoćeš li poći sa mnom?

Dok sam čekao njegov odgovor, u mislima mi sijevne davnašnji zimski dan kad smo Hasan i ja sjedili na snijegu ispod ogoljenog stabla trešnje. Tog sam dana s Hasanom igrao okrutnu igru, pitao ga bi li jeo zemlju da mi dokaže svoju odanost. Sada sam ja bio pod mikroskopom, ja sam morao pokazati koliko vrijedim. Zaslužio sam to.

Sohrab se prevrne na bok okrenuvši mi leđa. Dugo ništa ne reče. A zatim, upravo kad sam pomislio da je utonuo u san, proštenje:

— Tako sam hasta. Tako umoran.

Sjedio sam uz njegovu postelju dok nije zaspao. Nešto se izgubilo između Sohraba i mene. Do susreta s odvjjetnikom Omarom Faisalom u Sohrabovim se očima, poput stidljiva gosta, počeo javljati tračak nade. Sada kad je svjetla nestalo, gost je pobjegao i ja sam se pitao kad će se usuditi vratiti. Pitao sam se koliko će vremena proći dok se Sohrab ponovo ne nasmiješi. Koliko vremena prije nego što opet stekne povjerenje u mene. Ako ikad.

Izađoh iz sobe i pođoh potražiti drugi hotel, ne znajući da će proći gotovo godina dana prije nego što od Sohraba čujem ijedne riječi.

Na kraju Sohrab nije prihvatio moju ponudu. Nije ju ni odbio. Ali kad su skinuti zavoji i vraćen bolnički inventar, znao je daje samo još jedno hazarsko siročće. Kakvog smo izbora imali? Kamo smo mogli otići? Ono što sam shvatio kao pristanak bila je zapravo nijema predaja, ne toliko prihvaćanje koliko čin odricanja nekoga tko je preumoran da donosi odluke. Ceznuo je za svojim nekadašnjim životom, a dobio je mene i Ameriku. Sve u svemu, nije to bila tako loša sudbina, ali nisam mu to mogao reći. Perspektiva je luksuz kad ti se misli stalno roje u vrzinu kolu.

I tako se slučilo da smo kojih tjedan dana kasnije prešli preko toplog crnog asfalta piste i da sam doveo Hasanova sina iz Afganistana u Ameriku, otevši ga izvjesnosti kaosa i predavši ga kaosu neizvjesnosti.

Jednoga dana, možda oko 1983. ili 1984. godine, bio sam u videoteci u Fremontu. Stajao sam u odjeljku s vesternima kad je čovjek do mene držeći čašu kole iz 7-Elevena, pokazao na Sedmoricu veličanstvenih i upitao me jesam li to gledao.

— Da, trinaest puta — odgovorih. — Charles Bronson pogine, kao i James Coburn i Robert Vaughn.

Pogledao me mrgodno, kao da sam mu pljunuo u piće.

— Baš ti hvala, stari — reče vrteći glavom i mrmljajući nešto dok je odlazio. Tako sam naučio da se u Americi ne smije odavati kraj filma, a ako to učiniš, bit ćeš prezren i morat ćeš se silno ispričavati za počinjeni grijeh — kvarenje svršetka.

U Afganistanu važan je bio jedino kraj. Kad bismo se Hasan i ja vratili kući nakon što smo pogledali indijski film u kinu Zainab, Ali, Rahim Kan i bezbroj Babinih prijatelja — rođaka iz drugog i trećeg koljena, koji su ulazili u kuću i izlazili iz nje — htjeli su znati ovo: je li djevojka u filmu našla sreću? Je li bače film, momak u filmu, postao kamjab i ispunio svoje snove? Ili je bio na-kam, osuđen da grca u propasti?

Je li na kraju bilo sreće, htjeli su znati.

Kad bi me tko danas upitao je li priča o Hasanu, Sohrabu i meni završila sretno, ne bih znao što da kažem.

Zar je ičija?

Konačno, život nije indijski film. Zendagi migzara, rado su govorili Afganci. Život teče dalje, bez obzira na početak, kraj, kamjab, na-kam, krizu ili katarzu, kreće se poput sporog pra-šnog karavana kočija.

Ne bih znao odgovoriti na to pitanje. Usprkos manjem čudu koje se zbilo prošle nedjelje.

Stigli smo kući prije otprilike sedam mjeseci, toploga dana u kolovozu 2001. Soraja je došla po nas na aerodrom. Soraja i ja još nikad nismo bili toliko dugo razdvojeni, i kad mi je stavila ruke oko vrata, kad sam namirisao jabuke u njezinoj kosi, shvatio sam koliko mi je nedostajala.

— Još uvijek si jutarnje sunce mojoj jeldi — prošaptah.

— Molim?

— Ništa — poljubih je u uho.

Zatim je kleknula da se nađe oči u oči sa Sohrabom. Uze ga za ruku i nasmiješi mu se.

— Salam, Sohrab džan. Ja sam tvoja hala Soraja. Svi smo te čekali.

Gledajući je kako se smiješi Sohrabu, malko suznih očiju, načas sam je vidio kao majku kakva je mogla biti da je nije izdalo vlastito tijelo.

Sohrab se premjesti s noge na nogu i zagleda u stranu.

Soraja je radnu sobu na katu pretvorila u spavaću sobu za Sohraba. Povala ga je gore te je sjeo na rub kreveta. Na posteljini su bili jarko obojeni zmajevi koji su letjeli na indigo plavom nebu. Iscrtala je na

zidu pored ormara oznake stopa i palaca za mjerenje rasta djeteta. Podno kreveta ugledah pletenu košaru punu knjiga, lokomotivu, komplet vodenih bojica.

Sohrab je nosio običnu bijelu majicu i nove traperice koje sam mu kupio u Islamabadu neposredno prije odlaska. Majica mu je beživotno visila s koščatih, pognutih ramena. Boja mu se još nije vratila u lice, osim tamnih kolobara oko očiju. Tupo nas je gledao, na isti način na koji je gledao zdjelice kuhane riže, koje je bolničar bio stavljao pred njega.

Soraja ga upita sviđa li mu se soba. Primijetih da se trudi ne pogledavati njegova zapešća, a da joj se pogled stalno vraća na one krivudave ružičaste crte. Sohrab pogne glavu. Sakrije ruke pod bedra i ne reče ništa. Zatim jednostavno položi glavu na jastuk. Nije prošlo ni pet minuta, dok smo Soraja i ja gledali s vrata, on je već hrkao.

Legosmo u postelju i Soraja zaspi s glavom na mojim prsima. U tami naše sobe ležao sam budan, ponovo mučen nesanicom. Budan. I sam sa svojim demonima.

U jednom trenutku usred noći išuljah se iz postelje i uđoh u Sohrabovu sobu. Stajao sam nad njim i vidio kako mu nešto viri ispod jastuka. Izvukoh to. Ugledah fotografiju Rahim Kana, koju sam Sohrabu dao one večeri kad smo sjedili pred džamijom Šah Faisal. Onu gdje Hasan i Sohrab stoje jedan uz drugog škiljeći na svjetlosti sunca i smiješeći se kao da je svijet dobar i pošten. Pitao sam se koliko je dugo Sohrab ležao u postelji zureći u tu fotografiju, vrteći je u rukama.

Pogledah fotografiju. Tvoj je otac bio čovjek rastrgan između dviju polovica, rekao je Rahim Kan u svojem pismu. Ja sam bio dopuštena, legitimna, društveno prihvatljiva polovica, nesvjesno utjelovljenje Babine krivnje. Pogledah Hasana koji je pokazivao ona dva prednja zuba što su mu nedostajala, lica obasjana suncem. Babina druga polovica. Nedopuštena, nepovlaštena polovica. Polovica koja je od Babe naslijedila ono čisto i plemenito. Polovica koju je Baba možda u najskrovitijem kutku srca smatrao svojim pravim sinom.

Vratih sliku tamo gdje sam je našao. Tada uvidjeh nešto. Ta posljednja pomisao nije me zapekla. Zatvarajući Sohrabova vrata, upitah se javlja li se tako oprost, ne uz fanfare otkrivenja nego tako da bol pokupi prnje, spakira se i iskrade neočekivano usred noći.

General i hala Džamila došli su na večeru sljedeće večeri. Hala Džamila kratko podrezane kose, za nijansu tamnije crvene nego inače, doda Soraji tanjur maguta optočenog bademima, koji je donijela za desert. Pogleda Sohraba i rascvate se.

— Mašalah Soraja džan nam je rekla da si hoštip, ali u prirodi si još zgodniji, Sohrab džan. — Pruži mu plavu dolčevitku.

— Isplela sam ovo za tebe — reče. — Za iduću zimu. Inšalah, pristajat će ti.

Sohrab uze dolčevitku.

General reče samo: — Zdravo, mladiću — oslanjajući se objema rukama na štap i gledajući Sohraba kao da proučava neobičan ukrasni predmet kod nekoga.

Odgovorio sam opet na pitanja hale Džamile o svojim ozljedama — molio sam Soraju da im kaže da sam opljačkan — uvjeravajući je da nema trajne štete, da će žice biti skinute za nekoliko tjedana, tako da ću opet moći jesti njezine slastice i, da, utrljat ću na svoje ožiljke sok od rabarbare i šećera, tako da brže izblijede.

General i ja sjedili smo u dnevnom boravku i pili vino dok su Soraja i njezina majka prostirale stol. Ispričah mu o Kabulu i talibanima. Slušao je i klimao glavom držeći štap u krilu, i coknuo kad sam mu spomenuo čovjeka kojeg sam vidio kako prodaje umjetnu nogu. Nisam spominjao pogubljenja na stadionu Gazi ni Asefa. Pitao me za Rahim Kana, kojeg je, kaže, sreo nekoliko puta u Kabulu, i svečano je zavrtio glavom kad sam mu ispričao o bolesti Rahim Kana. Ali, dok smo razgovarali, uhvatih ga kako svaki čas pogledava prema Sohrabu koji je spavao na kauču. Kao da okoliša oko onoga što zapravo želi pitati.

Za večerom je okolišanju napokon došao kraj kad je general odložio vilicu i rekao:

— Dobro, Amir džane, hoćeš li nam ispričati zašto si tog dječaka doveo sa sobom?

— Ikkal džan! Kakvo je to pitanje? — reče hala Džamila.

— Dok si ti zaokupljena pletenjem džempera, draga moja, ja moram brinuti o tome kako će zajednica gledati na ovu obitelj. Ljudi će postavljati pitanja. Htjet će znati zašto hazarski dječak živi s našom kćeri. Što da im kažem?

Soraja ispusti žlicu i obrati se ocu:

— Možeš im reći...

— U redu je, Soraja — rekoh i uhvatih je za ruku. — U redu je. General sahib je sasvim u pravu. Ljudi će postavljati pitanja.

— Amire... — zausti ona.

— U redu je. — Obratih se generalu. — Vidite, generale, moj otac je spavao sa ženom svojega sluga. Ona mu je rodila sina po imenu Hasan. Hasan je sada mrtav. Taj dječak koji spava na kauču je Hasanov sin. On je moj sinovac. Eto, to recite ljudima kad budu pitali.

Svi su zurili u mene.

— I još nešto, general sahabe — rekoh. — Da ga više nikad niste u mojoj prisutnosti nazvali "hazarski dječak". On ima ime i ono glasi Sohrab.

Nitko ne reče više ništa do kraja večere.

Bilo bi pogrešno reći da je Sohrab bio tih. Tih znači miran. Spokojan. Biti tih znači sasvim utišati potencijometar života.

Tišina znači pritisnuti gumb za gašenje. Gašenje. Svega.

Sohrabova tišina nije bila samonametnuta šutnja onih s uvjerenjima, prosvjednika koji svoje stavove izražavaju tako da ne govore ništa. Bila je to tišina onih koji su se sakrili u tami, skutrili, podvrgnuli sve rubove i spremili poda se.

Nije toliko živio s nama koliko je zauzimao prostor. Jedva nešto malo. Katkad bih na tržnici ili u parku zapazio kako ga ljudi jedva i primjećuju, kao da ga i nema. Digao bih pogled s knjige i shvatio daje Sohrab ušao u sobu, te sjeo nasuprot meni a da nisam ni primijetio. Hodao je kao da se boji da će za sobom ostaviti trag. Kretao se kao da ne želi uzbibati zrak oko sebe. Uglavnom je spavao.

Sohrabova je šutnja i Soraji teško padala. Preko one telefonske veze s Pakistanom Soraja mi je bila pričala o svemu što planira za Sohraba. Satove plivanja. Nogomet. Kuglanje. Kad bi sad prošla pored Sohrabove sobe i načas ugledala obrise neotvorenih knjiga u pletenoj košari, neoznačeni pokazatelj rasta, nikad složenu slagalicu, svaki taj djelić bio je podsjetnik na život kakav je trebao biti. Podsjetnik na san koji je venuo još dok je pupao. Ali nije bila sama u tome. I ja sam imao svoje snove za Sohraba.

Dok je Sohrab bio zavijen u šutnju, svijet nije. Jednog utorka ujutro prošloga rujna, srušeni su neboderi Blizanci i svijet se preko noći promijenio. Najedanput se svugdje pojavila američka zastava — na antenama žutih taksija koji su krivudali kroz promet, na posuvracima pješaka koji su se u neprekidnoj rijeci kretali pločnicima, čak i na sivim kapama prosjaka San Francisca, što sjede ispod tendi malih umjetničkih galerija i širom otvorenih dućana. Jednoga sam dana prošao pored Edith, beskućnice koja svakoga dana svira harmoniku na uglu ulica Suttera i Stocktona, i primijetio naljepnicu američke zastave na kutiji za harmoniku podno njezinih nogu.

Ubrzo nakon tih napada, Amerikanci su bombardirali Afganistan, Sjeverni je savez upao u zemlju, a talibani su se poput štakora razbježali u rupe. Najedanput su ljudi u redovima pred blagajnama samoposluživanja govorili o gradovima mojega djetinjstva — Kandaharu, Heratu, Mazar-i-Šarifu. Kad sam bio vrlo malen, Babaje Hasana i mene jednom poveo u Kunduz. Ne sjećam se mnogo pojedinosti s tog izleta, osim da sam sjedio u hladu akacije s Babom i Hasanom, da smo naizmjenice pili svježi sok lubenice iz glinene posude i pljuvali koštice tko će dalje. Sada su Dan Rather, Tom Brokaw i ljudi na kavi u Starbucksu, razgovarali o bitki za Kunduz, posljednje uporište talibana na sjeveru. Tog su se prosinca Paštuni, Tadžici, Uzbeci i Hazari sastali u Bonnu i pod budnim okom UN-a započeli proces koji bi jednoga dana mogao okončati godine nesreće u njihovu vatanu. Subara od karakula i zeleni čapan Hamida Karzaija postali su slavni.

Sohrab je sve to prospavao.

Soraja i ja postali smo aktivni u afganistanskim projektima, koliko iz osjećaja građanske dužnosti toliko i zbog potrebe za nečim, bilo čim, što će ispuniti tišinu na katu, tišinu koja je sve gutala, poput crne rupe. Nikad prije nisam bio aktivan tip osobe, ali kad me je čovjek po imenu Kabir, bivši afganistanski veleposlanik u Sofiji, nazvao i upitao želim li mu pomagati u novom bolničkom projektu, pristao sam. Mala bolnica nalazila se blizu afganistansko-pakistanske granice i imala mali kirurški odjel, u kojem su liječene afganistanske izbjeglice što su stradale u minskim poljima. Zatvorena je, međutim, zbog pomanjkanja sredstava. Postao sam voditelj projekta, zajedno sa Sorajom. Većinu sam dana provodio u radnoj sobi šaljući internetom poruke ljudima diljem svijeta, s molbama za novčanim sredstvima, organizirajući skupove za prikupljanje sredstava. I uvjeravajući

sama sebe da je bilo ispravno dovesti ovamo Sohraba.

Rat je završio dok smo Soraja i ja sjedili na kauču i, s pokrivačima preko nogu, gledali na televiziji Dicka Clarka. Ljudi su klicali i ljubili se kad je puštena srebrna lopta i konfeti zabijelili zaslon. U našoj kući nova je godina počela na isti način kako je i prethodna završila. U tišini.

Zatim, prije četiri dana, jednog hladnog, kišnog dana u ožujku 2002. zbililo se manje čudo.

Poveo sam Soraju, halu Džamilu i Sohraba na skup Afganaca u parku na jezeru Elizabeth u Fremontu. General je napokon prije mjesec dana pozvan u Afganistan na ministarski položaj i odletio je onamo prije dva tjedna — za sobom je ostavio sivo odijelo i džepni sat. Plan je bio da mu se hala Džamila pridruži za nekoliko mjeseci, kad se on smjesti. Strašno joj je nedostajao i brinula se za njegovu zdravlje, a mi smo navalili na nju da ostane neko vrijeme s nama.

Prethodnog četvrtka, prvoga dana proljeća, bila je afganska Nova godina, Saul-e-nau, i Afganci u Zaljevu San Francisca planirali su proslave po cijelom Istočnom zaljevu i poluotoku. Kabir, Soraja i ja imali smo dodatni razlog za radost — naša mala bolnica u Ravalpindiju otvorena je tjedan dana prije toga, doduše ne kirurški odjel nego samo pedijatrijska klinika. Ali svi smo se slagali da je to dobar početak.

Danima je bilo sunčano, ali u nedjelju ujutro, kad sam ustao iz kreveta, čuo sam kišne kapi kao zapljusku prozor. Afganska sreća, pomislih. Zasmijuljih se. Izmolih jutarnji namaz dok je Soraja spavala — nisam više morao gledati u molitveni priručnik koji sam nabavio u džamiji. Stihovi su sad dolazili prirodno, s lakoćom.

Stigli smo oko podne i zatekli šaćicu ljudi što su se sklonili pod veliko, četvrtasto, plastično jedro razapeto između šest stupova pobodenih u zemlju. Netko je već pržio bolani, pušio se čaj u čašama i auš od cvjetače u loncu. Izgrebena stara pjesma Ahmada Zahira treštala je iz kazetofona. Nasmiješih se malko dok smo nas četvero žurili preko razmočenog travnatog polja — Soraja i ja na čelu, hala Džamila u sredini, a na začelju Sohrab, kojem je kapuljača žute kabanice poskakivala na leđima.

— Što je tako smiješno? — upita me Soraja držeći nad glavom presavijene novine.

— Možeš Afgance otjerati iz Pagmana, ali ne možeš Pagman iz Afganaca — rekoh.

Zgurili smo se ispod improviziranog šatora. Soraja i hala Džamila su se priključile gojaznoj ženi koja je pekla bolani od špinata. Sohrab se na trenutak zadržao pod jedrom, a zatim se vratio na kišu s rukama u džepovima svoje kabanice. Njegova kosa, sada smeđa i ravna poput Hasanove, bila je slijepljena za vlasište. Stao je nedaleko od lokve kavene boje i zurio u nju. Činilo se da ga nitko i ne primjećuje. Nitko ga nije pozvao da se vrati na suho. S vremenom su pitanja o našem posvojenom i nedvojbeno čudnovatom dječaku milostivo prestala, i bilo je to prilično olakšanje s obzirom na čestu netaktičnost afganskih pitanja. Ljudi su prestali zapitkivati zašto on stalno šuti. Zašto se ne igra s drugom djecom? I, što je najbolje, prestali su nas gušiti svojim prenatlaženim razumijevanjem, svojim polaganim klimanjem glavom, svojim coktanjem. Svojim O, gung bičara. Siroti mali mutavac! Novost se istrošila. Poput izbljedjelih tapeta, Sohrab se stopio s podlogom.

Rukovao sam se s Kabirom, sitnim čovjekom srebrnaste kose. Upoznao me sa desetak ljudi — s

jednim učiteljem u mirovini, s jednim inženjerom, s bivšim arhitektom, s kirurgom koji je sad u Haywardu prodavao hrenovke u pecivu. Svi su rekli da su poznavali Babu u Kabulu, i svi su o njemu govorili s poštovanjem. Na ovaj ili onaj način, ušao je u život svakoga od njih. Ljudi su govorili da sam sretan što mi je otac takav velikan.

Razgovarali smo o teškim i, možda, nezahvalnim poslovima koji stoje pred Karzaijem, o skorašnjoj Loja džirgi i o kraljevu neminovnu povratku u domovinu nakon dvadeset i osam godina progonstva. Sjećam se noći 1973. kad je Zahir Šaha svrgnuo njegov rođak. Sjećam se pucnjave iz pušaka i srebrno obasjanog neba. Ali je tada mene i Hasana zagrlio i rekao nam da se ne bojimo, da samo love patke.

Tada je netko ispričao vic o muli Nasredinu i svi smo se nasmijali.

— Znae, vaš je otac bio i duhovit — reče Kabir.

— Bio je, zar ne? — odvratih smiješeći se i prisjećajući se kako je, ubrzo nakon što smo stigli u SAD, Baba počeo gundati zbog američkih muha. Sjedio bi za kuhinjskim stolom s mlatilicom za muhe i gledao kako se muhe zalijeću s jednog zida na drugi, žurno i hitro zujeći amo-tamo.

"U ovoj su zemlji čak i muhe u stisci s vremenom", promrmljao je. Kako sam se nasmijao! Nasmiješih se i sad na to sjećanje.

Do tri sata kiša je stala i nebo je ostalo nabrano i sivo, krcato grudama oblaka. Svježi je povjetarac strujio parkom. Pojavilo se još obitelji. Afganci su se pozdravljali, grlili, ljubili, nutkali jelom. Netko je upalio ugljen na roštilju i uskoro mi osjetila preplavi miris češnjaka i morg kaboba. Začula se glazba, neki novi pjevač za kojega nisam znao, i hihotanje djece. Vidjeh Sohraba, i dalje u žutoj kabanici, oslonjena na kantu za smeće, kako zuri preko parka u ograđeni prostor za udaranje lopte.

Nešto kasnije, dok sam razgovarao s bivšim kirurgom koji mi je rekao da su on i Baba išli zajedno u osmi razred, Soraja me povuče za rukav.

— Amire, gledaj ih!

Pokazivala je na nebo. Šest zmajeva letjelo je visoko, kao jarko žute, crvene, i zelene točke na sivom nebu.

— Vidi tamo — reče Soraja pokazujući na čovjeka koji je prodavao zmajeve na obližnjem štandu.

— Drži ovo! — rekoh i dodah Soraji svoju čašu čaja. Ispričah se i uputih do prodavača zmajeva, šljapkajući po mokroj travi. Pokazah na žuti se-parča. — Saul-e-nau mubarak — reče prodavač zmajeva uzevši dvadeseticu te mi uruči zmaja i drveni kalem staklenog tara. Zahvalih mu i također poželjeh sretnu Novu godinu. Isprobah uzicu onako kako smo Hasan i ja to činili, držeći je između palca i kažiprsta i vukući je. Zacrvenjela se od krvi i prodavač zmajeva se nasmiješi. Uzvratih smiješak.

Odnio sam zmaja natrag do mjesta gdje je stajao Sohrab, još uvijek naslonjen na kantu za smeće, ruku prekriženih na prsima. Gledao je u nebo.

— Sviđa li ti se se-parča? — zapitah ga držeći zmaja za krajeve prekriženih letvica. Spusti pogled s neba do mene, do zmaja, a zatim digne natrag. Nekoliko potočića kiše teklo mu je s kose niz lice. — Čitao sam jednom da su se u Maleziji služili zmajevima za hvatanje ribe — rekoh. — Kladam se da to nisi znao. Svezali bi za njih udicu i puštali ih nad plićakom tako da ne baca sjenu i ne poplaši ribu. A u staroj Kini generali su puštali zmajeve iznad bojišnica i tako svojim ljudima slali poruke. Istina je to. Ne zezam te.

Pokazah mu krvavi palac.

— I tar je dobar.

Krajičkom oka vidio sam da nas Soraja promatra ispod šatora. Ruku napeto zabijenih pod pazuha. Za razliku od mene, ona je malo-pomalo odustala od pokušaja da ga zainteresira. Neodgovorena pitanja, prazni pogledi, šutnja, sve je to bilo suviše bolno. Prebacila se na "ustaljivanje navika", u očekivanju zelenog svjetla od Sohraba. Čekajući.

Navlažih kažiprst i ispružih ga.

— Sjećam se kako je tvoj otac provjeravao vjetar tako da bi podigao prašinu sandalom da vidi kamo će je otpuhati. Znao je mnogo takvih trikova — rekoh. Spustih prst. — Zapad, rekao bih.

Sohrab obriše kap kiše s uha i premjesti se s noge na nogu. Ne reče ništa. Sjetih se kako me Soraja prije nekoliko mjeseci pitala kako mu zvuči glas. Rekoh joj da se više i ne sjećam.

— Jesam li ti kad rekao daje tvoj otac bio najbolji gonič zmajeva u Vazir Akbar Kanu? Možda i u cijelom Kabulu — dobacih mu vežući slobodan kraj tara na kalemu za čvor oko središnje letvice. — Kako su djeca iz susjedstva samo bila ljubomorna! Gonio bi zmajeve a da ne bi ni pogledao na nebo, a ljudi su tvrdili da ganja sjenu zmaja. Ali oni ga nisu poznavali kao ja. Tvoj otac nije ganjao nikakve sjene. Jednostavno je... znao.

Još ih se šest vine u nebo. Ljudi se počеше okupljati sa čajem u rukama, pogleda uprtih u nebo.

— Hoćeš li mi pomoći s ovim? — upitah.

Sohrabov pogled poskoči sa zmaja na mene. Natrag na nebo.

— Dobro — slegnuh ramenima. — Čini se da ću ga morati puštati tanhaii. Sam.

Odvagnuh kalem u lijevoj ruci i popustih oko tri palca tara. Žuti zmaj je visio na njegovu kraju tik iznad mokre trave.

— Zadnja prilika — rekoh, ali Sohrab je promatrao par zmajeva što su se mrsili visoko iznad krošnji.

— Dobro. Krećem.

Nadah se u trk. Tenisicama sam prskao vodu iz lokvi, držeći ruku kojom sam stezao uzicu zmaja visoko iznad glave. Toliko je godina prošlo otkad sam to posljednji put činio da sam se pitao neću li se

osramotiti. Pustio sam kalem da mi se odmotava u lijevoj ruci dok trčim, osjetio sam kako mi uzica zasijeca desnu ruku dok propušta uzicu. Zmaj se iza mojih leđa dizao i kružio, te potrčah brže. Kalem se odmatao brže i nastakljena uzica načini mi još jednu brazgotinu na desnom dlanu. Stadoh i okrenuh se. Podigoh pogled. Osmjehnuh se. Visoko gore moj zmaj se zibao sjedne na drugu stranu, poput njihala, stvarajući zvuk lepeta krila ptice od papira, koji sam uvijek povezivao sa zimskim jutrima u Kabulu. Nisam već četvrt stoljeća puštao zmaja, ali najedanput sam opet bio dvanaestogodišnjak i navrli su mi stari instinkti.

Osjetih nečiju blizinu i spustih pogled. Bio je to Sohrab. Ruku zabijenih duboko u džepove žute kabanice. Išao je za mnom.

— Hoćeš li probati? — upitah ga. Ne reče ništa. Ali kad sam mu pružio uzicu, izvadi ruku iz džepa. Oklijevaao je. Uze uzicu. Srce mi je brzalo dok sam vrtio kalem da namotam slobodnu uzicu. Šutke smo stajali jedan uz drugog. Vratova iskrenutih nagore.

Oko nas djeca su se igrala lovice, klizala na travi. Netko je svirao temu iz nekog starog indijskog filma. Stariji muškarci u vrsti molili su popodnevi namaz na plastičnom gunju prostrtom na tlu. Zrak je odisao mirisom vlažne trave i mesa s roštilja. Poželjeh da vrijeme stane.

Tada opazih da imamo društvo. Približavao nam se zeleni zmaj. Pratio sam pogledom uzicu sve do dječarca koji je stajao tridesetak metara od nas. Bio je kratko podšišan i nosio je majicu na kojoj je debelim četvrtastim slovima pisalo Rock je zakon. Vidio je da ga gledam, nasmiješio se i mahnuo. Ja mu odmahnuh.

Sohrab mi je vraćao uzicu.

— Siguran si? — upitah uzimajući je. On uze kalem od mene.

— Dobro — rekoh. — Dat ćemo mu sabag, naučit ćemo ga pameti, može?

Zirnuh na njega. Nestalo je staklastog, rastresenog pogleda. Pogledavao je između našeg i zelenog zmaja. Lice mu se malko zarumenjelo, izraz u očima najedanput mu postade budan. Svjestan. Živ. Upitah se kad sam to zaboravio da je on ipak još samo dijete.

Zeleni je zmaj krenuo u napad.

— Pričekajmo — rekoh. — Dopustit ćemo mu da se još malo približi.

Dvaput je ponirao i prikrađao nam se.

— Hajde. Dođi mi — rekoh.

Zeleni se zmaj još više primaknuo, nesvjestan zamke koju sam mu namjestio.

— Gledaj, sad, Sohrabe. Pokazat ću ti jedan od omiljenih trikova tvojega oca, stari "digni i obruši".

Sohrab je do mene ubrzano disao kroz nos. Kalem mu se vrtio među dlanovima, a tetive na ožiljcima

ispresijecanim zapešcima bile su poput pruga rubaba. Tada trepnuh i, samo na trenutak, ruke kojima je držao kalem bile su žuljevite ruke napuklih noktiju dječaka zečje usne. Začuh vranu negdje kako se glasa i podigoh pogled. Park se ljeskao od snijega tako svježeg, zasljepljujuće bijelog, da me pekao za oči. Bešumno je sipio s grana stabala ogrnutih u bijelo. Njušio sam kurmu od repe. Suhi dud. Kisele naranče. Piljevinu i orahe. Prigušena tišina, snježna tišina bila je upravo zaglušna. Tada, daleko, preko tišine, glas koji nas doziva kući, glas čovjeka koji vuče desnu nogu.

Zeleni je zmaj sada lebdio ravno iznad nas.

— Sad će se ustremiti. Samo što nije — rekoh leteći pogledom od Sohraba do našeg zmaja.

Zeleni je zmaj oklijevao. Zadržao je položaj. A zatim se oborio.

— Evo ga! — rekoh.

Izveo sam to savršeno. Nakon svih onih godina. Stara klopka dizanja i obrušavanja. Popustih stisak i trznuh uzicu obrušivši se i izmičući zelenom zmaju. Nakon niza pokrajnjih trzaja, naš zmaj je sunuo uvis, obrnuto od kazaljke na satu, u polukrugu. Najedanput sam bio na vrhu. Zeleni se zmaj sada batrgao nagore, zahvaćen panikom. Ali bilo je prekasno. Već sam mu prodao Hasanov trik. Snažno sam povukao i naš se zmaj obrušio.

Gotovo sam osjetio kako naša uzica pili njegovu. Gotovo sam čuo kad je pukla.

Tada se, tek tako, zeleni zmaj zavrti i obrne bez kontrole.

Ljudi iza nas stadoše klicati. Zvižduci i pljesak odjeknuše. Dahtao sam. Posljednji put sam navalu uzbuđenja poput ovoga osjetio u zimu 1975, pošto sam presjekao posljednjeg zmaja, kad sam primijetio Babu na krovu kako plješće ozarena lica.

Spustih pogled prema Sohrabu. Jedan kut njegovih usta jedva se primjetno zategnuo.

Smiješak.

Iskrivljen.

Jedva primjetan.

Ali prisutan.

Iza nas djeca su jurcala i gužva vrištavih goniča zmajeva hitala je za zmajem koji je slobodno lebdio visoko nad krošnjama. Trepnuh i smiješka nestade. Ali bilo ga je, vidio sam ga.

— Hoćeš li da potrčim za zmajem i donesem ti ga?

Njegova Adamova jabučica podigne se i spusti kad je progutao slinu. Vjetar mu zadigne kosu. Učini mi se da sam vidio da je klimnuo glavom.

— Za tebe tisuću puta — začuh svoj glas. Tada se okrenuh i potrčah.

Bio je to samo osmijeh, ništa više. Nisam sve učinio kako treba. Nisam ništa učinio kako treba. Tek osmijeh. Sitnica. List u šumi što treperi na putanji ptice što je prhnula od straha.

Ali uhvatit ću ga. Raširenih ruku. Jer, kad dođe proljeće, snijeg se topi pahulju po pahulju, i možda sam upravo bio svjedok otapanja prve pahulje.

Trčao sam. Odrastao čovjek trči s rojem djece što vrište. Ali nisam mario. Trčao sam uz vjetar što mi je puhao u lice, s osmijehom na licu, širokim poput Pandžširske doline.

Trčao sam.

Pogovor prevoditelja

Glavna radnja ovoga romana može se pratiti bez dodatne kulturne podloge; dovoljno ju je smjestiti u pravi povijesni, zemljopisni i društveni kontekst odnosa koji vladaju između naroda i vjera u Afganistanu, što nam autor uvelike omogućuje. Problematičan je u prijevodu naziv naroda Hazara, koji nema nikakve veze s turkijskim Hazarima poznatim nam iz Hazarskog rječnika. U Enciklopediji Leksikografskog zavoda (pod pojmom Afganistan) ovaj se narod naziva Hazarima (a ne Hazarama) pa je takav naziv rabljen i ovdje. Postoji, dakle, više afganistanskih naroda pa je nastavak stan ispuštan ukoliko se nije odnosio na samu zemlju. Dakle, paikistansko-afganistanska granica, ali afganski narod.

U ovom su romanu prisutni svi elementi koji tvore jednu kulturu, od manje ili veće važnosti za samu radnju. Prvenstveno, to je jezik: lokalne riječi i izrazi, koje je autor uglavnom preveo za čitatelja. Likovi romana sporazumijevaju se jezikom farsi, zapravo njegovom inačicom dari, koji je ovdje nazvan perzijski. Perzijski se piše arapskim pismom, koje nema standardne latinične transkripcije te su stoga perzijske riječi prilagođene hrvatskom kod običnih imenica (kao pandžpar, modžarad, parčami), kao i kod vlastitih i zemljopisnih pojmova (Pandžšir, Mazar-i-Sarif, Sirdarvaza). Na taj način izbjegnuti su dvostruki standardi i povodenje za engleskim, često prisutni u domaćim tekstovima. Takve se prilagodbe mogu obavljati i analogno onome što je već uvriježeno, premda se njima katkad gubi obavijest. Na primjer, gubi se razlika između q i k, između kh i h (Khomeini: Homeini), g igh (stoga: Garga, Pagman). Konačno, ujednostručeni su dvostruki suglasnici {Asef mj. Assef). Iznimka je učinjena kod samog autora koji pod imenom Khaled Hosseini živi i radi u SAD-u. Kod prilagodbe je u prijevodu ispuštano završno h {KarteIh-Selh) gdje se ne izgovara. Zadržano je ondje gdje se izgovara {mašalah, inšalah). Vlastita imena nisu sklanjana kad bi ih slijedile riječi šah, džan, kan. Te su riječi u slučaju Zahir Šaha i Rahim Kana pisane velikim početnim slovom. Velikim početnim slovom pisana je i riječ Baba jer se Babino pravo ime nigdje ne spominje. Slično se kod nas ponašaju riječi braco, seka, teta i druge.

U nekim su prilagodbama poslužili udomaćeni izrazi, kao ćevap, ćufta, gazela, zekat, Ramazan, kijamet, Kemal, a korišteni su i neki domaći orijentalizmi, kao ćilim i kapija, no udomaćenost nije bila isključivi kriterij, što je vidljivo iz primjera salam alaikum (gdje su samoglasnici ujednostručeni, kao i suglasnici).

Pored samog jezika, djelo nudi uvid u perzijsku kulturu, u njezinoj afganistanskoj inačici. Hrvatskom su prilagođeni nazivi perzijskih pjesnika (Hajam, Sadi, Rumi, Hafiz), imena instrumenata i vrsta pjesama {tabla, harmonij, rubab), pojmovi vezani za svadbene običaje {avrusi, čila, nika, širini-hori), vrste jela {aš, bolani, samosa, birjani, pokora, nihari), odjevni predmeti {šalvar-kamiz, čapan, burka, pakol). Nadalje, tu je i politička situaciju u Aganistanu {talibani, mudžahedini, stranka parčami, general Dostum), muslimanski običaji i vjerovanja {namaz, zekat, hadis).

Ovim smo rješenjima pribjegli radi lakšeg praćenja teksta, bez opterećivanja načinom izgovora, ali i bez dodatnih objašnjenja. Dovoljno je shvatiti značenje ovih pojmova u onoj mjeri u kojoj nam autor to omogućuje, koliko je nužno da nas ne zbunjuju i koliko je potrebno da nam povećaju uživanje u dodatnoj edukativnoj ulozi ovog prvenstveno beletrističkog djela.